

ISSN 1307-5020
e-ISSN 2717-6916

SAYI ISSUE 38 YIL YEAR 2021

ŞARKİYAT MECMUASI

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

ISSN 1307-5020
e-ISSN 2717-6916

SAYI ISSUE 38 YIL YEAR 2021

ŞARKİYAT MECMUASI

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

Şarkiyat Mecmuası
Journal of Oriental Studies

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Sayı/Issue 38, Yıl/Year 2021

ISSN: 1307-5020 E-ISSN: 2717-6916

Dizinler / Indexing and Abstracting
Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBIAD)

SOBIAD

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Ordu Cad. No: 6, Laleli, Fatih 34459, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 455 57 00 / 15947
E-mail: jos@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusarkiyat>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul, Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

1. EDEBİYAT – SÜRELİ YAYINLAR. 2. ORYANTALİZM. 3. DİLBİLİM.

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, Çince, Hintçe, Farsça, Arapça, Korece ve Urduca'dır.
The publication languages of the journal are Turkish, English, German, French, Chinese, Hindi, Persian, Arabic, Korean and Urdu.

Nisan ve Ekim aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in April and October.

Publication Type / Yayın Türü: Periodical / Yaygın Süreli

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Dr. Leyla YAKUPOĞLU BORAN – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – leylayakupoglu@gmail.com, leyla.yakupoglu@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief

Dr. Lale AYDIN TUNÇ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – lale.aydin@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – alan.newson@istanbul.edu.tr

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Editöryal Asistan / Editorial Assistants

Arş. Gör. Y. Yeşim AMAÇ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – yyesimongur@gmail.com, yyesim.ongur@istanbul.edu.tr

Arş. Gör. Esra ALTAY – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye – esrayakupoglu1988@gmail.com, esra.erket@istanbul.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi İstanbul, Türkiye – kizila@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Ali BULUT – İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İstanbul, Türkiye – alibulut55@gmail.com

Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi İstanbul, Türkiye – guzelyuz@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Davoud SPARHAM – Allame Tabatabai Üniversitesi, İran – d_sparham@yahoo.com

Prof. Dr. Eyüp SARITAŞ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi İstanbul, Türkiye – eyup.saritas@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Halil TOKER – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi İstanbul, Türkiye – halitoker@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Halil İbrahim KAÇAR – Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – hikacar@marmara.edu.tr

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ – Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Ankara, Türkiye – kirlangic@ankara.edu.tr, hkirlangic@gmail.com

Prof. Dr. Hüseyin YAZICI – Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Yabancı Dilleri Eğitimi Bölümü, İstanbul, Türkiye – hyazici@fsm.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet ATALAY – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – atalayim@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet YAVUZ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye – mehmet.yavuz@istanbul.edu.tr

Prof. Dr. Muhammad KAMRAN – University of Punjab, Oriental Collage, Institute of Urdu Language and Literature, Lahore, Pakistan – drmkamran@gmail.com, kamran.urdu@pu.edu.pk

Prof. Dr. Nimet YILDIRIM – Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Erzurum, Türkiye – nimety@atauni.edu.tr

Prof. Dr. Nuriye BİLİK – Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Konya, Türkiye – nbilik@selcuk.edu.tr

Prof. Dr. Rahman Moshtagh MEHR – Azerbaycan Şehid Medeni Üniversitesi, İran – r.moshtaghmeh@gmail.com

Prof. Dr. Sırrı Göksel TÜRKÖZÜ – Erciyes Üniversitesi, Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye – sgturkoz@erciyes.edu.tr

Prof. Dr. Sobhi BOUSTANI – Inalco University, Institut National des Langues et Civilisations Orientales, Fransa – sobhi.boustani@inalco.fr

Prof. Dr. Sofia YOUSUF – National University of Modern Languages, Department of Urdu Language and Literature, Pakistan – drsoofiayousuf@gmail.com, sofia.lodhi@numl.edu.pk

Prof. Dr. Yousuf KHUSHK – Pakistan Academy of Letters, Department of Urdu Language and Literature, Islamabad, Pakistan – chairman@pal.gov.pk

Prof. Dr. Yu WANG – Xiamen Üniversitesi, Fujian, Çin – ndwangyu@126.com

Prof. Dr. Zia-ul-HASSAN – University of Punjab, Oriental Collage, Department of Urdu, Lahore, Pakistan – zia.urdu@pu.edu.pk

Doç. Dr. Fatemeh PARCHEKANI – Kharazmi University, Faculty of Literature and Humanities, Tahrán, İran – fparchegani@gmail.com

Doç. Dr. Tao ZAN – Pekin Üniversitesi, Pekin, Çin – zantao79@gmail.com

Doç. Dr. Zekai KARDAŞ – İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi İstanbul, Türkiye – kardas@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi, Ahmed ELWANY – Sohar University- Faculty of Education and Arts- Department of Arabic Language, Oman – drahmed_olwany@yahoo.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Çin Tarihinde Deniz Haydutluğu Olgusu ve 鄭一嫂 Zheng Yi Sao
The Phenomenon of Piracy in Chinese History and 鄭一嫂 Zheng Yi Sao
Aslı Can DUMAN 1
- Gender Differentiation in the Chinese Language
Çin Dilinde Cinsiyet Ayrımı
Cansu GÜMÜŞ 25
- Mehmed Zihni Efendi'nin Eserlerinde Arapça Sözlükleri Kullanma Usulü
Mehmed Zihni Efendi's Method of Using Arabic Dictionaries in his Books
Elif Gül GÖKHAN, Ali BENLİ 37
- Kore Kadınının Moderleşme Süreci ve Ulusal Hareketinin Tarihi
The History of Korean Women's National Modernization Movement
Eun Kyung JEONG 67
- Fettâhî'nin Hosn u Dil (Hüsün ü Dil)'i İle Fuzûlî'nin Sıhhat ve Maraz'ının Mukayesesi
A Comparison of Fettahi's Hosn u Dil with Fuzuli's Sıhhat ve Maraz
Güller NUHOĞLU 89
- Reisüzzâkirî'nin Sefernâmesi ve İstanbul'daki Şiiilerin Dinî Hayatı
Raîs al-Zâkirî'n's Safarnameh and the Religious Life of Shi'is in Istanbul
Güllü YILDIZ 111
- A Review of Khitan Language Materials
Kıtan Dilinde Yazılmış Materyallere Genel Bakış
Kubilay ATİK 125
- Yabancı Dil Olarak Farsça Öğrenen Türk Öğrencilerin Yazılı Anlatım Hataları:
Sözlüksel-Anlamsal Hatalar
*Written Expression Errors of Turkish Students Studying Persian as a Foreign Language:
Lexico-Semantic Errors*
Ümit GEDİK 137

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

İslâm'ın Altın Çağında Harezmi'de Türkler ve Türk Dili <i>The Turks and Turkish Language at Khwarezm During the Golden Age of Islam</i> Ümran ERDOĞAN	163
التاريخ والرواية الجديدة: رواية "زمن الخيول البيضاء" لإبراهيم نصر الله نموذجاً <i>Ibrahim Nasrallah'ın Beyaz Atlar Zamanı Adlı Eserinde Tarih ve Roman</i> <i>History and The New Novel (Ibrahim Nasrallah's The Time of White Horses as a Model)</i> Zainab ALYASI ESSA	183

Çeviri / Translate

Yabancı Dil Olarak Çince Öğretiminde Dinleme Dersi Öğretimi Sanatı 对外汉语听力教学艺术 Xiaoying HUANG / Çeviri: Lale AYDIN TUNÇ	193
Endülüs'te Mozarap, Yahudi ve Aljamiado Yazını <i>Literatura árabe de no musulmanes & Literatura aljamiada</i> Ángel González PALENCIA / Çeviri: Uğur BORAN	207

Önsöz

Dergimizin hak ettiği kaliteye kavuşmasındaki emeklerinden ve makalelerinden ötürü siz değerli akademisyenlerimize çok teşekkür ederiz. Bu doğrultuda hazırlanan dergimizin 38. sayısı ile yayınımızı istikrarlı bir şekilde sürdürmekteyiz. Bu sayımızda 10 özgün ve 2 çeviri makale yer almaktadır. Dergimize değerli görüşleri ile katkı sunan hakemlerimize ve sayının hazırlanmasında emeği geçen tüm çalışma arkadaşlarıma en içten saygılarımı sunarım.

Yayın Kurulu Adına
Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK
Sorumlu Müdür

Çin Tarihinde Deniz Haydutluğu Olgusu ve 鄭一嫂 Zheng Yi Sao*

The Phenomenon of Piracy in Chinese History and 鄭一嫂 Zheng Yi Sao

Aslı Can DUMAN¹

*Bu çalışma "Tarihte Çinli Deniz Haydutları ve Faaliyetleri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Kayseri, Türkiye

ORCID: A.C.D. 0000-0002-1728-6864

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Aslı Can DUMAN (Yüksek Lisans Mezunu),
Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı,
Kayseri, Türkiye
E-posta: dmn.aslican@gmail.com

Başvuru/Submitted: 02.11.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
02.11.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
11.12.2020

Kabul/Accepted: 11.12.2020

Atf/Citation: Duman, Aslı Can. "Çin Tarihinde Deniz Haydutluğu Olgusu ve 鄭一嫂 Zheng Yi Sao". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 1-24.
<https://doi.org/10.26650/jos.820135>

öz

Çin coğrafi konumu itibarıyla, ilk hanedanından son hanedanına kadar neredeyse her dönemde deniz haydutlarının hedefi olmuştur. Deniz haydutları, var oldukları süre boyunca yasaları çiğnemeleri ve suçlu olma potansiyelleri ile bilindikleri için, daima denizlerde hüküm süren kötü kişiler olarak addedilirler. Ancak, Çin tarihine baktığımızda varlıkları M.Ö. 2000'li yıllara dayanan Çinli deniz haydutları ilkel toplumun doğası ve oluşumundan ayrı düşünülemez. Zoraki koşullar sonucu ortaya çıkmıştır. Merkezi otorite kurulana kadar kölelere uygulanan baskıdan kaçan halk denizlerde yaşamaya başlamış ve denizciliğin zor koşullarında yağma yaparak yaşamlarını sürdürmeye çalışmıştır. Zamanla deniz haydutluğu bir meslek haline dönüşmüş ve Çinli haydutlar hanedanlar boyunca denizlerde yelkenlerini dalgalandırmışlardır. Çin tarihinde, 張伯路 Zhang Bo Lu ayaklanması (M.S.109) ile resmi olarak Doğu Han Hanedanında deniz haydutluğu başlamıştır. Tarihsel süreçte, toplumsal gelişmeler ve teknolojik ilerlemeler ile deniz haydutluğunun kapsamı ve niteliği değişmiştir. Bazen sadece denizlerde, gemileri soyup, yağma yaparken bazen de dolaylı olarak ülkenin siyasetine dahil olmuşlardır. Son hanedan olan Qing Hanedanına (M.S. 1644-1911) gelindiğinde, deniz haydutluğu 鄭一嫂 Zheng Yi Sao ile doruğa çıkmıştır. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao eşinden kalan mirası devralarak Güney Çin Denzinde hüküm sürmeye başlamıştır. Ölen eşinin evlatlığı olan 張保仔 Zhang Bao Zi ile iş birliği yapıp, onlarca gemiye ve binlerce mürettebata sahip olmuştur. Denizlerde kendi yasalarını koymuş ve uymayan mürettebatlarını ölümle cezalandırmıştır. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao ve mürettebatı diğer deniz haydutlarına kıyasla, sadece kendi ülkeleri için değil, o dönemde Çin denizlerinde bulunan Batılı devletler için de tehdit unsuru oluşturmuştur. Sonları bir hapisanede ya da mezarda bitmemiştir. Aksine Qing Hanedanı ile müzakereler yaparak, geri kalan ömürlerini refah içerisinde geçirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Çin Denizi, Deniz Haydutluğu, Korsanlık, Zheng Yi Sao, Ching Shih, Zhang Bo Lu, Denizcilik

ABSTRACT

Due to its geographical location, China has been the target of sea bandits in almost every period from the first dynasty to the last. Their existence in Chinese history dates back to the about 2000s B.C. Sea bandits are usually regarded as

villains who rule the seas, as they are known for their lifestyles of law-breaking and criminality. In many cases, however, Chinese naval bandits emerged as a result of forced conditions that cannot be considered apart from the nature and formation of their society. Until a centralized authority was established, people who escaped from the oppression of slavery started to live on the seas and tried to survive the difficult conditions of seamanship by plundering. Over time, piracy became a profession, and Chinese bandits sailed across the seas throughout the following dynasties. 張伯路 Zhang Bo Lu, who rebelled (A.D. 109) in the Eastern Han dynasty (A.D. 25-220), was the first person to be recorded in Chinese official records as a sea bandit, although there had been piracy activities before. Across history, the scope and nature of piracy has changed with social developments and technological advances. Sometimes they involved themselves in the politics of the country only on the seas, while robbing and looting, and sometimes indirectly with the people they are acting with. By the Qing Dynasty (A.D.1644-1911), piracy peaked with 鄭一嫂 Zheng Yi Sao, commonly known in English as Ching Shih. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao took over her husband's legacy and began to rule the South China Sea. Cooperating with 張保仔 Zhang Bao Zi, her deceased husband's adopted son, she owned dozens of ships with thousands of crew members. They made their own laws at sea and punished crews who did not comply with death. Compared to other naval sea bandits, 鄭一嫂 Zheng Yi Sao and her subjects posed a threat not only to their own country, but also to the Western states that were now operating in the Chinese seas. However, contrary to what we might expect today, she did not meet her end in a prison or a grave. On the contrary, by negotiating with the Qing Dynasty, she spent the rest of her life in prosperity.

Keywords: China Sea, Sea Bandits, Piracy, Zheng Yi Sao, Ching Shih, Zhang Bo Lu, Maritime

EXTENDED ABSTRACT

Piracy is as old as human naval activity. Due to its geographical location, China is a “peninsula civilization” surrounded by seas and oceans on three sides. Given these conditions, the presence of sea bandits is no surprise either. Dating back to the 2000s B.C., Chinese naval bandits emerged as a result of forced conditions that cannot be considered apart from the nature and formation of their society. Until a centralized authority was established, the people escaping from the oppression of slavery head for the sea and tried to survive by plundering in its harsh conditions.

Officially, according to records kept in the Eastern Han Dynasty (A.D. 25-220), the first mentions of piracy date back to earlier times when examined with today's knowledge and experience. People who escaped from the pressure and administration of the period and took shelter in the sea have created the necessary experience for future piracy activities. During the Eastern Han Dynasty, with the A.D. 109 rebellion of 張伯路 Zhang Bo Lu during the reign of Emperor 永初 Yong Chu (r. A.D. 107-113), piracy officially began in Chinese history. 張伯路 Zhang Bo Lu led 3000 people to fight against the authorities and plunder. The rebellion was eventually crushed, but it had now opened the way for later generations to view the sea from a different lifestyle.

Looking at the history of China, sea bandit activities increased or decreased depending on the social and economic conditions of each period. The scope and nature of piracy have also changed alongside technological developments and in parallel with trade. Sometimes piracy was carried out solely for the purpose of robbery, and sometimes it was a rebellion against the empire. It continued in this way until the Qing Dynasty (A.D.1644-1911).

The activities of the sea bandit鄭一嫂 Zheng Yi Sao, who lived during the reign of Qing Dynasty Emperor 嘉慶 Jia Qing (r. A.D. 1796-1820), holds an important place in both Chinese and world history. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao, who succeeded her naive husband 鄭一 Zheng Yi after his death, commanded thousands of sailors and hundreds of ships. Working with 張保仔 Zhang Bao Zi, who was 鄭一 Zheng Yi's adopted son, they gained unassailable power in the Chinese seas. While ordinary naval sea bandits are seen as nuisances for the government, 鄭一嫂 Zheng Yi Sao was considered a terrifying threat to the Qing Empire. However, the end of 鄭一嫂 Zheng Yi Sao and her people was neither like the previous Chinese sea bandits nor the some western pirates. She was not executed or imprisoned as was expected for pirates everywhere during this period. Instead, she made an agreement with the Qing Dynasty to abandon piracy in exchange for pardons and a secure retirement for herself and her people.

Giriş

Modern çağda da açık denizlerde ve okyanuslarda sorun teşkil etmeye devam eden deniz haydutları tarihin her döneminde kıyı ülkelerinin korkulu rüyası olmuştur. Antik Çağlarda kayıklar ile başladıkları faaliyetler, teknolojinin gelişmesiyle boyut değiştirmiştir. Bazen sadece hırsızlık ve yağmalar yaparak rahatsızlık oluştururken, bazen de ülkelerin ekonomik faaliyetlerinde ve siyasetlerinde rol oynamışlardır. Çin de bulunduğu coğrafya itibari ile deniz haydutlarından muzdarip bir imparatorluktur. Kadim bir uygarlık olan Çin, ilk hanedanından son hanedanına kadar neredeyse her dönemde deniz haydutlarının hedefi olmuştur.

Çin, yüz ölçümü bakımından oldukça geniş bir kıyı ülkesidir. Okyanus kıyısı olan bu ülke, uçsuz bucaksız sularında sayısız adalara ve nitelikli limanlara sahiptir. Bu sular sadece Çin için değil, deniz ticareti açısından dünyanın dört bir tarafından gelen denizciler ve tüccarlar için de büyük önem taşımaktadır. Farklı bir perspektiften bakıldığında, Çin suları, farklı milletlerin, dillerin, dinlerin ve kültürlerin harmanlandığı bir pota olarak değerlendirilebilir. Jeopolitik açıdan oldukça yararlı görünen bu platform bir yandan da tarih boyunca Çin için bir tehdit unsuru niteliğindedir. Deniz haydutluğu ve deniz ticareti birbirine paralel aktivitelerdir, deniz ticareti deniz haydutlarının geçinebilmesi için gereken uygun ortamı sağlar ve haydutluğun kalıplarını ve kapsamını şekillendirir.¹

Çin tarihinde Doğu Han Hanedanlığına kadar gerçekleşmiş yasa dışı denizcilik faaliyetleri günümüz şartlarında değerlendirildiğinde “deniz haydutluğu” özellikleri taşısa da, Çin’de “deniz haydutluğu” kavramı resmi kayıtlarda ilk kez Doğu Han Hanedanlığında, İmparator Yong Chu döneminde (Saltanat: M.S. 107-113) geçmiştir. Dönemde vuku bulan siyasi yolsuzlukların ve sıklıkla yaşanan doğal felaketlerin etkisiyle 張伯路 Zhang Bo Lu ayaklanır ve 3000 kişiye liderlik eder. 張伯路 Zhang Bo Lu, resmi Çin kayıtlarına ilk kez *deniz haydudu* olarak geçen kişidir.²

Çin sularında denizcilik faaliyetleri açısından Güney Çin Denizi coğrafi koşullar olarak en uygun alanlardandır, bu sebeple burası dünyadaki deniz haydutluğu ve korsanlık faaliyetleri için en tehlikeli bölge olarak kabul edilir.³ Çin tarihinde deniz haydutluğu faaliyetleri, Ming Hanedanı döneminde (M.S. 1368-1644) zirveye tırmanmaya başlamış ve son hanedanlık olan Qing Hanedanlığı döneminde doruğa çıkmış akabinde düşüşe geçmiştir. Bu dönemde diğer dönemlerden farklı olarak göze çarpan durum Güney Çin Denizinde yelken açan kadın bir haydudun varlığıdır. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao, kadının gemide olmasının bile bir uğursuzluk sayıldığı dönemde onlarca gemiye, binlerce mürettebata ve ancak kayıt tutturarak miktarını belirlediği ganimetlere sahip olmuştur

1 Xu Ke, “Contemporary Maritime Piracy in Southeast Asia”, (Unpublished Ph.D Thesis) National University of Singapore, 2006, s.25.

2 Guangnan, Zheng, *Zhongguo Haidao Shi*, Huodong Ligong Daxue Chubanshe, Shanghai, 1998 (广南, 郑, 中国海盜史, 上海, 华东理工大学出版社, 1998) s.53.

3 Deng, Yingying, “China’s Legal Enforcement on Anti-Piracy in South China Sea”, *Asian Social Science*, Hainan, 2010, Vol:6, No:6, s.94.

1. Çin Tarihinde Deniz Haydutluğu

Çin hukukunda “korsanlık” diye bir kavram yoktur bunun yerine Çin, “korsan” kelimesine karşılık olarak “denizde soygun” terimini kullanmaktadır.⁴ Bunu Çince’de “海盜 Hai Dao” kelimesi karşılar. “海Hai” “deniz” ve “盜Dao” “hırsız, haydut, soygun yapmak, yağma, yağmalamak...” anlamlarına gelmektedir. Tarihi belgeler incelendiğinde aynı manaya gelen “海賊Hai Zei” ve “海匪Hai Fei” kelimeleri de kullanılır.

Korsanlık ve deniz haydutluğu toplum nazarında birbirine sıkça karıştırılan iki farklı kavramdır. “Korsan” kelimesinin kökü, “deniz soyguncusu” kökeninde Latince “pīrāta” kelimesinden ve “peiran” fiilinden kaynaklanan bir isim olarak “saldırgan” veya “yağmacı” anlamına gelen Yunanca “peirātēs” kelimesinden gelir. Türkçe’deki Korsan sözcüğü İtalyanca Corsaro’dan gelir, deniz akıncısı anlamına gelir. Genel olarak “Girişim” veya “Saldırı” anlamlarına gelir.⁵ Korsanlar hükümdardan, validen veya yarı özerk bir birimden aldığı yazılı veya sözlü ruhsatla düşman ülkelerin gemilerine saldırarak sonrasında bağlı bulunduğu kuruluşa komisyon ödeyen kimselerdir.⁶ 1856 yılında Paris Beyannamesi ile bir savaş usulü olarak da kullanılan, özel müteşebbis olan korsanlık lağvedilmiştir.⁷

Deniz haydutluğu, insanların denizler ve okyanuslar üzerinde ilk kez faaliyet göstermeleri kadar eskiye dayanır.⁸ Kayıtlara göre tarihte deniz haydutluğu eylemi ilk kez Ege Denizi bölgesinde yaşayan Giritliler tarafından gerçekleştirilmiştir.⁹ Girit bulunduğu konum itibari ile hem Antik Yunan zamanında (M.Ö. 800-146) hem de Roma zamanında (M.Ö. 8 yy.- M.S. 15 yy.) deniz haydutlarının sığınabildikleri bir merkez üssüdür.¹⁰ Antik Çağlarda başlayan deniz haydutluğu sorunu günümüzde de devam etmektedir. Temel olarak bakıldığında birbirine benzer eylemler olan korsanlık ve deniz haydutluğu faaliyetleri, 1982 tarihli Birleşmiş İller Deniz Hukuku Sözleşmesinde yer alan maddeler ile keskin çizgilerle ayrılmışlardır. Sözleşme, deniz haydutluğunu üç ana başlık altında tanımlamıştır. Tanımlamaya göre, deniz haydutluğunu nitelikleri arasında eylemin açık denizde veya hiçbir devletin kapsamı altında olmayan bir yerde gerçekleştirilmiş olması, kişinin eylemi kendi menfaati için yapmış olması ve eylemin özel bir gemi ya da hava taşıtı ile gerçekleştirilmiş olması yer alır. Bunun dışında eylemin deniz haydutluğu sayılabilmesi için en az bir gemi kullanılmış olması gerekir. Gemi içinde

4 Yingying, “China’s Legal Enforcement on Anti-Piracy in South China Sea”, s. 94.

5 Jean Edmond Randrianantenaina, *Maritime Piracy and Armed Robbery Against Ships: Exploring the Legal and the Operational Solutions. The Case of Madagascar*, New York: Division for Acean Affairs and The Law of Sea Office of Legal Affairs, 2013 s.2.

6 Akif Emre Öktem, Bleda Rıza Kurtardacan, *Deniz Haydutluğu ve Korsanlık: Tarihi ve Hukuki Boyutlarıyla*, İstanbul: Kaptan Yayıncılık, 2011, s.14.

7 Seha Meray Lozan, “Bazı Türk Antlaşmalarına Göre Korsanlık ve Deniz Haydutluğunun Yasaklanması”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1963, Cilt 18, Sayı 03, s.188

8 Tacettin Çalık, “Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu ve Somali Açıklarındaki Deniz Haydutluğu ile Mücadele”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt.7, Sayı.1, 2017, s.400.

9 Douglas R. Burgess Jr., “Hostis Humani Generi: Piracy, Terrorism and a New International Law”, 13U. Miami Int’l&Comp. L, Vol:13, Issue: 2, 2006. s,19

10 Alfred S. Bradford, *Flying The Black Flag: A Brief History Of Piracy*, Praeger, USA, 2007, s.30.

mürettebatın isyan etmesi gibi eylemler haydutluk sayılmaz.¹¹ Kısaca tanımlayacak olursak korsanlık devlet izni ile yapılan bir tür özel teşebbüs, korsan ise hükümdardan aldığı ruhsatla düşman gemilerine saldırarak, onları yağmalayan ve sonra hükümdara komisyon ödeyen kişidir. Korsanlığın ortaya çıkış noktası ise deniz donanması yeterince gelişmemiş devletlerin denizlerdeki bir tür savunma gücü olmakla birlikte bazen devlet hazinesini zenginleştirme yöntemlerinden biri olarak kabul görmüştür. Deniz haydutluğu ise, hiçbir resmi kurum ve kuruluşa bağlı olmadan, denizlerde diğer gemilere karşı gerçekleştirilen, soygun, yağma ve her türlü taciz eylemleridir. Korsanlık ve deniz haydutluğu arasındaki farkı gözeterek, değineceğimiz vakalar Çin denizlerinde meydana gelen deniz haydutluğu faaliyetleridir.

1.1. Jeopolitik ve Coğrafi Konum Bağlamında Deniz Haydutluğu Açısından Çin Suları

Çin, doğusu ve güneyi açık denizlerle kaplı, yüzölçümü çok geniş bir yarımada ülkesidir. Uçsuz bucaksız Çin sularında yıldızlar gibi saçılmış 600'den fazla ada bulunmaktadır. Açık sulardaki adalar haydutların hayallerindeki doğal oluşumdur; coğrafi olarak mükemmeldirler, yönetimden uzak olduğu için de devlet otoritesinin zayıf olduğu alanlardır. Adalarda toplanan deniz haydutları buraları üs olarak kullanırlar. Sahil şeridindeki limanlar da bu haydutların faaliyetleri açısından büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda ticaret ve ekonomi olarak dünyaya meydan okuyan Çin'in, bu büyük güce sahip olmasında, uzun sahil şeridi boyunca sayısız nitelikli limanların katkısı da vardır.

Haydutlar gölgelerde, toplumun saçaklarında, coğrafi olarak yalıtılmış alanlarda faaliyet gösterirler.¹² Genellikle dağ, ova, bataklık, orman ve nehir ağzı gibi uzak ve erişilmez yerleri, endüstri dönemi öncesi yolculuğun doğal olarak yavaş ve zorlu olduğu ticaret yollarını ve anayollarını seçerlerdi. Bu konumlar rastgele seçilmiş yerler değildir. Sessiz ve ıssızdırlar. Ulaşım ve iletişim kolay değildir. Bu özellikler de haydutların yapacakları eylemlere uygun bir alan sağlamaktadır.¹³ Bu yargılardan yola çıkıldığında konumu itibarıyla Çin sularında deniz haydutluğu faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi çok olağan bir durumdur.

Çin suları, yalnızca Asya'dan değil, dünyanın dört bir yanından farklı halkların birbirleriyle her türlü etkileşim kurduğu bir platformdur. Çok sayıda insan için bir geçiş alanı ve gelir kaynağı olmuştur. Tarih boyunca bölge, Hindistan'dan, Güneydoğu Asya'dan ve modern çağa yaklaştıkça Japonya, Avrupa ve Afrika'dan göç almıştır. Göçmenlere, misyonerlere, tüccarlara, denizcilere ve kölelere ev sahipliği yapmıştır. Birbirleriyle ve yerli halklarla iç içe geçmiş, birbirleriyle evlenmiş ve bazen de mücadele etmişlerdir. Bölgede yaşayan ve çalışan çeşitli etnik gruplar arasında kalıcı, sistematik ve sürekli etkileşim 16. yüzyıldan sonra hâkim olmuştur.¹⁴

11 Öktem, *a.g.e.*, s.68.

12 Richard W. Slatta, Eric J., *Hobsbawm's Social Bandit: A Critique and Revision*, North Carolina State University, A Contracorriente, 2004, s.22.

13 Eric J. Hobsbawm, *Haydutlar*, çev. Fatma Taşkent, İstanbul: Logos Yayıncılık, 1974, s.13.

14 Robert J. Antony, *Elusive Pirates, Pervasive Smugglers: Violence and Clandestine Trade in the Greater China Sea*, Hong Kong University Press, 2010, s.3

Gemi ve deniz taşımacılığı, bölgenin can damarı haline gelmiştir. Bölgeye yüzyıllar boyunca ev sahipliği yapan Çinli ve Hintli tüccarlar, 16. yüzyıla gelindiğinde Avrupalı tüccarlar ve maceracılar tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır. 18. yüzyılın sonlarına doğru, büyük Çin denizlerinin deniz ekonomisi sofistike hale geldi ve aynı zamanda eskisine kıyasla daha da canlandı. 1819 yılında kurulduktan sonra, Singapur da bu engin deniz ağına eklendi. Ticaret yolları, büyük sınırları birbirleriyle ve Avrupa ile Amerika'daki küresel pazarlarla birbirine bağladı. Bu ticari modeller, yüksek emperyalizm döneminde de devam etti ve genişledi.¹⁵

1.2. Çin Tarihinde Deniz Haydutluğunun Doğuşu

Çin'in resmi tarih kayıtları incelendiğinde Doğu Han Hanedanlığı dönemine kadar deniz haydutluğu hakkında resmi bir kayıt bulunmamakla birlikte resmi olarak *deniz haydutluğu* kavramı da henüz yoktur. Ancak bu dönemde yaşanan bazı olaylar daha sonraki dönemde ortaya çıkacak olan haydutluk faaliyetlerine temel oluşturması açısından önem arz etmektedir.

İlkel toplumun geç döneminde, özel mülkiyet sistemlerinin ortaya çıkmasıyla, diğer insanların bu mülklere soygun yapması toplumsal bir fenomen haline gelmiştir. Karadaki bu mülk sorunu daha sonra Çin sularına da yansdı ve denizde de mülk soygun olayları baş göstermeye başladı; bu olaylar daha sonra karşımıza çıkacak *deniz haydutluğu* tanımına uygun nitelikteydi. Tarih köle toplum sürecine girdiğinde, denizde aktif olan insanlar esasen kaçak köleler ve Doğu 夷 Yilerdi.¹⁶¹⁷

Kıyı bölgelerinde, kölelerin bir kısmı sahiplerine karşı çıkarak denize kaçtılar. O insanların faaliyetleri günümüz çerçevesinden bakıldığında erken dönem *deniz haydutları* haline geldi. Doğu Yiler, Çin'in doğu kıyısında yaşardılar ve “Kesilmiş/Kısa Saç ve Dövmeli Vücut” geleneğine sahiptiler, kıyı şeridinde yaşadıkları için hayatlarını denizcilikten sağlardı. Xia İmparatoru 杼 Zhu ve Shang İmparatoru 紂 Zhou'nun (yaklaşık M.Ö. 1075-M.Ö. 1046) yanı sıra, İlkbahar ve Sonbahar Dönemlerindeki (M.Ö. 770-476) 吳 Wu beyi 闔閭 He Lü, arka arkaya Doğu 夷 Yi'lere saldırdı. Savaştan kaçmak için birçok Doğu 夷 Yi halkı denize kaçtı ve adalarda toplandılar. Bu kişiler sonraki dönemlerde *deniz haydutları* olarak adlandırıldı.¹⁸

15 Antony, *a.g.e.*, s.3

16 东夷人 Dong Yi Ren. Efsanevi balıkçılık, avlanma ve yazma yaratıcısı olarak anılan İmparator 伏羲氏 Fu Xi Shi'nin torunları olduklarına inanılır. 夷 Yi terimi klasik metinler içinde yabancılar için kullanılan başlıca terimdir. 夷 Yi sözcüğünün anlamı düzlük, düz, düzleştirme ve ortadan kaldırmak gibi anlamları bulunmaktadır. Fal yazıtlarında geçtiği haliyle ‘insan’ imine benzerliği dikkat çekicidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Gürhan Kırılın, *Eski Çin'in Ötekisi Türkler*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2014, s.68-73.

17 Zheng, *a.g.e.*, s.53

18 Zheng, *a.g.e.*, s.21

Qin ve Han Hanedanı dönemlerinde 越 Yue halkı¹⁹ denizcilik faaliyetlerinde rol oynarlardı. Yaşamlarını Güneydoğu kıyısında sürdüren 越 Yue halkı ile ve Doğu 夷 Yi halkı birbirlerine benzerlerdi, 越 Yue halkında da ‘Kesilmiş/ Kısa Saç Dövmeli Vücut’ geleneği vardı. Balıkçılık, avcılık ve giyim üretimi ile uğraşırlardı ve yelken konusunda da iyiydiler. Qin İmparatoru 秦始皇 Qin Shi Huang²⁰ M.Ö. 223 yılında Doğu Çin Denizi’ne asker göndererek ve Shaoxing valiliğini kurdurttu ve M.Ö. 233 dan M.Ö. 226 e kadar güneye birkaç kez daha asker gönderdi. 閩越 Min Yue’yi yendi, 閩中 Min Zhong valiliğini kurdu. 南越 Nan Yue’lere boyun eğdirdi, 南海 Nan Hai valiliğini kurdu. Bunun üzerine Yue halkı Jiang Hai’a kaçtılar ve Qin askerlerine karşı direndiler. Bu dönemdeki 越 Yue halkının denizlerdeki faaliyetleri, Doğu Han Hanedanlığı’nın son yıllarında, deniz haydutlarının tarih sahnesine resmen girmeleri için gereken tecrübeyi edinmelerini ve koşulları oluşturmalarını sağladı.²¹

1.3. İlk Resmi Kayıt: 張伯路 Zhang Bo Lu İsyanı

Doğu Han İmparatoru 永初 Yong Chu’nun tahta çıktığı dönemde (M.S. 107) siyasi yolsuzluklar ve sıkça yaşanan doğal afetler, imparatorluğu çıkmaza sokmuştu. İmparatorun ilk yılından ikinci yılına kadar ülkede deprem ve sel gibi felaketler ardı ardına meydana gelmişti. Halk fakirlik ve kıtlıkla boğuşuyordu. Zenginler ve mülk sahipleri zaten zayıf durumda olan insanların mallarını yağmalayarak bu durumu fırsata çeviriyorlardı.

Doğal afetler, yağmular ve zorlu koşullar her zaman Çin tarihinde imparatorlukların sonunu getiren en büyük olaylardan olan halk ayaklanmalarını da beraberinde getirirdi. İmparator 永初 Yong Chu’nun üçüncü yılında (M.S. 109) 張伯路 Zhang Bo Lu ayaklandı. Çin’in kıyı eyaleti Shandong’da, 張伯路 Zhang Bo Lu, liderliğini yaptığı 3000 kişiden oluşan silahlı birliğini kurdu.²² 張伯路 Zhang Bo Lu askeri kıyafetler giydi, kendini ‘General’ ilan etti ve bugünkü doğu Shandong’da yaklaşık 3000 kişilik destekçisiyle, sahile yakın bölgelere baskın düzenledi ve birçok yetkili kişiyi öldürdü. Bölgedeki haydutlar kendini “General” ilan eden 張伯路 Zhang Bo Lu’ya katıldı. Böylelikle 張伯路 Zhang Bo Lu ise Çin tarihinde kendinden 海賊 Hai Zei olarak bahsettiren ilk kişi oldu.²³

19 Doğudaki Shandong eyaletinden Güneydoğu Çin’e ve hatta Sichuan havzasına kadar M.Ö. birinci 1000 yıl ile M.S. 1000 arasında yaşamış olan kıyı şeridi boyunca yaşamış olan, Çinli olmayan halktır. Tarihi kayıtlar Yuelerin bugünkü Guangxi’nin batısını ve hatta Kuzey Vietnam’ı işgal ettiğini söyler. Fujian’daki Min Yue Guangdong’daki Nan Yue halkları da antik dönemdeki Yuelerle ile aynı kabul edilmektedir. 越人 (Online: 08.12.2020) <https://baike.baidu.com/item/%E8%B6%8A%E4%BA%BA/22219625>

20 İlkbahar-Sonbahar döneminde sayıları yüzü bulan beyliklerden güç mücadelesinde başarılı olan yedi beylik sonraki dönem olan Savaşan Beylikler dönemini başlatmışlardır. Devletin beyliklere ayrılmasıyla iç savaş çıkmış ve diğerlerine kıyasla zayıf olan Qin beyliği bu mücadelelerden başarıyla çıkmış ve Qin’deki ilk imparatorluğu kurmuştur. Qin Beyi 政 Zheng kendini imparator ilan etmiş ve Qin’in ilk imparatoru anlamına gelen 秦始皇 Qin Shi Huang Di unvanını almıştır. Fezyla Görez “Beyliklerden İmparatorluğa Giden Süreç ve İlk İmparator 秦始皇 Qin Shi Huang Di” Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara, 2011, s. 26.

21 Zheng, *a.g.e.*, s.21

22 Guangnan, *a.g.e.*, s.53-54.

23 后汉书·張法滕馮度楊列傳·5·張法滕馮 Houhan Shu·Zhang Fa Teng Feng Du Yang Liezuhan·5·Zhang Fa Teng (Online 10.12.2020) <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&id=75133>

İmparatorluk, memur 王宗 Wang Zong'u görevlendirerek Hebei ve Liaoning illerini kapsayan idari bölgeye gönderdi. Qingzhou valisi 發雄 Fa Xiong'a, askerlere liderlik ederek, haydutlara karşı saldırıya geçmesi için emir verildi. Çatışmalarda, 張伯路 Zhang Bo Lu'nun başarısızlığı yüzlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına, çok sayıda mal ve silah kaybına mal olmuştu. Buna rağmen 張伯路 Zhang Bo Lu'nun hala savaş gücü bulunmaktaydı.²⁴

İmparator 永初 Yong Chu denizleri ve kıyıları rahatlatmak için af bildirisi yayınladı. Yetkilendirilen 王宗 Wang Zong, valileri ve eyalet liderlerini topladı ve haydutlara karşı güç kullanmaya karar verdiler fakat imparatorluk memuru 發雄 Fa Xiong'a göre askerinin böyle bir durumda atağa geçmesine gerek yoktu ve bunu şu şekilde belirtmişti: "Eğer isyancılar denize açılıp yakın adalara gitselerdi, onları ortadan kaldırmak daha zor olurdu. Af kararı geldiğine göre, isyancıları rahat hissettirmek ve onları koruma altına almak için birliklerimizi geri çekmek daha iyidir. Kesinlikle daha sonra dağılacaklardır ve sonra çok fazla güç kullanmadan onları kontrol altına alabiliriz."²⁵Buna rağmen, 張伯路 Zhang Bo Lu gidişattan memnun olmayıp rotasını Liaodong'a çevirip, adaya sığındı.²⁶

永初 Yong Chu iktidarının beşinci yılının (M.S. 111) bahar mevsiminde haydut gemisi Shandong'a geri döndü ve 張伯路 Zhang Bo Lu ve mürettebatı tekrar yağmalar yaptıktan sonra Qingzhou valisi 發雄 Fa Xiong'u da bozguna uğrattı, Liaodong'a geri döndü. 遭李久 Zao Li Jiu gibi memurlar hücumla geçti, haydutlar kaçtılar ve dağıldılar; hükümete karşı yürütülen deniz haydutluğu faaliyetleri sona erdirildi.

張伯路 Zhang Bo Lu, Doğu Han Hanedanlığının hakimiyetini etkileyen kıyı bölgelerini dokuz gruba bölerek, isyanı hükümete karşı başlatıp, ilerletmişti. O ve çetesi kırmızı ve kırmızı rengin tonlarını kendilerini temsil etmek için kullanmışlardı. Kırmızı başlık takıp, koyu kırmızı kıyafet giyerlerdi.²⁷Daha sonraki dönemlerde 張角 Zhang Jue'nin²⁸ başlattığı köylü ayaklanması tarafından taklit edilmiştir. 張伯路 Zhang Bo Lu'nun çıkardığı bu isyandan etkilenen insanlar daha sonraki dönemlerde dikkatlerini deniz kıyılarına yönelttiler. Öyle ki, yüzyıllar sonra Ming Hanedanlığına gelindiğinde İmparator 隆慶 Long Qing döneminde (Saltanat: 1567-1572), 黃一龍 Huang Yi Long ve 林大春 Lin Da Chun, haydut 張伯路 Zhang Bo Lu'nun isyanını içeren 潮陽縣誌 Chao Yang Xian Zhi'dan ve İmparator 永初 Yong Chu döneminde tutulan kayıtları derleyerek resmi otoriteleri ve halkı uyarmışlardır.²⁹

24 Guangnan, *a.g.e.*, s.56.

25 后汉书·張法滕馮度楊列傳·5·張法滕馮 Houhan Shu·Zhang Fa Teng Feng Du Yang Liezuhan·5·Zhang Fa Teng Feng (Online 10.12.2020) <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&id=75133>

26 Guangnan, *a.g.e.*, s.56.

27 Guangnan, *a.g.e.*, s.56.

28 Doğu Han Hanedanlığının son döneminde çıkan Sarı Sarıklılar İsyanı'na (M.S. 184) liderlik etmiştir. İsyan bir yıldan kısa bir süre içerisinde imparatorluk tarafından bastırılmıştır. Tarihsel olarak Sarı Sarıklılar İsyanı Üç Krallık döneminin başlangıcı olarak kabul edilir. 張角 Zhang Jue'nin, Dao düşünce ekolünün savunucusu iddia edilir. 張角 (Online:11.12.2020) <https://baike.baidu.com/item/%E5%BC%A0%E8%A7%92/1103>

29 Zheng, *a.g.e.*, s.57.

2. Tarihsel Süreçte Çin Tarihindeki Deniz Haydutluğunun Genel Durumu

Çin’de deniz haydutları resmi olarak Doğu Han Hanedanlığı döneminde tarih sahnesine çıkmalarıyla tarihsel süreçte yerlerini almışlardır. Deniz haydutluğu faaliyetleri, gerçekleştiği dönemin şartlarına göre biçim ve kapsam olarak değişim ve gelişim gösterir. Yaşanılan teknolojik gelişmeler ve insanların sosyal yaşantıları, kişilerin içinde bulunduğu maddi ve manevi her türlü koşullar dönemin deniz haydutluğu eylemleri üzerinde etkilidir.

Doğu Jin Hanedanı döneminde, Çin tarihindeki ilk büyük deniz haydutluğu eylemi yaşanmıştır. İmparator 隆安 Long An’ın tahta çıkışından yaklaşık iki yıl sonra M.S. 398’de, 孫恩 Sun En ve 盧循 Lu Xun de, 張伯路 Zhang Bo Lu gibi silahlı ayaklanmaya liderlik ettiler. İsyan İmparator 義熙 Yixi’nin (Saltanat: M.S. 405-418) yedinci yılına kadar yaklaşık 12-13 yıl sürdü. İsyana milyonlarca insan dahil oldu. Denizde, nehirde ve karada yürütülen isyan büyük yıkım yarattı. Hükümet yetkililerine karşı saldırı eylemlerinde bulundular ve çok sayıda yetkiliyi öldürdüler. İmparatorluk hazinesine yağma yaptılar; köklü zengin ailelerin mülklerine el koyarak kendilerine onları cezalandırmışlardır.³⁰

Sui (M.S 581-618) ve Tang (M.S. 618-907) döneminde de haydutluk faaliyetleri, kendilerine yeni yönler ekleyerek devam etmiştir. Sui imparatoru 炀 Yang (Saltanat: M.S. 604-618) döneminde ülkenin güney kıyılarında, hanedan karşıtı haydutluk eylemleri yaşanmış; okyanus adeta savaş alanına dönmüştür. Tang hanedanı zamanında İmparator 李淵 Li Yuan (Saltanat: M.S. 618-626) döneminde hanedan aynı anda 12 eyalette deniz haydutlarına karşı mücadele etmiştir. İmparator 李世民 Li Shimin (Saltanat: M.S. 626-649) de haydutlara karşı mücadele eden imparatorlardan biriydi, yetkililer güneyde savunma hattı oluştururken, deniz haydutları doğuda yükselişe geçmiştir. İmparator 天寶 Tian Bao (Saltanat: M.S. 742-756) da kendi döneminde deniz haydutluğu faaliyetleri ile ilgilenmiştir. Tang Hanedanlığının altıncı imparatoru 天寶 Tian Bao 天寶 zamanında (M.S. 743), Zhejiang’ın doğusunda, haydut 吳令光 Wu Ling Guang isyan çıkarmış ve Jia 嘉 valiliğine saldırmıştır. Yine 天寶 Tian Bao’nun saltanat döneminde (M.S. 744), 吳令光 Wu Ling Guang tekrar kalabalık bir gruba liderlik etmiş ve 台 Tai ve 明 Ming olmak üzere iki bölgeyi yağmalamıştır. İmparator, bölgedeki valilere, güç birliği yapıp, 吳令光 Wu Ling Guang’a saldırımları emrini vermiştir. Nisan ayında 吳令光 Wu Ling Guang bozguna uğratılmış ve öldürülmüştür.³¹

Tang Hanedanı dönemi deniz haydutluğu faaliyetleri incelendiğinde, diğer haydutluk faaliyetlerine kıyasla, 黃巢 Huang Chao isyanına destek veren deniz haydutları, deniz haydutluğunun farklı bir yönünü ortaya koymuştur. İmparator 李儼 Li Xuan (Saltanat: M.S. 873-888) döneminde 王仙芝 Wang Xian Zhi ve 黃巢 Huang Chao, Shandong bölgesinde köylü ayaklanmasına liderlik ettiler. 王仙芝 Wang Xian Zhi’nın yenilgiye uğramasıyla liderliği tamamen eline geçiren 黃巢 Huang Chao, dönemin başkenti Chang-An’a saldırdı. Tang İmparatorunu devirdi ve kendi hükümetini kurdu.³² 黃巢 Huang Chao ve ordusu geçtikleri bütün

30 Zheng, *a.g.e.*, s.71.

31 Zheng, *a.g.e.*, s.78.

32 S. Can Yolaç, “Herkes İçin Çin Tarihi Siyaset Kültür ve Medeniyet”, Ankara: Olasılık Yayınevi, 2016, s.147.

şehirlerde yağma yapmışlardır, bundan payını başkent bile almıştır. 黃巢 Huang Chao'nun köylü ayaklanmasına binlerce insan dahil olmuştur. Bunların içinde deniz haydutları da vardır. Dönemde aktif olan deniz haydutları, 黃巢Huang Chao'nun ordusu kıyı kesimlere geldiğinde, onlara destek verip, Tang Hükümetine karşı güçlerini birleştirmişlerdir. Örneğin, 黃巢 Huang Chao'nun köylü ordusu Fuzhou kıyılarına ulaştığında deniz haydutları ile birleşmişlerdir. Fujian eyaletinde, Jiang denizine yayılmış olan filolar Doğu Jin Hanedanlığından bu yana feodal yönetici sınıfına karşı mücadele veriyordu. Böylelikle onlar 黃巢Huang Chao'nun köylü ordusunu memnuniyetle karşılamışlardır. Bazı kaynaklara göre, bazen deniz haydutlarıyla da iş birliği yapıp, önemli şehirleri ele geçiren黃巢 Huang Chao'nun, isyanının kökenleri, köylüler üzerindeki aşırı sosyal istikrarsızlık ve ağır mali yükler üzerine geçer.³³

Song Hanedanı (M.S. 960-1279) döneminde feodal toplumdaki gelişmeyle beraber halkın refah seviyesi artmıştır. Büyük kanal projesinin sağladığı avantajlarla³⁴ güneyde de ticaret ve tarım gelişmiş, kuzey ve güney arasında ekonomik bir denge oluşmuştur. Çin içersinde üretilen mallar denizaşırı ticaret ile diğer ülkelere tanıtılmış, diğer bir deyişle uluslararası ilişkilerde ticaretin temeli atılmıştır. Bu durum, deniz haydutları için yeni bir gelir kapısı oluşturmuştur. Zengin ticaret gemileri haydutlar için hedef haline gelmiş ve onların, 'ne kadar ticaret o kadar soygun'³⁵ mottosunu güçlendirmiştir. Diğer yandan zengin ailelerden taraf olan bazı imparatorlar yüzünden, köylülerinin çoğunun toprağına el koyulmuş ve insanlar toprağını işleyemez hale gelmiştir. Ağır vergi yükleri ve akabinde gelen hırsızlıklar çeşitli isyanların çıkmasına sebep olmuştur. İyice zayıflayan halk çareyi yasadışı denizcilik faaliyetlerine başlamakta bulmuştur. Song ve Yuan (M.S. 1279-1368) Hanedanlarında yaşamış olan ünlü haydutlar; 黎盛Li Shen, 朱聰 Zhu Cong, Zhang 張清Qing, 鄭廣 Zheng Guang, 朱清Zhu Qing, 張瑄 Zhang Xuan, 黎德Li De, 方國珍 Fang Guo Zhen'dir.³⁶

Çin feodal toplum yapısı gelişerek Ming Hanedanlığı geç dönemine girdiğinde, haydutluk faaliyetleri de yükselişe geçmişti. İlk Ming İmparatoru 洪武Hongwu'dan (Saltanat: M.S. 1368-1398), son Ming İmparatoru 崇禎 Chong Zheng'a (Saltanat: M.S. 1628-1644) kadar haydut faaliyetleri devam etti ve birçok güçlü haydut grupları birbiri ardına ortaya çıkıyordu. Moğol-Yuan devletinin çöküşü ve Ming Hanedanlığı'nın kurulmasıyla Çin sularındaki değişim, ilişkilerin kalitesini önemli ölçüde değiştirmişti. Yuan'ın çöküşü, Çin Denizlerinin yeniden parçalanmasına yol açmıştı. Özel deniz ticareti, özellikle 1371'de *deniz ticareti yasaklama politikası*'nın³⁷ başlatılmasıyla büyük yara almıştır. Fakat Çin bile resmi olarak henüz denizlerden

33 Adam Fong, *East-West Center Working Papers*, International Graduate Student Conference Series, No: 26 2006, s.1.

34 大运河Da Yun He. Büyük Çin Kanalı, yapımı M.Ö.5 'e dayanır. Dünyanın en eski ve en büyük kanalı. 大运河 (Online: 09.12.2020) <https://baike.baidu.com/item/%E5%A4%A7%E8%BF%90%E6%B2%B3/35356>

35 亦商亦盜Yi Shang Yi Dao.

36 Zheng, *a.g.e.*, s.23.

37 海禁政策Hai Jin Zheng Ci. Ming Hanedanlığı hükümeti tarafından 14. yüzyılda denizcilik işlerine uygulanan bir dizi kısıtlayıcı politika. Angela Schottenhammer, "China's Rise and Retreat as a Maritime Power", *New Discourses on China's Role in East Asian Maritime History*, 2017, Chapter XI, s.202.

çekilmemiştir.³⁸ Hatta bu yıllarda dünyaca üne kavuşmuş Müslüman Amiral 鄭和Zheng He'nın Doğu Asya'ya olan yedi seyahati dikkat çeker. İmparator 洪武Hongwu karada mücadele etmeyi seçmişken İmparator 永樂Yongle (Saltanat: M.S. 1403-1424) denizlerle ilgileniyordu.³⁹

İmparator 洪武Hongwu, denizaşırı ticareti baskılayarak ve haraç sistemini yeniden yapılandırarak geleneksel Çin değerlerini geri getirdiğine inanırken, İmparator 永樂Yongle aksine, Amiral 鄭和Zheng He'yı deniz seyahatlerine ve keşiflere gönderdi. 鄭和Zheng He'nın yolculukları boyunca 永樂Yongle, kıyı bozukluğuna, Çin hegemonyasına ve deniz kemliği üzerindeki devlet gücüne karşı koymuştu.⁴⁰ Fakat 1405 yılında başlayan seyahatler, 1433 yılında İmparator 永樂Yong Le'nın ölümünden sonra yapılan yedinci seyahat ile beraber sona ermiştir. Bu seyahat esnasında 鄭和Zheng He hayatını kaybetmiş ve cesedi, mezar olarak denize atılmıştır. 鄭和Zheng He'nın son seyahati, Çin'in de denizlerdeki son aktivitesiydi. Sonrasında 鄭和Zheng He'nın devasa filosu çürümeye terk edilmiştir. Konfüçyüsçü⁴¹ geleneklere göre zaten bu seyahatlere çıkılmaması gerekiyordu, çünkü geleneklere göre bu seyahatlere yapılan harcama israftı. 1433 yılında tüm deniz seyahat defterleri yakılmıştır.⁴² Çin gemilerinin kıyı sularının dışında seyretmesi veya insanların yurtdışına seyahat etmesi yasaklandı. İmparatorluk tersaneleri kısa süre içerisinde okyanus aşırı giden büyük gemiler yapma kapasitesini kaybetti, bunların yapım şartnamelerini bile ellerinde tutamadılar. 鄭和Zheng He'nın büyük seyahatleri bile neredeyse unutulmuştu.⁴³ Batılı uzmanların yorumlarına göre seferlerden vazgeçilişi, dönemin yasakları Çin üzerinde birçok açıdan olumsuz etkisi olmuştur. Çin'in denizlerdeki nüfuzunu kaybetmiş olması, gelecek yüz yıllarda Avrupalı devletlerin bölgedeki kolonizasyon faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.⁴⁴ Ming imparatorluğunun denizden elini ayağını tamamen çekmesi olağan şekilde deniz haydutlarının işine gelmiştir. Bu dönemde Çin sularında Çinli deniz haydutlarının dışında Japon deniz haydutlarının varlığı da söz konusudur, diğer bir adıyla 倭寇Wokou'lar.⁴⁵

Çinceye “Japon deniz haydutları” veya “cüce haydutlar” olarak tercüme edilen 倭寇Wokou, Çin ve Kore kıyılarını yağmalayan deniz hayduduydular. Kökenleri Japonlara dayanıyordu fakat içlerinde nadiren Japon bir deniz haydudu bulunabilirdi. Bu haydut topluluğuna zamanla diğer

38 Robert Antony, Angela Schottenhammer (eds.), *Beyond the Silk Roads: New Discourses on China's Role in East Asian Maritime History* [East Asian Maritime History, 14] (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 2017) [International conference *Beyond the Silk Road: Asian Maritime History and Culture* 海上絲路的延伸：亞洲海洋歷史及文化, China Maritime Museum Shanghai (August 19-23 2015)].

39 Susan Wise Bauer, *Rönesans Dünyası*, Çev. Mehmet Morah, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014, s.698.

40 Victor E. Teo “Southeast Asia between China and Japan”, England: Cambridge Scholars Publishing, 2012 s.8.

41 M.Ö. 551-479. Konfüçyüs'ün ilk adı Qiu'dur. İlkbahar ve Sonbahar Döneminde Lu Beyliği'nde dünyaya geldi. Çin ve dünya tarihinde önemli yere sahip düşünürlerden biridir. Siyasetle ve eğitimle ilgilenmiştir. 3000'e yakın öğrenci yetiştirdiği bilinmektedir. Zhou Hanedanı'ndan (M.Ö. 1046-256) kalan şiir, tarih, ritüeller ve müziğe ilişkin belgeleri, kayıtları yeniden düzenlemiştir. Wen Haiming, *Çin Felsefesi*, çev. Aysu Güneysu, Kaynak Yayınları, 2014, s.32-33.

42 Fatma Ecem Ceylan, “Müslüman Çinli Amiral Zheng He'nın Aile Tarihi'ne Genel Bir Bakış”, *Current Research in Social Sciences*, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara, 2016, s.38.

43 John Morris Roberts, *Kısa Dünya Tarihi*, Çev: Mehmet Tanju Akad, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2017, s.17.

44 Yolaç, a.g.e., s.176.

45 Ryan Lancaster, “Piety over Piracy: The Shaolin Monks' Victory against Wokou”, *Saber and Scroll Historical Journal*, 2014, Vol. 3: Iss. 4, Article 5, s.39.

milletler de dâhil oldular, öyle ki kendi içlerinde Portekizli kimseler bile barındırıyorlardı.⁴⁶倭寇 Wokouların siyasi güdülerine değinmek gerekir. Başlangıçta, Japon deniz haydutlarının ortaya çıkmasının nedenlerinden biri, Çin tarafından Japonya'ya uygulanan deniz ambargolarıydı. Bir diğer neden, Japonya'daki gıda kıtlığının, pirinç maliyetini artmaya zorlaması ve insanların açlıktan muzdarip olmasıydı. Yoksulluk ve açlık, yasadışı faaliyetler için genellikle kıskırtıcı bir neden olarak değerlendirilebilirdi. Haydutlar kıyı bölgelerini yağmalayıp, istila ediyorlardı. Önceden bir şekilde deniz haydutlarıyla mücadele eden imparatorluk, denizciliğe dair yaptırımları yüzünden savunmasız hale gelmişti ve bir dizi ağır stratejiler benimsemişti. Bu stratejilere göre, haydutlar ve isyancılar için çekici olan sahil boyunca, nüfusun kaldırılması gerekiyordu. Bu durum haydutların eylemleriyle kıyaslandığında, yerel topluluğa daha fazla zarar verecek bir rahatsızlıktı. Büyük bir nüfusun, yetersiz gıda maddeleriyle yetinmeye çalışması, emekçilerin topraklarından yoksun olması, huzursuzluk ve zor şartların bir araya gelmesi, Güneydoğu Çin'deki muazzam bir nüfus değişikliğine katkıda bulunmuştu. Araziden ayrılanlardan bazıları Fujian-Guangdong sahillerinde balıkçı veya deniz haydudu olmuşlardır.⁴⁷Kanunsuzluk Çin kırsallarına enjekte olduğunda Ming imparatorluğu kıyılarını savunamazken, Mingli Shaolinler devreye girdi ve 倭寇 Wokoular'a karşı savaştılar. 16. yüzyılın başlarında ve hanedanın son yıllarında Shaolin keşişleri devlete güvenilir bir askeri alternatif sağladı. 1550'ye geldiğinde, Shaolin Tapınağı yaklaşık 1000 yıllık varlığını sürdürüyordu. Yerleşik rahipler, Ming'in her yerinde, Kung Fu'yu özel ve son derece etkili kullanımları nedeniyle efsaneydi. Henan suçlularına ve haydutlara karşı yerel operasyonlara katıldılar ve Çin'in güneydoğu kıyılarında sinsi haydutlarla savaştılar. Ulusal savunmaya katkıları Shaolin keşişlerinin devlet desteğini de almasını sağladı.⁴⁸

Bir bütün olarak bakıldığında, Ming ve Qing dönemi, Çin'de deniz haydutluğunun altın çağı olarak düşünülebilir. Robert Antony'ye göre, kabaca 1522-1810 yılları arasında, Çin'deki deniz haydutluğu, boyut ve kapsam bakımından dünyanın başka hiçbir yerinde olmamış eşsiz bir büyüme yaşamıştı. Yaklaşık 300 yıllık süreç boyunca haydutluk faaliyetlerinde üç büyük zaman diliminde dalgalanmalar meydana geldi: biri 1522'den 1574'e kadar, diğeri 1620'den 1684'e kadar ve üçüncüsü 1780'den 1810'a kadar. Bu üç zaman dilimi deniz haydutluğu bakımından, güçleri deniz dünyasındaki emperyal devletleri gölgede bırakan dev haydutluk eylemlerinin yükselişi ile karakterize edilebilirdi. 1810'dan sonra, elbette, deniz haydutluğu bitmedi; ancak değişen şey, Çin deniz haydutluğunun altın çağında görülen büyük ölçekli haydutluk faaliyetlerinin ortadan kalkmasıydı. Diğer zamanlarda hem öncesinde hem de sonrasında, küçük çaplı da olsa deniz haydutluğu tamamen bitmemişti. Ming ve Qing devletleri, deniz haydutluğunun bazen yükselişleri ve düşüşüyle birlikte, büyük haydutluk sorunuyla başa çıkmak için kıyıyı savunma ve baskılama stratejileri tasarlamak ve uygulamak zorunda kalmıştır.⁴⁹

46 Lancaster, "Piety over Piracy: The Shaolin Monks' Victory against Wokou", s.39.

47 Charles Ralph Boxer, "Piracy in the South China Sea", *History Today*, XXX, 2012, s. 40-44.

48 Lancaster, "Piety over Piracy: The Shaolin Monks' Victory against Wokou", s.39.

49 Y.H. Teddy Sim, *The Maritime Defence of China: Ming General Qi Jiguang and Beyond*, Springer, Singapur, 2017, s.44.

Qing Hanedanı dönemine (M.Ö. 221-206) gelindiğinde gerek Çin toprakları gerekse Çin suları daha karmaşık bir vaziyet almaya başlamıştır. Ming Hanedanının devrilmesi ve Qing Hanedanının kurulması eş zamanlı olarak gerçekleşiyordu. Qing Hanedanı dönemindeki deniz haydutluğu faaliyetleri esasen Qing'e karşı direniş mücadelelerinden başladı.

Qing İmparator'u 順治 Shun Zhi (Saltanat: 1644-1661) başkenti ve askeri birlikleri Pekin'e taşıdı. Doğaçlama olarak göreve getirilen yetkililer Güney'e gönderildi. Her yeri yağmaladılar, yakıp yıktılar. Halkın nefretini kazandılar. Yeni yönetimden memnun olmayan halk güçlerini yönetim karşıtı güçlerle birleştirdi. Bu hususta 鄭成功 Zheng Chenggong güçlü bir örnektir. Vatanperver 鄭成功 Zheng Chenggong, Ming Hanedanlığının, Qing istilalarına karşı son direniş kalesi olarak nitelendirilebilir. 鄭成功 Zheng Chenggong'un annesi Japon, babası ise Çinlidir. Altı yaşına geldiğinde Japonya'dan Çin'e gelmiştir. İmparatora sadakatin temel prensip olarak öğretildiği Konfüçyüsçü eğitim merkezi *Taixue 'de* eğitim almıştır. 1645'te, Qing ordusu Ming Hanedanını devirmek için harekete geçtiğinde 鄭Zheng askeri bir pozisyonda yer alıyordu. Öyle ki kendisine, imparator tarafından “başarı” anlamına gelen 成功 Chenggong ismi de verilmiştir.⁵⁰

鄭成功 Zheng Chenggong'un babası 鄭志龍 Zheng Zhilong bir süre Qing Hanedanına karşı direnmiştir fakat 1646'da teslim olmuştur. Akabinde 鄭成功 Zheng Chenggong aile donanmasını ele almıştır ve etrafındaki hâlihazırda bulunan, babasının müritlerini arttırmıştır. Zamanla, güneydeki Ming direnişinin en büyük güçlerinden biri haline gelmiş ve 1645'ten 1661'e kadar Qing ordularına karşı hem karada hem denizlerde savaşmıştır. Qing Hanedanlığına karşı büyük başarılar elde eden 鄭成功 Zheng Chenggong, deniz haydutlarından da yardım almıştır. Hatta kayıtlarda, deniz haydutları ile iş birliği yapmak için 南澳 Nan Ao adasına gittiği yer alır.⁵¹

3. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao

Qing Hanedanı dönemindeki haydutluk faaliyetlerinin ana karakteri olan 鄭一嫂 Zheng Yi Sao, kesin kayıtların bulunamamasıyla birlikte 1775 yılında Çin'in Guangdong eyaletinde doğduğu düşünülmektedir. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'un asıl ismi 香姑 Xiang Gu'dur, fakat ataerkil toplum getirisi olarak düşünürsek, eşi 鄭一 Zheng Yi ile tarih sayfalarındaki yerini almıştır.

鄭一 Zheng Yi, 17. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdürmüş olan deniz haydudu bir aileye mensuptur. Kendisi de haydut olan 鄭一 Zheng Yi, bir eş alma zamanının geldiğine karar verdikten sonra, bazı fahişelerin kaçırılmasını emretmişti. 香姑 Xiang Gu kaçırılan kadınlar arasında en güzeliydi. Ondan kendisiyle evlenmesi istemiş ve 香故 Xiang Gu da 鄭一 Zheng Yi'nin evlenme teklifini kabul etmiştir.⁵²

50 Chong Wang, “Interpreting Zheng Chenggong; The Politics Dramatizing A Historical Figure In Japan, China, Taiwan (1700-1963)” Master Thesis, Hawaii University, 2007, s.5.

51 Zheng, *a.g.e.*, s. 283

52 Laura Sook Duncombe, *Pirate Women; The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Chicago Review Press, 2017, Vol.11.

Evlilik gerçekleşikten bir süre sonra çift bugünkü Vietnam'da, Tay Son İsyanı'na karışmıştır. Tay Son liderleri, Çinli haydutların, kendilerine destek vermeleri için para ödemişlerdir. Keşmekeş bir çeteyken onları profesyonel birer savaşçı grubuna çevirmişlerdir. İsyanın sonlanmasından hemen sonra grup içinde anlaşmazlıklar meydana gelmeye başlamıştır. 1805'te 鄭一Zheng Yi, deniz haydutlarını güçlü bir konfederasyona getirecek plan tasarladı. Deniz haydutlarını altı ayrı filoya böldü. Her filonun kendi kaptanı vardı ve her filo farklı renkteki bayraklar ile temsil ediliyordu.⁵³

Bunlar;

· 吳知青 Wu Zhi Qing tarafından yönetilen ve *Doğu Denizin Belası* olarak bilinen Sarı Bayraklı Filo

· 郭婆帶 Guo Po Dai tarafından yönetilen Siyah Bayraklı Filo

· 烏石二 Niao Shi Er ve 麥有金 Mai You Jin tarafından yönetilen Mavi Bayraklı Filo

· 梁寶 Liang Bao tarafından yönetilen Beyaz Bayraklı Filo

· 李相清 Li Shang Qing tarafından yönetilen Yeşil Bayraklı Filo

· 鄭一 Zheng Yi tarafından yönetilen Kızıl Bayraklı Filo'dur.

Bu filoların hepsi, 鄭一 Zheng Yi'ye rapor vermektedir. Bu da statü olarak 鄭一 Zheng Yi'nin diğer filolardan üstün olduğunu ortaya koymaktadır. 鄭一 Zheng Yi başarılı iki yıl geçirmiştir. Sürekli olarak filosuna yeni gemiler eklemiş ve sandıklarına da yeni ganimetlerle doldurmuştur.⁵⁴

鄭一 Zheng Yi 1807 yılında ölür. Kesin kayıtlar bulunmamakla birlikte bazı kaynaklara göre fırtınada boğularak öldüğü veya da savaş sırasında öldüğü rivayet edilir. 鄭一 Zheng Yi'nin ölümü filoda büyük bir boşluk yaratmıştır. Örgütün ve sistemin çökmemesi için, diğer deniz haydutlarının da saygı duyduğu ve güvendiği birinin liderliğe geçmesi gerekiyordu. 鄭一 Zheng Yi'nin yerine, kendisinden daha derin izler bırakacak olan eşi 香故 Xiang Gu geçer. Daha sonra da ismi 鄭一嫂 Zheng Yi Sao olarak anılır. Yani *Zheng Yi'nin Dul Eşi*.⁵⁵

İlk bakışta liderliğe geçmesi radikal bir karar gibi görülse de aslında ölen kocasından kalan mirası devralan 鄭一嫂 Zheng Yi Sao, dul kalmış sıradan bir kadındır. Denizcilik hayatı tehlikeliydi ve sıkça insanların ölümüne sebebiyet verebilen bir platformdu. Ölen eşin ardından bıraktığı sorumlulukları da hala hayatta olan eşin üstlenmesi standart bir prosedürdü.

Kızıl Bayraklı Filo'ya lider olduktan sonra 鄭一嫂 Zheng Yi Sao filonun gücünü daha da artırdı, 300-400 gemiden⁵⁶ oluşan bir silahlı filoya sahipti ve 16.000'den fazla kadından, erkekten ve hatta çocuklardan oluşan birliği vardı. Bunların arasında 張保 Zhang Bao, 蕭稽蘭 Xiao Ji Lan, 蕭步龍 Xiao Bu Ao, 梁皮保 Liang Pi Bao gibi liderler de vardı. Liderliğe geçtikten sonraki ilk işi kaptanlığa birini atamaktı ve o da 張保 Zhang Bao'yu seçmişti.⁵⁷

53 Duncombe, *Pirate Women; The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Vol:11.

54 Duncombe, *Pirate Women; The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Vol.11.

55 Duncombe, *Pirate Women; The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Vol.11.

56 Geleneksel Çin yelkenlisi.

57 Zheng, *a.g.e.*, s.306.

張保仔Zhang Bao Zi olarak da bilinen 張保Zhang Bao aslında Xinhui ilçesindeki, Jiangmen balıkçılarından birinin oğluydu. 15 yaşındayken 鄭一Zheng Yi, Jiangmen'a saldırıp, onu esir olarak gemiye almıştır. Akıllı ve cesur tavırlarıyla ön plana çıkan 張保Zhang Bao'nun bazı kaynaklara göre, 鄭一Zheng Yi tarafından evlatlık edildiği de yazmaktadır.⁵⁸ 鄭一Zheng Yi onu grup lideri yapmıştır. 鄭一Zheng Yi'nin ölümünden sonra Kızıl Bayraklı Filo'nun yönetimi için鄭一嫂Zheng Yi Sao'a yardım etmiştir ve başka bir tabirle 鄭一嫂Zheng Yi Sao'un sağ kolu olmuştur. Hatta bazı batılı kaynaklarda evlendikleri bile yazmaktadır.⁵⁹ 鄭一嫂Zheng Yi Sao ona gerçekten aşık mı olmuştu ya da bu evlilik sadece kendini daha güçlü ve sağlam bir konuma getirmek için uygulanan bir strateji miydi bilinmez fakat bu birleşme emperyal güçler de dahil olmak üzere onlara karşı çıkmaya çalışan herkesi geride bıraktı ve Kızıl Bayraklı Filo'ya ezici zaferler kazandırdı.

Gençlik yıllarıyla ilgili çok fazla bilgi edinemediğimiz鄭一嫂Zheng Yi Sao ile ilgili kesin olan şudur ki; yaşadığı dönemin şartlarına bakıldığında ve diğer kadınlarla kıyaslandığında oldukça sıra dışı bir hayat sürmüş olmasıdır. Tüm zamanların en iyi kadın haydudu sayılabilecek olan鄭一嫂Zheng Yi Sao bu kadar az bilinmesinin sebebi toplumsal yapının tarihi sayfalara yansımaları olarak değerlendirilebilir. Bu durumu anlayabilmek için o dönemin şartlarını da göz önünde bulundurmalıyız. Bir yandan Konfüçyüsçü değerler bir yandan ataerkil toplum yapısı içerisinde dünyaya gelmiştir. O dönemde kadının yeri belliydi; arka plan. Bir kadının varoluş sebebi iyi bir eş olmak ve oğul sahibi olmaktı denilebilir.

O dönemde kız çocukları erkek çocuklarına kıyasla, aile içindeki statüsü daha düşüktü, sonuçta gelecekte başka bir aileye gidecek olan bir bireye enerji harcamak doğru bulunmuyordu. Kendi evlerinde misafir gibi görülen kızların evlenecekleri insanı ebeveynleri seçerdi. Kadının bu konuda söz hakkı yoktu, olamazdı. Belirli bir yaşa gelen kız çocuğu başka bir aileye gelin olarak giderdi ve artık o ailenin bir üyesi olurdu. Kendi ailesiyle kalıcı bağlarını koparan kadın, ev ahalisinin en düşük rütbelisi olarak aileye dahil olur, ancak bir erkek çocuk doğurursa güç ve söz hakkı elde edebilirdi. Çünkü erkek çocuk kız çocuk gibi değildi, o bir varisti ve soyun devamlılığını sağlayacak kişiydi, annesi babası için gurur kaynağıydı. Fakat kadın bir oğul veremiyorsa bu sefer devreye ikinci bir kadın girer. İkinci kadının haneye dahil olma amacı bellidir; aileye bir mirasçı vermektir. Literatürde her ne kadar ikinci kadın kötü olarak gösterilip, değersizmiş gibi aksedilse de gerçeği yansıttığı söylenemez. Erkek evlat her şeyi değiştirme gücüne sahiptir. En büyük hayat gayesi erkek evlat sahibi olmak olan kadının vazifesi bununla sınırlı değildi, ev işlerinden de sorumluydu. Evde aktif rolü olan kadının dış dünyada yeri yok denecek kadar azdı. Zengin ailelerde bu durum daha çok göze çarpar. Erkekler serbest iken o dönemin şartları soylu kadınları eve kapatıyordu; ama maddi durumu daha zayıf olan ailelerin kadınları için bu pek geçerli değildi. Her ne kadar eşlerinin gölgesinde olsalar da onların da yaşamsal giderlerini karşılamaları için çalışmaları gerekiyordu.⁶⁰

58 Karl Friedrich Neuman, *History of The Pirates Who Infested The China Sea, From 1807 to 1810*, London, 1831, s.12

59 Duncombe, *Pirate Women; The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Vol:11.

60 Ku Hung-Ming, *Çin Halkının Zihniyeti*, Doğu Batı Yayınları, 2013 s. 89-107.

Ülkenin kıyı kesiminde yaşayan halk kaçınılmaz olarak denize daha aşınaydı, kadınlar da öyle. Ufak çaplı kıyı ticaretinde rollerini üstleniyorlardı. Ömrü dalgalarla boğuşarak geçen denizcilerin ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Belki de yoksulluğun kadınlara zoraki getirmiş olduğu çalışma hakkı 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'u yukarı çeken bir unsurdur.⁶¹

Tarihte kadın olsun, erkek olsun hiçbir haydutun komutası altında bu kadar çok gemi ve haydut bulunmamıştı. Askeri stratejilerden ve yönetim disiplininin yoksun olan bu eğitimsiz kadın, kocaman Qing donanmasını titretecek güce sahip müthiş bir karşı güç oluşturmuştur. Tarihte kayda geçen çoğu haydut, vatandaşı bulunduğu hükümet için sadece rahatsız oluştururken, 鄭一嫂 Zheng Yi Sao Qing hükümeti için bir terör unsuru olarak kabul edilebilir; Qing hükümetinin diğer ülkelerle olan ticari ilişkilerini etkilemenin yanı sıra diplomatik ilişkilerini de etkilemiştir.

Kimse 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'nun durdurulabildiğini göremezdi. Qing donanması onun karşısında çaresizdi. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'ya karşı kullanabilmek için İngilizlerden *Merkür*'ü ödünç istemek durumunda kalmışlardır. İngiliz gemisi de 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'ya zarar verememiştir. Qing Hükümeti bu kez de, aşına oldukları Portekiz hükümetinden yardım alabilmek için müzakere etmek zorunda kalmışlardır. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'yu bu da yıldırımıştır, birliği Lantou Adasının kıyılarındaki kuşatmanın üstesinden de gelmiştir. Onu yok etmek için gönderilen gemileri saptırmayı başarmıştır. Bazı Kanton yetkilileri gösteriyi görmek için yelken açtıklarında, 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'nun yerine kendi güçlerinin yok olduğuna şahit olmuşlardır. Qing hükümetinin, deniz haydutluğu bitirmek için beklediği büyük hesaplaşma zamanı hiç gelmemiştir.⁶²

鄭一嫂 Zheng Yi Sao tecrübeli bir hayduttur. Halkın desteğini de alıp, yedek bir destek oluşturmak için Guangdong'da nehir kıyılarına kara üssü oluşturmuştur. Birlikleri kontrol altında tutmak adına aşağıda verilmiş olan üç tane kural belirlemiştir;

- *Eğer birisi gemiden aşağı izinsiz inerse tutuklanır ve kalabalık içinde kulakları delinir. Aynı hata tekrarlanırsa bu sefer ölüm cezasına çarptırılır.*
- *Ganimetler kaydedilmeden önce bir iğne iplik dahi alınmamalıdır. Ganimetler 10 eşit parçaya bölünür; bunlardan ikisi mürettebatın hakkıdır. Kalan diğer sekiz parça ise ortak hazine olarak saklanır. İzinsiz bir şey alınmamalı aksi takdirde ölümle cezalandırılır.*
- *İzin olmaksızın köylerden tutsak edilen kadınlar üzerinde hakka sahip olunamaz. Kadınlara şiddet uygulayan veya onları eş olmaya zorlayan ölümle cezalandırılır.*⁶³

Bu maddeleri 鄭一嫂 Zheng Yi Sao bizzat mı ilan etmiştir yoksa kendi yazıp kocası 張保 Zhang Bao'nun ismi altında mı yayınlamıştır tartışma konusudur. Çinli kaynaklar bu kuralları 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'un oluşturduğunu iddia etse bile batılı yazar Dian Murray maddeleri 張保 Zhang Bao'nun yazdığı ihtimali üzerinde durur. Fakat kesin olan şudur ki bu üç maddenin getirmiş olduğu kısıtlamalar, haydutların halka ilişkilerinin bir nebze de olsa daha iyi olmasını sağlamıştır.

61 Duncombe, *Pirate Women; The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Vol 11.

62 Duncombe, *Pirate Women; The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Vol.11.

63 Zheng, *a.g.e.*, s. 306.

Haydut kavramına alışan halk, onlara kötü davranmak yerine günlük ihtiyaçlarını giderip, onlara yardım etmişlerdir. Ama haydutlar da aldıkları şeyleri karşılıksız bırakmıyorlardı. Diğer tüm malların tutarı köylülere ödeniyordu. Herhangi bir şey parası ödenmeden veya zorla alınırsa ölümle cezalandırılıyordu. Bu kurallara herkes uyuyordu. Bu şekilde鄭一嫂 Zheng Yi Sao karada da sırtını yaslayabileceği bir destek oluşturmuştur.

鄭一嫂Zheng Yi Sao disiplin sahibi bir kumandandı. Alınıp verilen her şeyi kati suretle kaydını tutturuyordu. Ne yağmalanıp veya soyulduysa düzenli olarak kayda geçiriliyordu. Filosunun altındaki haydutlar ortak fondan ihtiyaçlarını karşılayabilirdi fakat kimseye özel bir yaptırım uygulanmazdı. Eğer bir savaş, çatışma veya saldırı herhangi bir adam, alandan ayrılırsa, ilerde veya geride olmasına bakılmaksızın genel bir toplantıda ona suçlama yapılabilir ve neticesinde suçlu bulunarak kafası kesilebilirdi.

鄭一嫂Zheng Yi Sao denizlerde komutanlık kabiliyetini sergilemişti. O denizlerde, denizcilik hayatında ipleri ele almıştı. İnci Nehri'nin ağzına askeri birlik kurduymuştu. Guangzhou'nun dış ulaşımını ve ticaret yollarını kontrol altına almıştı. Hükümeti şoka uğrattı, denizlerde başarılı savaşlar sergiliyordu. Aşağıda 鄭一嫂Zheng Yi Sao'un yaptığı savaşların, 郑广南 Zheng Guangnan'ın kitabında verilen halinin Türkçeye çevirisi yapılmıştır.

3.1. 孖洲Ma Zhou Savaşı

İmparator 嘉庆Jia Qing saltanatının 13. yılının, Temmuz ayında, Guandong'da, 林国良 Lin Guo Liang 25 filoya liderlik etmiş ve Kızıl Bayraklı Filo'ya saldırmıştır. 鄭一嫂Zheng Yi Sao saldırı istihbaratını çoktan almıştı ve张保 Zhang Bao'nun liderliği altındaki güçlerini göndermişti.

林国良Lin Guo Liang, planın ne olduğunu bilmiyordu, 孖洲Ma Zhou okyanusuna gelmişti. Pusu kuran 张保Zhang Bao, 林国良Lin Guo Liang'ın filolarını dört taraftan kuşatmıştı. 张保 Zhang Bao komuta gemisini almış ve ilerlemişti. 林国良 Lin Guo Liang, 张保Zhang Bao'yu gemide, orduya liderlik yaparken görmesi üzerine, topçu atışını başlatmıştır. 张保Zhang Bao adeta bir tanrı gibiydi, mermiler denize düşüyordu, ona isabet etmiyordu. 林国良 Lin Guo Liang ve askerlerinin bilmediği bir şey vardı; 张保Zhang Bao yıllardır denizlerdeydi ve engin bir tecrübeye sahipti. Birçok savaş ve saldırı geçmişti başından. Topçuların performanslarına ve mermilerin menzillerine aşinaydı. Geminin pruvasında duruyordu ve geminin mesafesini görsel olarak kontrol edebiliyordu.

Denizde ortalık karışmıştı ve 10 gemi bir araya gelmişti. 张保Zhang Bao bunu fırsatla çevirdi. Bütün askerlere aynı anda ateş etmelerini emretti. Gemilerine mermiler yağın hükümet askerleri kaçıyorlardı. 张保Zhang Bao, çete üyesi 梁皮保Liang Pi Bao'un ve haydutların doğrudan 林国良Lin Guo Liang'ın, gemisine çıkmasına yardım etti. Askerler öldürülüp, 林国良Lin Guo Liang canlı olarak ele geçirildi. Kızıl Bayraklı filo bir kez daha zafer elde etmişti. Zaferi kutlamak için 鄭一嫂Zheng Yi Sao, liyakat/unvan sırasına göre haydutlara ödülleri, yiyecek ve içecekler verdi.⁶⁴

64 Zheng, a.g.e., s.307.

3.2. 孙全谋Sun Quan Mou İle Savaş

İmparator 嘉庆Jia Qing saltanatının 14. yılının Şubat ayında Guandong valisi Sun Quan Mou subaylara ve askerlere liderlik etti. 100'den fazla pirinç gemisiyle⁶⁵ Kızıl Bayraklı Filo'ya saldırmak için Guangzhou Körfezi'ne yelken açtı. 郑一嫂Zheng Yi Sao önceki savaşlarda da olduğu gibi erkenden hazırlıklara başlamıştı. 张保Zhang Bao'dan 10 dan'dan fazla gemiyi, düşmanla karşılaşmak için hazırlamasını istedi. Ayrıca 梁皮保Liang Pi Bao'ya bir haydut filosuna liderlik etmesini ve adamlarıyla, hükümet askerlerinin arkasından habersiz saldırı yapmasını emretti. 萧嵇兰Xiao Xu Lan ve 萧步Xiao Bua'ya da on savaş gemisiyle birlikte sağ ve solda beklemelerini emretti.

孙全谋Sun Quan Mou'nun emrindeki pirinç gemileri, 张保Zhang Bao'nun gemileriyle karşılaştı ve savaş başladı. 郑一嫂Zheng Yi Sao hemen filolara bir işaret gönderdi ve 孙权某Sun Quan Mou'nun kuvvetlerinin kuşatılmasını istedi. 郑一嫂Zheng Yi Sao, iki taraf savaşırken haydutlardan oluşan ordusunu bizzat yönetti. 孙权某Sun Quan Mou'un adamlarını darmadağın ettiler. 郑一嫂Zheng Yi Sao'un Kızıl Bayraklı Filo'su ağır kayıplar vermesine rağmen bu savaşı da kazandı ve 14 pirinç gemisini kendi filosuna ekledi.⁶⁶

3.3. Guangzhou Okyanus Savaşı

Aynı yılın Haziran ayında, Guandong'da kumandan 许廷珪Xu Ting Gui, 60 gemilik bir donanmaya kumandanlık yaparak Kızıl Bayraklı Filo'yu yok etmek için yola çıktı. Yağmurlarla, fırtınalarla karşılaştı, rüzgârlardan ve yağmurlardan korunaklı Xiang Shan'da demirledi. Durumdan haberdar olan 郑一嫂Zheng Yi Sao akabinde risk alarak, 张保Zhang Bao'dan 200 gemi ile birlikte saldırıya geçmesini istedi. Amaçları fırtınalardan kaçmak olan askerler bir anda kendileri kaos ortamı içinde buldular.

梁皮保Liang Pi Bao, 许廷珪Xu Ting Gui'nin askerlerine savaşmaları için emirler yağdırırken gördü. Panikleyip denize atlayan memurlar oldu. 许廷珪Xu Ting Gui o kadar zavalliydi ki, kılıcıyla boğazını keserek intihar etti. Gemiden atlayarak kurtulan memur 向石岐Xiang Shi Qi kaçtığı yol boyunca pirinç tarlalarını, mülkleri, zengin fakir demeden köylüleri yağmaladı. Bu durum halkın, 郑一嫂Zheng Yi Sao'un lehine olarak memurlardan ve askerlerden nefret etmesine neden oldu.

郑一嫂Zheng Yi Sao'nun üst üste elde ettiği bu başarılar Qing Hükümetini telaşlandırmaya başlamıştır. İmparator 嘉庆Jia Qing, Guandong ve Guanxi eyaletinin valisini hemen değiştirdi, 百龄Bai Ling'e Guandong'da hizmet etmesini ve haydutları yakalaması için kasabada oturmasını emretti. 百龄Bai Ling göreve geldikten sonra donanmayı güçlendirdi ve haydutlara saldırdı. Ayrıca hırsızlık yapanları cezalandırdı. Haydut güçlerini ekonomik anlamda zayıflatmak için abluka altına alıp, sonra onları yenmek için asker gönderdi. Limanlar yetkililer tarafından kapatılmaya başlatıldı. Vaziyeti gören 郑一嫂Zheng Yi Sao, 张保Zhang Bao'ya 200 gemiyle

65 米艇 Mi Ting.

66 Zheng, a.g.e., s.308.

ile Xiang Shan, Dong Guan, Xin Hui, Pan Yu, Shun De ve diğer ilçelere gitmek üzere emir verdi ve limanların kapatılmaması için mücadele başlattı. Yerel halk ve tüccarlarla iş birliği yapıp, malzeme tedarik sorununu çözüme kavuşmasını istedi.

鄭一嫂 Zheng Yi Sao Kızıl Bayraklı Filo'ya komutanlık yaparken bir yandan Qing Hanedanlığına karşı mücadele edip bir yandan da batılı kapitalist ülkelerin saldırılarına karşılık veriyordu. Kızıl Bayraklı Filo'yu batılı gemileri ele geçirmeye yönlendirdi. Birçok İngiliz ve Hollandalı gemi onun kurbanı oldu. İnci Nehri'ndeki İngiliz gemisini de bombalamıştı.⁶⁷

Zirveyi gören her şey/kişi aynı zamanda düşüşe de geçer. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao için de durum böyledi. O dönemde deniz haydutları yakalandıklarında başları halka açık bir şekilde sergileniyorlardı. Bu ağır bir cezaydı. Konfüçyüsçü öğretilere göre ruhun bir sonraki dünyaya geçebilmesi için tüm vücudunun aynı yere gömülmesi önemliydi.⁶⁸ 鄭一嫂 Zheng Yi Sao ve yoldaşlarının başına böyle bir şey gelmedi. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'un sonu kanlı veya dramatik şekilde de bitmemiştir.

鄭一嫂 Zheng Yi Sao'un denizlerdeki saltanatını sallayan unsur iç muhalefetti. Siyah Bayraklı Filo'nun lideri 郭婆帶 Guo Po Dai, Kızıl Bayraklı Filo'nun liderliğini istiyordu. Siyah Bayraklı Filo, Kızıl Bayraklı Filo'dan sonra en güçlü filoydu. İki büyük filo çok kez birlikte çalışmışlar ve savaşmışlardır. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao mantıklı bir kadındı; ömrünün sonuna kadar deniz haydutluğuna devam edemeyeceğini biliyordu ayrıca bir de şimdi muhalifler söz konusuydu. Ortaklık dostça bozulmuştu. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao af teklifinde bulunan Qing hükümetine gitmiştir. 1810 yılında 張保 Zhang Bao ve bir hükümet yetkilisi arasından gerçekleşen başarısız bir müzakereden sonra 鄭一嫂 Zheng Yi Sao müzakerelere bizzat liderlik etmeye başlamıştır.

Müzakereler iki gün içinde neticelenmiştir. Deniz haydutları kazandıkları tüm parayı ellerinde tutabilecekler ve istedikleri takdirde orduda görev alabileceklerdi. 張保 Zhang Bao donanmada bir pozisyon ve kendine özel bir filo bulundurma izni almıştır. Anlaşmaya dahil bir kısım, hükümet tarafından ödenen ve haydutların karadaki sivil yaşama geçişine yardımcı olmak için kullanılacak büyük miktarda paraydı. Hükümetin, haydut faaliyetlerini durdurmakta yetersiz kaldıklarını kanıtladığı için, 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'a, ne istiyorsa sunmaktan başka seçeneği yoktu. Tüm gücü elinde bulunduran 鄭一嫂 Zheng Yi Sao bu avantajı çok iyi kullanmıştı, kendini ve mürettebatını güvence altına almıştı. Müzakerelerden galip çıkan 鄭一嫂 Zheng Yi Sao ve ekibi teslim olmaya başladı.

鄭一嫂 Zheng Yi Sao, masada kazandığı son zaferinden sonra Fujian eyaletinde 張保 Zhang Bao ile yaşamaya devam etti. 32 ve 35 yaşlarındayken 張保 Zhang Bao'dan iki oğlu oldu. 張保仔 Zhang Bao Zi, 36 yaşında bilinmeyen bir sebepten öldü. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'un ise bazı kaynaklara göre ilk mesleğine geri döndüğü ve büyük bir genelev işlettiği söylenmektedir. Diğer bir yandan kumarhane işlettiği iddia edilmektedir. Kesin olan şu ki bir daha denizlere geri dönmemiştir. 1844 yılında, 69 yaşında ölmüştür.⁶⁹

67 Zheng, *a.g.e.*, s.307-308.

68 Ulrike Klausman, Marion Meinzerin ve Gabriel Kuhn, *Women Pirates and the Politics of the Jolly Roger*, London: Black Rose Book, 1997 s.34.

69 Duncombe, *Pirate Women; The Princess, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, vol.11.

Sonuç

Çin jeopolitik konumu itibari ile deniz haydutlarının ihtiyacı olan coğrafi ve ticari koşulları sağlayan bir medeniyettir. Çin denizleri çok sayıda nitelikli limanlara ve adalara sahiptir. Limanlar para akışını sağlayacak ticaret alanıydı. Bulunan adalar ise güvenle saklanılabilecek yuvalar konumundadır. Bu engin sular hem Çinli haydutlar hem de yabancı deniz haydutları bakımından enfes bir platformdur.

Çin’de deniz haydutluğunun başlamasını sağlayan nedenler, sahip olduğu coğrafi koşulların getirisi değildi. Yapılan analizlerin sonucunda söylemek gerekirse Çinlileri yasadışı deniz faaliyetlerine iten, karadaki sosyal durum, istikrarsızlık ve kargaşa ortamıdır. Karada özel mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte mülk soygunları başlamış ve bu soygunlar zamanla denizlerde de baş göstermiştir. Denizlere ilk giden Çinliler, sahiplerinden kaçan köleleri veya otoriteye baş eğmeyen bir avuç kabileydi. O dönemde *deniz haydutluğu* kavramı olmasa da yaptıkları eylemler incelendiğinde günümüzde bu şekilde adlandırılmışlardır. Bu insanlar gelecekte literatürde yerini bulacak olan deniz haydutluğunun temelini atan ve gereken tecrübeyi sağlayan kimselerdi.

Çin’in resmi tarih kayıtlarında “*deniz haydudu*” kavramı ilk kez Doğu Han Hanedanlığında İmparator 永初Yong Chu döneminde geçmiştir. 永初Yong Chu döneminde siyasi yolsuzlukların yanı sıra doğal afetlerde sıkça yaşanır. İmparatorluk bir nevi kaos içindedir. 張伯路Zhang Bo Lu 3000 kişiye liderlik etmiş ve yelkenlerini açmıştır. Yetkililer kayıtlara onu “海賊Hai Zei”, yani *deniz haydudu* olarak yazmıştır. M.S. 109’da başlayan isyan M.S. 111 yılında bastırılmış ve hükümete karşı yürütülen faaliyetler sona erdirilmiştir. Hangi perspektiften bakıldığına göre değişmekle birlikte 張伯路Zhang Bo Lu başarılı bir deniz haydududur ki Çin tarihinde kendisinden bu şekilde bahsettiren ilk kişi olmuştur. Öyle ki Ming İmparatoru 隆慶Long Qing döneminde tarihçiler, 張伯路Zhang Bo Lu isyanını içeren kayıtları inceleyerek resmi otoriteleri ve halkı uyarmışlardır.

Doğu Jin Hanedanlığı imparatoru隆安Long An döneminde gerçekleşen 孫恩Sun En ve 盧循Lu Xun ayaklanması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Fakat farklı bir açıdan bakıldığında Çin tarihindeki ilk önemli ayaklanmadır ve gerçekleştirilen ilk büyük deniz haydutluğu faaliyeti niteliğindedir. Sui döneminde de faaliyetlerine devam eden deniz haydutları, Tang Hanedanlığı dönemine gelindiğinde farklı bir yönlerini ortaya koydular. Tang İmparatoru 李儼Li Xuan döneminde, 黃巢Huang Chao’nun köylü ayaklanmasına destek vermişler, deniz ve nehirlerde yardım sağlamışlardır. 張伯路Zhang Bo Lu, 孫恩Sun En ve 盧循Lu Xun isyanlarında olduğu gibi deniz haydutları bir kez daha merkezi otoriteye baş kaldırmışlardır. Deniz haydutlarının da desteğini alarak gerçekleştirdiği ayaklanma sonucunda 黃巢Huang Chao, başkent Xian’ı alarak kendi rejimini kurdu, 10 yıl boyunca süren ayaklanma Tang Hanedanlığı’nın düşmesinde etken rol oynamıştır. 黃巢 Huang Chao örneğinde net olarak gördüğümüz durum, deniz haydutlarının sadece denizlerde yasadışı yelken açan suçlular olmasının yanı sıra dolaylı yoldan siyasete de yön verilmesinde etkileri olduğudur.

Toplumun zamanla gelişimi ve değişimiyle deniz haydutluğu faaliyetleri de gelişmiş ve değişmiştir. Song Hanedanlığında, büyük kanal projesi sayesinde Çin'de üretilen malların denizaşırı ülkelere ticareti başlamış ve uluslararası ilişkiler gelişmiştir. Zengin ticaret gemileri deniz haydutlarının hedefi haline gelmiştir. Deniz ticaretini halk da yapmaya başlamış ve şahsi çıkarlarını gözeten tüccarlar, deniz haydutları ile işbirliği yapar hale gelmiştir. Deniz haydutluğunun kapsamı genişledikçe onlara katılan insanların sayısı da artmıştır. Haydutlar deniz ticaretine başlamışlar ve deniz ekonomisindeki yerlerini almışlardır. Song döneminde siyasi istikrarsızlık ve yolsuzluktan ötürü çoğu köylü mülkünü kaybetmiştir. Fakirleşen halk çareyi denizlere açılmakta bulmuştur. Haydutluğa başlayan halk, kargo ve ticaret gemilerini yağmalamıştır. Dönemin sosyal şartları göz önünde bulundurulduğunda elbette kimsenin zevk uğruna yeni mesleğini deniz haydutluğu olarak belirlemediği anlaşılmaktadır.

Ming Hanedanı'nda denizler daha karmaşık bir hal almıştır. Bir yandan yürürlüğe koyulan deniz yasakları bir yandan yasaklara rağmen denizaşırı ülkelere keşif seyahatleri vardır. İmparator 永樂 Yong Le'nın ölmesi akabinde 郑和 Zheng He'nin son seyahati sırasında ölmesiyle, Konfüçyüçü öğretileri sürülerek denizcilik tekrardan yasaklanmıştır ve Ming donanması çürümeye terk edilmiştir. Ming'in denizlerden elini ayağını çekmesiyle başıboş kalan sular, deniz haydutluğu faaliyetlerini ileri seviyeye çıkarmıştır. Aslında çoğunluğunu Çinlilerin oluşturduğu, kozmopolit 倭寇 Wokou'lar Çin kıyılarına musallat olmuşlardır. Bu dönemde Ming donanmasının, deniz haydutları ile savaşması gerekirken, Shaolin keşişleri haydutlar ile mücadeleye giriştiler. Çünkü deniz yasaklarıyla, denizle ilişkilerini kesen Ming hükümetinin deniz haydutlarıyla karşılaşacak güce sahip değildir. 郑成功 Zheng Chenggong'un Qing'e karşı direnişi sırasında kayıtlarda 郑成功 Zheng Chenggong'un, deniz haydutlarıyla işbirliği yapmak için bizzat 南澳 Nan Ao adasına gittiği geçer. Ming hükümetinin resmi olarak deniz haydutlarını tanıyıp tanımaması tartışmaya açık bir konudur. Fakat net olan şudur ki; ya kendileri deniz haydutlarından yardım isteyecek kadar yardıma muhtaç bir durumdadırlar ya da deniz haydutları, kendilerinden Minglerin bile yardım isteyebileceği bir güce sahiptirler. 黄巢 Huang Chao ve 郑成功 Zheng Chenggong örneğinde görüldüğü üzere, Çinli deniz haydutları dolaylı veya dolaysız olarak siyasi eylemlerde bulunmuşlardır.

Ming'in ortadan kalkmasının ardından Qing, ülke üzerinde hâkimiyetini pekiştirmeye başladı. Qing hükümeti ne kadar tedbirli davranmaya çalışsa da Çin sularında deniz haydutluğunun kökünü kazıyamıyordu. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao bu durumun en güçlü kanıtıdır. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'da dikkat edilmesi gereken şey sadece bir deniz haydudun başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği faaliyetler değildir. Deniz haydutları tarih boyunca vardı ve günümüz modern dünyasında da hala varlıklarını devam ettirmektedirler. Fakat 郑一嫂 Zheng Yi Sao kocasının ölümüyle liderliğine geçtiği Kızıl Bayraklı Filosuyla, kadın bir deniz haydudu olarak Çin denizlerinde görülmemiş başarılarla imza atıyordu. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao aslında kendisine muhatap bulamasa da batılı kadın deniz haydutlarıyla karşılaştırıldığında rakiplerinin çok ilerisinde bir statüye sahip olduğu söylenebilir. Memur kocasını aldattığı eski korsan/deniz haydudu Calio Jack ile

denizlere çıkan Anne Bonny ve erkek kılığında gemiye giren Mary Read kendi zamanlarına göre gözü kara ve cesaretli iki kadın olarak düşünülebilir. Fakat sonları, ne yazık ki büyük bir acizlik ve çaresizlik içinde hamile olduklarını iddia ederek, infaz edilmemeleri için yalvarırken gelmiştir. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao ise teslim olurken bile kendisini ve mürettebatını güvence altına alacak müzakereler yaparak kadim bir hanedanlığa boyun eğdirmiştir. Qing Hanedanlığı 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'un taleplerini yerine getirmişlerdi çünkü diğer türlü 鄭一嫂 Zheng Yi Sao ile mücadele edecek kuvvete sahip değillerdi. Hanedan, bu durumun çok iyi farkındaydı, 鄭一嫂 Zheng Yi Sao, eylemleri ile bunu onlara kanıtlamıştır. 鄭一嫂 Zheng Yi Sao, teslim oluşundan 30 yıl sonra Afyon Savaşı patlak verdiğinde, 林則徐 Lin Zexu'ye, İngilizlere karşı savaşırken, tavsiyelerde bulunmuştur. Bu da daha sonraki dönemlerde 鄭一嫂 Zheng Yi Sao'un, devlet nazarında da bir statüye sahip olduğunu gösterir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Antony, Robert J.. *Elusive Pirates, Pervasive Smugglers: Violence and Clandestine Trade in the Greater China Seas*, Hong Kong University Press, 2010.
- Antony, Robert, Schottenhammer, Angela (eds.). *Beyond the Silk Roads: New Discourses on China's Role in East Asian Maritime History* [East Asian Maritime History, 14] (Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 2017) [International conference *Beyond the Silk Road: Asian Maritime History and Culture* 海上絲路的延伸: 亞洲海洋歷史及文化, China Maritime Museum Shanghai (August 19-23 2015)]
- Bauer, Susan Wise. *Rönesans Dünyası*, Çev. Mehmet Morah, İstanbul: Alfa Yayınları, 2014.
- Boxer, Charles Ralph. "Piracy in the South China Sea", *History Today*, XXX, 2012.
- Bradford, Alfred S.. *Flying The Black Flag: A Brief History Of Piracy*, USA: Praeger, 2007.
- Burgess Jr. Douglas R.. "Hostis Humani Generi: Piracy, Terrorism and a New International Law", 13U. Miami Int'l&Comp. L, Vol:13, Issue: 2, 2006.
- Ceylan, Fatma Ecem. "Müslüman Çinli Amiral Zheng He'nin Aile Tarihi'ne Genel Bir Bakış", *Current Research in Social Sciences*, Cilt: 2, Sayı: 2, Ankara, 2016.
- Çalık, Tacettin. "Uluslararası Hukukta Deniz Haydutluğu ve Somali Açıklarındaki Deniz Haydutluğu ile Mücadele", *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı.1, 2017.
- Duncombe, Laura Sook. *Pirate Women: The Princesses, Prostitutes, And Privateers Who Ruled The Seven Sea*, Chicago Review Press, 2017.
- Fong, Adam. *East-West Center Working Papers*, International Graduate Student Conference Series, No. 26, 2006.
- Görez, Feyza. "Beyliklerden İmparatorluğa Giden Süreç ve İlk İmparator Qin Shi Huang Di" Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara, 2011.

- Hobsbawn, Eric J.. “*Haydutlar*” Çev. Fatma Taşkent, İstanbul: Logos Yayıncılık, 1974.
- Ke, Xu. “Contemporary Maritime Piracy in Southeast Asia”, (Unpublished Ph.D Thesis), National University of Singapore, 2006.
- Klausman, Ulrike. Meinzerin, Marion, Kuhn, Gabriel., *Women Pirates and the Politics of the Jolly Roger*, London: Black Rose Book, 1997.
- Kırilen, Gürhan. *Eski Çin'in Ötekisi Türkler*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2014.
- Lancaster, Ryan. “Piety over Piracy: The Shaolin Monks’ Victory against Wokou,” *Saber and Scroll*., Vol. 3: Iss. 4, Article 5.
- Lozan, Seha Meray. “Bazı Türk Antlaşmalarına göre Korsanlık ve Deniz Haydutluğunun Yasaklanması”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 18, Sayı: 03, 1963.
- Neuman, Karl Friedrich. *History of The Pirates Who Infested The China Sea, From 1807 to 1810*, London, 1831.
- Öktem, Akif Emre, Kurtdarcan, Bleda Rıza. *Deniz Haydutluğu ve Korsanlık: Tarihi ve Hukuki Boyutlarıyla*, İstanbul: Kaptan Yayıncılık, 2011.
- Randrianantenaina, Jean Edmond. *Maritime Piracy and Armed Robbery Against Ships: Exploring the Legal and the Operational Solutions. The Case of Madagascar*, New York: Division for Acean Affairs and The Law of Sea Office of Legal Affairs, 2013.
- Roberts, John Morris. *Kısa Dünya Tarihi*, çev. Mehmet Tanju Akad, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2017.
- Sim, Y.H. Teddy. “The Maritime Defence of China: Ming General Qi Jiguang and Beyond”, *Springer*, Singapur, 2017.
- Slatta, Richard W.. “Eric J. Hobsbawm’s Social Bandit: A Critique and Revision”, North Carolina State University, A Contracorriente, 2004.
- Teo, Victor E.. *Southeast Asia between China and Japan*, England: Cambridge Scholars Publishing, 2012.
- Wang, Chong. “Interpreting Zheng Chenggong: The Politics Dramatizing A Historical Figure In Japan, China, Taiwan (1700-1963)” Master Thesis, Hawaii University, 2007, s.5.
- Wen, Haiming. *Çin Felsefesi*, çev. Aysun Güneysu, Kaynak Yayınları, 2014.
- Yingying, Deng. “China’s Legal Enforcement on Anti-Piracy in South China Sea”, *Asian Social Science*, Hainan, Vol:6, No: 6, 2010.
- Yolaç, S. Can. *Herkes İçin Çin Tarihi Siyaset Kültür ve Medeniyet*, Ankara: Olasılık Yayınevi, 2016.
- Zheng, Guangnan. *Zhongguo Haidao Shi*, Huodong Ligong Daxue Chubanshe, Shanghai, 1998. (郑, 广南, 中国海盗史, 上海, 华东理工大学出版社, 1998.)
- 后汉书·張法滕馮度楊列傳·5·張法滕馮Houhan Shu·Zhang Fa Teng Feng Du Yang Liezuhan·5·Zhang Fa Teng Feng (Online 28.10.2020) <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&id=75133>
- 越人 Yue Ren (Online: 08.12.2020) <https://baike.baidu.com/item/%E8%B6%8A%E4%BA%BA/22219625>
- 大运河Da Yunhe (Online:09.12.2020) <https://baike.baidu.com/item/%E5%A4%A7%E8%BF%90%E6%B2%B3/35356>
- 張角Zhang Jue (Online:11.12.2020) <https://baike.baidu.com/item/%E5%BC%A0%E8%A7%92/1103>

Gender Differentiation in the Chinese Language

Çin Dilinde Cinsiyet Ayırımı

Cansu GÜMÜŞ¹

ABSTRACT

Language is one of the most important factors affecting the formation of perceptions, thoughts and behaviors about gender in society. In China, studies on the relationship between gender and language began after the 1980s. The Chinese language, which evolved from pictograms, does not have any prefixes or suffixes indicating gender. However, even though Chinese grammatically does not seem like a sexist language, this does not mean that Chinese is a language that does not demonstrate gender discrimination or classification. Gender discrimination can be reflected in the language in different ways. This article will attempt to answer the question: "How is the inferior position of Chinese women in society reflected in language?" To answer this question, gender discrimination in the Chinese language will be evaluated in terms of Chinese word formation, idioms, proverbs, word order and the third-person singular pronoun. With this objective in mind, this research refers to a Chinese dictionary and uses recent findings about this issue to source the words relating to gender, specifically women. Before analyzing the examples in the Chinese language, it will be beneficial to give a brief background on what kind of language Chinese is. Then, some examples of gender related words, especially consisting of the character 女 (nǚ-woman, female), pronouns, proverbs and idioms will be given and examined.

Keywords: Chinese Language, Gender, Women, Discrimination, Differentiation

ÖZ

Dil, toplumda cinsiyet ile ilgili algı, düşünce ve davranışların oluşumunu etkileyen en önemli faktörlerden biridir. Çin'de cinsiyet ve dil arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar 1980'lerden sonra başlamıştır. Resim yazısından gelişen Çin dilinde cinsiyet farklılığı belirten herhangi bir ön ek ya da son ek bulunmamaktadır. Fakat Çince, dilbilgisi açısından cinsiyetçi bir dil gibi görünmese de bu durum Çince cinsiyet ayrımcılığı ya da cinsiyet sınıflandırması olmadığı anlamına gelmemektedir. Cinsiyet ayrımcılığı dile farklı şekillerde yansıtılabilir. Bu makale "Çinli kadınların toplumdaki ikincil konumları dile nasıl yansıtılmaktadır?" sorusuna cevap vermeye çalışacaktır. Bu sorunun cevaplanabilmesi için Çincedeki cinsiyet ayrımcılığı Çince kelimelerin oluşumu, deyimler, atasözleri, kelime sıralaması ve üçüncü tekil şahıs zamiri açısından değerlendirilecektir. Bu amaçla cinsiyetle ilgili özellikle kadınla ilgili kelimeleri bulmada Çince sözlükten ve bu konuda

¹Boğaziçi University, Graduate Program in Asian Studies, Istanbul Turkey

ORCID: C.G. 0000-0001-5880-9978

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Cansu GÜMÜŞ (M.A. Student),
Boğaziçi University, Graduate Program in Asian
Studies, Istanbul Turkey
E-mail: jiangsu1227@gmail.com

Submitted/Başvuru: 31.10.2020

Revision Requested/Revizyon Talebi:

18.02.2021

Last Revision Received/Son Revizyon:

26.03.2021

Accepted/Kabul: 27.03.2021

Citation/Atf: Gumus, Cansu. "Gender Differentiation in the Chinese Language". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 25-36.
<https://doi.org/10.26650/jos.819113>

yapılan son araştırmalardan yararlanılacaktır. Çincedeki örnekleri incelemeyden önce, Çincenin ne tür bir dil olduğu hakkında kısa bir bilgi vermek faydalı olacaktır. Daha sonra, özellikle 女 (nũ-kadın, dişi) karakterini içeren kelimeler, zamirler, atasözleri ve deyimlerden oluşan cinsiyetle alakalı bazı örnekler verilecek ve incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Çince, Cinsiyet, Kadın, Ayrımcılık, Farklılaştırma

Introduction

Chinese society is a patriarchal society based on male domination. In this male-dominated society, women are often humiliated and viewed as second-class citizens. Obedience is the main indicator of this and dictates whether a woman is viewed as “good” or “bad”. Confucianism places basic requirements for being a good woman with “Three Obediences and Four Virtues” (三从四德-Sāncóngsidé). The “Three Obediences” are “obey your father before marriage (未嫁从父-Wèi jià cóng fù); obey your husband when married (既嫁从夫-Jìjià cóng fū); and obey your sons in widowhood (夫死从子-Fū sǐ zòng zǐ)”. And the “Four Virtues” are “female virtues (妇德-Fù dé), female words (妇言-Fù yán), female appearances (妇容-Fù róng) and female work (妇功-Fù gōng)”. In the book *Lessons for Women* (女诫-Nǚjiè) written by Ban Zhao, one of the first known female historians in China, she clearly demonstrates how young women should conduct themselves and serve their in-laws.¹ In addition to Confucian philosophy, *Lessons For Women* (女诫) also helps to perpetuate the secondary place of women in Chinese society. Once the place of a woman in society is formed, gender differentiation is solidified. This situation is also clearly seen in the following excerpts from the *Book of Poetry* (诗经- Shījīng):²

Sons shall be born to him:
They will be put to sleep on couches;
They will be clothed in robes;
They will have scepters to play with...

Daughters shall be born to him:
They will be put to sleep on the ground;
They will be clothed with wrappers;
They will have tiles to play with.
It will be theirs neither to do good nor to do wrong;
Only about the spirit and the food will they have to think,
And to cause no sorrow to their parents.

As demonstrated above, there are many examples of gender differentiation in Chinese philosophy and literature, which raises the questions: Are there examples of gender differentiation in the Chinese language? Does the Chinese language define women as inferior in society?

In ancient times, tribes were dominated by women. Even the Chinese character for the family name, xing 姓, is composed of the characters for female 女 (nǚ) and birth 生 (shēng), which attests to the matriarchal origin of the family.³ As this example shows, Chinese characters

1 Angela Jung-Palandri, “Gender and Sexism in Chinese Language and Literature”, *Sino-Platonic Papers*, 27(1991), p. 168.

2 Ibid., 167.

3 Ibid., 167.

can express and conduct gender-related messages. This article aims to explore how gender differentiation is constructed and reflected through the Chinese language. With this aim, it will investigate how men and women are presented in the Chinese language. First of all, what kind of language Chinese is will be analyzed.

Chinese Language

The Chinese language is one of the oldest languages in the world, and has over a billion speakers. Unlike western languages, it evolved from pictograms, not letters. In terms of gender, there is no prefix or suffix that indicates gender in Chinese grammar. Whorf classifies languages as overt and covert classes. The fact that Chinese is grammatically genderless does not mean that there is no gender discrimination within the language. It is in fact portrayed through words, symbols, pronouns, proverbs and idioms, which is why Whorf includes Chinese among the covert class languages.⁴ Before examining in detail how this distinction is made, it will be useful to analyze how Chinese characters are formed. There are six kinds of Chinese characters:

1. 象形 (xiàng xíng) Pictographs: They are created from historical pictures. As you can see, the character 山 is a visual representation of a mountain.

2. 指事 (zhǐ shì) Ideographs: They are the characters used to express abstract things. For example: Numbers (一,二,三) and directional characters such as 上下.

3. 形声 (xíng shēng) Determinative-Phonetic Characters: These characters are a combination of pictogram and phonetic. For example:

氵	+	其	=	淇
Shui		qi		qi
(water)		(his/her/its)		(river)

4. 会意 (huì yì) Combined Ideographs: A new word is formed by the combination of two or more pictographs or ideographs. For example, the character for “man” is composed of the following two characters: rice field 田 (tián) and strength 力 (lì), as men need strength in the fields. This example shows not only that a new character was created, but also that a masculine feature was added to the character.

5. 转注 (zhuǎn zhù) Transfer Characters: If some characters share the same semantic radicals, these characters could be interchangeable with each other. For example: 爸 (bà) - 父 (fù). Both characters mean ‘father’ and can be used interchangeably.

6. 假借 (jiǎ jiè) Loan Characters: It means that the character, which previously meant something else, loses its original meaning and takes on a new meaning. For example, 来 lái used to mean ‘flour’, but now it means ‘to come’.⁵

4 Catherine S. Farris, “Gender and Grammar in Chinese With Implications for Language Universals”, *Modern China*, 1988, p. 278.

5 Giray Fidan, *Çin Dili ve Çince Dilbilgisi*, Ankara: Efil Yayınevi, 2011, p. 13.

Literature Review

Since 1970, there have been many studies on language and gender that have been published in the USA.⁶ Arguably, the most important year for studies in the West was 1975. Robin Lakoff, Thorne and Henley and Key all published books in this year.⁷ However, during this time, language and gender studies in China remained dormant compared to the West. The first notable studies in China were conducted by Timothy Light (1982), Yu-Huei Shih (1984), and Catherine Farris (1988). These studies have paved the way for further studies on language and gender studies. Dali Tan (1990), Carol C. Fan (1996), David Moser (1997), Charles Ettner (2002), Huang (2009) and Huang (2011) are some of the other major scholars who studied Chinese proverbs, idioms, pronouns and the female character “女 (nǚ)” relative to gender and language. In light of these studies, the relationship between Chinese and gender will be examined.

1- Female Character 女 (nǚ) in Word Formation

In order to form a Chinese word, Chinese characters are formulated by compounding graphs and radicals. There are about 250 characters that contain the “女 (nǚ)” character.⁸ This section mainly will focus on the words that form negative and positive connotations towards the female character 女 (nǚ). In a study based on the Modern Chinese Dictionary, 178 words with 女 (nǚ) characters were examined. As a result of this examination, some of these words have been shown to indicate kinship relations to women (姑 gū ‘aunt’, 姐 jiě ‘sister’, 嫂 sāo ‘sister-in-law’), some indicate family names (姜 Jiāng, 宴 Yàn), and some of them serve to produce new characters that seem semantically unrelated to the female character at first glance, like 始 shǐ (beginning). Upon further examination, however, it can be seen that more than one sixth of these female compound words are associated with negative meanings.⁹ Some of these characters are below:

- 奸 (jiān)- treacherous
- 嫌 (xián)- suspicion
- 嫉 (jí)- jealous
- 奴 (nú)- slave
- 妖 (yāo)- evil spirit
- 怒 (nù)- angry
- 妄 (wàng)- arrogant

6 Marjorie K.M. Chan, “Gender Differences in the Chinese Language: A Preliminary Report”, NACCL-9, 1997, p. 35.

7 “Gender-specific Asymmetries in Chinese Language”, *MP: An Online Feminist Journal*, 2008, p. 31

8 Carol C. Fan, “Language, Gender and Chinese Culture”, *International Journal of Politics, Culture and Society*, 10/1 (1996), p. 97.

9 “Gender-specific Asymmetries in Chinese Language”, *MP: An Online Feminist Journal*, 2008, p. 35.

婪 (lán)- avaricious
 佞 (nìng)- sycophantic
 妒 (dù)- jealousy

As can be understood from these adjectives with derogatory meanings which use the 女 (nǚ) character, bad moral values are associated with women.

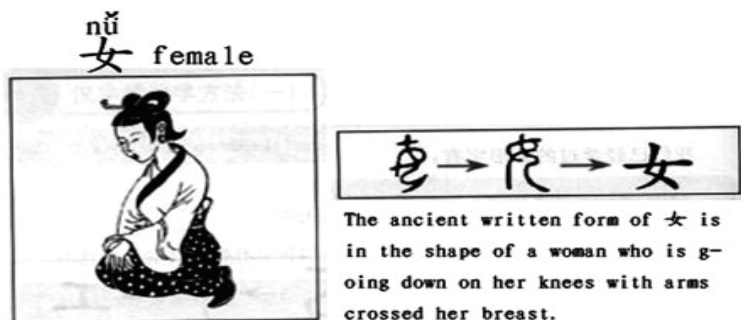

Figure 1: The pictograph of the female character 女(nǚ)
 Retrieved from <http://www.hanban.com/writing-chinese/characters/traditional-chinese-character.html>

In oracle bone inscriptions the female character 女(nǚ) consists of a pictographic representation of a person kneeling down with her arms lowered and hands clasped on her lap.¹⁰ Since its formation, then, we can see that this character has put women in an inferior position. The character for wife 妇(fù), consists of a female 女(nǚ) holding a broom.¹¹ This signifies the duty to do housework.¹² In contrast, the character for “man” is composed of the two characters: rice field 田(tián) and strength 力(lì). This clearly shows that the woman is associated with sweeping the floor while her husband represents authority. There are two different characters that mean ‘getting married’ for men and women. The character for a man 娶(qǔ) is formed with the combination of the characters 取(qǔ-to take) and 女(nǚ-woman). So, marriage for a man means to ‘take a woman’. However, the character for a woman 嫁(jià) is formed by combining the characters 女(nǚ-woman) and 家(jiā-family). Thus, marriage for a woman means to ‘go to a husband’s family’. The character 嫁(jià) clearly demonstrates us the patrilocality in China.

After marriage under her husband’s roof, the wife’s condition is identified as being pleased

10 Jianhsin Wu, “Basic Radicals”, In the Way of Chinese Characters, retrieved from https://www.cheng-tsui.com/sites/default/files/previews/Way%20of%20Chinese%20Characters_2E_Sample.pdf (Accessed on 10 September 2020).

11 Dali Tan, “Sexism in the Chinese Language”, NWSA Journal, 2/4 (1990), p. 636.

12 Carol C. Fan, “Language, Gender and Chinese Culture”, International Journal of Politics, Culture and Society, 10/1 (1996), p. 96.

and is represented by the character 安 (ān). The character 安 (ān) is formed using a combination of the characters 女 (nǚ-woman) and 宀 (mián-roof). This character is also interpreted as when a woman is in the house, there is peace (安-ān).¹³ Moreover, the character 好 (hǎo), which is composed of the characters of a woman (女-nǚ) and a son/child (子-zǐ), means ‘good’. Thus, a connection can be made between a woman with a child and the word “good”, and it can be said that childbearing is one of the basic functions attributed to women.¹⁴

The characters 如 (obedience), 安 (safe), 嫁 (marry), and 好 (good) all reflect cultural belief relating to women. According to these characters, women should stay at home and give birth to a child. Having children is seen as a sign that they are a good wife. It would not be wrong to say that all these characters are reflections of a patriarchal society.

When children learn these characters, they can unintentionally make a fundamental connection between these characters and the female gender. This situation unknowingly gives rise to and creates a perception for children that women are less valuable, and that they are subordinate to their husbands.

2- Gender Related Order in Expressions

In the Chinese language many expressions are arranged in the defined ordering of male first and female second. The problem here is that in most oppositional and collocational dyads, the first one is perceived as positive and primary while the second one is thought of as negative and less important.¹⁵ For example: 对错 (duì cuò-correct-incorrect), 上下 (shàngxià-up down), 高低 (gāodī-high low), 爱恨 (ài hèn-love hate).¹⁶ Farris suggested that syntactic ordering would encourage sexism by putting women in a secondary position.¹⁷ The following examples illustrate male-female word order in Chinese:

Chinese Character	Meaning
男女 (nánǚ)	Men and women
父母 (fùmǔ)	Father and mother
爸妈 (bà mā)	Father and mother
夫妻 (fūqī)	Husband and wife
夫妇 (fūfù)	Husband and wife
母女 (mǔnǚ)	Mother and daughter

13 Katarzyna Bańka, *Gender in Written and Spoken Chinese Language: When the Words Are Masculine and When Feminine?*, *Frontiers of Language and Teaching*, 2015, p. 56.

14 Angela Jung-Palandri, “Gender and Sexism in Chinese Language and Literature”, *Sino-Platonic Papers*, 27(1991), p. 169.

15 Wing B. A. Tso, “Masculine Hegemony and Resistance in Chinese Language”, *Writing from Below*, 2/1 (2014), p. 6.

16 *Ibid.*, 6.

17 Catherine S. Farris, “Gender and Grammar in Chinese: with implication for language universals”, *Modern China*, 14/3 (1988), pp. 277-307.

子女 (zǐnǚ)	Son and daughter
儿女 (érnǚ)	Son and daughter
龙凤 (lóngfēng)	Dragon-phoenix, which symbolizes male and female respectively
乾坤 (qiánkūn)	Heaven-earth, which symbolizes male and female respectively
兄弟姐妹 (xiōngdì jiěmèi)	Brothers and sisters

When looking at and analyzing these words, it is clear that there is hierarchical ordering. In other words, gender and age play a key role in determining the order for these expressions. The expressions of 男女, 父母, 爸妈, 夫妻, 夫妇, 子女, 儿女 are also good examples of women seen in a secondary place or position. The ordering of the expression of 母女 (mother and daughter) and 兄弟姐妹 (brothers and sisters) shows that not only gender but also age is a determinant for syntax. In her article entitled *Gender Differences in the Chinese Language*, Chan argued that semantic is not the only basis for word ordering, but also is important for the “four tones”. However, when we look at the examples like 夫妻 (fūqī) and 夫妇 (fūfù), it is clear that both characters are the same tone. Therefore, semantic ordering plays a key role.

If the position of the characters were to be reversed, the expressions would appear strange or wrong, for example 女男 (nǚnán) sounds incorrect. In addition, when the order of the 儿女 (érnǚ-son and daughter) expression is changed, another expression and a different meaning emerges. (女儿; nǚer-daughter)

3- Gender Differentiation in Idioms and Proverbs

Proverbs and idioms are rich cultural expressions that reflect the attitudes and thoughts of societies. They contain basic collective beliefs and stereotypes, having been passed down from generation to generation for many years.¹⁸ In this section, proverbs and idioms about women will be examined and the perception of women in the society will be discussed.

According to a survey conducted in 2002,¹⁹ 42 students, of whom more than half were female, were required to write at least two gender-related proverbs with fixed expressions. The most frequently written examples are shown in table 1, in order of frequency.

18 “Gender-specific Asymmetries in Chinese Language”, MP: An Online Feminist Journal, 2008, p. 38.

19 Ibid., 39.

1-女子无才便是德 (nǚzǐ wú cái biàn shì dé) Women's virtue lies in their lack of talent.
2-天下最毒妇人心 (tiānxià zuì dú fù rénxīn) Women are the most evil in the world.
3-唯女子小人难养 (wéi nǚzǐ xiǎo rén nán yǎng) Only women and petty men are difficult to deal with.
4-红颜祸水 (hóngyán huòshuǐ) Women are the source of trouble.
5-男主外女主内 (nán zhǔ wài nǚ zhǔ nèi) – Men are mainly responsible in external affairs and women are mainly responsible for internal affairs.
6-男儿当自强 (nán er dāng zìqiáng) Men should be responsible for their own cultivation.
7-好男不跟女斗 (hǎo nán bù gēn nǚ dòu) Men will not dispute with women.
8-男盗女娼 (nándào nǚchāng) The man is a robber, the woman a prostitute.
9-男尊女卑 (nánzūn nǚbēi) The man is noble, the woman is humble.
10-不到长城非好汉 (bù dào chángchéng fēi hǎohàn) You will not be a man unless you have been to the top of the Great Wall.

Table 1. The most written idioms and proverbs by students.

As can be seen from the table, while examples 6 and 10 are only about men, the 1st, 2nd and 4th examples are solely about women. When we look at the examples most frequently written by students, we see that there are ones related to women. What is important here is how the selected examples define women. Selected proverbs and idioms about men reveal the power and dominance of men, while the examples chosen for women define the woman as obedient to her husband at home.

As evident in the analysis, the proverbs and idioms above projects women's obedience, weakness and deficient characteristics as positive attributes. This survey gives a worrying result, especially considering that the majority of the students were women and well-educated. Well-educated students are expected to be better aware of gender equality and the status of women. However, the selected idiomatic examples do not confirm this.

Besides these proverbs and idioms, there are some idioms and proverbs carrying negative meanings and demeaning ideas about women in the Chinese language. A good example of this is 夫唱妇随 (fū chàng fù suí) which means that the husband sings and the wife follows. This proverb teaches women how to be a "good" wife. Other proverbs and idioms give us an idea of the subordinate role of women in marriage in China. The idiom 相女配夫 (xiāng nǚ pèi fū) means that women are selected by men. The proverb 女人嫁汉, 穿衣吃饭 (nǚrén jià hàn chuānyī chīfàn) means when women are married, they have clothes and food. Based on

these examples, it is thought that the woman does not have the right to speak before or after marriage. In addition to this, she is supposed to financially depend on her husband. Another proverb that gives a negative impression of women is 三个女人一个墟 (sān gè nǚrén yīgè xū). It means three women makes a crowd and depicts women as being noisy, gathering together and gossiping.

As can be seen from the examples, sexist attitudes, traditional thought and social inequities are reflected in the idioms and proverbs of the Chinese language.²⁰ They clearly reveal the submissive role of women in marriage and the secondary place of them in society.

4- The Third-Person Singular Pronouns 他 (tā) and 她 (tā)

In the Chinese language, the third-person pronoun 他 (tā) is composed of the radical 人 (rén), meaning people, which is an epicene (gender-neutral). It could in fact refer to he, she or it. Until the early 20th century there was no third-person feminine pronoun in Chinese. The female pronoun was required when translations between Chinese and Western languages began and the usage of 他 (tā) started to cause some problems for some Chinese scholars. When “she” was translated into Chinese, it also used 他 (tā) and this caused some ambiguity. After the May 4th Movement of 1919, the Chinese character 她 (tā), for the third-person feminine singular pronoun, was invented. In 1920 there were three different pronouns for “他”: 他 (tā), 她 (tā), and 它 (tā) referring to male, female and neutral third-person, respectively.²¹ A great deal of debate has arisen since the use of the “她” (tā) character began. Some scholars have debated whether the invention of a new character was necessary, while others have debated why the male pronoun’s character remained the same 他 (tā). The character 他 (tā) represented both people in general and the male third-person pronoun, while 她 (tā) just represented the female third-person pronoun. Then some writers proposed another new character composed by the combination of 男 and 也. However, this character never reached the widespread popularity of 她 (tā).²² Yuanzheng Ling explains why this character failed:

“Since the third-person pronoun in Chinese was originally genderless, there was an objective need to create feminine and neutral characters 她 and 它 for the third-person singular. Thus, there was no need to denote masculinity; and since there was no need for such a character, to create one naturally would have been superfluous.”²³

20 Wing B. A. Tso, “Masculine Hegemony and Resistance in Chinese Language”, *Writing from Below*, 2/1 (2014), p. 8.

21 Gang Zhao, “The Cultural History of the Chinese Character “ta” (the third-person feminine pronoun)”, *East Asian History and Culture Review*, 2009, pp. 218-220. <https://cross-currents.berkeley.edu/sites/default/files/e-journal/articles/reading/zhao.pdf> (Accessed on 18 September 2020)

22 David Moser, “Covert Sexism in Mandarin Chinese”, *Sino-Platonic Papers*, 1997, p. 11.

23 Yuanzheng Ling 远征凌, “Tazi de chuangzao lishi 《“她”字的创造历史》 (“The History of the Character ‘Ta’ 她””, *Language Teaching and Research <语言教学与研究>*, 1989, pp. 139-151

As can be seen from the failure of the use of the 男也 character, women were linguistically relegated to a special class.²⁴ While this female-male third-person pronoun distinction was not required in spoken language, it was, however, used in written language.

Conclusion

As long as there are sexist thoughts in a society, they will be reflected in the language and will continue to be transferred from generation to generation through words.²⁵ Gender differentiation in language originates from a range of different forms. The above examples demonstrate that some features of contemporary Chinese language reflect male-dominated social attitudes and women's inferior position still present in Chinese society.²⁶ Socialist reforms of the PRC period made some attempts to eliminate sexist idioms and establish an egalitarian language that ensures gender equality among Chinese people, but these attempts had only limited and short-term success.²⁷ Despite lacking grammatical gender, there are several ways to state gender related expressions in the Chinese language. Because gender discrimination is done in a covert way in Chinese, it is more difficult to pinpoint. As long as it is not noticed or highlighted, the bad perception of women will continue to exist through language. At this point the question comes to mind: what can be done to raise awareness and eliminate gender inequality in language? The answer to this question might be the topic of another article.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Bañka, Katarzyna. (2015), Gender in Written and Spoken Chinese Language: When the Words Are Masculine and When Feminine?, *Frontiers of Language and Teaching*, 6, 54-62.
- Chan, Marjorie K.M. (1997), "Gender Differences in the Chinese Language: A Preliminary Report", *NACCL-9*, Los Angeles:GSIL Publication, 35-52.
- Ettner, Charles. 2002, "In Chinese, men and women are equal – or – women and men are equal?" *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, 2, Ed. Marlis Hellinger and Hadumod Bußmann, Philadelphia: John Benjamins, 27-73.
- Fan, Carol C. (1996), "Language, Gender and Chinese Culture", *International Journal of Politics, Culture and Society*, 10/1, 95-114.

24 David Moser, "Covert Sexism in Mandarin Chinese", *Sino-Platonic Papers*, 1997, p. 11.

25 Catherine S. Farris, "Gender and Grammar in Chinese With Implications for Language Universals", *Modern China*, 1988, p. 282.

26 Charles Ettner, "In Chinese, men and women are equal – or – women and men are equal?" *Gender Across Languages: The Linguistic Representation of Women and Men*, 2002, p. 50.

27 Ibid., 49.

- Farris, Catherine S. (1988), "Gender and Grammar in Chinese With Implications for Language Universals", *Modern China*, 14/3, 277-308. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/189320?seq=1#metadata_info_tab_contents (Accessed April 11, 2020)
- Fidan, Giray. (2011), *Çin Dili ve Çince Dilbilgisi*, Ankara: Efil Yayınevi, 1-20
- Gu, Lihong. (2013), "Language and Gender: Differences and Similarities", Retrieved from <https://www.atlantispress.com/proceedings/asshm-13/10624> (Accessed September 2, 2020.)
- Jung-Palandri, Angela. (1991), "Gender and Sexism in Chinese Language and Literature", *Sino-Platonic Papers*, 27, 167-170.
- Lakoff, Robin. (1973), "Language and Women's Place", Cambridge University Press, 2/1, 45-80. Retrieved from https://web.stanford.edu/class/linguist156/Lakoff_1973.pdf (Accessed September 12, 2020.)
- Li, Tsz Kwan (李子君). (2016), "'Chinese is a sexist language': a re-examination", City University of Hong Kong.
- Ling, Yuanzheng 远征凌. (1989), "Tazi de chuanguao lishi 她字的创造历史 ("The History of the Character 'Ta' 她")", *Language Teaching and Research 语言教学与研究*, 139-151.
- Shih, Yu-Hwei. (1984), "Cong she-hui yuyan xue guangdian tantao Zhongwen nannu liang xing yuyan de chayi (A sociolinguistic study of male-female differences in Chinese)", *Jiao xue yu yanjiu*, College of Arts: National Taiwan Normal University, 207-229
- Moser, David. (1997), "Covert Sexism in Mandarin Chinese", *Sino-Platonic Papers*, 1-23. Retrieved from http://sino-platonic.org/complete/spp074_chinese_sexism.pdf (Accessed September 8, 2020)
- Tan, Dali. (1990), "Sexism in the Chinese Language", *NWSA Journal*, 2/4, 635-639.
- "Traditional Chinese Character", <http://www.hanban.com/writing-chinese/characters/traditional-chinese-character.html> (Accessed September 12, 2020)
- Tso, Wing B. A. (2014), "Masculine Hegemony and Resistance in Chinese Language", *Writing from Below*, 2/1, 1-15.
- Yun, Zhang. (2009), "A Cultural History of the Chinese Character 'Ta' (She)—On the invention and identification of a new female pronoun ("她"字的文化史—女性新代词的发明与认同研究)", by Huang Xingtao 黄兴涛. Review, Fuzhou: Fujian jiaoyu chubanshe.
- Zhao, Gang. (2009), "The Cultural History of the Chinese Character 'ta' (the third-person feminine pronoun)", *East Asian History and Culture Review*, 218-220. Retrieved from <https://cross-currents.berkeley.edu/sites/default/files/e-journal/articles/reading/zhao.pdf> (Accessed September 18, 2020)
- Wu, Jianhsin. (2016), "Basic Radicals", In *The Way of Chinese Characters*, Retrieved from https://www.cheng-tsui.com/sites/default/files/previews/Way%20of%20Chinese%20Characters_2E_Sample.pdf (Accessed September 10, 2020)
- (2008), "Gender-specific Asymmetries in Chinese Language", *MP: An Online Feminist Journal*, 31-41. Retrieved from <http://academinist.org/wp-content/uploads/2008/07/xiaoping.pdf> (Accessed March 22, 2018.)

Mehmed Zihni Efendi'nin Eserlerinde Arapça Sözlükleri Kullanma Usulü*

Mehmed Zihni Efendi's Method of Using Arabic Dictionaries in his Books

Elif Gül GÖKHAN¹ , Ali BENLİ²

*Bu çalışma "Mehmed Zihni Efendi'nin Arap Lügatçiliğindeki Yeri" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Bilecik, Türkiye

²Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: E.G.G. 00000-0002-5081-5086;
A.B. 0000-0003-3257-8969

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Elif Gül GÖKHAN (Ars. Gör.),
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler
Fakültesi, Bilecik, Türkiye
E-posta: e.gulgokhan@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 09.02.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
21.02.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
07.03.2021

Kabul/Accepted: 09.03.2021

Atıf/Citation: Gökhan, Elif Gül ve Benli, Ali.

"Mehmed Zihni Efendi'nin Eserlerinde Arapça Sözlükleri Kullanma Usulü". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 37-65.
<https://doi.org/10.26650/jos.877678>

öz

Bu makalede Osmanlı'nın son dönem ilim adamlarından Mehmed Zihni Efendi'nin (ö. 1913) Arap dili ve edebiyatı üzerine yazdığı *el-Müntehab*, *el-Muktedab* ve *el-Kavlü'l-ceyyid* adlı eserleri üzerinden ilmi çalışmalarında Arapça sözlük kaynaklarını nasıl kullandığı incelenmiştir. Zihni Efendi'nin özel kütüphanesinde bulunan sözlüklere düştüğü okuma notları onun sözlüklerle olan ilişkisini ortaya koyması bakımından araştırmamızın diğer bir kaynağını oluşturmuştur. Zihni Efendi'nin özellikle Arap dili ile alakalı eserlerinde farklı sebeplerle birçok sözlüğe başvurduğu ve sözlükleri oldukça etkin ve tenkit edici bir şekilde kullandığı göze çarpmaktadır. Yirmi altı sözlük kullandığını tespit ettiğimiz Zihni Efendi'nin başvurduğu sözlükler daha çok Arapça ve Arapça-Türkçedir. Sözcükleri adeta bir sözlük yazarı tecessüsüyle irdeleyen Zihni Efendi kelimelerin anlamları, kökenleri, geçirdikleri lafız ve anlam değişimleri, hatalı kullanımları, morfolojik özellikleri hakkında bilgiler vermiştir. Kelimeleri açıklarken Arap toplumunun tarih ve kültürüyle ilgili bilgiler sunmuştur. Bazen gramer kurallarını sözlüklere başvurarak izah etmiştir. Sözlüklerden aktardığı bilgileri olduğu gibi değil birbirleriyle karşılaştırarak, tahkik ve tenkit ederek vermiştir. Ayrıca sözlüklerdeki bazı bilgileri dil bilgisi ve edebiyat kitaplarındaki bilgilerle de karşılaştırmıştır. Zihni Efendi, Arapça kelime, deyim ve atasözlerinin Türkçe karşılıklarını doğru ve kullanıma uygun olarak vermeye özen göstermiştir. Müracaat ettiği sözlüklerde bulunan bazı Türkçe karşılıkları beğenmeyerek yeni karşılıklar önermiş ve yanlış gördüklerini ise tashih etme yoluna gitmiştir. Zihni Efendi gerek eserlerinde sözlüklere yaptığı atıflar gerek kütüphanesindeki sözlüklere yazdığı notlarla bize dönemin sözlük okuma ve kullanma kültürü hakkında fikir vermektedir. Bu araştırma bir yandan bir Osmanlı âliminin sözlüklerle olan ilişkisini ele alarak özellikle kitap kültürünün bu yönüne ışık tutmaya çalışmakta, diğer yandan bilimsel araştırmalarla ilgilenenler arasında sözlüklerin daha etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini vurgulamayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Mehmed Zihni Efendi, sözlükbilim, Arapça-Türkçe sözlük, Osmanlı Devleti son döneminde Arapça öğretimi

ABSTRACT

Mehmed Zihni Efendi (d. 1913) was a distinguished Arabic language education scholar in the late Ottoman Empire. This article focuses on his use of Arabic

dictionaries in his scholarly studies. A competent and meticulous scholar, he utilized dictionaries for varied reasons and approached them critically. He used 26 dictionaries, predominantly bilingual Arabic-Turkish and Arabic. This study attends to Mehmed Zihni Efendi's *al-Muntakhab*, *al-Muqtadab*, and *al-Qawl al-Jayyid*, works related to Arabic language and literature. It also addresses his marginal notes on the dictionaries in his private library. The information he conveyed in his dictionaries always included critique, comparison, or analysis. He approached the errors in printed works with caution, expressed his evaluation of them, and occasionally preferred to use other editions and copies of texts in the related domain. Mehmed Zihni Efendi contemplated the vocalization of Arabic words to prevent misunderstanding and to correct misuse, comparing his vocalization with the usage of the words in other grammatical and literary works. In addition to instantiating, he inserted new definitions, elucidated the origins, noted changes in meanings, indicated misuse, and explained the morphological features of the words. He also offered historical and cultural information on Arab society and clarified the grammatical rules of the Arabic language in his insertions.

Keywords: Mehmed Zihni Efendi, dictionary usage, lexicology, Arabic-Turkish lexicon, Arabic in late Ottoman Empire

EXTENDED ABSTRACT

Mehmed Zihni Efendi (d. 1913) was a distinguished scholar of Arabic language education in the late Ottoman Empire. This article focuses on his utilization of Arabic dictionaries in his scholarly studies. Mehmed Zihni Efendi taught the Arabic language in *Mekteb-i Sultânî* (present-day Lycee de Galatasaray) for many years. He was also renowned for his original works and translations. A competent and meticulous scholar, he utilized dictionaries for varied reasons and approached them critically. He used 26 predominantly Arabic and Arabic-Turkish bilingual dictionaries such as Jawharî's (d. 400/1009) *al-Sihâh*, Fîrûzâbâdî's (d. 817/1415) *al-Qâmûs al-Muhît*, Ibn Manzûr's (d. 711/1311) *Lisân al-'Arab*, and Zabîdî's (d. 1205/1791) *Tâc al-'arûs*. He also used glossaries of terms, texts on general language, and literary works.

This study attends to Mehmed Zihni Efendi's *al-Muntakhab*, *al-Muqtadab*, and *al-Qawl al-Jayyid*, texts related to Arabic language and literature. It also addresses his marginal notes on the dictionaries in his private library. The first two abovementioned texts are grammar-based, and the third is a commentary on poetry. These works resemble dictionaries and include lexical Turkish translations of more than six thousand Arabic words noted by Mehmed Zihni Efendi.

Mehmed Zihni Efendi expanded the definitions offered by the dictionaries through examples from the verses of the Noble Quran, the hadiths, and couplets to better illuminate the usage of the concerned words. In addition to the instantiation, he inserted new definitions, elucidated origins, noted changes in meanings, indicated misuse, and explained the morphological features of words. He also provided historical and cultural information about Arab society and explained the grammatical rules of the Arabic language in his insertions.

The information he conveyed within his dictionaries always included critique, comparison, or analysis. He approached errors in printed works with caution, expressed his evaluation of the mistakes, and occasionally preferred to use other editions and copies of works in the related domain. Mehmed Zihni Efendi attended to the vocalization of Arabic words to prevent misunderstanding and to correct misuse, comparing his vocalization with the usage of the terms in other grammatical and literary works.

Mehmed Zihni Efendi endeavored to appropriately define Arabic words, idioms, and proverbs in Turkish. He did not approve of some of the definitions offered by Arabic-Turkish dictionaries and thus corrected what he found erroneous or proposed new equivalents. He predominantly utilized two dictionaries: Vankulu Mehmed Efendi's (d. 1000/1592) *Vankulu Lugatı* and Mütercim Âsım Efendi's (d. 1235/1819) *al-Oqyanûs*. Mehmet Zihni Efendi expressed his respect and admiration for Âsım Efendi on numerous occasions; nevertheless, he investigated why Âsım Efendi sometimes presented inaccurate definitions.

Mehmed Zihni Efendi's dictionary usage offers an insight to the culture of dictionary reading. The present study aims to elucidate this aspect of book culture by addressing the approach of Ottoman scholars to dictionaries. In so doing, it highlights the need to use dictionaries more effectively in scholarly investigations.

Giriş

Sözlüklerin, kelimelerin gerçek anlamlarının yanı sıra zamanla kazandıkları yan, mecaz ve terim anlamlarını, kökenlerini, hatalı kullanımlarını ve anlam daralmaları ya da genişlemelerini açıklama, kelimeler hakkında kimi dilbilgisel ve o dili konuşan toplumun tarihi ve kültürü hakkında bilgiler verme gibi birçok işlevi bulunur. Bu bağlamda sözlükler bizi yanlış anlamalardan koruyan ve dili doğru kullanmamızı sağlayan en önemli kaynaklardan sayılır.

İslâmî ilimlerin iki temel kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim ve hadislerin korunup doğru anlaşılabilmesi için söz konusu nassların dili olan Arapçanın inceliklerini ortaya koyan nahiv, sarf, belagat gibi çeşitli dil ilimleri kapsamında ilk olarak lügat ilmine dair çalışmaların başladığı söylenebilir. Ashâb-ı kirâm, Kur'ân-ı Kerim'de anlaşılması güç bir lafızla karşılaştıkları zaman anlamını Hz. Peygamber'e sorarak öğrendikleri gibi Hz. Peygamber'in vefatından sonraki nesil de böyle bir durumla karşılaştığında dil konusunda ihatalı bir birikime sahip olan Abdullah b. Abbâs gibi sahabilere danışmıştır.¹ Bu durumda sahabiler Arapların divanı kabul ettikleri Arap şiirine başvurarak bu tür lafızları açıklamışlardır.²

İlk dönemlerde Kur'ân-ı Kerim'deki garîb kelimeleri açıklama saikiyle başlayan lügat çalışmaları, hicrî ilk yüzyılda Arap dilinde bazı bozulmalar görülmesi sonucu bu dilin safiyetini kaybetmesinden duyulan endişe ile girişilen dil ilimlerinin tedvin ve tasnif sürecinde daha sistemli bir hale gelerek genişlemiştir. Dil âlimleri bu dönemde dil malzemesini yabancı etkenlerden uzak bir hayat yaşadıkları ve dolayısıyla dillerinde bir bozulma ya da değişimin yaşanmadığı bedevîlerden derlemeye gayret göstermişlerdir.³ Bu şekilde başlayan sözlük çalışmaları Ebu Zeyd'in (ö. 215/830) *Kitâbü'l-Matar*, *Kitabü'n-Nebât*⁴, Asmaî'nin (ö. 216/831) *Kitâbü'n-Nahl* ve *'l-kerm*'i⁵ gibi anlam merkezli sözlükler; Abdullah b. Abbas (ö. 68/687-88), Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm'ın (ö. 224/838) *Garîbü'l-Kur'ân*⁶, Kutrub (ö. 210/825), Ahfeş el-Evsat'ın (ö. 215/830 [?]) *Garîbü'l-hadîs*⁷ gibi garîbü'l-Kur'ân ve garîbü'l-hadîse dair sözlükler ve dilin bütün kelimelerini kuşatma iddiası ile yazılan Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) *Kitâbü'l-'Ayn*,⁸ İbn Düreyd'in (ö. 321/933) *el-Cemhere fi'l-luga'sı*⁹ gibi büyük sistematik sözlüklerle devam etmiştir. Belli bir alanın kavramlarını içeren terimler, canlılar, yer ve ülke isimleri, meseller, kelimelerin kökenleri, kalıpları, dil hataları, eş anlamlı sözcükler ve bunlar

1 İsmail Cerrahoğlu, "Garîbü'l-Kur'ân", *DİA*, İstanbul, 1996, c. XIII, s. 380.

2 Ahmed Abdülgafûr Attâr, *Mukaddimetü's-Sihâh*, Beyrut: Dâru'l-ilm, 1984, s. 43; Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-lugaviyyetü'l-'Arabîyye bed'etüha ve tetavvüruha*, Beyrut: Dâru'l-ilm, 1985, s. 24-25.

3 Attâr, *Mukaddimetü's-Sihâh*, s. 46-47; Soner Gündüzöz, "Arap Sözlük Bilimi ve Sözlük Çalışmaları", *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed., İsmail Güler, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2015, s. 26-30.

4 Hüseyin Elmalı, "Ebû Zeyd el-Ensârî", *DİA*, İstanbul, 1994, c. X, s. 271.

5 Süleyman Tülücü, "Asmaî", *DİA*, İstanbul, 1991, c. III, s. 500.

6 Cerrahoğlu, "Garîbü'l-Kur'ân", *DİA*, c. XIII, s. 380.

7 M. Yaşar Kandemir, "Garîbü'l-hadîs", *DİA*, İstanbul, 1996, c. XIII, s. 376.

8 Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Halil b. Ahmed", *DİA*, İstanbul, 1997, c. XV, s. 310.

9 Nasuhi Ünal Karaarslan, "İbn Düreyd", *DİA*, İstanbul, 1999, c. XIX, s. 417.

arasındaki anlam farklarını konu edinen çeşitli sözlük çalışmaları meydana getirilmiştir.¹⁰ Birbirinden farklı açılarla sözvarlığını ele alıp inceleyen bu çalışmalar sözlüklerin ilmi açıdan önemini ve işlevselliğini ortaya koymaktadır.

Sözlükler çağlar boyunca eğitim ve öğretimde ve eser telifinde sıklıkla başvurulan kaynaklar olmuştur. Farklı ilim sahalarında yazılan eserlerde ve edebî ürünlerde sözlüklere müracaat edildiğini gösteren pek çok atıfla karşılaşmak mümkündür. Nitekim Ezherî'nin (ö. 370/980) *Tehzîbü'l-luga'sı*, İbn Manzûr'un (ö. 711/1311) *Lisânü'l-'Arab*'ı, Fîruzâbâdî'nin (ö. 817/1415) *el-Kâmûsü'l-muhît*'i gibi geniş sözlükler verdikleri coğrafi, tarihî, edebî, örfî, biyografik bilgilerle ansiklopedik kaynaklar olarak başvurulan eserler olmuştur.¹¹ Sözlük-tefsir ilişkisi üzerine yapılan araştırmalarda müfessirlerin tefsirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'deki garîp kelimeleri açıklarken sözlüklerin dilbilimsel malzemelerinden sıklıkla istifade ettikleri tespit edilmiştir.¹² Klasik dönem kelamcılarının ise söz-anlam ilişkisine büyük önem attıkları, bir konuyu ele alırken öncelikle konuyla ilgili terimlerin Arap dilindeki sözlük anlamlarını tespit edip daha sonra bu terimleri Arap dilindeki kullanımlarıyla uyumlu bir şekilde açıklama yoluna gittikleri ortaya konmuştur.¹³ Dilbilgisi kitaplarında, şiir şerhlerinde kelimelerin anlamları, morfolojik tahlilleri verilirken başvuru kaynakları yine sözlükler olmuştur.

Zihni Efendi'nin ise gerek dilbilgisi gerek edebiyat alanlarındaki eserlerinde kelime tahlillerine verdiği önem, sözlüklere yaptığı sık atıflar ve kullandığı sözlük sayısının fazla oluşu dikkat çekici mahiyettedir. Bunun yanı sıra sözlüklerde yer alan bilgileri olduğu gibi değil tahkik ve tenkit ederek aktarmıştır. Zihni Efendi'nin Arapça sözcük ve deyimlerin Türkçe karşılıklarını doğru ve kullanıma uygun olarak verme hususunda oldukça başarılı ve özgün olduğu, yanlış kullanımları konusunda uyarılar yaptığı görülmektedir.¹⁴ Zihni Efendi'nin sözlük kullanımına gösterdiği özen, bu konudaki titizliği ve yaptığı açıklamalar özellikle Arap dili ve edebiyatı sahasındaki kitaplarını adeta bir sözlük haline getirmiştir.

Aşağıda Zihni Efendi'nin nahiv ve sarfa dair *el-Müntehab* ve *el-Muktedab* adlı eserleri ile çeşitli belagat şevahidine dair *el-Kavlü'l-ceyyid* adlı eserini inceleyerek bu eserlerinde kullandığı sözlükleri ve bu sözlüklere hangi amaçlarla başvurduğunu tespit edip sözlükleri kullanma yöntemi ortaya koymaya çalışılacaktır. Bunun yanında Zihni Efendi'nin özel kütüphanesinde bulunan bazı sözlükler taranarak üzerlerine aldığı notlar da incelenecektir.

10 Bu tür sözlüklere örnek için bk. Gündüzöz, "Arap Sözlük Bilimi ve Sözlük Çalışmaları", s. 43-52.

11 Emil Ya'kub, *el-Me'âcimü'l-lugaviyyetü'l-'Arabiyye*, s. 59, 114-15, 121-22.

12 Ayşe Uzun, "Hicri İlk Dört Asırda Tefsir-Sözlük İlişkisi", Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019, s. 10-14.

13 Mehmet Bulğen, "Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü", *Nazariyat*, 5/1 (Nisan 2019), s. 47.

14 Elif Gül Gökhan, "Mehmed Zihni Efendi'nin Arap Lügatçiliğindeki Yeri", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018, s. 125-39, 174.

1. Hayatı

Mehmed Zihni Efendi 1846 yılında İstanbul'da doğmuştur.¹⁵ Tahsil hayatıyla ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Özel öğrenim gördükten sonra cami derslerine devam etmiş ve icâzet almıştır.¹⁶ Hocaları arasında Kütahyalı Abdurrahman Fevzî Efendi'nin (ö. 1864) bulunduğu bilinmektedir. Matbaa-i Âmire'de çalıştığı dönemde Ahmed Fâris eş-Şidyâk (ö. 1304/1887), Yûsuf el-Esîr (ö. 1307/1890), Muhammed Mahmud eş-Şenkîti (ö. 1322/1904) gibi âlimlerle tanışmış ve onlardan istifade etmiştir.¹⁷ Ayrıca Hasan Râsim Paşa'nın (ö. 1299/1882) oğluna hocalık yapmak üzere Mısır'da üç ay kadar bulunduğu sırada oranın ilim adamlarından da istifade etmiş olması muhtemeldir.¹⁸

İş hayatına 1864 yılında Bâbîâli Meclis-i Vâlâ¹⁹ Mazbata Odası'nda başlayan Zihni Efendi, Matbaa-i Âmire'de kâtiplik ve musahhahlik, Mekteb-i Sultânî ve Mekteb-i Mülkiyye'de öğretmenlik görevlerinde bulunmuştur.²⁰ Meclis-i Kebîr-i Maârif olmak üzere çeşitli komisyonlarda üye olarak hizmet etmiştir.²¹

Zihni Efendi görevlerini layıkıyla yürüttüğü için bir takım rütbe ve nişanlar almıştır. Ayrıca 1888'de Stockholm'da toplanan Müsteşrikler Kongresi'ne gönderdiği basılmış eserlerinden dolayı İsveç ve Norveç hükümeti tarafından kendisine altın madalya verilmiştir.²²

İslami ilimler, Arap dili ve edebiyatı ve Türk dili alanında telif, şerh, ta'lik ve tercüme türünde birçok eser kaleme almış²³ ve döneminin itibar sahibi ilim adamları arasında sayılmıştır.²⁴ Sarf ilmine dair *el-Müntehab*, *el-Müşezzeb* ve nahiv ilmine dair *el-Muktedab* adlı eserleri Arapça öğretiminde oldukça başarılı bulunmuş ve bazıları Osmanlı okullarında ders kitabı olarak okutulmuştur.²⁵ *el-Kavlü'l-ceyyid* adlı eseri ise belagat öğretiminde ders kitapları olarak okutulan *Telhîsü'l-Miftâh*, *el-Mutavvel* ve *Muhtasarü'l-me'âni* gibi belagat eserlerinde geçen beyitlerin şerh edildiği en önemli Türkçe kaynak sayılmaktadır.²⁶

15 Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler*, Ankara: Mars Matbaası, 1968-69, c. II, s. 1041; Hamza Ermiş, *Mehmed Zihni Efendi Hayatı, Eserleri ve Arapça Öğretimindeki Yeri*, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2011, s. 43.

16 Çankaya, *Yeni Mülkiye Târîhi*, c. II, s. 1041.

17 Ahmet Turan Arslan, "Beylerbeyi Sakinlerinden Mehmed Zihni Efendi", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI: Bildiriler*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2009, c. II, s. 104.

18 Ermiş, *Mehmed Zihni Efendi*, s. 56.

19 Meclis-i Vâlâ: Meclis-i Vâlâyî ahkâm-ı adliyenin kısa adı. 1837 tarihinde halk ve hükümet arasındaki davalara bakardı. 1861 tarihinde salahiyetleri genişleyerek üç daireye ayrılmış ve 1867 yılında ilga olunarak yerine Şûrayı Devlet kurulmuştur. Bk. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatu*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986, s. 213.

20 Ermiş, *Mehmed Zihni Efendi Hayatı*, s. 45-51.

21 Ahmet Turan Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999, s. 36.

22 Ermiş, *Mehmed Zihni Efendi Hayatı*, s. 53-55.

23 Eserleri için bk. Ermiş, *Mehmed Zihni Efendi Hayatı*, s. 73-135.

24 Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, haz., Mehmet Ali Yekta Saraç, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016, c. I, s. 325.

25 İzzet Derveze, *Osmanlı Filistininde Bir Posta Memuru*, çev. Ali Benli, Klasik Yayınları, 2007.

26 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 'ts.', Tıpkıbasım, Üsküdar: Âsitâne, 'ts.' s. 4; Ermiş, *Mehmed Zihni Efendi Hayatı*, s. 246.

Mehmed Zihni Efendi 1913 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.²⁷

2. Zihni Efendi'nin Kullandığı Sözlükler

Mehmed Zihni Efendi'nin yukarıda bahsettiğimiz *el-Muktedab*, *el-Müntehab*, *el-Kavlü'l-ceyyid* adlı eserleri ve özel kütüphanesinde bulunan sözlüklere aldığı notlardan anlaşıldığı üzere birçok sözlüğe farklı amaçlarla sık sık başvurmuştur. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eserlerinde kullandığı sözlük sayısı yirmi altıdır. Arap dilbilimiyle ilgilenmesi sebebiyle kullandığı sözlükler çoğunlukla Arapça ve Arapça-Türkçedir. Bunun yanında Farsça sözlüklere de müracaat etmiştir.

Zihni Efendi, kelime ve deyim izahında bulunmak, gramer konularını anlatmak, genel kültür bilgileri aktarmak suretiyle Ezherî'nin *Tehzibü'l-luga*,²⁸ Cevherî'nin (ö. 400/1009'dan önce) *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-'Arabîyye*,²⁹ İbn Manzûr'un *Lisânü'l-'Arab*,³⁰ Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsü'l-muhît*,³¹ Zebîdî'nin (ö. 1205/1790) *Tâcü'l-'arûs*,³² Demîrî'nin (ö. 808/1405) *Hayâtü'l-hayevân*'i³³ gibi ansiklopedi niteliğindeki genel sözlükleri kullanmıştır. Eş anlamlı kelimelerin mana farklarını incelemek üzere Askerî'nin (ö. 400/1009'dan sonra) *el-Furûku'l-luğaviyye*,³⁴ Seâlibî'nin (ö. 429/1038) *Fıkhü'l-luga ve sırrü'l-'Arabîyye*,³⁵ Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-*

27 Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm*, Beyrut: Dârü'l-İlmi'l-melâyin, 1992, c. VI, s. 123.

28 Emîl Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-lugaviyyetü'l-'Arabîyye*, s. 58. Zihni Efendi'nin esere yaptığı atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 302; *el-Müntehab*, Marifet Yayınları, 'ts.', s. 283.

29 Emîl Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-lugaviyyetü'l-'Arabîyye*, s. 107. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 14, 31, 44, 48, 106, 148, 177, 209, 219, 236, 238, 263, 266, 275, 277-78, 279, 286, 291, 294, 295, 296, 309, 310, 318, 331, 336, 345, 348, 355, 358, 376, 377, 379-80, 385, 387, 388, 398, 404, 407, 413, 415, 425, 428, 440, 441, 446, 465, 477, 478, 481, 489, 491, 493, 499, 508, 513, 611, 617; *el-Muktedab*, Marifet Yayınları, 'ts.', s. 81, 100, 112, 115-16, 117, 126, 129, 137, 233, 271, 303, 312, 313, 324, 333, 344, 345, 365; *el-Müntehab*, s. 46, 54, 63, 87, 106, 127, 138, 142, 165, 169, 175, 199, 200, 204, 206, 213, 218, 224, 225, 232, 234, 243, 272, 374, 382, 399, 417-18.

30 Emîl Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-lugaviyyetü'l-'Arabîyye*, s. 114. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 294; *el-Müntehab*, s. 140, 147, 156, 189, 488, 499, 602.

31 Emîl Ya'kûb, *el-Me'âcimü'l-lugaviyyetü'l-'Arabîyye*, s. 121. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 4, 22, 49, 70-71, 96, 97, 106, 141, 146, 177, 227, 250, 318, 326, 330, 337, 339, 347, 348, 350, 377, 382, 388, 409, 423, 425, 429, 433, 434, 435, 448, 450, 453, 477, 479, 496, 509, 512, 515, 516, 528; *el-Muktedab*, s. 24, 25, 34, 47, 67, 92, 112, 124, 126, 155, 165, 166, 168, 169, 202, 204, 242, 259, 301, 307, 309, 310, 317-18, 319, 320, 328, 345, 346, 377; *el-Müntehab*, s. 15-16, 105, 141, 165-66, 188, 204, 206, 214, 220, 224, 228, 234, 236, 239, 248, 252, 257, 265, 266, 267, 268, 271, 275, 283, 284, 295, 297, 329, 331, 345, 345, 348, 349, 355, 356, 364, 368, 374, 375, 376, 389, 395, 402, 413, 417-18, 422-23, 425, 426, 428, 429, 431, 435, 449, 451, 457, 463, 465, 469, 476, 477, 481, 520, 523, 623.

32 Ahmed Şerkâvî, *Mu'cemü'l-me'âcim*, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1993, s. 235. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 22, 49, 95, 126, 236, 250, 326, 337, 350, 485, 509; *el-Muktedab*, s. 112; *el-Müntehab*, s. 11, 22, 131, 152-53, 165-66, 198, 212, 243, 250, 283, 336-337, 342, 348, 365, 381, 394, 422, 425, 431, 435, 447.

33 M. Sadi Çoğenli ve Kenan Demiryak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2000, s. 34. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 274, 329.

34 Ahmet Turan Arslan, "Askerî, Ebü Hilâl", *DİA*, İstanbul, 1991, c. III, s. 489. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 153.

35 Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Seâlibî, Ebü Mansûr", *DİA*, İstanbul, 2009, c. XXXVI, s. 237. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 117, 236, 260.

luga'sına,³⁶ dildeki kullanım hatalarına ve yabancı asıllı kelimelere dair Harîrî'nin (ö. 516/1122) *Dürretü'l-gavvâs fi evhâmi'l-havâs*,³⁷ Hafâcî'nin (ö. 1069/1659) *Şerhu Dürreti'l-gavvâs*³⁸ ve *Şifâü'l-galîl*'ine;³⁹ deyim, mecaz içeren ifadeleri ve atasözlerini açıklamak üzere Meydânî'nin (ö. 518/1124) *Mecma'u'l-emsâl*,⁴⁰ Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Müstaksâ fi'l-emsâl*⁴¹ ve *Esâsü'l-belâğa'sına*,⁴² bazı âyet ve hadislerdeki anlaşılması güç kelimeleri açıklamak üzere Zemahşerî'nin *el-Fâik fi garîbi'l-hadîs*,⁴³ İbnü'l-Esîr'in (ö. 606/1210) *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs*⁴⁴ ve Fettenî'nin (ö. 968/1578) *Mecma'u bihâri'l-envâr*'ına;⁴⁵ fikhî terimleri açıklamak üzere Mutarrizî'nin (ö. 610/1213) *el-Muğrib fi tertîbi'l-Mu'rib*,⁴⁶ Feyyûmî'nin (ö. 770/1368-69) *el-Misbâhu'l-münîr*'ine⁴⁷ başvurmuştur. Kelimelerin Türkçe karşılıklarını vermek üzere İshak Hocası Ahmed Efendi'nin (ö. 1120/1708) *Aksal'l-ereb fi tercemeti Mukaddimeti'l-edeb*,⁴⁸ Vankulu Mehmed Efendi'nin (ö. 1000/1592) *Tecüme-i Sihâh*⁴⁹ ve Âsım Efendi'nin (ö. 1235/1819) *Kâmûs Tercümesi*'den⁵⁰ istifade etmiştir. Bunlar dışında Meydânî'nin *es-Sâmî fi'l-esâmî*,⁵¹ Belevî'nin (ö.

- 36 Süleyman Tülüçü, “el-Müzahir”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. XXXII, s. 251. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 10, 134, 258, 465.
- 37 Şerkâvî, *Mu'cemü'l-me'âcim*, s. 72. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 44, 136; *el-Müntehab*, s. 208, 213, 338-39, 368, 393, 393-94, 400, 446, 508.
- 38 Ali Şakir Ergin, “Hafâcî, Şehâbeddin”, İstanbul, 1997, *DİA*, c. XV, s. 73. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 21; *el-Muktedab*, s. 334; *el-Müntehab*, s. 176, 183, 256, 322, 357, 359, 430, 455.
- 39 Ergin, “Hafâcî, Şehâbeddin”, *DİA*, c. XV, s. 73. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 11, 27, 98, 102, 108, 114, 141, 142, 146, 193, 241, 248, 336, 357, 387, 388, 398, 399, 427, 474.
- 40 Çöğenli ve Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 120. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 29, 48, 70-71, 310, 333, 507, 507, 508; *el-Muktedab*, s. 30, 74, 180, 208, 279; *el-Müntehab*, s. 125, 127, 128, 249, 272, 280, 302, 314, 474, 499, 555, 573.
- 41 Çöğenli ve Demirayak, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, s. 121. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 208; *el-Müntehab*, s. 280.
- 42 Hulusi Kılıç, “Esâsü'l-Belâğa”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. XI, s. 357. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 45, 142, 143, 227, 334, 350, 387, 466, 491; *el-Muktedab*, s. 33, 44, 327; *el-Müntehab*, s. 65, 221, 429.
- 43 Selman Başaran, “el-Fâik fi Garîbi'l-Hadîs”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 102. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 348.
- 44 Şerkâvî, *Mu'cemü'l-me'âcim*, s. 32. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 248, 435.
- 45 Khalîq Ahmad Nizami, “Fettenî”, *DİA*, İstanbul, 1995, c. XII, s. 486. Atıflar için bk. Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, Mısır: Matbaa-i Âmire, 1289 (1872), Beyazıt Yazma Eser Ktp, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 186.
- 46 M. Sadi Çöğenli, “Mutarrizî”, *DİA*, İstanbul, 2006, c. XXXI, s. 376. Atıflar için bk. *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 328, 497.
- 47 Şerkâvî, *Mu'cemü'l-me'âcim*, s. 45. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 37, 41, 53, 71, 86, 92, 93, 96, 99, 100, 102, 112, 153, 178, 216, 231, 233, 241, 249, 268, 278, 284, 298, 302, 306, 309, 319, 337, 346, 348, 349, 351, 360, 384, 386, 423, 430, 439, 456, 459, 461, 484, 495, 496, 503, 532, 589-90; *el-Muktedab*, s. 92, 112, 113, 125, 160, 241, 281, 316, 323, 343; *el-Müntehab*, s. 8, 62, 90, 99, 114, 116, 121, 124, 125, 156, 160-61, 171, 176, 178, 187-88, 208-9, 213, 218, 230, 235, 254, 267, 271, 373, 374, 380, 387, 388-89, 402, 409, 410, 413.
- 48 Reşat Öngören, “İshak Hocası”, *DİA*, İstanbul, 2000, c. XXII, s. 533. Atıflar için bk. Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, Beyazıt Yazma Eser Ktp, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 241.
- 49 Hulusi Kılıç, “Tâcü'l-luga”, *DİA*, İstanbul, 2010, c. XXXIX, s. 357. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 88.
- 50 Hulusi Kılıç, “el-Kâmûsü'l-muhîr”, *DİA*, İstanbul, 2001, c. XXIV, s. 288. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 198, 409, 479; *el-Müntehab*, s. 188, 224, 327, 351, 359, 508.
- 51 Zülfikar Tüccar, “Meydânî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, Ankara, 2004, c. XXIX, s. 502. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 245.

604/1208) *Kitâbü Elif bâ' li'l-elibbâ*⁵² ve Cürcânî'nin (ö. 816/ 1413) *et-Ta'rifât*'i⁵³ kullandığı sözlükler arasında yer almaktadır.

Şu var ki Zihni Efendi sözlükleri asıl yazdıkları amacın dışında çeşitli bilgiler edinmek ve aktarmak üzere de kullanmıştır. Mesela *el-Misbâhu'l-münîr*'i sadece fikhî terimleri açıklamak, *Mecma'u'l-emsâl*'i yalnızca deyim ve atasözlerini açıklamak üzere değil, kelimelerin sözlük anlamını izah etmek, kelimelerle ilgili sarf bilgisi, genel kültür ve gramer bilgileri aktarmak üzere de faydalanmıştır. Bunun gibi âyet ve hadislerdeki anlaşılması güç ifadeleri açıklamak üzere sadece garîbül-Kur'ân ve hadis sözlüklerine değil *el-Kâmûsü'l-muhît*, *Lisânü'l-'Arab* gibi genel sözlüklere de başvurduğu görülmektedir.

Zihni Efendi'nin en fazla başvurduğu sözlükleri *el-Kâmûsü'l-muhît*, *Sihâhu'l-'Arabiyye*, *el-Misbâhu'l-münîr* ve *Mecma'u'l-emsâl* olarak sıralayabiliriz. *el-Kâmûs* aynı zamanda en fazla tenkitte bulunduğu eserler arasında yer alır. Zebîdî'nin *Tâcü'l-'arûs*'ta *el-Kâmûs*'a yönelttiği eleştirileri ve tashihleri de nakletmiştir. Zihni Efendi, gördüğü en iyi ve en geniş sözlüğün *Lisânü'l-'Arab* olduğunu dile getirmesine⁵⁴ rağmen bu esere çok fazla atıf yapmamıştır. *el-Misbâhu'l-münîr*'in de kapsamlı olmamakla birlikte çok kullanışlı ve güzel bir sözlük olduğunu söylemektedir.⁵⁵ Özel kütüphanesinde bulunan *el-Misbâh*'ın neredeyse her sayfasında Zihni Efendi'nin notlarının ve tashihlerinin bulunması dikkat çekicidir. Bu durum Zihni Efendi'nin sözlüğü baştan sona okuduğu izlenimi vermektedir.⁵⁶ *Mecma'u'l-emsâl*'i *el-Müstaksâ fi'l-emsâl*'den daha iyi bulduğunu dile getirmiş⁵⁷ ve bu sözlüğe daha fazla başvurmuştur. Buna karşın bir konuda *Mecma'u'l-emsâl*'de bulunan bilginin yanlış olduğunu ve doğrusunun *el-Müstaksâ fi'l-emsâl*'deki gibi olduğunu dile getirmiştir.⁵⁸

Zihni Efendi *Kâmûs Tercümesi*'ni bilgilerin yanlış aktarılması, harekelerin zabtında ve tercümede hata edilmesi gibi noktalarda eleştirmiştir. Yaptığı atıfların sayısı az olmakla beraber Zihni Efendi'nin aktardığı bilgilerin kaynağını her zaman belirtmediğini göz önünde bulundurunca bu eserden daha fazla yararlanmış olabileceğini tahmin edebiliriz. Aynı zamanda yaptığı bu eleştiriler *Kâmûs Tercümesi*'ni *el-Kâmûs* ile paralel okuduğunu göstermektedir.⁵⁹ Aynı şekilde *Aksal'l-ereb* ve *Tecüme-i Sihâh*'ı nadiren kullanmış ve *Tercüme-i Sihâh*'a atıfta bulunduğu bir yerde tercümenin hatalı olduğuna dair uyarıda bulunmuştur.⁶⁰

52 Halit Zavalı, "Ebü'l-Haccâc el-Belevî", *DİA*, İstanbul, 1994, c. X, s. 322. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 275.

53 Sadreddin Gümüş, "et-Ta'rifât", İstanbul, 2011, *DİA*, c. XL, s. 29. Atıflar için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 102; *el-Müntehab*, s. 158, 159.

54 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 11.

55 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 12.

56 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, Beyazıt Yazma Eser Ktp, Zeyl II. Defter, nr. 15565-6.

57 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 280.

58 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 208.

59 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 198, 409, 479; *el-Müntehab*, s. 188, 224, 327, 351, 359, 508.

60 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 88.

3. Sözlükleri Kullanma Yöntemi

Zihni Efendi, başta kelimelerin anlamlarını açıklamak üzere sözlüklere birçok farklı sebeple başvurmuş ve onlardan istifade etmiştir. Sözlüklerde bulunan bilgileri birbiriyle karşılaştırmış ve hatalı bulduğu durumları belirterek düzeltmiştir. Bunları şu şekilde açıklayabiliriz:

3.1. Kelime Anlamları

a. Zihni Efendi, sözlüklere tercüme ettiği metinlerde geçen kelimeleri açıklamak üzere başvurduğu gibi şiir, âyet ve hadislerde geçen kelimeleri de sözlüklere başvurarak açıklamış, kelimelerin kullanımlarına örnek vermiştir.

Bir beytin sahibinin Dikülcin olduğunu bildirdikten sonra bu lafzın (ديك الحن) “bostanlarda bulunan bir böcek” anlamına geldiğini⁶¹ ve عُقَاب’ın yılanların başını ve kuşların kalplerini yiyen yırtıcı bir hayvan adı olduğu bilgisini⁶² *Hayâtü'l-hayevân*’dan aktarmıştır.

Esâsü'l-belâğâ’dan “أَبَوْتُ فُلَانًا وَأُمُّهُ” ifadesinin “ona ana baba oldum” anlamına geldiğini bildirmiştir.⁶³

el-Misbâhu'l-münîr’den aktardığı bilgiye göre تَعَجُّب lafzının iki vecih üzere kullanımı bulunmaktadır. Elif harfi ile اَعْجَبْنِي “hoşuma gitti” elif’siz عَجِبْتُ ise “taaccüb ve istiğrâb ettim, hoş ve münâsib gördüm” anlamlarına gelmektedir.⁶⁴

Tâcü'l-'arûs’tan التَّكْرَار kelimesinin meânî ilminde “bir şeyi ard arda söylemek” anlamına geldiği bilgisini naklederken; Ebû Hilâl el-Askerî’nin *el-Furûku'l-lügaviyye* adlı sözlüğünden التَّكْرَار kelimesinin “birden fazla tekrar” الإِعَادَة kelimesinin ise “bir defa tekrar” anlamını taşıdığı bilgisini aktarmıştır.⁶⁵

شَقِيق kelimesinin “şekâiku'n-nu‘mân” denilen çiçek olduğu ve *es-Sâmî fi'l-esâmî*’de gösterildiği üzere “lale” anlamına geldiğini söylemiş, “Ancak bizce ma‘rûf olan şekâik başkadır.” diye dipnot düşmüştür.⁶⁶

﴿كَأَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَالِيْنَ وَمَا أَذْرَاكَ مَا عَالِيُونَ كِتَابٌ مُّزَوَّجٌ يُشْهَدُهُ الْمُؤْمِنُونَ﴾⁶⁷ âyetinde geçen عَالِيُونَ kelimesinin anlamını *el-Kâmûs*’tan “semanın yedinci katında olup müminlerin ruhlarının yükseldiği yer” olarak aktarmıştır.⁶⁸

﴿الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ﴾⁶⁹ âyetini *Dürretü'l-gavvâs*’tan nakille şöyle açıklamıştır: “Kurân-ı Kerîm’i parçalara ayırdılar ve bir kısmına inanıp bir kısmını inkar ettiler. Bir kısmına sihir bir

61 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 329.

62 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 274.

63 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 33.

64 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 298.

65 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 152- 53.

66 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 245.

67 83/el-Mütaffifin: 18-21.

68 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 449. (Tercüme bize aittir.)

69 15/el-Hicr: 91.

kısmına da şiir dediler.”⁷⁰

b. Sözlüklerden istifade ederek bazı ibarelerin istilâhî anlam ve kullanımları hakkında bilgi vermiştir.

رُوح kelimesinin “eş” anlamında hem kadın hem erkek için kullanıldığını ancak Necid halkının kadın için رُوحَة kelimesini kullandıkları ve fakihlerin de karı ile kocanın birbirine karıştırılması ihtimalinden dolayı bu şekilde kullanımı tercih ettikleri bilgisini *el-Misbâhu 'l-münîr*'den aktarmıştır.⁷¹

اسِطْرَاد لَهُ ifadesini “Harbde onu aldatmak için kaçamak gösterdi.” şeklinde açıkladıktan sonra istilâhî manasının *Şifâu'l-galil*'de “bir anlamdan başka bir anlama intikâl etmek” olduğu bilgisini vermiştir.⁷²

c. Zihni Efendi, kelimelerin telaffuzunda ve manasında gerçekleşen değişimler ile kelimenin sonradan kazandığı anlamlar üzerinde durmuş ve bu konularda verdiği bilgilerde sözlüklerden yararlanmıştı.

el-Muğrib'den “saf ipek” manasına gelen حَرَّ kelimesinin aslında bir hayvan ismi olduğu ve zamanla bu hayvanın tüyünden yapılmış giysiler için kullanılır hale geldiği bilgisini aktarmıştır.⁷³

أَكْرَبِي kelimesinin lafzî açıdan geçirdiği değişim ile ilgili *el-Kâmûs*'tan aktardığı bilgilere göre kelimenin aslı يَرْبِي' dir. Sonra yâ harfi tahfif amacıyla elif'e dönüşmüştür.⁷⁴

d. Zihni Efendi, deyimleri sözlüklerden istifade ederek açıklamıştır.

Bir şiirde yer alan كَالْمُسْتَجِيرِ مِنَ الرُّمَضَاءِ بِالنَّارِ ifadesinin mesel olduğunu bildirdikten sonra *Mecma 'u'l-emsâl*'de كَالْمُسْتَجِيرِ مِنَ الرُّمَضَاءِ بِالنَّارِ olarak rivâyet edildiği ve “iki kötü şeyden birini seçmek durumunda kalmak” şeklinde açıklandığı bilgisini vermiştir.⁷⁵

خُمُودُ عَيْنٍ (elin donukluğu) ifadesinin cimrilikten, خُمُودُ عَيْنٍ (gözün donukluğu) ifadesinin ise yürek katılığından kinaye olduğu bilgisini *el-Misbâhu 'l-münîr*'den aktarmıştır.⁷⁶

e. Sözlüklerden istifade ederek bazı lafızların farklı lehçelerdeki kullanımları hakkında bilgi vermiştir.

70 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 446. (Tercüme bize aittir.) Daha fazla örnek için bk. *el-Kavlü 'l-ceyyid*, s. 14, 31, 41, 45, 53, 71, 86, 88, 92, 93, 96, 99, 100, 112, 142, 143, 148, 153, 178, 209, 216, 231, 236, 238, 241, 245, 249, 250, 258, 266, 268, 273, 277-78, 279, 286, 291, 306, 326, 328, 330, 329, 334, 337, 341, 345, 348, 350, 377, 382, 384, 387, 388, 395, 402, 398, 413, 425, 429, 430, 434, 450, 453, 466, 477, 479, 489, 491, 496, 497, 508, 512, 513, 515, 516, 528; *el-Muktedab*, s. 24, 30, 129, 155, 165, 204, 233, 241, 242, 259, 324; *el-Müntehab*, s. 62, 65, 90, 98, 99, 101, 106, 114, 121, 124, 127, 140, 146, 156, 173, 199, 200, 212, 213, 214, 220, 224, 225, 228, 230, 234, 235, 248, 250, 267, 268, 271, 272, 275, 279, 283, 284, 289, 294, 295, 329, 336, 337, 365, 374, 375, 382, 385, 387, 388, 394, 399, 415, 422, 425, 426, 428, 429, 435, 440, 447, 463, 476, 477, 495, 520, 523.

71 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 409.

72 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 193.

73 Mehmed Zihni, *el-Kavlü 'l-ceyyid*, s. 328.

74 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 301. (Tercüme bize aittir.) Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü 'l-ceyyid*, s. 96, 249; *el-Muktedab*, s. 328; *el-Müntehab*, s. 187-88, 298, 355, 388.

75 Mehmed Zihni, *el-Kavlü 'l-ceyyid*, s. 507. (Tercüme bize aittir.)

76 Mehmed Zihni, *el-Kavlü 'l-ceyyid*, s. 37. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü 'l-ceyyid*, s. 29, 71, 127, 219, 266, 310, 508; *el-Muktedab*, s. 67, 74; *el-Müntehab*, s. 34, 272, 296, 314, 336, 398, 573.

مُفَاعَلَة veznine redif olarak فَعَال vezninin de kullanılabileceği bilgisine ek olarak *Lisânü'l-'Arab*'dan Yemen halkının bu vezni yâ harfî ek olarak فَعَال şeklinde kullandıkları bilgisini aktarmıştır.⁷⁷

Tâcü'l-'arûs'tan aktardığına göre مَا فَعَى lafzının tâ'sı meşhur iki lehçeye göre kesreli veya fethali okunabilmektedir. Kesreli okumak ise daha yaygındır. *es-Sihâh*'tan da bu kullanıma örnek vermiştir: 78 مَا أَفَعَاتُ أَذْكَرُهُ وَمَا فَعَيْتُ أَذْكَرُهُ وَمَا فَعَيْتُ أَذْكَرُهُ...⁷⁸

Zihni Efendi, "piyâdegân ve at sürüsü" anlamına gelen الفَرْجَلَة kelimesinin *es-Sihâh*'ta bulunan bilgiye göre Temim lehçesinde الفَرْجَلَة olarak kullanıldığını aktarmıştır.⁷⁹

3.2. Dil Bilgisi

a. Zihni Efendi, sarf, nahiv ve edatlarla ilgili kuralları anlatırken sözlüklerden istifade etmiş hatta bazı kuralları dahi sözlüklerden aktarmıştır. Kelimelerin kökü, çoğul vezni, diğer kalıplara ve baplara göre çekimi ve kazandıkları anlamlara dair bilgi vermiştir.

İzâfet ile ilgili *el-Misbâhu'l-münîr*'den aktardığı kurala göre iki müfredin bir isme izâfetinde doğru olan birini zâhir, diğerini zamire muzâf kılmaktır. غُلَامٌ زَيْدٌ وَتَوْبَةٌ ibaresinde olduğu gibi. Aksi takdirde insan ikinci zikredilen ismin başka biri olduğu zannına kapılabilir.⁸⁰

Fiilin failinin bazen zât, bazen eşya ve bazen de mana olabileceği bilgisini verdikten sonra Zihni Efendi, *el-Misbâhu'l-münîr*'den şu bilgiyi aktarmıştır: "Fiilin ma'nalara isnâdı Arapçada oldukça yaygındır. ذَهَبَ طَافَ الْخَيْالُ، دَهَبَ الْهَمُّ، أَخَذَهُ الْكَمَلُ وَالشَّطَاطُ، عَدَاكَ اللَّوْمُ örneğinde olduğu gibi."⁸¹

Mecma'u'l-emsâl'den ضَرَّائِرُ بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ ifadesindeki ضَرَّائِرِ'in ضَرَّةٌ kelimesinin كَمَّيْنٍ-كَمَّيْنٍ'deki gibi çoğulu olduğu bilgisini aktarmıştır.⁸²

كَاتِبٌ edatı ile ilgili "*es-Sihâh*'tan kem-i istifhâmiyye gibi isti'mâl olduğu da anlaşılır." demiştir.⁸³ Zihni Efendi'nin bu ifadesinden kendisinin sözlüklerden yola çıkarak birtakım edatların kullanım biçimlerini tespit ettiği anlaşılmaktadır.

Basra dil ekolüne göre çoğul kelimelere nispet yâ'sı eklenemezken Kûfe dil ekolünün buna karşı çıkarak çoğul kelimelere nispet yâ'sının eklenmesini uygun gördükleri bilgisini *Şerhü'd-Dürre*'den aktarmıştır.⁸⁴

77 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 156.

78 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 112.

79 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 138. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 92, 323; *el-Müntehab*, s. 439.

80 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 281.

81 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 495. (Tercüme bize aittir.)

82 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 474.

83 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 344.

84 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 357. Daha fazla örnek için bk. *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 14, 53, 71, 86, 92, 99, 100, 117, 146, 153, 216, 219, 233, 241, 262, 277-78, 279, 286, 291, 306, 337, 345, 347, 350, 360, 377, 384, 386, 413, 425, 429, 430, 434, 450, 465, 489, 512, 513, 515, 516, 528; *el-Muktedab*, s. 25, 81, 92, 115-16, 125, 126, 137, 180, 303, 309, 310, 316, 324, 333, 346, 365, 377; *el-Müntehab*, s. 63, 87, 114, 156, 160-161, 165, 171, 176, 178, 183, 189, 208-209, 236, 252, 256, 266, 309, 320, 322, 346, 348, 351, 356, 373, 379-80, 393-94, 400, 422, 431, 443, 459, 469, 481, 499, 532, 589-90, 602.

b. Zihni Efendi, hakkında tartışmaların bulunduğu bazı kurallar ile ilgili farklı görüşleri aktarırken sadece nahiv kitaplarında geçen görüşleri değil lügat yazarlarının görüşlerini de göz önünde bulundurmıştır.

عَئِرْ edatının başına harf-i ta'rîfin gelmesinin tartışmalı bir konu olduğunu belirttikten sonra Şehâbeddin el-Hafâcî'nin ise *Şerhü'd-Dürre*'de كُلُّ بَعْضٍ ve عَئِرْ kelimelerine muzâf-ı ileyhten bedel olmak üzere harf-i ta'rîfin gelmesini câiz kıldığını bildirmiştir.⁸⁵

Zihni Efendi, bazı dil âlimlerince هَذَا ضَارِبٌ زَيْدًا cümlesi ile هَذَا ضَارِبٌ زَيْدًا cümlesi arasında anlam bakımından bir farkın bulunmadığı, izâfetin sadece tahfif için bulunduğunu belirttikten sonra *es-Sihâh*'ta bulunan farklı bir görüşü zikreder ve Kisâî'nin görüşünün de *es-Sihâh*'taki bilgiyi desteklediğini belirtir. "Ancak *es-Sihâh*'ta şöyle denmiştir: 'Hac ibadeti yerine getirilmiş ise denir نَسُوهُ حَوَاجٍ بَيْتَ اللَّهِ' Bu görüşü İmam Muhammed el-Kisâî'nin görüşü desteklemektedir."⁸⁶

c. Nahiv kitaplarındaki bilgileri zaman zaman sözlüklerdeki bilgilerle karşılaştırmıştır. Hatta bazen sözlüklerde bulunan bilgileri tercih etmiştir.

İbn Mâlik (ö. 672/1274)⁸⁷ ve Radî el-Esterâbâdî'den (ö. 688/1289'dan sonra)⁸⁸ ef'âl-i şurû'tan olan طَفِقَ، جَعَلَ، أَخَذَ ve عَلِيَ fiillerinin müzâirlerinin olmadığı bilgisini aktardıktan sonra *es-Sihâh*'ta طَفِقَ طَفِقٌ يَطْفُقُ gibi جَلَسَ يَجْلِسُ şeklinde kullanımının bulunduğunu belirtir. Ancak bu durumun müspet durumlara özel olduğu *el-Kâmûs*'ta olduğu gibi مَا طَفِقَ ifadesinin kullanılmadığı uyarısında bulunur.⁸⁹

Zihni Efendi, müennes ve müzekker cemi'lerinin sîgalarının *el-Mufassal*'da⁹⁰ killet cem'i sayılmış olmasına rağmen *el-Misbâhu'l-münîr*'in müellifi Feyyûmî'nin killet ile kesrete delaletinin eşit olduğu tercihinde bulunduğu bilgisini vermiştir.⁹¹

d. Sözlüklerde bulunan kural dışı bazı durumlara dikkat çekmiştir.

Elif-i maksûra ile biten kelimeler üç harfli olup aslı vâvî ise elif'in aslına döneceği ve böylece tesniye edileceği kuralını zikrettikten sonra sözlüklerde bu kuralın dışında bulunan kullanımlara örnek vermiştir: الرَّحَا müennestir. Mevd (Fîrûzâbâdî) hem vâv harfi hem yâ harfî ile zikretmiş ve vâv'lı olanı tercih etmiştir.⁹²

أَيُّ lafzının bazen kemâli ifade ederek sıfat olarak kullanıldığı ve o halde mevsûfuna mutâbık olduğu bilgisini verdikten sonra *es-Sihâh*'ta ise müennes mevsûfuna aykırı olarak müzekker halde kullandığı açıklamasında bulunmuştur: "Cevherî kelimeyi müzekker olarak hikaye

85 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 334.

86 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 271. (Tercüme bize aittir.)

87 İbn Mâlik'in *el-Elfiyye* adlı Arap gramerine dair eseri bulunmaktadır. Bk. Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *DİA*, İstanbul, 1999, c. XX, s. 169.

88 Radî el-Esterâbâdî'nin İbnü'l-Hâcib'in nahve dair *el-Kâfiye* ve sarfa dair *eş-Şafiye* adlı eserlerine şerhleri bulunmaktadır. Bk. Sadreddin Gümüş, "Radî el-Esterâbâdî", *DİA*, İstanbul, 2007, c. XXXIV, s. 387-88.

89 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 617.

90 Zemahşerî'nin Arap gramerine dair eseridir. Bk. Mustafa Öztürk ve M. Suat Mertoğlu, "Zemahşerî", *DİA*, İstanbul, 2013, c. XLIV, s. 237.

91 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 456. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 218.

92 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 431. (Tercüme bize aittir.)

etmiştir. Şöyle denir: ”مَرَّتُ بِخَارِيَةٍ أَيَّ خَارِيَةٍ“⁹³

e. Kuralları açıklamak üzere bazı durumlarda sözlüklerden örnek cümleler aktarmıştır.

Harf ile irâb konusunu anlatırken *Esâsü 'l-belâğa*'dan örnekler aktarmıştır:

”لَا فَضُّ فَوْهُ أَيُّ نَعْرَةٍ، وَسَقَطَ لِغِيهِ أَيُّ لَوْحِهِ“⁹⁴

Tef'îl bâbının mastarının nâkıs fiilerde تَوَعَّلَةٌ vezninde olduğu ve hâ'nın ancak şiir zaruretinde hafz edilebileceği bilgisinden sonra şu şiiri örnek vermiştir. فُهَيُّ شَتْرِي دَلْوَهَا تَتْرِيَا İbn Manzûr'dan aktardığına göre burada تَتْرِيَا kast edilmiştir.⁹⁵

3.3. Bilgileri Karşılaştırması

Zihni Efendi, zaman zaman sözlüklerdeki bilgileri birbiriyle karşılaştırdığı gibi bu bilgileri çeşitli edebiyat kitaplarında ya da tefsir, hadis kaynaklarında geçen bilgilerle karşılaştırmıştır.

اَفْعَلَاءُ vezninde bulunan, الإخْرِيْمَاز، الإخْرِيْمَاس، kelimelerinde bulunan nûn harflerinin mîm harfine kalb olduğu ve bunların، الإخْرِيْمَاز، الإخْرِيْمَاس şeklinde telaffuz edildiği bilgisini verdikten sonra not olarak الإخْرِيْمَاز kelimesinde bulunan mîm harfinin *el-Kâmûs*'ta kelimenin aslı gibi gösterildiği; ancak Cevherî'nin *es-Sihâh*'ta mîm'in zâid olduğunu dile getirdiğini bildirmiştir.⁹⁶

Bir beyitte⁹⁷ geçen الرَّجُلُ يَبْتَعِرُ ifadesinin *es-Sihâh*'ta “bir adam kavmini bâdiyede bırakarak kendisi şehirde ikâmet etti” anlamında kullanıldığı halde *Tâcü'l-'arûs*'ta bu beytin “Şam'dan Irak'a çıkmak” manasına şâhid gösterildiği bilgisini vermiş ve bu konuda ise farklı görüşler bulunduğunu belirtmiştir.⁹⁸

Bir beytin şairinin Süheym b. Vesil er-Reyyahî olduğu *es-Sihâh*'ta ve *Keşşâf* haşiyesinde geçiyor olmasına rağmen şârihi tarafından *Mutavvel*'de hatalı olarak Arcî'ye nispet edildiği uyarısında bulunmuş ve hatalı olan bu bilginin ondan önce İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) eserinde yer aldığını bildirmiştir.⁹⁹

Bir beyitte geçen اِطَّلَاعُ kelimesine *el-Kâmûs*'ta yer alan anlamlardan اِطَّلَاعُ yani “ivdirmek” manasının uygun olacağını, *Desûkiye Haşiyesi*'nde¹⁰⁰ yer alan اِطَّلَاعُ ve اِطَّلَاعُ anlamlarının ise lügatte bulunmadığını bildirmiştir¹⁰¹.

93 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 312. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 312; *el-Müntehab*, s. 382, 431.

94 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 34.

95 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 147. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 326; *el-Muktedab*, s. 12, 25, 33, 34, 47, 67, 113, 166, 168, 202, 279, 312, 313, 319, 346; *el-Müntehab*, s. 131, 257, 258, 355, 382, 389, 407, 484.

96 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 204.

97 بَانَ امْرَأَ الْقَيْسِ ابْنَ ثَمَلِكٍ يَبْتَعِرَا

98 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 236. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 22, 49, 106, 126, 177, 238, 481, 509; *el-Müntehab*, s. 141, 152- 53, 165-66, 428, 417-18.

99 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 219.

100 Muhammed b. Ahmed ed-Desûki'nin (ö. 1230/1815) *Muhtasarü'l-Meâni*'ye yaptığı haşiyedir. Eserin adı *Hâşiye 'alâ Şerhi 'l-Telhis*'tir. Bk. Cengiz Kallek, “Desûki, Muhammed b. Ahmed” *DİA*, İstanbul, 1994, c. IX, s. 214.

101 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 496. Zikredilen beyit şudur: حَوْلَ الشَّقِيقِ الْغَضْنَ رَوْضَةً... قَدْ قُلْتُ لَمَّا أَطْلَعْتُ وَجَنَائِهِ. Daha fazla örnek için bk. *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 48, 70-71, 106, 227, 263, 294, 309, 333, 350, 496.

3.4. Tarihi ve Kültürel Bilgiler

Zihni Efendi şehirler, şahıslar, olaylar, Arap kabileleri, tarihi, adetleri vs. ile ilgili yeri geldikçe sözlüklerden istifade ederek tarihi ve kültürel bilgiler aktarmıştır.

Menkûl isme örnek olarak verdiği سُرٌّ مَنْ رَأَى ile ilgili Harîrî'nin *Dürretü'l-gavvâs* adlı sözlüğünden bu şehre سَامَرًا da dendiğini ancak bu kullanımı Harîrî'nin yanlış bulduğunu, yapımına Halife Mu'tasım'ın emir verdiği ve askerlerinin bu şehri görünce gördükleri şeyler üzerine çok mutlu oldukları, bu nedenle bu şehre bu ismin verildiği bilgisini aktarmıştır.¹⁰²

"Mısır el-Cedîde" isminin Mısır diyarının merkezi olan Kâhire için kullanıldığı ve Muiz-Lidînillâh Ebû Temîm Muad el-Ubeydî tarafından hicrî 362'de inşa edildiği bilgisini *Şifâü'l-galîl*'den aktarmıştır.¹⁰³

المبْرَطِش kelimesini "satıcı ile müşteri arasındaki aracı" olarak açıkladıktan sonra *el-Kâmûs*'tan Hz. Ömer'in cahiliye döneminde bu mesleği yerine getirdiği bilgisini aktarmıştır.¹⁰⁴

Muallakatu's-seb'a hakkında *Şerhü'd-dürre*'den bu şiirlerin muallaka (مُعَلَّقَةٌ) olarak isimlendirilmesinin sebebini toplantılarında şiir okunduğu zaman topluluktaki önde gelenlerin ezberlenmesi gerekli bir şiir olduğuna işaret etmek üzere عَلَّقُوهَا demelerinden ötürü olduğunu bildirmiştir. Kabe'nin duvarına asıldığına dair söylentilerin bir aslının olmadığı ve bu şiirleri Benî Ümeyye döneminde bir araya getirenin ise Hammâd er-Râviye olduğu bilgisini aktarmıştır.¹⁰⁵

3.5. Hatalı Kullanımları Tespit

Zihni Efendi halk harasında hatalı kullanılan sözcükler hususunda uyarıda bulunmuş ve doğru kullanımlarını sözlüklerden istifade ederek bildirmiştir.

el-Misbâhu'l-münîr'den halkın الرِّكَابِيَّةُ وَالْخَلِيفِيَّةُ الْأَمْوَالُ terkinini tâ harfinin sübûtuyla kullanımının yanlış olduğu, doğrusunun ise tâ'nın hazfi ve illetli harfin vâv harfine dönüştürülmesi ile الرِّكَابِيَّةُ şeklinde olacağı uyarısında bulunmuştur.¹⁰⁶

"Bir şeyin hakikatine ve künhüne varmak" diye tanımladığı الرِّكَابِيَّةُ kelimesinin bu manada الرِّكَابِيَّةُ kullanımının olmadığını belirttikten sonra bu kelimedenden müştak fiilin olmayacağı ve لَا يَكْتَنِبُهُ الْوَصْفُ tabirinin ise Arapçanın aslında bulunmadığı bilgisini *es-Sihâh*'tan aktarmıştır.¹⁰⁷

el-Misbâhu'l-münîr müellifinin المَشِيَّةُ lafzını hemzenin yâ harfine tebdili ile المَشِيَّةُ şeklinde kullanımını onaylamadığı bilgisini vermiştir.¹⁰⁸

102 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 44.

103 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 427.

104 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 248.

105 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 455. (Tercüme bize aittir.) Bu konuya *el-Kavlu'l-ceyyid* adlı kitabında da değinmiş ve *el-Müntehab* adlı eserine yönlendirmiştir. Bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlu'l-ceyyid*, s. 21. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlu'l-ceyyid*, s. 4, 31, 44, 49, 96, 97, 102, 177, 198, 219, 250, 328, 423, 447, 479, 481; *el-Muktedab*, s. 321; *el-Müntehab*, s. 27, 46, 108, 188, 198, 232, 239, 248, 253, 254, 265, 283, 295, 338- 39, 346, 348, 349, 357, 364, 388, 439, 441, 451, 465, 474, 611.

106 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 348.

107 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 169.

108 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 125.

3.6. Sözlüklere Yönelik Eleştirileri ve Hataları Düzeltmesi

Zihni Efendi, kelimelere yanlış hareke verildiği, tercümenin ve bazı bilgilerin eksik veya hatalı olduğu gibi *el-Kâmûs*, *Kâmûs Tercümesi*, *es-Sihâh*, *Vankulu Lugatı* ve *Mecma'u'l-emsâl*'e yönelik tenkitlerde bulunmuştur.

Zihni Efendi, *el-Kâmûs* müellifinin sözlüğünü “kapsayıcı” anlamına gelen “Muhît” olarak isimlendirmesini eleştiriye tabi tutmuştur. Çünkü Zihni Efendiye göre Arapça çok geniş bir dil olduğu için hiçbir sözlük bu dili tam anlamıyla kuşatamaz. Hatta döneminin en iyi müçtehitlerinden ve edebiyatçılarından biri olarak gördüğü İmam Şâfiî'ye nispet ettiği ve hemfikir olduğu görüşe göre Arapça o kadar geniştir ki Hz. Peygamber dahi onu kuşatmış değildir. İsmine rağmen müellifinin *el-Kâmûs*'un birçok maddesini eksik bıraktığı, bu nedenle bu ismin kinayeden ibaret kaldığını belirtmiştir.¹⁰⁹

Zihni Efendi, *el-Kâmûs*'ta yer alan kelimelerin kök harfleri, çoğul ya da tekil halleri, çekimlenmesi, harekelenmesi, beyitlerin şairinin kim olduğu gibi bazı bilgilerin hatalı ya da eksik olduğuna dair uyarıda bulunmuş ve bunları düzeltmiştir.

“Yol doğruldu” anlamına gelen اَثْلَابُ الطَّرِيقِ örneğinde bulunan fiilin rubâî asıllı olarak تَلَّابٌ faslında bulunması gerekirken *el-Kâmûs*'ta تَلَّبٌ faslında bulunduğu dair uyarıda bulunmuştur.¹¹⁰

Bazı beyitlerin sahibinin yanlış zikredildiği hususunda *el-Kâmûs*'u eleştirmiştir. Harîrî'nin *Makâmât*'ında ve *Mecma'u'l-emsâl*'de geçtiği üzere beyitlerin¹¹¹ sahibinin İbn Akîl Ullefe el-Murrî belirtildiği halde *el-Kâmûs*'ta hata ile Ebû Ahzem olarak zikredildiğini ifade etmiştir.¹¹²

Sözlüklerin birbirine olan eleştirilerini de zikretmiştir. Bir vadi ismi ve alem-i münker olan رَاكِسٌ kelimesini *el-Kâmûs*'un harf-i ta'rîfle zikretmiş olmasını *Tâcü'l-'arûs* müellifi Seyyid Murtaza'nın eleştirdiği bilgisini vermiştir.¹¹³

Bir beyitte¹¹⁴ yer alan الفَعْلَانِ kelimesinin *el-Kâmûs*'un müellifin sâ harfinin fetha olması gerektiği iddiasının doğru olmadığı uyarısında bulunmuş ve bu görüşünü *Tâcü'l-'arûs* ile desteklemiştir.¹¹⁵

Zihni Efendi, *el-Kâmûs* tercümesi olan *el-Okyânüsü'l-basît*'i *el-Kâmûs*'ta yer alan bilgileri yanlış aktardığı, harekeleme ve tercüme hatalarının bulunduğu gibi konularda eleştirmiştir. Bu eleştirileri yaparken yapıcı bir dil kullanmış, hataları düzeltmiş ve saygısından ödün vermemiştir. Her seferinde Âsım Efendi'yi “Merhum Âsım” şeklinde zikretmiştir.

Âsım Efendi'nin (ل ع ن) maddesinde اَبَيْتَ اللُّغْنِ ifadesindeki bu fiili “mâzî, meçhul, muhatap” olarak değerlendirmesini hatalı bulmuştur.¹¹⁶

109 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 15.

110 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 206.

111 اِنَّ بَنِي رَمْلُونِي بِالْأَمِّ ... مِنْ يَلْقَى أَسَادَ الرِّجَالِ يُكَلِّمُ
وَمَنْ يَكُنْ دَرْءٌ بِهِ يُقَوِّمُ ... شَيْئِينَ أَعْرَفَهَا مِنْ أَحْزَمِ

112 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 70-71.

113 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 509.

114 أَرَبٌ يَبُولُ الثُّغْلِيَانُ بِرَأْسِهِ ... لَعْدًا ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثُّغَالِبُ

115 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 435. Daha fazla örnek için bk. Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 22, 49, 409, 433; *el-Muktedab*, s. 345; *el-Müntehab*, s. 15-16, 141, 243, 499.

116 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 508.

Kâmûs Tercümesi'nde *el-Kâmûs*'ta yer alan bilgilerin yanlış aktarıldığı hususunda uyarıda bulunmuştur. Bir beytin sahibinin ismi Şehl, lakabı ise Findü'z-zimmanî iken *Kâmûs Tercümesi*'nde (ف ن د) maddesinde isim ile lakabın yer değiştirdiği ve Şehl isminin ise (ن م د) maddesinde hatalı olarak sîn-i mühmele ile basıldığı uyarısında bulunmuştur.¹¹⁷

“Köylü” anlamına gelen كُرْوِي kelimesinin zabtının *es-Sihâh*'ta ve *el-Misbâh*'ta iki fetha ile açıklanmış olmasına rağmen kâf harfinin zammeli olarak meşhur olmasının nedenini Âsım Efendi'nin *Kâmûs Tercümesi*'nde “كُرْوِي kelimesi كُرْوِي veznindedir” diye açıklamada bulunmuş olmasına dayandırmıştır.¹¹⁸

Zihni Efendi, *el-Kâmûs* ve *Kâmûs Tercümesi* dışında *es-Sihâh*, tercümesi olan *Vankulu Lugatı* ve *Mecma'u'l-emsâl*'de de bazı bilgilerin eksik ya da hatalı olduğu ve yanlış tercümede bulunulduğuna dair uyarılarda bulunmuştur.

مُنْتَقِلٌ، مُنْتَقِمٌ، مُنْتَقِمٌ gibi sülâsi mezidlerin ism-i tasğîrinin mîm'leri hafzedilmeden yapılrken مُتَّبِعٌ، مُتَّبِعٌ gibi rubâilerin mîm'lerinin hafzedileceği bilgisini verdikten sonra مُتَّبِعٌ kelimesinin ism-i tasğîrinin مُتَّبِعٌ olması gerekirken *es-Sihâh*'ta ism-i tasğîrinin mîm harfî hafzedilmeden مُتَّبِعٌ olarak yapılmış olmasına dair *el-Kâmûs* müellifinin *es-Sihâh*'a yönelik tenkidini haklı bulmuştur.¹¹⁹

İbn Zeydûn'un risalesinde yer alan Haris b. Va'le'ye ait olan bir şiirin¹²⁰ sahibi hakkında *es-Sihâh*'ta (و ع ل) ve (ج ل ل) maddelerinde bilgi hatası bulunduğu hususunda uyarılmıştır.¹²¹

إِعْتَرَى kelimesinin “bir kimseyi 'ale'l-gafle basmak” manasında müteaddî bir fiil olduğu ve *es-Sihâh*'ta dahi يُعْتَرَى فُلَانًا إِذَا أَنَا عَلَى عِرَّةٍ أَوْ عَمَلَةٍ şeklinde kullanımına örnek verilmiş olmasına rağmen *es-Sihâh*'ın tercümesinde “aldanmak” şeklinde kusurlu bir çeviri yapıldığı hususunda uyarılmıştır.¹²²

Zihni Efendi, bazı durumlarda mef'ûl-i fiilin fiilinin hafzedilebileceği bilgisinden sonra أُسَائِرَ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الطُّهْرُ deyimini örnek olarak zikretmiş ve “*Mecma'u'l-emsâl*'de tahrif vardır, onu düzelt.” diyerek uyarıda bulunmuştur.¹²³ Bahsettiği tahrif ise *Mecma'u'l-emsâl*'de الْيَوْمِ yerine الْعَوْمِ denmiş olmasıdır.¹²⁴

4. Kütüphanesinde Bulunan Sözlüklere Düştüğü Notlar

Sözlükleri oldukça etkin kullanan Zihni Efendi'nin özel kütüphanesinde bulunan bazı sözlüklere düştüğü notlar onun sözlük kullanımına verdiği önemi yansıtmaktadır. Hali hazırda Zihni Efendi'nin özel kütüphanesi Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesinde (bundan sonra BYEK)

117 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 198.

118 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 351. Daha fazla örnek için bk. *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 409, 479; *el-Müntehab*, s. 188, 327, 359.

119 Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 331.

120 Şiir هُمْ قَتَلُوا أَمِيمَ أَخِي ... فَإِذَا زَمِنْتُ بِصَيْبِنِي سَهْمِي beyti ile başlamaktadır.

121 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 48.

122 Mehmed Zihni, *el-Kavlü'l-ceyyid*, s. 88.

123 Mehmed Zihni, *el-Muktedab*, s. 208.

124 Meydâni, *Mecma'u'l-emsâl*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 'ts.', c. I, s. 335.

bulunmaktadır.¹²⁵ Bu notları tespit için Zihni Efendi'nin özel kütüphanesinde yer alan *el-Kâmûsü'l-muhît*, *Kâmûs Tercümesi*, *Tâcü'l-'arûs*, *Tâcü'l-luga*, *Vankulu Lügatı*, *el-Misbâhu'l-münîr* ve *Ahter-i Kebîr* sözlükleri gözden geçirilmiştir.¹²⁶ *Ahter-i* ve *Vankulu Lügatı*'nde Zihni Efendi'ye ait bir not bulamazken diğer sözlüklerde özellikle *el-Misbâhu'l-münîr*'de sayfalara düştüğü notların bulunduğu görülmüştür. Zihni Efendi'nin bu sözlüklere aldığı notlar şöyle tasnif edilebilir:

a. Kelimeler ile ilgili açıklama notları düşmüştür. Bazen farklı sözlük ya da eserlerden açıklamalarda bulunmuştur.

Zihni Efendi, *Kâmûs Tercümesi*'nde bulunan "İbtidâ ona tutup ziyâdesiyle tahrik ile muztarib eyledikten sonra vücûdundan 'arak tereşşüh eylemekle ..." ifadesinde bulunan "tahrik ile muztarib" ibaresinin aslının "تمنع الاضطراب" olup "hareketten men' olunur" anlamına geldiğine dair not düşmüştür.¹²⁷

Peygamber Efendimizin nazardan sakınmak için mâşâallâh (مَا شَاءَ اللَّهُ) ve bârekallâh (بَرَكَتُ اللَّهِ) denmesi tavsiyesiyle ilgili bulunan ibareye Zihni Efendi "Ne güzel tabirdir!" şeklinde not düşmüştür.¹²⁸

صَعْلٌ kelimesini الصَّغِيرُ الرَّأْسِ, السَّبِيّ kelimesini العَرَبُ مِنْ أَرْضٍ مِنْ أَرْضٍ şeklinde açıklamış,¹²⁹ اِطْرَيْقَلْ kelimesinin anlamını bilemediğine dair not düşmüştür.¹³⁰

المُهْرَجَانِ kelimesiyle ilgili Fârisîlerin yedinci aylarının ismi olduğu açıklamasında bulunmuş ve ayların Farsça isimlerini not etmiştir.¹³¹

اَرَاخْ kelimesi açıklanırken اَرَحْنَا بِالصَّلَاةِ şeklinde verilen örneğe يَا اَبَاكَ ibaresini not düşmüştür. Ki bu bir hadistir.¹³²

Ârim (عَارِم) kelimesine dair açıklamanın yapıldığı satırda Zihni Efendi, Ârim lakaplı Muhammed İbnü'l-Fazl'ın zikredilmediğine dair not düşmüş, *Sahih-i Müslim*'in "Kitâbü'l-buyû" bölümünde bu bilginin yer aldığını bildirmiştir.¹³³

el-Misbâhu'l-münîr'de yer alan "فَهُوَ أُخْرَى أَنْ يُؤَدَمَ بَيْنَكُمَا" hadisini İbn Esîr'in *en-Nihâye* adlı sözlüğünden açıklamıştır. Buna göre hadisten kastedilen evlilik niyetiyle kadının görülebileceğidir.¹³⁴

125 Mehmed Zihni Efendi, özel kütüphanesini Beyazıt Devlet Kütüphanesine vakfetmiştir. 1025 kitaptan oluşan koleksiyonu şu an Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Esas Defter denilen Demirbaş defterlerinde (Zeyl II. Defter) 14904-15929 numaralarda kayıtlıdır. Bk. Arslan, *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi*, s. 79.

126 Henüz elektronik ortama aktarılmamış olan bu eserleri inceleyebilme fırsatı sunan Beyazıt Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürü Sayın Salih Şahin Beye ve çalışanlarına teşekkür ederiz.

127 Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basit fi tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît (Kâmûsü'l-muhît Tercümesi)*, Mısır: Bulak, 1301 (1883), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 614.

128 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 729.

129 Cevherî, *Tâcü'l-luga ve shâhü'l-'Arabîyye*, Mısır, 1292 (1875), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15561, c. I, s. 3.

130 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 32.

131 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 167.

132 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 173. Rivâyet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, neşr. Şuayb el-Arnaût v.dgr., Müessesetü'r-risâle, 1421 (2001), c. XXXVIII, s. 178.

133 Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Mısır: Matbaa-i Hayriye, 1306 (1889), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15533, c. VIII, s. 295.

134 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 9.

el-Misbâhu 'l-münîr'e *es-Sihâh*'tan “elin yumulmasıyla vurma”ya كَمَّ dendiğine dair not düşmüş ve bu kelimeye İshak Hocası Ahmed Efendi'nin *Aksa 'l-ereb* adlı sözlüğünde rastladığını eklemiştir.¹³⁵

¹³⁶(وَطَلَّحْ مُنْضَوِّدِ) âyetinde geçen طَلَّحْ kelimesinin *Tâcü 'l-'arûs*'ta “muz ağacı” olarak tefsir edildiğine dair not düşmüştür.¹³⁷

Zihni Efendi, bazı kelimelerin Türkçe karşılıklarını not etmiştir. الخَجْرَةَ kelimesine “uçkurluk”,¹³⁸ الرَّيْبَةَ kelimesine “rıhtım”,¹³⁹ المِعْرَةَ kelimesine “aşı boyası”,¹⁴⁰ الكُمْلَةَ kelimesine “kümelti”¹⁴¹ diye not düşmüştür.

Zahriyelerde genellikle kelimelerle ilgili açıklama notları bulunmaktadır. Mesela *el-Misbâhu 'l-münîr*'in zahriyesine fiilin manaya isnadı ile ilgili açıklamanın sayfa 194'te olduğuna dair not düşmüş ve bu duruma طَافَ الْخَيْالُ ve هَبَّ الْهُمُّ örneklerini vermiştir.¹⁴²

b. Bazı kelimeler hakkında dilbilgisi çerçevesinde bilgiler vermiştir.

شَكَّرْ kelimesinin شَكِيرِ'in,¹⁴³ نَهَالْ kelimesinin نَاهِلِ'in¹⁴⁴ cem'i olduğuna, كَلَّكَ kelimesinin *el-Misbâhu 'l-münîr*'de كَمَّرَ vezninde verildiğine dair not düşmüştür.¹⁴⁵ الْآنْ kelimesi ile ilgili آَن ve فَاَن şeklinde kullanımının da olduğuna, كَلَّفَ fiilinin dördüncü bâbdan olduğuna¹⁴⁶ dair not düşmüştür.

فُعِيلْ veznindeki kelimelerin çoğullarının فَعَّلَ vezninde gelemeyeceği ile ilgili bilginin yanına bu kuraldan istisna olarak الضَّعِيفِ وَالضَّعْفَةَ وَالخَيْبَةَ وَالخَيْبَةَ kelimelerini örnek vermiştir.¹⁴⁷

c. Sözlüklerde bulunan beyitlerin bazen devamını vermiştir.

لَيْسَ مِنْ مَاتَ فَاسْتَرَاحَ بَعِيَّتِ ... إِنَّمَا الْمَيْتُ مَيْتُ الْأَحْيَاءِ beytinin devamını not düşüp Kastallânî'nin kitabının (*İrşâdü 's-sârî*) 6. cildinin 514. sayfasından aktardığını bildirmiştir:¹⁴⁸

135 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 241.

136 56/el-Vâkıa: 29.

137 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 16. Daha fazla örnek için bk. Cevherî, *es-Sihâh*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15561, c. I, s. 3, 4, 5, 607, 629; nr. 15562, II, 157, 247, 569; Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 6, 13, 15, 30, 36, 61, 65, 78, 89, 91, 116, 120, 135, 136, 137, 142, 145, 165, 178, 184, 185, 186, 206, 213, 245; nr. 15566, c. II, s. 25, 38, 61, 66, 70, 88, 89, 106, 119, 136, 162, 165, 172, 252; Zebidî, *Tâcü 'l-'arûs*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15535, c. X, s. 133; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 893; nr. 15596, c. III, s. 201.

138 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 97.

139 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 178. Daha fazla örnek için bk. Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 141.

140 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 162.

141 Cevherî, *es-Sihâh*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15561, c. I, s. 3.

142 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I. Daha fazla örnek için bk. Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü 'l-muhît*, Mısır: Bulak, 1301 (1883), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15522-15524, c. I-III; Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. I-II.

143 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15595, c. II, s. 598.

144 Cevherî, *es-Sihâh*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15561, c. I, s. 5.

145 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15596, c. III, s. 109.

146 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 57.

147 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 195. Daha fazla örnek için bk. Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 58, 97, 115, 116, 155, 197; nr. 15566, c. II, s. 55, 227.

148 Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 168.

أَيَا سَائِلِي تَفْسِيرِ مِثِّي وَمِثِّ ... فَذُوئَكَ قَدْ فَسَّرْتَ إِنَّ كُنْتَ تَعْقِلُ
فَمَنْ كَانَ ذَا رُوحٍ فَذَلِكَ مِثِّي ... وَمَا الْمِثُّ إِلَّا مَنْ إِلَى الْقَبْرِ يُحْمَلُ

أَيَانَ lafzını açıklarken بائع diyerek acüz kısmı verilen şiirin kime ait olduğunu belirterek sadrını sayfanın kenarına not düşmüştür. Zihni Efendi'nin verdiği bilgilere göre beyit Antere'ye aittir ve beytin başı şöyledir: ¹⁴⁹ تَعَزَّيْتُ عَنْ دِحْرَى سُمِّيَةَ جَفْبَةَ

d. Âyet, hadis ve beyit örnekleri vermiştir.

طَرْف kelimesinin açıklandığı satırın karşısına ¹⁵⁰ (لَا يَزِيدُ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ) âyetini örnek olarak yazmıştır.

¹⁵² "تَرْكْنَا سِنَّةَ مَاحَةَ" in مَاحَةَ'nin çoğulu olduğu ile ilgili bilgiye hadis örneği vermiştir:

¹⁵³ (ر ب ع) maddesinin açıklandığı yerde أَفْلَحَ مَنْ كَانَتْ لَهُ رُبْعِيُونَ ... أَفْلَحَ مَنْ كَانَتْ لَهُ رُبْعِيُونَ beytini not düşmüştür.

e. Bazı hadis ve beyitlerin farklı rivâyetlerine değinmiştir.

¹⁵⁴ "الْحَارُ أَحَقُّ بِصَفِيَّةٍ" hadisinin بِسَمِيَّةٍ şeklinde rivâyetinin de olduğu bilgisinin (س ق ب) maddesinde bulunduğunu bildirmiştir.

Metinde geçen عَلَى ابْنَةِ الْحَمَارِيسِ الشَّيْخِ الْأَزْبِ ... عَلَى ابْنَةِ الْحَمَارِيسِ الشَّيْخِ الْأَزْبِ (ö. 855/1451) 'Umdetü'l-kârî adlı Buhârî şerhinde عَلَى فَتَاوٍ مِثْلَ نِيْرَاسِ الدَّهَبِ şeklinde farklı rivâyet edildiğine dair not düşmüştür.

f. Bazı durumlarda sözlük yazarlarını eleştirmiş, hatalı bulduğu durumları düzeltmiştir.

Zihni Efendi, Fîrûzâbâdî'nin Cevherî'ye فَذُ edatının isim kılınması durumunda şeddeleneceğine dair itiraz ederek sadece sonu illet harfi ile bitenlerin şeddeleneceğine dair görüşünün هَلْ ile ilgili aktardıklarıyla çeliştiğine dair not düşmüştür. Nitekim Fîrûzâbâdî asıl harfleri tamamlamak üzere هَلْ'in şeddelenebileceğini ifade etmiştir.

el-Misbâhu'l-münîr' de عَيْرٌ ('ayr) kelimesinin Mekke'de bulunan bir dağ ismi olduğuna dair bilgiyi Medine diye düzeltmiştir. ¹⁵⁹ أَوْزَسَ الشَّحْرُ إِذَا أَحْضَرَ ibaresine أَوْزَسَ الشَّحْرُ ibaresinin anlamının olmadığını değil de أصْفَرٌ olacağını belirtmek üzere لَعَلَّهُ أَصْفَرٌ diye not düşmüştür.

عَمُورِيَّة ('Ammüriyye) ile ilgili Âsım Efendi'nin Anadolu'da Enguri denilen bir belde olduğuna dair verdiği bilgiyi düzelterek "Enguri şî'r-i İmrüü'l-Kays'ta vârid olduğu üzere Ankara'dır.

149 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15596, c. III, s. 597.

150 14/İbrahim: 43.

151 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 13.

152 Benzer rivâyet için bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. XXX, s. 547. Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 170.

153 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 154. Daha fazla örnek için bk. Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 31, 176; nr. 15566, c. II, s. 33, 106, 136.

154 Buhârî, Şu'fa, 2.

155 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 84.

156 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 39. Daha fazla örnek için bk. Cevherî, *es-Sihâh*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15562, c. II, s. 396; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 157; nr. 15566, c. II, s. 256.

157 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15522, c. I, s. 323.

158 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîr*, nşr. Mektebü tahkiki't-turâs fi Müesseseti'r-risale, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005, s. 1072.

159 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 62.

160 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 243.

'Ammûriye İçel ilinde kâin Anamur'dur. Sahildedir." şeklinde bir not düşmüştür.¹⁶¹

Âsım Efendi'nin *el-Kâmûs*'ta bulunan bir bölümün tercümesinde büsbütün yanlışlığı ve bu yanlışlığının sebebinin ise *Tâcü 'l-'arûs*'ta bulunan ibareden kaynaklı olduğunu belirterek Âsım Efendi'yi "'Horos oğlu işi' tabiri kendisinin horos akıllılığıdır." şeklinde sert bir dille eleştirmiştir. Bu bölümün doğru tercümesinin ise *el-Müntehab*'da bulunduğunu¹⁶² bildirmiştir.¹⁶³

Âsım Efendi'nin bazı bilgileri *el-Kâmûs*'tan yanlış aktardığına dair uyarıda bulunmuştur. *Kâmûs Tercümesi*'nde iki fetha ile مَعَادَ ve مَعَادَةَ kelimelerinin erkek ismi olduğuna dair bilginin aslı olan *el-Kâmûs*'a aykırı olduğunu ve hareketin zamme ile olması gerektiğine dair not düşmüştür.¹⁶⁴

Âsım Efendi'nin أُبَيْتْ ibaresini yanlış harekelediğine dair not düşmüştür. "Mütercimim zabtı yanlışdır. Galatât-ı ma'düdesinden biri de budur. Ğufira anhu."¹⁶⁵

Cümlelerde bulunan bozuk ifadeleri düzeltmiştir. *Kâmûs Tercümesi*'nde "'Ucme ve ta'rif sebebiyle ve er iken vasatı sâkin olduğu için munsarıf olmuştur." cümlesinde yer alan "sebebi" ibaresini "sebepleri" şeklinde düzeltmiştir.¹⁶⁶

"...diye feth-i bâb-ı mizâh eylemekle Zübeyr dahi 'بَلْ يَضْرِبُ خَيَْابٍ وَرِيْشَ الْمُقْعَدِ' diye mukâbele eylediler, 'بَلْ يَضْرِبُ خَيَْابَ الشَّيْفِ وَرِيْشَ الْمُقْعَدِ النَّبْلِ' takdîrindedir." cümlesindeki düşüklüğü 'بل' in ve "takdirindedir" ibaresinin üstünü çizerek بل yerine "yani" yazarak düzeltmiştir.¹⁶⁷

g. Kimi zaman musahhihin verdiği bilgilere tamamlayıcı notlar eklemiştir.

Musahhihin *Tâcü 'l-'arûs*'tan جردان kelimesinin zammeli olduğu ve Zemahşeri'nin bu kelimeyi kesre ile harekelediğine dair aktardığı bilgiye Zihni Efendi, müellifin de (Fîrûzâbâdî) kesre ile harekelediğine dair not düşmüştür.¹⁶⁸

Musahhihin *Tâcü 'l-'arûs*'tan aktardığı nota eklemeye bulunmuştur. Buna göre Zebîdî, *el-Kâmûs*'ta yer alan رَوَى عَنْ عُروَةَ kaydıının hatalı olduğunu, doğrusunun ise İbn Hibbân'ın aktardığına göre رَوَى عَنْ عُمرَ وَعَنْهُ ابْنُهُ يَحْيَى بنُ البهي şeklinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Zihni Efendi, Müslim'in *es-Sihâh*'ında رَوَى عَنْ البرى عن عُروَةَ şeklinde rivâyet edildiğine dair not düşmüştür.¹⁶⁹

h. Muhtemelen baskı hatası ya da nüsha farklılığından kaynaklanan hatalı yazımları düzeltmiştir. Bu durumla daha çok *el-Misbâhu 'l-münîr*'de karşılaşmaktayız. Söz konusu

161 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15595, c. II, s. 43.

162 "Bu ibare Kâmûs'tan me'hûzdur. Tercümesi şöyledir ki Hz. Zübeyr ile Hz. Osman (r.anhuma) dargınlıktan sonra lakırdı etmişler. Zübeyr Hazretleri 'İstersen atırsınız.' demiş. Osman Hazretleri dahi müstehziyâne 'Deve tersini mi?' demekle Hz. Zübeyr 'kılıç ile oku' demek isteyerek 'بَلْ يَضْرِبُ خَيَْابٍ وَرِيْشَ الْمُقْعَدِ' demiştir ki شداد خياب، vezninde Mekke'de kılıç döver bir demirci ismi olup مقعد dahi ism-i meful sigasıyla oklara yelek takar bir kimsenin ismi olmakla ضرب خياب ile seyfi ve مقعد ile sehmi murad eylemiştir. Âsım Merhum tercümede bu mefhundan tebâud ederek teassüfte bulunmuştur." Bk. Mehmed Zihni, *el-Müntehab*, s. 188.

163 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 116.

164 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 731.

165 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15596, c. III, s. 702. Daha fazla örnek için bk. Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 763, 829; nr. 15595, c. II, s. 281, 555, 725.

166 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15595, c. II, s. 512.

167 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 116.

168 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü 'l-muhîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15522, c. I, s. 348.

169 Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü 'l-muhîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15525, c. IV, s. 300. Daha fazla örnek için bk. Cevherî, *es-Sihâh*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15562, c. II, s. 38, 569.

Metinde geçen معنونة kelimesinin عون bábında açıklandığını bildirmiştir.¹⁸³

Karâmita isminde tarihte bir gruptan ve bu grubun reisi olan Mu'tazid-billâh'tan bahsedilen yerde İbn Hallikân'ın eserinden Hallâc'ın biyografisine bakılmasına dair not düşmüştür.¹⁸⁴

el-Misbâhu'l-münîr'de geçen العَوَابِ فَمَا يَرْجُونَ غَيْرَ الْعَوَابِ ... قَوْمٍ وَمَا يَدِينُهُمْ ... ذَاتِ الْإِلَهِ وَدِينُهُمْ beytinin *es-Sihâh*'ta Hall maddesinde yer aldığını bildirmiştir.¹⁸⁵

وَأَنَّ شِعَائِي عَبْرَةٌ مُهْرَاقَةٌ beytinin devamı için *Vefeyâtü'l-a'yân* kitabının 285. sayfasına yönlendirmiş ve hoş bir telmih sanatına rast gelineceğini bildirmiştir.¹⁸⁶

Müennes kılınabilen ve kılınamayan çoğul isimler ile ilgili daha fazla bilgi edinmek üzere Zemaşeri'nin *el-Mufasssal* adlı dilbilgisi kitabına yönlendirmiştir.¹⁸⁷

k. Çoğu açıklamanın altına kendisine ait olduğunu belirtmek üzere¹⁸⁸ “Zihni” (ذهني), “z” (ذ), “kâlehu Zihni” (قاله ذهني), “harrerehu Zihni” (حرره ذهني) gibi ibareler yazmıştır.¹⁸⁹

Sonuç

Yirmi altı sözlükten istifade ettiğini tespit ettiğimiz Mehmed Zihni Efendi, sözlüklere kelimelerin anlamlarını açıklamak üzere başvurmanın yanında kelimelerin kökenleri, geçirdikleri lafız ve mana değişimleri, farklı lehçelerdeki kullanımları, morfolojik özellikleri hakkında da bilgi vermiştir. Arap toplumuna dair tarihi ve kültürel bilgiler sunmuş, nahiv ve sarfa dair gramer kurallarını sözlüklere başvurarak açıklamıştır. Sözlüklerde yer alan bilgileri birbirleriyle karşılaştırmış, bu bilgileri olduğu gibi değil tahkik ve tenkit ederek aktarmıştır. Dilbilgisi ve edebiyat kitaplarındaki bilgilerle sözlüklerdeki bilgileri birbiriyle karşılaştırmış, aykırılık arz eden bazı durumlarda sözlüklerdeki bilgileri tercih etmiştir.

Kütüphanesinde bulunan sözlüklere kelimelerle ilgili açıklama notları düşmüş, âyet, hadis ve beyit örnekleri vermiş, bazı hadis ve beyitlerin farklı rivâyetlerine değinmiştir. Bazı notlarda farklı sözlüklerden ya da hadis, tarih, edebiyat, dilbilgisi gibi çeşitli eserlerden faydalanmıştır. Sözlüklerde hatalı bulduğu bilgileri ya da yazım yanlışlarını düzelteren notlar almıştır. Bazı yan başlıklarla ve harekelediği kelime ve beyitlerle sözlüklerin daha anlaşılır ve kullanışlı olmasına katkı sağlamıştır.

183 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 51. Daha fazla örnek için bk. Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 99, 115, 172; nr. 15566, c. II, s. 245, 251.

184 Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15595, c. II, s. 503.

185 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 151.

186 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 176.

187 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 252. Daha fazla örnek için bk. Cevherî, *es-Sihâh*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15562, c. II, s. 247, 443; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15566, c. II, s. 213; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 120, 915.

188 Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 176; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 731; nr. 15595, c. II, s. 43.

189 Örnek için bk. Cevherî, *es-Sihâh*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15562, c. II, s. 79; Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565, c. I, s. 197; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594, c. I, s. 116, 614, 731; nr. 15595, c. II, s. 43, 201.

Zihni Efendi'nin sözlükleri çok yönlü kullanıyor olması, sözlüklerin ilmi ve edebi açıdan işlevselliğini ve önemini göstermekle beraber kendisinin bu sözlüklere olan vukufiyetini de ortaya koymaktadır.

Zihni Efendi'nin kütüphanesinde bulunan sözlüklere düştüğü notlar ve mahiyeti, o dönemin sözlük okuma ve kullanma kültürüne ışık tutmaktadır. Notları oldukça özenli tuttuğunu, çoğu yerde kaynak zikrettiğini ve notun kendisine ait olduğunu belirtmek üzere notların sonuna “Zihni” veya “z” (ﺯ) yazdığını görmekteyiz. Haşiye türü eserlerden edinilmiş bir kazanım olduğunu düşündüğümüz bu tavırda bilginin başkalarına ve gelecek nesle aktarma kaygısının bulunduğunu söyleyebiliriz.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahmed b. Hanbel. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel.* neşr., Şuayb el-Arnaût v.dgr.. I-XLV, Müessesetü'r-risâle, 1421/2001.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- *Türkçenin Sözcükleri.* Ankara: Bilgi Yayınevi, 2015.
- Arslan, Ahmet Turan. “Askerî, Ebû Hilâl.” *DİA.* III, İstanbul, 1991: 489-90.
- “Beylerbeyi Sakinlerinden Mehmed Zihni Efendi.” *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI: Bildiriler.* I-II, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2009.
- *Son Devir Osmanlı Âlimlerinden Mehmed Zihni Efendi Hayatı-Şahsiyeti-Eserleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.
- Attâr, Ahmed Abdülgafûr. *Mukaddimetü's-Sihâh.* Beyrut: Dâru'l-ilm, 1984.
- Başaran, Selman. “el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs.” *DİA.* XII, İstanbul, 1995: 102.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî.* I-VIII, İstanbul: el-Mektebetü'l-İslamiyye, 1979.
- Bulğen, Mehmet. “Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü.” *Nazariyat.* 5/1 (Nisan 2019): 37-79.
- Cerrahoğlu, İsmail, “Garîbü'l-Kur'ân.” *DİA.* XIII, İstanbul, 1996: 379-80.
- Çankaya, Mücellidoğlu Ali. *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler.* I-VIII, Ankara: Mars Matbaası, 1968-69.
- Çöğenli, M. Sadi. “Mutarrizî.” *DİA.* XXXI, İstanbul, 2006: 375-77.
- Çöğenli, M. Sadi ve Kenan Demirayak. *Arap Edebiyatında Kaynaklar.* Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2000.
- Derveze, İzzet. *Osmanlı Filistininde Bir Posta Memuru,* çev., Ali Benli. Klasik Yayınları, 2007.
- Elmalı, Hüseyin. “Ebû Zeyd el-Ensârî.” *DİA.* X, İstanbul, 1994: 270-71.
- Ergin, Ali Şakir. “Hafâcî, Şehâbeddin.” *DİA.* XV, İstanbul, 1997: 72-3.

- Ermış, Hamza. *Mehmed Zihni Efendi Hayatı, Eserleri ve Arapça Öğretimindeki Yeri*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2011.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsü'l-muhît*. nşr., Mektebüh tahkiki't-turâs fî Müesseseti'r-risale. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2005.
- Gökhan, Elif Gül. "Mehmed Zihni Efendi'nin Arap Lügatçiliğindeki Yeri." Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Gümüş, Sadrettin. "et-Ta'rifât." *DİA*. XL, İstanbul 2011: 29-30.
- "Radî el-Esterâbâdî." *DİA*. XXXIV, İstanbul 2007: 387-88.
- Gündüzöz, Soner. "Arap Sözlük Bilimi ve Sözlük Çalışmaları." *İslam Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. ed., İsmail Güler. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2015.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları." *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*. ed., Ekmeleddin İhsanoğlu. I-II, İstanbul: Feza Gazetecilik, 1999.
- Kallek, Cengiz. "Desûkî, Muhammed b. Ahmed." *DİA*. IX, İstanbul, 1994: 214.
- Kandemir, M. Yaşar. "Garîbü'l-hadîs." *DİA*. XIII, İstanbul, 1996: 376-78.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal. "İbn Düreyd." *DİA*. XIX, İstanbul, 1999: 416-19.
- Kılıç, Hulusî. "el-Kâmûsü'l-muhît." *DİA*. XXIV, İstanbul, 2001: 287-8.
- "Esâsü'l-Belâga." *DİA*. XI, İstanbul, 1995: 357.
- "Tâcü'l-luga." *DİA*. XXXIX, İstanbul, 2010: 356-57.
- Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. haz., Mehmet Ali Yekta Saraç. I-III, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Mehmed Zihni Efendi. *el-Muktedab*. Marifet Yayınları, 'ts.'.
- *el-Müntehab*. Marifet Yayınları, 'ts.'.
- *el-Kavlü'l-ceyyid*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 'ts.', Tıpkıbasım, Üsküdar: Âsitâne, 'ts.'.
- Meydânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed en-Nisâbüri. *Mecma'u'l-emsâl*. nşr., Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. I-II, Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 'ts.'.
- Nizami, K. A.. "Fettenî." *DİA*. XII, İstanbul, 1995: 486.
- Öngören, Reşat. "İshak Hocası." *DİA*. XXII, İstanbul, 2000: 533-34.
- Öztürk, Mustafa ve M. Suat Mertoğlu. "Zemahşeri." *DİA*. XLIV, İstanbul, 2013: 235-38.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. I-III, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971.
- Sertoğlu, Midhat. *Osmanlı Tarih Lûgati*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986.
- Şerkâvî, Ahmed. *Mu'cemü'l-me'âcim*. Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslamî, 1993.
- Topuzoğlu, Tevfik Rüştü. "Halîl b. Ahmed." *DİA*. XV, İstanbul, 1997: 309-12.
- "Seâlibî, Ebû Mansûr." *DİA*. XXXVI, İstanbul, 2009: 236-39.
- Turan, Abdülbaki. "İbn Mâlik et-Tâi." *DİA*. XX, İstanbul, 1999: 169-71.
- Tüccar, Zülfikar. "Meydânî, Ahmed b. Muhammed." *DİA*. XXIX, Ankara, 2004: 501-2.
- Tülücü, Süleyman. "Asmaî." *DİA*. III, İstanbul, 19991: 499-500.
- "el-Müzhir." *DİA*. XXXII, İstanbul, 2006: 251-52.

Uzun, Ayşe. "Hicrî İlk Dört Asırda Tefsir-Sözlük İlişkisi." Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, 2019.

Ya'kûb, Emîl Bedî'. *el-Me'âcimü'l-lugaviyyetü'l-'Arabiyye bed'etiha ve tetavvüruha*. Beyrut: Dâru'l-ilm, 1985.

Yavuzarslan, Paşa. *Osmanlı Dönemi Türk Sözlükçülüğü*. Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2009.

Zavalsız, Halit. "Ebü'l-Haccâc el-Belevî." *DİA*. X, İstanbul, 1994: 322.

Zirikli, Hayreddin. *el-A'lâm*. I-VIII, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyin, 1992.

Yazma Kaynaklar

Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve sıhâhü'l-'Arabiyye*. I-II, Mısır, 1292 (1875), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15561-62.

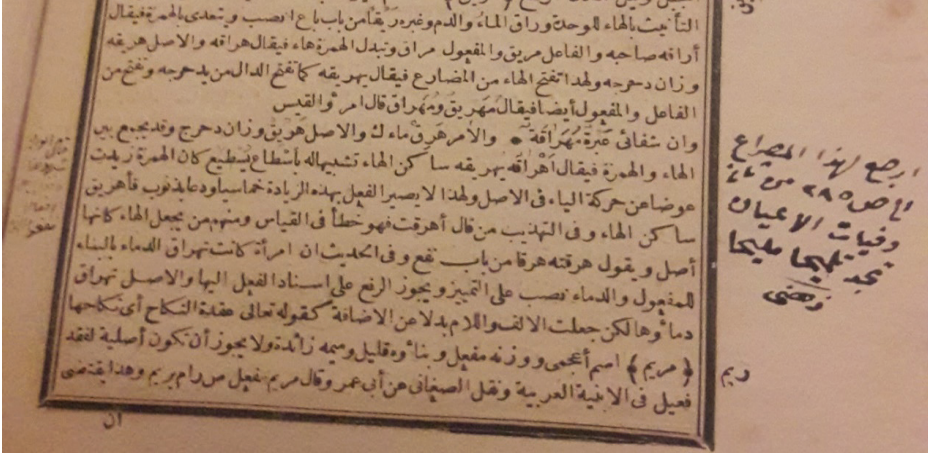
Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî. *el-Misbâhu'l-münir*. I-II, Mısır: Matbaa-i Âmire 1289 (1872), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15565-66.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kub. *el-Kâmûsü'l-muhît*. I-IV, Mısır: Bulak 1301 (1883), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15522-25.

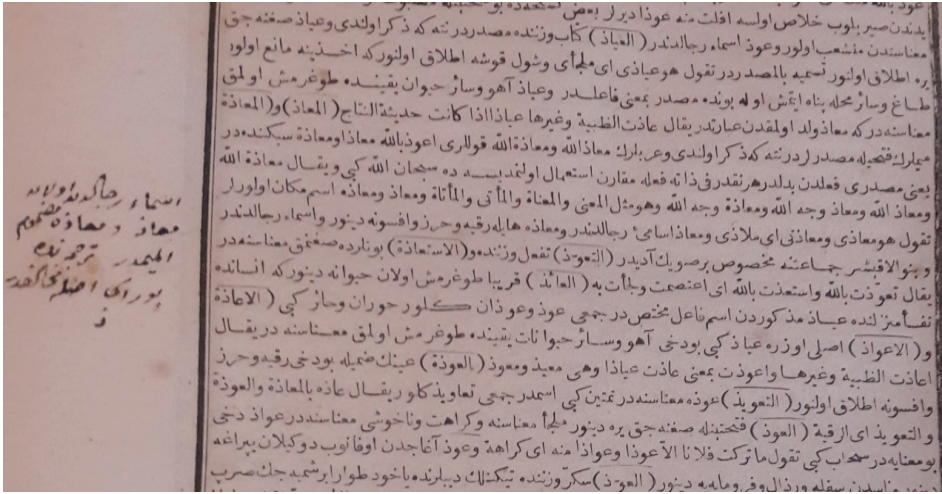
Mütercim Âsım Efendi. *el-Okyânüsü'l-basîf fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît (Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi)*. I-III, İstanbul: Matbaa-i Âmire 1268 (1852), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15594-96.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Murtezâ Muhammed b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. I-X, Mısır: Matbaa-i Hayriye 1306 (1889), Beyazıt Yazma Eser Ktp., Zeyl II. Defter, nr. 15526-1535.

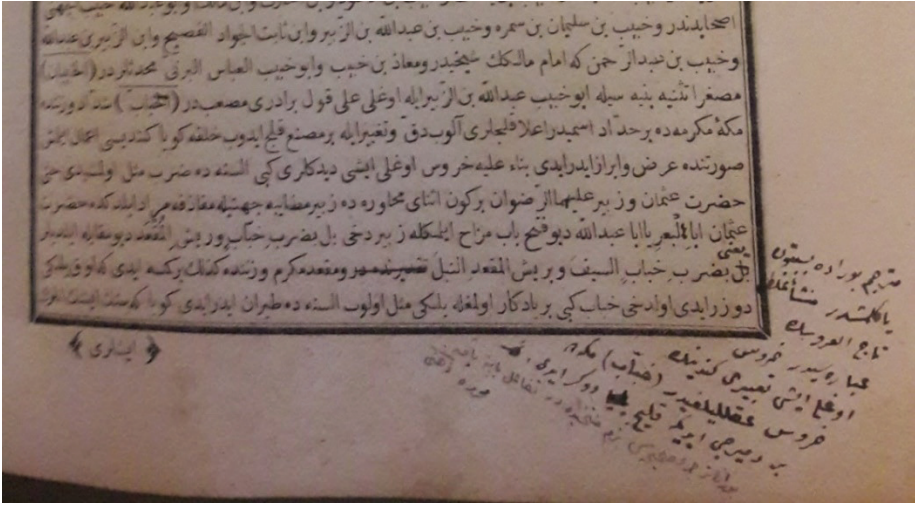
Ek 1: Mehmed Zihni Efendi'nin kütüphanesinde bulunan sözlüklere düştüğü örnek notlar:

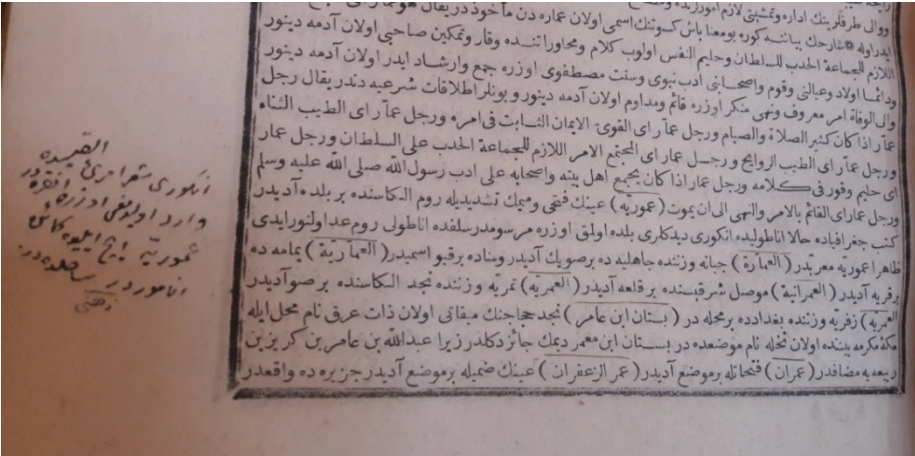
BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15565 - Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-münîr*

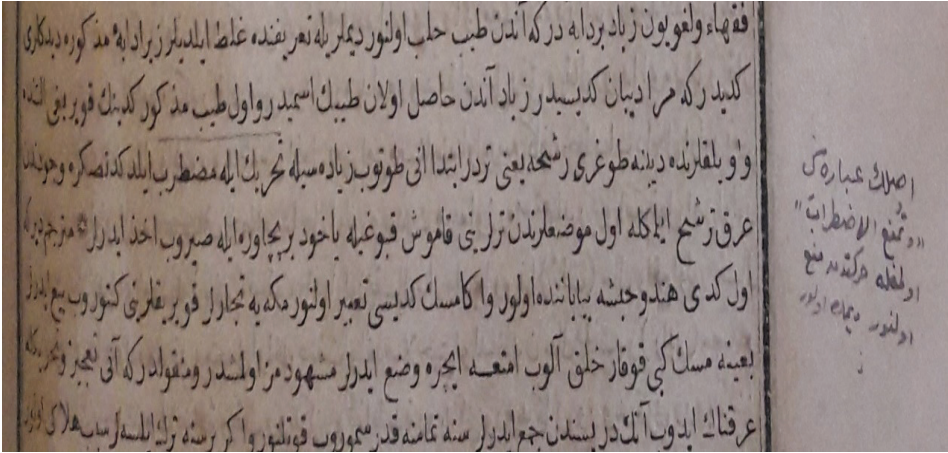
BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594 - Âsım Efendi. *el-Okyânüsü'l-basît*

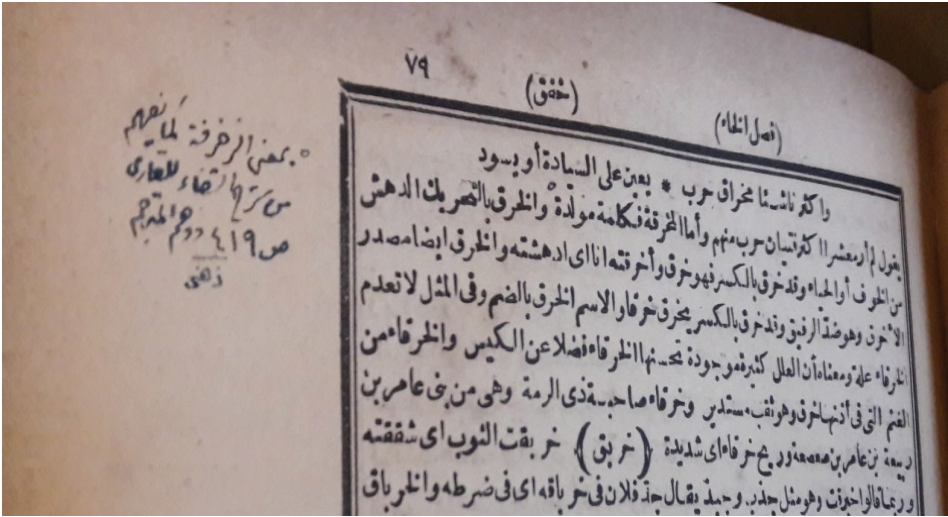
BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594 - Âsım Efendi. *el-Okyânüsü'l-basit*

BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15595 - Âsım Efendi. *el-Okyânüsü'l-basit*

BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15594 - Âsım Efendi. *el-Okyânüsü'l-basît*

BYEK, Zeyl II. Defter, nr. 15562 - Cevherî, *Tâcü'l-luga*

Kore Kadınının Moderleşme Süreci ve Ulusal Hareketinin Tarihi

The History of Korean Women's National Modernization Movement

Eun Kyung JEONG¹

¹İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Eun Kyung JEONG (Dr. Öğretim Üyesi),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Kore Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: eunkyung.jeong@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 16.11.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.12.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
25.12.2020
Kabul/Accepted: 13.02.2021

Atf/Citation: Jeong, Eun Kyung, "Kore Kadınının Moderleşme Süreci ve Ulusal Hareketinin Tarihi". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 67-87.
<https://doi.org/10.26650/jos.826438>

öz

XX. yüzyılın başlarında dış güçlerin Kore'yi işgal ettiği dönemde gerçekleşen kadının modernleşme süreci hakkındaki araştırmalar, Kore kadınlarının 'vatanperverlik' ve 'milli şuur' altında modern bir bilince sahip olmalarını sağlamakla birlikte bu sürecin Kore bağımsızlık hareketinin tarihi ile kesiştiğini göstermektedir. Kore toplumunun modernleşme sürecinde çelişkili sistemin değişimini öne sürerken aynı zaman zarfında Koreli kadınlar, milletin bu buhranlı döneminde kurdukları çeşitli vatansever dernekler ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla ülkeyi yabancı güçlerden kurtararak yeniden doğması için her türlü fedakârlığı yapmıştır. Böylece kadınlar, eğitim hayatında ve aydınlanma sürecinde erkeklerle birlikte ülkenin kaderini belirlemede etkin rol almalarının gerektiği çağrısında bulunurken vatani kurtarma çalışmalarının bir vatandaşlık görevi olduğunun farkına varmışlardır. Ayrıca Batı'dan gelen modern fikirlerin Kore'ye girmesiyle, kadınlar erkek merkezli Konfüçyüsçü normların var olan tek yaşam tarzı olmadığı bilinci ile kadınların da eşit insanlar ve bireysel varlıklar olduğu düşüncesinin altyapısı hazırlanmıştır. Bu tarihte Kore kadınlarının milli mücadeleye aktif katılımı ve parçası oldukları sosyal hareketler, muhafazakâr geleneğin hâkim olduğu Kore toplumunu şaşkına uğratmıştır. Kore kadınlarının işgal güçlerine karşı ulusal egemenliği geri alma konusu ile bağımsızlık hareketinde erkekler ile yan yana mücadele ettikleri dönem, çağdaşlaşma düşüncesine bağlı olarak sistemleşme süreci olarak ifade edilebilir. Bu süreç aynı zamanda, istiklale kavuşulduğunda kurulacak olan devlet şekli konusunda bir arayış olup Kore'nin cumhuriyet olarak yeniden doğmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu düşünce temeli üzerinde, bu araştırmada tarihte kadınların Japon emperyalizmine karşı koyarak ulusal gücü nasıl yeniden tesis etmeye çalıştıkları, Kore kadınları tarafından kurulan milli örgütler ile kişisel aracılığıyla incelenecektir. **Anahtar kelimeler:** Kore Kadını, Vatanperverlik, Milli Şuur, Kore Milliyetçiliği, Modernleşme

ABSTRACT

The beginning of the 20th century, which was a period marked by an imperialistic invasion of Korea by external forces, saw the establishment of a modern consciousness in Korean women because of the rise in "patriotism" and the development of a "national consciousness" against the external forces. At the

same time that Korean women were seeking change to the contradictory modernization of Korean society through their various patriotic associations and educational activities, they were also making many sacrifices to save the country from the external powers during this dark period. Realizing that working to save their homeland was a civic duty, along with the men, the women took an active role in determining the fate of the country while continuing to develop education and promote enlightenment. The introduction of modern ideas from the West brought the knowledge that women were equal and that the male-centered Confucian norms were not the only way of life open to them. Therefore, during the the Korean Independence Movement, women were also developing a modern consciousness as part of their nation building efforts. Despite living in a feudal male dominant social structure ruled by tradition, religion, and conservative thinking, female power was being recognized through the Korean women's achievements against the foreign intervention. Through an examination of Korean women's actions and roles in restoring domestic sovereignty and establishing a modern democratic government, this study elucidates the role of Korean women in the Korean independence movement against Japanese imperialism and their involvement in the foundation of the democratic movements that eventually established the Korean republic.

Keywords: Korean Women, Patriotism, National Conscience, Korean Nationalism, Modernization

EXTENDED ABSTRACT

The modern idea of women's rights emerged in Korea in the 18th century. By participating in the independence struggle after Japan invaded Korea, Korean women patriotically protected national sovereignty. The national struggle by Korean women was a unifying movement that helped rebuild modern Korea. While the women's movements in the rest of the world were somewhat similar to the movement in Korea, because of the chaos associated with the imperialist occupation, there were few historical precedents for the national struggle of Korean women, which was an important feature of Korea's national independence movement and attracted the attention of the international community.

This study examines Korea's modernization in a critical period in its history through the national consciousness struggles of the Korean women to break down the traditions and customs. Besides the opening of many girls' schools by women's organizations, the women also were also involved in various patriotic organizations during this dark period with the aim of establishing a country based on equality and freedom.

Despite the traditional male-centered society, while working to gain their own freedom, Korean women also played an active role in regaining Korea's freedom from oppression. Alongside the men, Korean women stood up to Japanese bullying and played significant roles in the national patriotic movement to develop a gender equal consciousness. Therefore, this study emphasizes the role Korean women played in the establishment and rebirth of the Korean republic, their success in liberating the country from foreign powers, and the sacrifices they made to revive the country's economy.

Specifically, by examining the patriotic activities of the women before the March 1 National Movement, which best demonstrated the will of the Korean nation for independence, the role of Korean women in the modern enlightenment national movement and how they caused a revival in the national consciousness is revealed. Besides supporting the national independence

movement, after the March 1 Movement, Korean women also contributed to issues such as education and economic development. However, even today, the traditional Korean notion of society and its patriarchal understanding of history have tended to identify women as only members of the nation, with the historical importance of their role in society during the occupation somewhat underestimated. As there have been few studies on the actions of Korean women during Japanese colonial rule, there is a great need for further research.

Therefore, with a focus on the changes and developments in the women's movement in early 20th century contemporary Korean history, the activities associated with Korean women's enlightenment and their roles in the national movement are evaluated to reveal their historical significance in the re-establishment of national sovereignty. To achieve this goal, previous research on the activities of the people involved in the women's national movements in Korea and the activities of the organizations, and reports in the newspapers published in that period are used as references.

In the end, Korea's modern women's movement also assumed a bigger role within the nationalist movement. In Korea, women were an integral part of the independence movement against foreign powers and stood as equals with the men by participating in the armed uprisings, establishing patriotic organizations, and undertaking resistance efforts, all of which eventually led to the foundation of a democratic government.

Giriş

Tarih boyunca aynı bölgede diğer ırklarla ilişki kurmadan kendi başlarına yaşamış olan Koreliler, Anthony Smith'in ortaya atmış olduğu 'ethnie'¹ özelliğine her daim sahip olmuşlardır. Ancak XX. yüzyılın başında Kore milleti milli egemenliğinin sarsıldığı kritik bir döneme girmiştir. Kendisini hanedan ile krala bağlı "halk" yerine çağdaş devletler hukuku ve eşitlik düşüncesiyle modern anlamda "millet" olarak algılamaya başlamıştır. Kore milleti kavramı Smith'in deyimiyle, ortak mitlere, tarihsel anılara, kitlesel bir kamu kültürüne, ortak ekonomiye ve tüm üyeleri için geçerli, belirli bir isme sahip aynı toprağı paylaşan insan topluluğuna karşılık gelmektedir.

Kore eski adıyla Joseon², gerek jeopolitik konumu, gerek zengin yer üstü ve yer altı kaynaklarıyla dünya güç merkezleri için mutlak kontrol edilmesi ve elde bulundurulması gereken bir hedef haline gelmiştir. Diğer yandan kendi kendine yeterlilik prensibini ve dışa kapalı bir siyaseti kabul eden Joseon Hanedanlığı, tarihte uzun zaman boyunca dış dünyanın diplomasi yöntemleri ve politikalarına hem ilgi göstermemiş hem de onları doğru olarak öğrenememiştir. Böylece, yeniçağın başlarında dünya, özellikle Avrupa'nın rönesans ve reform hareketleriyle bir değişim ve gelişim süreci yaşarken, Joseon'un önceki yerini bile koruyamaması devletin gerilemesinde ve çöküşünde etkili olmuştur.

Devletin gerilemesinin en önemli nedenlerinden biri de Joseon'un eğitim alanında ilerici hamleler yapamamış olmasıdır. Joseon Hanedanlığı pozitif bilimler yerine Konfüçyüs bilimlerine öncelik tanıyarak toplumun hiçbir alanda modernleşme ihtiyacını karşılayamamıştır. Eğitim alanında ihtisaslaşmanın ortadan kalkmasıyla beraber, yükseköğretimin altındaki eğitim kurumunun geniş kitlelerin faydalanabileceği bir şekilde yaygınlaştırılamaması toplumdaki eğitimin dar bir çerçevede kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca "Neo-Konfüçyüsçülük"(성리학)³, Joseon'da mevcut bulunan toplumsal yapının ve sınıfsal düzenin şekillenmesinde önemli bir değişiklik yaratırken, yeni bürokrat sınıfı olan akademik "Yangban"(양반)⁴ sınıfı tarafından ideolojik bir temel olarak kabul edilmiştir. Joseon Hanedanlığı'nın yönetim sistemi olan Neo-

- 1 Smith'e göre, milletin kim olduğu sorusunun yanıtı milletlerin etnik temellerinde aranmalıdır. Çünkü günümüz milletlerinin çoğu belirli bir etnik topluluğun devamıdır. Herhangi bir etnik topluluğun altı temel özelliği vardır: Kolektif bir isim, bir ortak soy miti, paylaşılan tarihsel anılar, ortak kültürün ayırt edici bir veya birkaç ögesi, belirli bir "anavatana" duyulan bağ, topluluğun önemli bir bölümü için geçerli olan bir dayanışma duygusu. Smith, etnik topluluk yerine Fransızca'dan ithal ettiği "ethnie" terimini kullanmıştır. Smith, D. Anthony. *The Ethnic Origin of Nations*, New York: Basil Blackwell Ltd, 1986, s. 275
- 2 Joseon: 1392-1897 yılları arasında var olmuş bir hanedanlıktır. Kore'nin eski adıdır.
- 3 Joseon döneminde Konfüçyüsçülük ortodoks devlet dini haline gelirken XIV. yüzyılın başlarında Yu An adlı kişi Neo-Konfüçyüsçü öğretiyi Çin'den öğrenip getirmiştir. Yüksek düzeyde kurumsal, öğretisel olan bu felsefe, insan doğası ve kralın otoritesiyle ilgilenecek evrendeki düzeni fizik ötesi kurullarla açıklamaya çalışmıştır. Neo-Konfüçyüsçü görüşün siyasal anlayışına göre halk kralın otoritesine boyun eğmeli ve ona mutlak bir bağlılık göstermek zorundadır. Cha, Sung-hwan, *Kore Din İdeolojisinin Sosyal Anlayışı* (한국종교사상의 사회학적 이해), Seoul: Munhakkwa Jisungsa, 1995, s. 100.
- 4 Yangban(양반): Joseon döneminde kullanılmaya başlanan Yangban kelimesi, Çince'de çift anlamına gelen "Yang"dan türemiştir. Aslında yangban, sivil memur olan Doğu makam (동반 Dongban) ve askeri memur olan Batı makam (서반 Seoban) olarak, iki kısımdan oluşmuştur.

Konfüçyüsçülük felsefesinden siyasi güç kazanarak yükselen Yangban sınıfı, ekonomik, siyasi ve sosyal ayrıcalıklara sahip olmuştur. Bu makam, doğrudan bütün aile mensuplarının sosyal konumunu da etkilemiştir. Yangban olan kişinin ailesi de devlet yönetiminde elit kesim olarak çeşitli toplumsal imkan ve ayrıcalıklardan yararlanmıştı.

Joseon Hanedanlığı'nın son zamanlarında, sınıfsal sistemin alt tabakasına ait olan kadınların hakları daha da kısıtlanmıştır. Toplumda kadınlara sessiz, uyumlu, sadık ve namuslu olmaları, yaşantısındaki en yüce amaç ve erdem “bilge bir anne ve iyi bir eş” olması, evlat olarak babaya, eş olarak kocaya, bir dul olarak da ilk oğluna bağlı olması bir kadının hayatını yöneten temel kurallar olmuştur. Toplumun bu ortamı içinde kadınlar, konumlarının gittikçe gerilemesiyle önceden sahip oldukları mülkiyet haklarını bile yitirmiştir.⁵ Ayrıca toplumsal yasalara göre kadınlar, dışarı çıktıklarında yüzlerini ve başlarını başörtüleriyle kapatmak zorundaydı.

Bu dönemde, Kore kadınlarının konumunun gelenek ve görenek kalıbı içinde sınırlandırılması kadının toplumsal vaziyetinin ve ortamının önemli ölçüde Konfüçyüs öğretisi ve kavramlarının etkisi altında olduğunu gösterir. Konfüçyüs'ün toplumsal kurumsallaşma olgusu benimsenirken, onun insan ilişkilerini yöneten şu beş ilkesi önemsenir: “*Halkın kendisini yönetene salt bağlılığı olması, çocukların ebeveynine boyun eğmesi ve saygılı olması, karı-koca arasında gerçek sevgi ve saygı olması, yaşı küçük olanın yaşça büyük olana saygılı olması, arkadaşlar arasında kuşkuya yer olmayan güvenin olması.*”⁶

1. Joseon'un Son Döneminin Toplumsal Durumu ve Düşünce Hareketi

Kore tarihinde Joseon Hanedanlığı'nın son zamanları hakkında şimdiye kadar çoğu tarihçi o dönemde yaşanan olayları Batı'dan ithal edilen modernist yaklaşımla açıklamaya çalışmıştır.⁷ Fakat Batılı “modernist yaklaşımın” Joseon'un son dönemlerini doğru ve tarafsız bir biçimde yansıtmamasının mümkün olup olmadığı, bu doğrultuda söz konusu yöntemin tarihsel yorumunun veya analizinin Kore'de çok tartışıldığı görülmektedir. Bu konuları iyice anlamak için o döneme ait olayları bir bütün olarak incelemek gerekmektedir. Çünkü Kore'deki tarih incelemeleri arasında bu dönemin olaylarına yönelik yorumlar yeterince net biçimde yer almamaktadır. XVII. yüzyılın ortasından XX. yüzyıla kadar, yaklaşık 250 yılı bulan dönem hakkında tarihçilerin yaptığı yorumların ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bir tarafta, tarihsel esnekliğini kaybeden Joseon Hanedanlığı'nın dağılıp zamanı olarak görenler varken diğer tarafta aynı devri, Yangban sınıfının yanı sıra sıradan insanların geliştirdiği halk kültürü ile vatandaşların kültürel yaşamlarını zenginleştiren Kore kültürünün “altın çağı” olarak niteleyenler de vardır.

5 Ahn, Min-jung, “Joseon Döneminde Kadının Ahlâki Eğitimi Araştırması”(조선시대 여성윤리 교육 연구), Yüksek Lisans Tezi, Busan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Etik Eğitimi Bilim Dalı, Busan, 2008. s. 28.

6 Cha, a.g.e., s. 79-80.

7 Lee, Mee-lim, “Wijeongcheoksa Düşüncesi ve Modern Milliyetçiliği: Hwaseo Lee Hang Lo'nun Milliyetçilik Anlayışı İncelemesi”(위정척사 사상과 근대 민족주의: 화서 이항로의 민족의식에 관한 연구), Seoul: Kore Felsefi Araştırma Yay, 1999, Kore *Cheolhak Nonjip*, Vol.11, s. 30.

Joseon Hanedanlığı'nın son dönemlerinde siyasi düzen, toprak kanunu reformu ve sınıf ayrımını ortadan kaldırma reformu gibi Kore halkının çözmesi gereken sorunların başında milli muhafaza sorunu bulunmaktaydı. XIX. yüzyılın ortalarında başlayan Kore anavatanına yönelik dış güçlerin silah gücüyle ele geçirme çabaları ve ekonomik müdahaleler, sosyal ve kültürel istilaya yol açarken nihayetinde ulusal ruhun yok edilmesini amaçlamıştır. Kore halkı varoluş kriziyle karşı karşıya kaldığında, Kore'nin entelektüelleri ve politikacıları “Dışa Kapalılık” düşüncesi ve “Batı ile Japon medeniyetini ve gücünü reddetme” ilkesini temel alarak yabancı devletlerle münasebetler kurulmasına karşı çıkmıştır. Bu düşünce akımı daha sonra ideolojik sınırları aşarak güçlü ülkelerin istilasından ülke ve ulusu korumak için ‘Wijeongcheoksa’ (위정척사)⁸ fikir hareketine dönüşmüştür. Joseon tarihinin en zor ve kritik zamanlarında ortaya çıkan bu fikir hareketi, Konfüçyüsçü öğretiyile beslenen Kore geleneksel milli şuuruna dayanmaktadır. Wijeongcheoksa hareketi, zamanla büyük bir bağımsızlık düşünce akımı oluşturarak vatansever gönüllü ordu teşkilatının ana dayanağı haline gelmiştir. Bu sebeple Joseon'un son döneminde ortaya çıkan Wijeongcheoksa düşüncesinin, sadece Konfüçyüs öğretisi düzeyinde kalmayıp Kore milletine istiklal şuurunu aşıl原因 bir milli harekete dönüştüğü söylenebilmektedir. Çünkü Joseon Hanedanlığı'nın güçlü devletler karşısında çaresiz kaldığı son dönemlerinde, milli kimliği kuvvetlendirmek amacıyla çok sayıda aydın Wijeongcheoksa düşüncesine destek vermiştir.

Dışa Kapalılık politikasını destekleyen Wijeongcheoksa'nın, her ne kadar Kore'nin çağdaşlaşmasını geciktiren bir faktör olduğu düşünülse de, diğer yönüyle değerlendirildiğinde milli bilinci uyandırması ve geliştirmesi yönüyle büyük bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür. Joseon halkının batılı devletler ve Japonya'nın istilacı gücünün farkına vardıkdan sonra bu tehde sadece devletin karşı koymasını beklemeden direniş hareketi oluşturacak şekilde örgütlenmesi, Kore'nin modern milli tarihinde küçümsenmeyecek öneme sahip bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda Japonya başta olmak üzere Kore Yarımadası'na gelen dış güçlere karşı ortaya çıkan Korelilerin düşünce hareketinin, direnç ve münhasır özelliklerine sahip olduğunu söylemek mümkündür.

XX. yüzyıla gelindiğinde 1904 yılında Kore'nin imtiyazı için gerçekleşen Rusya -Japonya savaşında galip gelen Japonya, Kore'yi işgal etmiş ve 1905 yılında Eulsa Antlaşması'nı zorla akdettirmiştir.⁹ Japonya bu antlaşmayla Joseon'un toprak bütünlüğünü ve diplomatik ilişkilerini gözetme hakkını himayesi altına aldığı ilan etmiştir. Bununla ilgili haberler Koreliler arasında yayıldıkça halkın öfkesi artmıştır. Milliyetçilik düşüncesini savunan *Hwangseong Gazetesi*(

8 Joseon'un son zamanlarında “milli kimliği ve milli kültürü savunmak” şeklinde ortaya çıkan Wijeongcheoksa fikir hareketi, Çince’de “doğru olanı savunup yanlış olanı reddetmek” anlamına gelmektedir. Joseon Hanedanlığı'nda bu ideolojiyi savunanlar Wijeongcheoksa olarak adlandırılmıştır. Jeong, Eun Kyung, *Kore Milliyetçiliği-Kore'de ve Türkiye'de Milliyetçilik Anlayışlarının Gelişme Süreçleri (1910-1945)*, İstanbul: Likya Yayınları, 2016, s. 51

9 Rus-Japon Savaşı'ndan galip çıkan Japonya, 5 Eylül 1905 Portsmouth barış hükümleriyle Joseon'daki nüfuzunu daha da güçlendirdi. Aynı yılın Kasım ayında Joseon Kralı Kojong'a bir himaye anlaşması zorla kabul ettirilmiştir. Kore takviminde bu yıl Eul-sa(을사) olarak adlandırılmaktadır. Bundan dolayı bu antlaşma, “Eul-sa Anlaşması”(을사조약) adıyla anılmaktadır. Koreliler bu anlaşmayı “Eul-sa Utanç Anlaşması”(을사늑약)olarak nitelendirmiştir.

황성신문)'nin müdürü Ji Yeon Jang (장지연 1864-1921), 18 Kasım'da Japonların istilasını ciddi şekilde eleştiren “Siilya Bangseong Daegok” (시일야방성대곡 Gece gündüz durmadan yüksek sesle ağlamak) başlıklı köşe yazısını yazınca *Gazete*, bu yazı nedeniyle kapatılmış ve Jang, Japonya tarafından hapsedilmiştir.¹⁰ Bu olaylar sonucunda, özellikle Seul halkı arasında basın özgürlüğünün engellenmemesi için doğrudan Joseon Kralı'na sunmak üzere Japonya'ya tepki içerikli dilekçe eylemleri başlamıştır.

Ardından on üç vilayetin valilerinden de Kral'a sert bir dil içeren dilekçeler yağmaya başlamış ve bazı valiler sunduğu dilekçe nedeniyle Japon polisleri tarafından ele geçirilip hapsedilince Young Hwan Min (민영환 1861-1905) adlı Kral'ın muhafız müdürü bu hareketi devam ettirmiştir. Fakat dilekçe eylemleri belli bir sonuca varamayınca, Min ve diğer bürokratlar devlete karşı olan sadakatlerini göstermek için intihar etmiştir. Ayrıca çok sayıda bürokrat da derin üzüntülerini dile getirdikleri vasiyetnamelerini Kral'a sunduktan sonra canlarına kıymıştır. Kore'nin İngiltere elçisi Han Ung Lee (이한응 1874-1905) de İngiltere'nin Kore'deki tepkilerini dikkate almayan umursamama politikasından dolayı intihar etmiştir. Böylece, bürokratlar ve halkın vatanperverlik duygusuyla toplu intiharlara başlaması ve Joseon Kralı'na sunulan tepki içerikli dilekçeler Kore toplumu üzerinde büyük yankı uyandırmıştır.¹¹

Böylelikle ülkenin kriz karşısında ulusal bilinci büyük ölçüde uyanınca Wijongcheoksa ideolojisini geliştiren entelektüel elitler, gönüllü ordular kurarak Japon karşıtı mücadeleler yürütmüştür. Ayrıca ulusal ruhun telkini ve ulusal egemenliği yeniden tesis etmek için eğitim ve kültür hareketi ile vatansever aydınlatma faaliyetlerini kapsamlı bir şekilde geliştirilmişlerdir. Fakat, Koreliler ulusal egemenliği çeşitli yollarla geri almayı denemelerine rağmen Japonya İlhak Anlaşması'nın (한일병합조약)¹² kabul ettirilmesi ile Joseon'un üzerine tamamen el konulmuştur. Japon komutan, birliklerine sarayı kuşattırıp Kral'ı tümünden “teslim olmaya” zorladıktan sonra 22 Ağustos 1910'da Japonya Kore'yi sömürme amacını açıkça ilan ettiği bu Kore-Japon İlhak Anlaşması ile Kore resmen Japonya'nın egemenliğine girmiştir. Bu anlaşmayla başlayıp 15 Ağustos 1945'e kadar süren Japon sömürge yönetiminin hüküm sürdüğü o sıkıntılı yıllarda Joseonluların yaşamı her yönüyle olumsuz etkilenmiştir.

Bu durumda Korelilerin söz konusu bağımsızlık hareketi birleşik milli hareket haline gelmiş ve her yaştan ve meslekten kişiler çeşitli yollarla bir araya gelerek geniş çapta katılım sağlanmaya başlamış, kadınlar da millî egemenliği savunmak amacıyla bu hareketin bir parçası olmuştur. Birbirinden farklı konumlarda olmalarına rağmen bu kişilerin ortak noktaları, hepsinin yayılmacılık karşıtı, millî irade ve mutlak bağımsızlık yanlısı olmalarıydı. Kore bağımsızlık hareketi bu üç temel ilkedен ayrıldığı andan itibaren “bağımsızlık hareketi” olarak

10 [http://www.history.go.kr/url.jspID\(NIKH.DB-tc_md_1905_11_18_0070\)](http://www.history.go.kr/url.jspID(NIKH.DB-tc_md_1905_11_18_0070))

11 Jeong, *a.g.e.*, s.76

12 Bu anlaşma, Kore'nin eski takvimine göre “Kyungsul”(경술) yılında gerçekleştiği için Koreliler arasında “Kyungsul Ulusal Utanç Yılı” olarak anılır.

adlandırılmaktan çıkmıştır.¹³ Bu üç özelliğin bulunmadığı hareketlere, sosyal-demokrasi, liberal burjuvazi, anarşizm gibi Batının siyasi düşünceleri katılmıştır. Böyle çeşitli düşüncelerin doğuşu bağımsızlık hareketinin gücünün bölünmesi değil aksine daha da zenginleşmesi anlamına gelmiştir. Çünkü bu düşünce akımları arasındaki fark, sadece hangisine daha çok ağırlık verdikleri konusu olurken her biri milli egemenlik, özgürlük ve eşitlik gibi ortak değerleri vurgulamıştır. Bu çerçevede Kore’de gelişen bağımsızlık hareketinin bir diğer özelliğinin, modern Batılı düşünce akımlarını alıp bunları sistemleştirme süreci olduğu ifade edilebilmektedir.

2. Kore’de Kadınların Modernleşme Sürecine Girmesi

Kore’de kadın hareketi tarihini incelemek için ilk önce XVIII. yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan “Silhak(실학)”¹⁴ bilimini değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü Kore kadın hareketi bu düşünce akımından doğan çağdaşlaşma anlayışından etkilenecek başlamıştır. Silhak bilim akımı, pek çok alanda akademik ilgilerin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi çeşitli yeni düşünceler geliştirilip hızlandırılmasında da etkin rol oynamıştır. Bu fikre sahip olan devlet adamları toplumsal ve ekonomik sorunların çözümü için yeni yöntemlerin bulunması ve geleneklerin köstekleyici etkisinden kurtulup uzaklaşmayı savunurken bir yandan tarım ve sanayide yenileşme ve toprak dağılımında köklü reformlar önermiş, diğer yandan toplumu güçlendirmek üzere diğer ülkelerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Silhak teorisini ortaya çıkaran ve geliştiren Yakyong Jung (정약용 1763-1836)¹⁵ adındaki siyasetçi ülkenin olumlu yönde değişmesi için yeni kültürel reformların yapılması gerektiğini vurgularken, kendi yazdığı “Dogang Gogabusa (도강고가부사 Dogang Mahallesi’ndeki Bir Gelin Hikayesi)” kitabında baskı altında kalan kadınların gerçekliklerini kadınların gözünden anlatarak Joseon toplumunun kadınlara yönelik baskısını eleştirmiştir.¹⁶

Bununla beraber Joseon Hanedanlığı’nın yönetim ideolojisi olan Neo-Konfüçyüsçü öğretinin Çin ile bağlantılı olması sakıncalı bulunmuş ve yerine yeni bir öğreti araştırılmaya başlanmış, bu arayış sürecinde Katolik öğretisiyle de tanışılmıştır.¹⁷ Ülkeye “Batı Bilimi” olarak girmiş olan Katolikliğin, XVIII.yüzyılın sonlarına doğru takipçi sayısı giderek artarken bu yeni öğretiye toplumun her sınıfından bir çok kadın da katılmıştır.¹⁸ Katolikliğin gelişmesi ile kadın-erkek eşitliği ve kadın haklarının benimsenmeye başlamasına rağmen hükümet ve tutucu Konfüçyüsçü siyasetçiler tarafından bu dine yönelik baskı şiddetlenince¹⁹ kadınlar da susmak zorunda kalmıştır.

13 Park, Chan-Sung, *Milliyetçilik Çağı - Japon Egemenliği Altındaki Kore Milliyetçiliği*(민족주의의 시대-일제하의 한국 민족주의), Seul: Kyungin Kültür Yay, 2007, s. 1

14 Silhak(실학): Uygulamalı Bilimler veya Pratik Bilgiler anlamına gelmektedir.

15 Silhak Bilim akımını temsil eden siyasetçi, yazar ve bilim adamıdır. Lakabı ise Dasan’dır.

16 Lee, Nan-su, “Dasan, kadın gözünden kadını çizdi” (다산, 여성의 눈으로 여성을 그리다), *Konfüçyüsçülük Düşünce Kültür Araştırması*, no. 53, Seul: **Konfüçyüs Enstitüsü**, 2013, s.171

17 Yoo, Hyung-won, *Kore’nin Silhak Düşüncesi*, Seul: Samsung Yay, 1989, s. 16.

18 Bu sayı, 1850’lerde 200.000’lere ulaşmıştır. Andrew C. Nahm, *Kore Tarihi ve Kültürü*, çev. Ali Rıza Balaman, İzmir: E.Ü. Basımevi,1998, s.101

19 Nahm, *a.g.e.*, s. 101

Katolikliğe yönelik hükümetin kovuşturması devam ederken Batı dinlerine tepki olarak 1860 yılında “Donghak(동학)”²⁰ düşüncesi milli bir din niteliğinde başladıktan sonra güçlü bir siyasal ideoloji karakterini taşıyarak gelişmiştir. Toplumsal yenilenmeyi ve insan eşitliğini savunarak ortaya çıkan “Donghak,” sözcük olarak “Doğu bilim” anlamına gelmektedir.²¹ Donghak düşünce akımının lideri Je-u Choi (최제우 1824-1864), öncelikle bu öğretinin hedefini “ülkeyi korumak ve millî refahı sağlamak” olarak belirledikten sonra toplumdaki sınıfsal sistemi reddetmiş ve eşitliği ön plana çıkartmıştır. Donghak teorisinin temelini oluşturan “Cheonin İlchi”(천인일치 gök ve insan aynıdır) düşüncesini slogan olarak vurgulayarak tüm insanların eşit olduğunu belirtirken, “Innecheon”(인내천 Tanrı tüm insanların içinde olduğu için bütün insanlar eşittir) düşüncesini de başlıca önemli ilke olarak kabul edip cinsiyet eşitliğini savunarak halka duyurmuştur.

Buna ilaveten Donghak, insancılık ve eşitlik fikirlerini temel aldığı gibi feodal sistem ve yayılmacılık karşıtı bir duruş sergilediği için halk arasında pek çok yandaş kazanmaya başlamıştır.²² Donghak öğretisinin, kadınların sosyal hareketinde eşitliğin ve uygarlaşmanın gerekliliğini ileri sürerek Joseon’un son döneminde cinsiyet eşitliği bilinci ve modern kadın hakları ideolojisini destekleyen tarihsel bir altyapıyı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla “Donghak” ın eşitlik düşüncesi, Kore çağdaş tarihinde kadınları aydınlatmada önemli bir rol oynamıştır.

Kore toplumunun modernleşme sürecinde çelişkili sistemin değişimini öne sürerken başlayan çağdaş kadın hareketleri, dış güçlerin istilası altında, çetin koşullar içinde büyüyüp gelişmiştir. Böylece kadınlar, eğitim hayatında ve aydınlanma sürecinde erkeklerle birlikte, ülkenin kaderini belirlemede etkin rol almaları gerektiği çağrısında bulunurken vatani kurtarma çalışmalarının bir vatandaşlık görevi olduğunun farkına vararak bunu geliştirmişlerdir. Ayrıca Hristiyanlığın Kore’ye girmesiyle kadınlar yeni Batı fikirleri ile tanışmış ve modern eğitimin temelleri atılmıştır. Hristiyan inancıyla gelen Batı kültürü aracılığıyla, erkek merkezli Konfüçyüsçü normların var olan tek yaşam tarzı olmadığı bilinci ile kadınların da erkekler ile eşit insanlar ve bireysel varlıklar olduğu bilincinin altyapısı hazırlanmıştır.

3.1. Mart Bağımsızlık Hareketi (3.1 독립운동)²³ ve Kore Kadınının Çağdaşlaşma Hareketi

Daha önce üzerinde durulmuş olan Silhak, Wijeongcheoksa ve Donghak hareketleri olarak bilinen düşünce akımları, Joseon Hanedanlığı’nın dağılmasını önleme ve modern süreç bağlamında ortaya çıkmış hem düşünsel hem de fiili olarak devleti aydınlatma ve kurtarma hareketleri olarak nitelendirilmektedir.

20 1860 yılında başlatılan Kore’nin modern dinidir. “Donghak,” sözcük olarak “Doğu bilimi” anlamına gelmektedir. Donghak o dönemde Joseon’da yayılan Batı dinlerine tepki olarak milli bir din niteliğinde başlamıştır.

21 Lee, Se-gwon, *Donghak Düşüncesi*(동학사상), Seul, Nilhanil Yay, 2002, s. 3.

22 Bu doğrultuda, Donghak hareketi modern Kore tarihinde hem “siyasal” hem de “toplumsal” açıdan toplum düzeyinde bir milliyetçilik hareketi olarak nitelendirilmektedir.

23 1919 yılı Kore takvimine göre “Gimi yılı”(기미년) olduğundan, bu hareket “Gimi Bağımsızlık Hareketi” (기미독립운동) olarak da adlandırılmaktadır.

Ayrıca bu düşünce akımlarından etkilenen kadın hareketi, Kore toplumunun aydınlanma hareketinin bir parçası olarak başladıktan sonra Japonya'nın emperyalist istilası altında yönü milli kurtuluş hareketi olarak şekillenmiştir. Diğer bir deyişle ana vatan başka bir ülke tarafından ele geçirildikten sonra Kore kadın hareketi, ulusal özgürlüğü ve egemenliği yeniden kurma arzusu ile öne çıkarak ulusal bir harekete dönüşmüştür. Dolayısıyla Koreli kadınların modern bilince sahip olmaları için en önemli tarihsel faktörün dış güçlere karşı ulusal hareket olduğu inkar edilemez bir gerçektir.

Bu anlayışı temel alarak öncelikle XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başında Kore kadınlarının aydınlanma dönemi ve ulusal hareketinin gelişimini değerlendirebilmek için Kore milletinin bağımsızlık iradesini en iyi şekilde gösteren 1 Mart Bağımsızlık Hareketi'ni incelemek gerekmektedir. "1 Mart Ulusal Bağımsızlık Hareketi" adıyla, 1 Mart 1919 tarihinde tüm ulusun katıldığı büyük bir kitlenin başkaldırı hareketi kastedilmektedir. Bu tarihte Japon sömürge yönetimi egemenliği altındaki Kore milleti, bağımsızlığını ve özgürlüğünü elde etmek için yurt içinde ve dışında topyekûn bir ihtilâl hareketi başlatmıştır. Bu hareket Kore kadınları arasında bağımsızlık konusundaki milli şuurun yeniden canlanmasına yol açarken Kore kadınının bundan sonra sürdüreceği bağımsızlık hareketine manevi bir dayanak oluşturmuştur. Bu hareketin, Kore kadın tarihindeki en önemli anlamı ise, toplumun her kesiminden kadının katıldığı ulusal direniş hareketi olması ve Koreli kadınlara çok güçlü bir ulusal kimlik ve vatanseverlik duygusunu kazandırmasıdır.

4.1.1. Mart Hareketi Öncesi Kadınların Çağdaşlaşma Hareketi: İlk Modern Kadınların Örgütü 'Chanyanghwe'

Temmuz 1896'da Korelilerin kendi gücüyle bağımsızlığına kavuşması için İslahatçılar aracılığıyla kurulan Doklip Hyuphwe Derneği (독립협회)²⁴ ve Doklip Gazetesi (독립신문), Kore toplumunun çağdaşlaşma için gerekli ideolojik temelini oluşturmuştur. Özellikle bu yapılar, kadınların toplumsal konumu ve eğitimi gibi çağdaşlaşma hareketleriyle yakından ilgilenmiştir. Doklip Gazetesi, yayınlanmaya başlamasından itibaren dokuz ay içerisinde dört defa kadınların meselelerini kaleme almıştır. Gazetede kadınların da eğitim görme ihtiyacının olduğunu önererek toplumsal olarak kadınların eğitim hakkı konusunu kamuoyuna olumlu bir şekilde yansıtmaya çalışmıştır. İslahatçıların toplumsal uygarlaşma hareketleriyle gerçekleşen radikal değişim süreci içinde az da olsa kadınlara, çağdaş eğitim görme fırsatı tanınmıştır. Bu akımı destekleyen Doklip Gazetesi'nin katkısıyla 1898 yılında Kore'nin ilk modern kadın örgütü olan 'Chanyanghwe' (찬양회) kurulmuştur.²⁵

Chanyanghwe'nin, kadınların da halkın bir üyesi olup erkeklerle eşit şekilde eğitim alarak vatanseverlik fırsatına sahip olması, ekonomik bağımsızlıklarının sağlanması bağlamında kadın okulu kurma hareketi ve kadın aydınlanma projesi ile Kore toplumunda önemli bir

24 Temmuz 1896'da Jae-Pil Seo (서재필 1864-1951) tarafından bağımsızlığa kavuşmak için kurulan sosyal bir derektir: Seo, Siyasetçi, Bağımsızlık hareketçisi ve basın mensubu olarak Kore kurtuluş hareketi için çalışmış bir kişidir. Kendisi Ocak 1896'da ABD'den "Kore halkına ders vermek ve yeni bir önder yetiştirmek amacıyla" Kore'ye geri dönmüştür. Kore'ye dönen Seo'nun ilk işi, hükümet ve yurt içindeki ılımlı islahatçıların destekleriyle Korece ve İngilizce *Doklip Sinmun*'u (독립신문 Bağımsızlık Gazetesi) yayınlamak olmuştur. Hemen ardından genç ulusalcılar ve reform yanlılarıyla tekrar bir araya gelerek Bağımsızlık Derneği'ni (독립협회) kurmuşlardır.

25 Shin, Yong-ha, *Doklip Hyeop-hwe Araştırması I* (독립협회연구 I), Seul: Iljokak yay, 2006, s. 154.

tarihsel olay başlattığı görülmektedir. Çünkü bu örgüt tarafından 1898 Eylül ayında kız okulu kurma önergesi yayınlanarak erkek ve kadınların eğitim alanındaki eşitliği vurgulanmış, Ocak 1899'da kadınların eğitimine ithafen Kore'nin ilk milli kız okulu olan 'Sunseong Kız Okulu'(순성여학교)nun kurulmasıyla bu sürece öncü olunmuştur.²⁶

Chanyanghwe'nin kuruluşu ve faaliyetleri, Kore modernleşme sürecinde kadın eğitiminin gerekliliğinin toplumun tüm kesiminin farkına varmasına katkıda bulunarak kadınlara uygarlaşma ve ulusal göreve erkekler gibi katılma fırsatını sağlamıştır. Ayrıca kadının bağımsız birey olduğunu fark edip eğitim hakkına ve milli kurtarma saflarına kendini adayan ilk kadın örgütü olması bakımından tarihsel öneme sahip olduğu söylenebilir. Chanyanghwe'den sonra, 1905-1910 tarihleri arasında Japonya tarafından devletin düşürüldüğü kritik durumda, özel kuruluşlar, kurtuluşun kadın erkek ayırt etmeksizin milli bilinci geliştirmek olduğu algısına sahip olmuştur. Bu doğrultuda, kızların öğrenim görebilmesi için sivil örgütler aracılığıyla çok sayıda kız okulları açılmıştır. Tüm yurttaki kurulan kız okulları hakkında net bir istatistik bilinmemektedir. Fakat Ekim 1908 yılında Seul'de kız okullarına yönelik bir toplantıya katılan dokuz okul (418 kişi) ve buna ek olarak Hristiyan okulları da sayıldığında yalnızca Seul'de yirmiyi aşkın kız okulunun kurulduğu anlaşılmaktadır.²⁷

Böylece, Kore toplumunun aydınlanma sürecinin bir parçası olarak başlayan çağdaş kadın eğitim hareketleri, Japonların istilası altında gelenek ve göreneklerin devam ettirilmesinden kaçıp ulusal bilinç ile birlikte gelişen milliyetçi hareket olarak değerlendirilebilmektedir. Kadınlar eğitim hayatında ve aydınlanma sürecinde erkeklerle birlikte ülkenin kaderini belirlemede etkin rol almaları çağrısına olumlu şekilde yanıt vermiştir. Aydınlanma düşüncesi ile birlikte Chanyanghwe kurulduktan sonra kadınların topluma katılma bilinci önceki döneme nazaran daha aktif şekilde değişmiştir. Ayrıca, Japonya'nın Kore'ye yönelik yayılmacı politikasının somutlaştığı bu dönemde kadınlar kendi konumunu geliştirerek erkeklerin yedeği olmak yerine, ulusal egemenliği yeniden tesis eden etkin eylemlerle öznel bir rol oynamaya başlamıştır.

4.2. Kadınların Devlet Borcu Ödeme Hareketi

Kore tarihinin bu döneminde kadınların, vatani kurtarma çalışmalarının bir vatandaşlık görevi ve eşitliği savunmanın önemli bir olgu olduğunun farkına vararak kendilerini geliştirdikleri görülmektedir. Kadınların yürüttükleri vatanseverlik hareketlerinden en önemlisinin 1907'de başlatılan "Devlet Borcu Ödeme Hareketi" (국채보상운동) olduğu söylenebilir. Bu harekete yaş, sosyal sınıf ve bölge fark etmeksizin tüm toplumsal kesimlerden kadınlar hem bireysel

26 Chanyag-Hwe(찬양회); 1900 yılında ekonomik sıkıntı çeken örgütün faaliyetleri, 1903'te Chanyang Hwe'ye öncülük yapan kurucunun ölümüyle durduruldu. Bu nedenle Sunseong Kız Okulu varlığını 1903'e kadar sürdürebilmiştir.

27 Yong Ok Park, "1 Mart Öncesi Kadın Hareketi" (3.1 운동 이전의 여성운동), 1 Mart 50. Yıldönümü Anma Tezi, , Seoul: Don-A Yay,1969, s. 73

hem de örgütsel katılımlar sağlamıştır.²⁸

1905'te Kore'nin diplomatik haklarını elinden alan Japonya, Kore ekonomisini sömürge düzeni içine almak amacıyla Kore'nin 13 milyon won dış borcu olduğunu iddia etmiştir. Bununla beraber, Kore ekonomisi ve politikasına karışmaya başlayan Japonya, 1905'te Japon Maliye Uzmanı Megata'yı Kore'ye göndererek Kore bankalarını Japon bankacılık sistemine bağımlı kılmaya çalışmıştır. Giderek Japonya'ya her alanda bağımlı hale gelen Kore'nin borcu ödeme gücü kalmayınca Ocak 1907'de Japonya'ya borcunu ödemek için Daegu'da bazı kişiler kitlesel bir hareket başlatmıştır.²⁹

Bununla ilgili, 21 Şubat 1907'de Daehan Günlük Gazetesinde (대한일보) şöyle bir haber yayınlanmıştır:

*"Vatanımızın kaderi 13 milyon wonluk devlet borcunu ödemeye bağlı. Artık kendimizi yenileyip vatanımıza karşı vefakârlığımızı göstermenin zamanı geldi. Bu borcu ödersek ülkemiz ekonomik bağımsızlığını elde edecek, ödemezsek ülkemiz Japonya'ya hep bağımlı kalacak ve topraklarımız elden gidecektir. Toprağımızı kaybedersek geri almak mümkün olmayacaktır. Maalesef şimdi devlet bütçesinin bunu ödeyecek yeterli gücü yok. Millet olarak böyle bir duruma kayıtsız kalamayız. 20 milyon nüfusa sahip milletimizin bu parayı toplamak için, üç ay boyunca sigarayı bırakarak kişi başı her ay 20 won toplamasıyla hedefe kolayca ulaşabiliriz. Bu parayı toplayamadığımız takdirde mutlaka aramızda gönüllü olarak büyük para bağışlayacak kişiler vardır."*³⁰

Özellikle bu dönemde Devlet Borcu Ödeme Hareketine yol göstermek için kadınlar tarafından ülke çapında otuz tane örgüt kurulmuştur. Kadınlar, sigaradan daha değerli nakite çevrilebilirliği olan altın ve gümüş gibi mücevher ile günlük tahıllar gibi erzaklar biriktirerek Devlet Borcu Ödeme Hareketine katılıp fon yaratma konusunda önemli katkılarda bulunmuştur. Dahası Devlet Borcu Ödeme Hareketi yüksek sınıf, hristiyanlar, tüccarlar ve öğrenciler dahil olmak üzere çeşitli statülere sahip kadınların eşit şekilde katılımıyla geleneksel kavramları kırarak ulusal bir hareket haline gelmiştir.

Kadınlar, borç ödeme çalışmalarını genelde bir örgüt halinde yürütürken, Pyongyang ve Jinju şehirlerindeki gisaenglerin bu harekete katılmasıyla³¹ cinsiyet veya sınıf ayrımı sınırının aşıldığı net bir şekilde görülmektedir. Bu faaliyetler, eşitliğin temelinde bulunan çağdaş millet anlayışı ile egemenliği geri almak için ayrımcılığı ortadan kaldırarak, kadınların ulusu kurtarma hareketi şeklinde birlik ve beraberlik duyguları içinde hareket ettiklerini de göstermektedir. Ayrıca kadınların gücüne karşı olanların gözündeki değerlerini yükseltmelerine fırsat olmuştur.

28 O dönemde yayınlanan *Daehan Gazetesi*, *Hwang Sung Gazetesi*, *İmparatorluk Gazetelerinin* araştırmalarına göre, Taegu, Seul, Pusan, Chwangwon, Ansong ve Chinju gibi şehirlerde yaklaşık 30 tane Devlet Borcu Ödeme örgütü kurulmuştur. Park, Yong-ok, "Devlet Borcu Ödeme Hareketine Kadınların Katılması" (국채보상운동에의 여성 참여), *Sachong*, vol: 12, Seoul: Koryo Üni. Yay, 1968, s. 65

29 Park, *a.g.e.*, s. 62.

30 *Daehan Günlük Gazetesi*(대한매일신보), 21 Şubat 1907

31 Pyongyang ve Jinju'deki gisaengler (geyşalar), değerli eşyalarını satıp devlet borcu ödeme çalışmalarına katıldılar. Ayrıca, Kadın Topluluğu'nu örgütleyerek hareketlerini sürdürmüşlerdir. Choi, Sook-ryun ve Jeong, Se-hwa, *Uygarlığın Geliştiği Zamanda Kore Kadınlarının Çağdaş Anlayışının Oluşması*(문화 발전기와 한국 여성들의 근대화 인식의 형성), Kore Kültür Araştırma Merkezi, Seul, 1976, s.21

Devlet Borcu Ödeme Hareketinin Japonya'nın baskısı ile başarıya ulaşamamış olmasına rağmen erkek kadın eşitliği temelinde, kadınların ulusal projeleri destekleyerek modern anlamda ulusal bilinç anlayışının farkına varmış oldukları görülmektedir.

5. Mart Hareketi'nden Sonra Gelişen Kadın Hareketi

Koreli kadınların milli hareketi, 1 Mart Bağımsızlık Hareketi'nden sonra Japonya'nın o zamana kadar siviller üzerinde yürüttüğü “Silahlı Militarist Politikası” ndan “Uygar Yönetim” sürecine girdiği için yön değiştirmiştir.³² Bu “Uygar Yönetim Politikası” uygulamasının ardından, Korece gazete ve dergilerin yayınlanmasına, sıkı bir denetim altında da olsa izin verilmiştir. Ayrıca dernek kurma özgürlüğü, Kore'deki Japon sömürge egemenliğinin geçerliliğine karşı çıkmamak koşuluyla genişletilirken yeni siyasi koşullar altında kadınlar da milli hareketi daha da aktif şekilde yürütebilmiştir.

5.1. Shanghai Geçici Hükümetinin Kuruluşu ve Daehan Yurtsever Kadınlar Derneği

1 Mart Hareketi'nden sonra kadınların aktif katılımı ile Japonya'ya karşı direniş arzularını dile getirdikleri dönemde, Nisan 1919 tarihinde Shanghai Geçici Hükümetinin(상해임시정부) kurulmasıyla birlikte ülke içinde ve dışında birçok grup ile örgüt kapsamlı bir şekilde teşkilatlandırılıp çalışmalara başlamıştır.

Öncelikle Hristiyan kadınlar Geçici Hükümeti destekleyen gruplar oluştururken “*On milyon Koreli kadının gücünü birleştirerek bağımsızlık ruhunu ateşlendirip bağımsızlık hareketi için birbiriyle işbirliği içinde olması ve Geçici Hükümete mali destek vermesi*” sloganı altında “Daehan Yurtsever Kadınlar Derneği”(대한애국부인회) kurulmuştur.³³ Bu dernek, kadınların topladığı fonları Geçici Hükümete göndererek bağımsızlık hareketine destek sağlamaya çalışmıştır. Fakat, Kasım 1919'dan Ekim 1920 yılına kadar Japon polisi tarafından pek çok sayıda üye hapsedilmekle kalmayıp Japonya'nın baskısı nedeniyle faaliyetler belirli bir süre durdurulmak zorunda kalmıştır.

5.2. Sağcı ve Solcu Kadınların Birleşik Teşkilatı Kunuhwe

1920 yılının başında ülkeye sosyalizmin girmesiyle 1 Mart Hareketi sonrası milli hareketler, genelde Milliyetçilik ve Sosyalizm hareketi olarak iki büyük akım hâlinde gelişirken ideolojisi, yöntem ve öncü güçlere göre birbirinden ayrılmaktadır. Çünkü milliyetçilik gruplarında da

32 Eylül ayında Saito Makoto adlı bir emekli amiral Kore Genel Valisi olarak atandıktan sonra, Seul istasyonunda yaptığı konuşmasında “uygar bir kültür” yönetimi izleyeceğini söylemiştir. Kim, Jong Soo, *Kore Tarihi Dersi*(한국사 강의), Hanwool yay. Seul: 1989. s. 284

33 Yong Ok Park, *Kore Kadınının Japon Karşıtı Hareketi Tarihi Araştırması*(한국여성 항일 운동사 연구), Seul: Jisik Saneopsa, 1996, s.251

sol ve sağ ya da uzlaşma, anti uzlaşma gibi ideolojik farklılıklar oluşmaya başlamıştır.³⁴ Fakat milli menfaat için sağcılar ve solcular bir araya gelip Şubat 1927’de Shinganhwe (신간회) isimli milliyetçi derneğini kurmuşlardır. Shinganhwe’nin kurulmasından etkilenen sağcı ve solcu kadın önderler de bir araya gelerek, birleşik bir cephe halinde kadınları temsil edecek “Kunuhwe” (근우회 Şaron Gülünün Dostları Derneği) teşkilatını Mayıs 1927 tarihinde kurmuştur. “Kunuhwe”, Kore’nin ulusal çiçeği olan “mugunghwa” (şaron gülü) anlamına gelmektedir. Kadın yazarları, öğretmenleri, öğrencileri ve işçileri bir araya getirmeyi hedeflemiştir. Koreli kadınlar arasında ulusal bilinci oluşturmaya çalışan derneğin önderleri, kırsal kesim kadınlarının yanı sıra özellikle fabrika işçilerinin sorunlarını da göz önünde bulundurarak “Genç Hristiyan Kadınlar Derneği” yle (대한여자기독교청년회) birlikte kırsal kesimdeki kadınların da kültürel aydınlanmalarını içeren yeni bir yapılanmayı başlatmıştır.

Milliyetçi ve Sosyalistlerin bir araya gelip kadın hareketi dünyasında bütünleşmelerini sağlayan Kunuhwe; çeşitli sınıflara mensup olan kadınlardan oluşurken, ulus bilinci yükseltip kadın hareketine yön vermiştir. Bu örgütün, sömürge yönetimi altında kadın hareketinin birleştirici gücü şeklinde milli kurtuluş hattından kadın hareketine gelişen bir dönüm noktası olarak tarihte öneminin büyük olduğu söylenebilir.

Böylece eski düşünceye hapsolmuş kadınların aydınlanması için eğitimin mutlaka gerekli olduğu, ulusal ekonominin bağımsızlığı için kadınların rolü konusunda farkındalığın arttırıldığı görülmektedir. Kadınların toplumsal konumuna ilişkin soruların gündeme geldiği dönemde ulusal harekette ortaya çıkan kadınların öznellik ve bağımsızlığı Kore toplumunun karşı karşıya kaldığı feodal sistemde kadınların konumu, ulusun üyelerinin ötesinde kadın erkek eşitliği kavramına dönüşerek aktif olarak sosyal ve politik katılım sağladığını göstermektedir.

5.3. Joseon Kadın Eğitim Derneği ve Eğitim Faaliyetleri

1 Mart hareketinden sonra kadın eğitim hareketini yöneten grup olarak ‘Joseon Kadın Eğitim Derneği’ (조선여자교육회) ilk sırada gelmektedir. 1920 yılında Mirisa Kim’in³⁵(김미리사 1880-1955) öncülüğünde kadınlara bir gece okulu açarak eğitim vermeye başlayan Joseon Kadın Eğitim Derneği’nin amacı, eğitim olanakları olmayan ev hanımlarına eğitim vererek

34 Yayılmacı egemenlik altında kalan Korelilerin siyaset anlayışı, o zamandaki düzene göre uzlaşmacı görüşe yaklaştığı zaman sağcı, uzlaşmadığı zaman ise solcu şeklinde algılanmıştır. Fakat sadece milliyetçilik ve sosyalizm düşünceleriyle karşılaştırıldığı zaman sosyalist (en solcu), milliyetçi (orta) ve Japon yanlıları (en sağcı) olarak algılanmıştır. Park, Chan-sung, *Kore Modern Siyaseti düşünce araştırması*(한국 근대 정치사상사 연구), Yeoksas Bipyung sa yay. Seul, 1992, s. 80

35 Mirisa Kim (1880-1955): 19 yaşında dul kalan Kim, çağdaş bir öğrenim gördükten sonra, ABD’ye giderek eğitim almıştır. Kore’ye döndükten sonra “Kadının Şiiri” adlı makale dizisini yazmaya başlarken makalenin VI. bölümünde Japonlar tarafından durdurulmuştur. Her zaman Kore kadınlarının aydınlatılması gerektiğini savunan ve bu konuda çalışan Kim, çalıştığı Ewha Kız Okulu’nu bırakıp Joseon Kadın Eğitim Derneği’ne kendini tamamen adanarak çalışmalarını arttırmıştır. (Park, a.g.e., s. 252)

onları bilinçlendirmek olmuştur.³⁶ Ayrıca 1921’de kadın eğitim çalışmalarını Seul dışında da yürütmeye çalışan Kim, yurdun önemli bölgelerinde çeşitli konuşmalar yaparak kadın gece okulları açmaya çalışmıştır.³⁷

Bu derneğin kadınların eğitimi konusundaki düşüncesi, toplumun günlük hayattaki talebini karşılayacak şekilde uygulamaya dönük ve gerçekçi olmuş ve giderek kitlesel bir harekete dönüşmesini sağlamıştır. O dönemin gazetelerinde bu faaliyetler hakkında yürütülen söylev veya konferanslar aracılığıyla durum anlaşılabilir:

1. 22 Mayıs 1920, Hamhung Hristiyan Gençlik (함흥 기독교청년회) salonunda “Toplumsal Gelişme ve Kadın Eğitimi” adlı konferans.³⁸
2. 28 Mayıs 1920, Kesung Dongbu Kilisesi’nde (개성 동부교회) “Koreli ve Yabancı Kadınların Karşılaştırılması,” “Joseon Kadınlarının Ümidi” adlı kadın konferansı.³⁹
3. 30 Mayıs 1920, Pyungnam Sukchun Kilisesi’nde (평남 석천교회) “Yeniden Yapılanma,” “İlerici,” “Kendine Güvenen,” “İmkânsız Yok” adlı seminerler.⁴⁰
4. 19 Haziran 1920, Wonsan Shinchangli Kilisesi’nde (원산 신창리교회) “Günümüzde Yaşayan Bizler Ağlamalı Mıyız Yoksa Gülmeli Miyiz?,” “Zamanı Bilir Misin?” konu başlıkları altında alışkanlıkları ve kadın bağımsızlığını vurgulayan konferans.⁴¹
5. 1 Temmuz 1920 Andong Kilisesi’ndeki (안동교회) kadın konferansı.⁴²

Bu dönemde kızlara eğitim verme konusunda yabancıların da bir takım çabaları olmuştur. Batılı Hristiyan Grup Birliği, milliyetçilerin üniversite kurma teşebbüsünden ve 1922 Eğitim Kararnamesi’nden faydalanarak üç üniversite kurmayı planlamıştır. Bunların başında Kore’nin ilk kadın üniversitesi olan Ewha Kız Okulu (이화여자학교) gelmektedir. 1886’da bir ABD’li tarafından Koreli kız öğrencileri bilinçlendirmek üzere kurulmuş olan bu okulun, 1910 yılından itibaren dört senelik üniversite bölümünün bulunması sebebiyle Birlik tarafından fakülteleştirilmesi uygun görülmüştür. Bilhassa 1922 yılında Ewha Kız Okulu’nun fakülte kısmında elli öğrenci okuması, Grup Birliği’nin fakülteleştirme çabaları için teşvik edici bir faktör olmuştur.⁴³

Dong-A Gazetesi (동아일보), “Kadın Üniversitesinin Gerekliliği” adlı baş makalesiyle Ewha Kız Okulu’nu fakülteleştirmek için okuldaki öğrencilerin ve yöneticilerin çabalarını desteklemiştir. Bu makale şöyledir:

36 Bu olaydan sonra Seul Yumjung Kilisesi’nde başlayan kadınların gece okulu ilk başlarda sadece 13 kişiyken bir hafta sonra 50’yi aşmıştır. Sonraki sömersterde ise 150-160 kadın katılmaya başlamıştır. Gece okuluna katılanların çoğunun Konfüçyüsçülerin eşi olduğu söylenmiştir. (*Dong-A Gazetesi* 동아일보, 5 Nisan 1921)

37 *Dong-A Gazetesi*, 5 Temmuz 1921.

38 *Dong-A Gazetesi*, 26 Mayıs 1920.

39 *Dong-A Gazetesi*, 1 Haziran 1920.

40 *Dong-A Gazetesi*, 10 Haziran 1920.

41 *Dong-A Gazetesi*, 25 Haziran 1920.

42 *Dong-A Gazetesi*, 1 Temmuz 1920.

43 Ewha Kız Okulu’nun anaokul kısmında 100 öğrenci, ortaokul ve lise kısmında 800 öğrenci, üniversite kısmında 50 öğrenci okumuştur. Jeong, Hye Joong, “Metodist Piskoposluk Kadın Derneği ve Ewha Koleji” (미국 북감리교 여성 해외선교부와 이화학당 대학과), *Yeosunghak Nonjip.*, Vol.36 (2), Seul: 2019, s. 26.

“Kadınların bağımsızlık mücadelesine ve kültür gelişimine olan katkıları, onların eğitime başlanması ve kızlara eğitim alma fırsatının tanınmasıyla gerçekleştirilecektir. Bu, onlar için bir çeşit ışık ve kudret kaynağıdır. Onlara değer vererek onların sahip oldukları yetenekleri geliştirmelerine yardımcı olmalı ve ilkokul, ortaokul ile lise eğitiminden sonra üniversite eğitimi almaları da sağlanmalıdır. Çünkü ortaokul ve lise eğitimiyle kadınlar yeteneklerini geliştirmekte sınırlı kalacaktır. Bu, cahilliği de beraberinde getirecektir. Buna dikkat çekerek kadınlarımıza yükseköğretim görme olanakları da sağlanmalıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesi, sadece kadınlar için değil bütün millet için mutluluk ve gelişme kaynağı olacaktır. Bugünlerde misyonerlerle Ewha Kız Okulu yöneticilerinin kızlar ve kadınlar için üniversite kurma planı hakkındaki müjdeyi duyduk. Kadınların bağımsızlığa kavuşmaları ve kültür gelişimine katkıda bulunmaları için bu üniversiteyi bir an önce kurmalarını candan dileriz.”⁴⁴

Fakat kamuoyunda Ewha Kız Okulu'nun fakülteye dönüştürülmesinin desteklenmesi, Japon Genel Hükümeti'ni harekete geçirmiştir. Genel Hükümetin Eğitim Müdürlüğü, özel okulların fakülteleştirilmesinin kabul edilemeyeceğini açıklayarak Ewha Kız Okulu'nun fakülteleştirilme çalışmasını önlemiştir.⁴⁵

Kadınlar tarafından ortaya çıkan buna çok benzeyen bir diğer eğitim hareketi ise Haziran 1923'te Kore eğitim hareketinin öncülerinden biri olan Me-Rye Sohn (손메례 1885-1963) tarafından başlatılan “Joseon Hristiyan Kadınları Tasarruf Derneği”(조선여자기독교절제회) dir. Bu dernek, içki ve sigarayı bırakarak tutumlu olma gibi günlük hayatı yenilemeye yönelik kampanyayı sürdürmüştür. Bu hareketi başlattıktan üç yıl sonra dernek üye sayısını üç bine çıkarmış ve altmış yerel şubeye sahip olmuştur.⁴⁶ Böylece, 1 Mart Hareketi'nden sonra gelişen kadın hareketi, Hristiyan kadınların öncülüğüyle daha da ilerleyerek milliyetçilik alanındaki faaliyetlerini sürdürmüştür. Kadınların eğitim ve örgüt faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirdiği milli meseleye katılımlar, 1920 yılının başından itibaren toplumun genelinde yaygınlaşarak 1923 yılına kadar varlığını devam ettiren kadın örgütlerinin sayısı 130'u aşmıştır.

Bu dönemde gerçekleşen kadınlara yönelik eğitim çalışmalarının, ulusal egemenliği yeniden tesis etme hedefiyle çağdaşlaşma faaliyetini ve kadınları eğiterek ülkenin rekabet gücünü yükseltmeyi amaçlandığı görülmektedir.

5.4. Üretim Teşvik Projesi ve Milli Ekonomiye Geliştirme Çalışmaları

Bu dönemde yürütülmüş olan, kadınların diğer hareketi ise, Ocak 1923'te milli sermayeyi bağımsız kılmak amacıyla başlayan “Üretimde Teşvik Projesi”(물산장려운동) dir. 1920 yılından itibaren başlayan milletin üretiminde ilerleme çabaları milli sermayeyi ortaya çıkarmış ve kadınların üretime teşvik projesiyle daha da ivme kazanmıştır. Bu durum milliyetçileri daha

44 *Dong-A Gazetesi*, 25 Şubat 1923

45 Japonya'nın Genel Hükümeti, “Fakülteleştirme Eylemine İlişkin Bir Demeç” adlı başlık altında özel okulların fakülteleştirilmesinin kabul edilmeyeceğini şöyle açıklamıştır. “Joseon'daki yüksekokullar programlarını geliştirip kendi asıl amaçlarına uymaya gayret etmeli. Joseon şartlarına göre yüksekokulların önem kazanmasından dolayı varlığını korumaları tavsiye edilir. Ayrıca yüksek okulların fakülteleştirilmesi görüşümüze aykırıdır. . .” (*Dong-A Gazetesi*, 16 Temmuz 1923)

46 Lee, Yoon Hee, “Kore Bağımsızlık Hareketi ve Kadınların Rolü”(한국독립운동과 여성의 역할), *Kyunghee Sahak*, Vol. 21, Seul, 1997, s. 127.

çok etkileyerek milli ekonomiyi geliştirme çalışmalarını da başlatmıştır. Bu “Üretim Teşvik Projesi”, milli hareketin esas zeminini oluşturan çağdaş bilginler tarafından başlatılırken Kore milletinin yabancı mallar yerine yerli mallar kullanmasının gerekliliğini vurgulayıp bu düşünceyi tüm yurda yaymayı amaçlamıştır.

Bu projenin ana hedefi, yerli mallar kullanıp milli sermayeyi güçlendirerek ekonomiyi canlandırma düşüncesidir. Bu projeyi milliyetçi Man-sik Cho (조만식 1883-1950) şöyle anlatmaktadır:

“Kore milletinin hayatının bu kadar yoksulluk içinde olması, milletin kendisini hor görüp sevmemesindedir. Bu nedenle yabancıların ekonomik istilasına ansızın maruz kalıyoruz. Japonların kapitalizminin de etkisiyle üzerimizde, içte ve dışta kurduğu istila tüm yaşantımızı etkilemiştir. Bu istilaya karşı bol bol üretime geçmeli, bunları kullanmalı ve zamanla daha kaliteli hale getirmeliyiz. Böylece milli ekonomiyi bağımsız kılabiliriz.”⁴⁷

Aslında bu hareketler erkekler tarafından başlatılmasına rağmen kadınların katılımıyla daha da kuvvetlenmiştir. Kore toplumunun ev hanımları, eski saray görevlileri ve orta sınıf kadınlar, “yaşamak için kendi ekonomimizi iyi idare etmeliyiz” düşüncesiyle milli hareket olarak genişleyen bu projeyi sahiplenmiştir. Bu şekilde Kore kadınının öncü olarak geliştirdiği ulusal egemenliği koruma hareketinin önemi, ulusal hareket konumunda toplumsal ayrımcılık ve önyargı duvarlarını yıkararak, düşünceleri arasındaki farkları aşarak kadınların ortak bir amaç için güçlerini birleştirmesidir. Ayrıca, ülkenin kendi kendine yetebilmesi ve bağımsızlığı için kadın erkek eşitliğini sağlayıp milli bilinç ve vatanseverliği temel alan Kore’nin tamamen bağımsız bir ülke olarak egemenliğini ve gücünü kazanması amaçlanmıştır.

Japonya’nın sömürge yönetimine karşı bir ekonomik direniş hareketi olarak ortaya çıkan Üretim Teşvik Projesi, Kore’nin bağımsızlaşması sürecinde kadınlara, ülkenin milliyetçilik ve cinsiyetçilik kavramlarına ilişkin yeni bir perspektif de kazandırmıştır. Geleneksel feodal yapının içinde her zaman erkeklere bağlı olarak yaşamak zorunda kalan kadınların, bağımsızlık hareketi süresince gösterdikleri aktif ve gönüllü hareketlerin, aniden ortaya çıkışına kadar süre gelen toplumsal eşitliğe ilişkin gösterilen çabanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

5.5. Amerika’daki Koreli Kadın Örgütlerinin Ulusal Hareketi

1 Mart Hareketi’nden sonra Çin, Japonya ve ABD’de yaşayan Koreli kadınlar Korelilerin haklarını savunmak ve egemenliği geri almak için mücadeleyi daha aktif şekilde sürdürmeyi başlatmışken onlar arasında en hareketli olan faaliyet Amerika’da gerçekleşmiştir. Amerika’da yaşayan Koreli kadınların çoğu 1910’dan sonra Amerika’ya göç etmiş fakat 1918 yılına kadar onların faaliyetleri zayıf kalmıştır. O dönemde ABD’de kurulan kadın örgütlerine detaylıca bakılacak olursa, 1908’de kurulan ilk Kore Kadın Derneği(한국여성 협회)’den sonra 1914’te Sekrament Kore Kadınları Derneği, 1917’de Los Angeles’ta Kadınların Dostluk Derneği gibi teşkilatlar kurulmuştur. Onlar genelde Korece eğitimi, kilise faaliyeti, vatandaşlar arasında samimiyeti artırma, ABD’de bulunan Koreli derneklerin merkezi olan Kore Millet Derneği’(대한국민회)nin desteklenmesi ve Japon mallarını kullanmayı reddetmek gibi etkinliklere

47 Lee, a.g.e., s. 125.

katkıda bulunmuşlardı.⁴⁸

ABD’deki Koreli kadınlar, 1 Mart Hareketi’nden sonra Kore’nin bağımsızlığını daha etkili şekilde desteklemek için, dağılan kadın örgütlerini birleştirmek amacıyla Daehan Vatanserver Kadın Kolordusu’nu kurmuştur. Aynı zamanda Kore Millet Derneği tarafından da onaylanarak ABD’deki Koreli kadınların hareketine yeni bir sayfa açmıştır. Daehan Vatanserver Kadın Kolordusu’nun (대한애국여성단) kuruluş amacı şöyledir:

*Vatanın bağımsızlığı için Kore Milleti Derneği’yle iş birliği yapacak, evdeki günlük harcamalarından tasarruf edip bağımsızlık hareketine yardım edecek ve vatandaşları bu konuda teşvik edecek, evde Japon malları kullanılmayacak, kadın vatandaşların bağımsızlık düşüncesi geliştirilerek, kadınlar bilinçlendirilecek.*⁴⁹

Yukarıda görüldüğü gibi Vatanserver Kadın Kolordusu’nun en önemli hedefi bağımsızlık hareketi için fon toplanmasıdır. Bu örgütün, fon toplamak için kullandığı yöntem ise yıllık üyelik parası olarak 3 dolar almak ve ev harcamalarından tasarruf ederek para biriktirmektir. Ayrıca ürettikleri Kore özel sosunu satarak kazandıkları, fon toplarken yapılan tasarruflar ve diğer gelirlerle birlikte 1923’e kadar toplanan 1.079 doları Shanghai Geçici Hükümeti’ne göndermişlerdir.⁵⁰

Hawaii’de ise 15 Mart 1919’da bir takım Koreli kadın, Daehan Kadınlar Yardım Derneği’ni (대한부인구제회) kurarak Kore’deki bağımsızlık hareketine destek olmaya karar vermiştir. Daehan Hanımlar Yardım Derneği’nin birinci hedefi “memleketi için kanını döken, canını feda eden vatandaşlarımızın yakınlarını ve sıkıntı çeken vatandaşlarımızı kurtarmak” ve “bunun için tüm olanakları zorlayarak sonuna kadar mücadeleyi sürdürmek, para toplayıp ebeveyn ve kardeşlerimizi kurtarmak için destek olmaktır” ve bu doğrultuda çağrıda bulunmuştu. Bu şekilde Vatanserver Projesi için topladıkları destek paralarını Geçici Hükümet’e ve bağımsızlık ordularına yollamışlardı. Ayrıca, 1 Mart Hareketi’nden sonra, zarar gören milliyetçilerin ailelerine de topladıkları paradan gönderirken bu gruptan Vatanserver Projesine toplam 200 bin dolar gönderilmiştir.⁵¹O zaman, ABD’de yaşayan Korelilerin çoğunun, çiftlikte işçi olarak çalıştığı için ayda 35 dolar kazanarak geçim derdi içinde kıt kanaat geçinerek yaşayan insanlar olduğunu varsaydığımız zaman böyle bir durumda toplanan bu paranın gerçekten müthiş bir miktar olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca ABD’de bulunan Koreli kadınlar, II. Dünya Savaşı sırasında Kore’nin bağımsızlık mücadelesinin güçlü ülkelerin kamuoyları tarafından duyulması konusunda da katkıda bulunmuşlardır.

Sonuç

Kore’de çağdaş kadın hareketlerinin tarihsel anlamını ve gelişme sürecini incelediğimizde bağımsızlık için yapılan faaliyetlerde kadınların da öncülük etmesinin Kore tarihinde kadınlara

48 Park, Yong-ok, “ABD’deki Koreli Kadınların Bağımsızlık Hareketinin Desteklenmesi Hakkında bir Araştırma” (미주한인여성단체의 광복운동 지원 연구), *Jindan Hakbo* Vol.78, Seoul: 1994, s. 274.

49 Park, a.g.e., s. 295.

50 Park, a.g.e., s. 297.

51 Park, a.g.e., s. 299.

yönelik bakış açısının değişmesini sağladığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma aracılığıyla Kore'nin modernleşme sürecinde Koreli kadınların devletin düştüğü kritik durumda gelenek ve görenek duvarını yıkıp nasıl milli bilinç anlayışına sahip çıktıkları tarihsel ortamlarıyla beraber incelenmiştir. Bu doğrultuda, Kore'nin modernleşme sürecinde kadınlara yönelik toplumsal bakış açısının değişimi ve kadınların düşünce gelişimlerine etki sağlayan Silhak, Wijeongcheoksa ve Donghak düşünce hareketleri incelenmiştir. Bu hareketlerin ortak noktası ise Joseon Hanedanlığı'nın modern süreç bağlamında ortaya çıkmış hem düşünsel hem de fiili olarak devleti kurtarmaya yönelik hareketleri olarak nitelendirilmesidir.

Koreli kadınların, milletin bu buhranlı döneminde modernleşme sürecine girerken kurdukları çeşitli vatansever dernekler ve eğitim faaliyetleri aracılığıyla milli, hür ve eşitliğe dayanan ülke kurmak için ne gibi çalışmalar yaptıkları değerlendirilmiştir. Böylece kadınların, cumhuriyet anlayışına sahip ülkenin temellerinin atılması, ülkenin yabancı güçlerden kurtarılması ve yeniden doğması için sağladıkları katkı incelenirken ülke ekonomisinin canlandırılması amacıyla oluşturulan projelerle her türlü fedakârlığı yaparak üstün bir başarı gösterdiği vurgulanmıştır.

Kore kadınlarının modern aydınlanma ulusal hareketinin gelişim sürecini ele almak üzere Kore milletin bağımsızlık iradesini en iyi şekilde gösteren 1 Mart Bağımsızlık Hareketi'nin öncesi ve sonrasındaki Koreli kadınların vatanperverlik faaliyetleri incelenmiş, bu hareketin milli şuurun yeniden canlandırılmasında ne gibi etki sağladığı değerlendirilmiştir. 1 Mart Bağımsızlık Hareketi'nden sonra Kore kadınlarının milli anlayışı ve milli egemenliğe dayanan vatansever düşünceleri, onların faaliyetlerini doğrudan etkileyerek, Kore tarihinde kadınlara yönelik bakış açısının değişmesini sağlamıştır. Ayrıca milli irade ve bilinç, bu hareketi sonrası Kore kadınlarının sürdürdüğü bağımsızlık hareketine manevi bir dayanak oluştururken, eğitim ve ekonomiyi geliştirme gibi konular üzerinde ilerlemeler sağlanmıştır. Koreli kadınların, 1 Mart Hareketin öncesinde de çağdaşlaşma ve ulusun kurtuluşu ile bağlantılı faaliyetlerde bulunmuştur. Fakat bu hareket sırasında Koreli kadınların milli kimliğindeki yeni bir algıları ulusal güç olarak ciddi şekilde değişmiştir. Tüm zor şartlara rağmen Kore'de ve yurt dışında yaşayan kadınların vatanseverlik faaliyetlerini sonuna kadar sürdürerek anavatanı için mücadele etmesi kadınların değerini ortaya çıkarmıştır. Neticede Kore Kadın Tarihi içindeki bu faaliyetlerin öneminin kadınlara güçlü bir ulusal kimlik ve vatanseverlik duygusu sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Böylece Kore tarihindeki kadınlar, özellikle erkek merkezli geleneksel yaşam tarzı içinde olmalarına rağmen devletin varlığını sürdürebilmesi ve kendi özgür hayatları için aktif rol oynamıştır. Kadınların bu rolü, buhranlı dönemde bağımsızlığın kazanılması yolunda vazgeçilmez temel bir unsur olarak düşünülmektedir. Neticesinde Japonların zorbalıklarına maruz kalmalarına rağmen vatanseverlik şuurunu yitirmemişler aksine artırmışlardır. Diğer yandan ulusal hareket altında, kadınların da erkeklerle beraber ülkeyi kurtarma hareketine katılması kadın erkek eşitliği bilincinin gelişip olgunlaşmasını sağlamıştır.

Bu çalışma, çağdaş Kore tarihinde Koreli kadınların milli hareketiyle ilgili akademik çalışma olması açısından Türkiye’de ilk olup ilerleyen zamanlarda daha detaylı araştırmalar yapılması için bir adım olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışmada sadece Koreli kadınların milli hareketi ve vatanseverlik faaliyetleri değerlendirilmiştir. Fakat, Türk kadınının Milli Mücadele döneminde benzer hareket ve faaliyetleri olduğu görülmekte ve sonraki çalışmalarda iki ülke kadınlarının modernleşme sürecinde gelişen milli mücadele hareketinin mukayeseli olarak değerlendirilmesi planlanmaktadır. Dış güçlerin saldırısına uğrayıp bağımsızlıklarının risk altında olduğu dönemde geleneksel ve erkek egemen toplum yapısında Kore ve Türk kadınının milli şuur ve kurtuluş hareketi oluşumunu güçlendirmelerindeki tarihsel rolü üzerine yeniden odaklanılması gerektiği düşünülmektedir. Kore ve Türk kadınının milli mücadele hareketi, moderniteyi kabul ederek toplumu yeniden inşa eden ulusal bir hareket haline gelmiştir. Kore ve Türk kadınının milli mücadeledeki rolü dünya çapında takdire şayan bir başarıdır.

Eğitim ve aydınlanma konuları temelinde Kore kadınının vatanseverlik mücadelesine odaklanılmış olan bu çalışmanın ardından yapılacak çalışmada iki ülke kadınının silahlı milli mücadelesinin de incelenmesi ve milletin en zor zamanında gösterilen kadın milli hareketinin önemi ve özelliklerinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi planlanmaktadır. Her iki ülkede de kadınlar dış güçlere karşı gerçekleşen milli mücadele hareketinin ayrılmaz bir parçası olmuş, erkeklerle eşit şekilde silahlı ayaklanmalara katılmış, demokrat hükümetin kurulmasına ve siyasi direniş çabalarına önderlik eden örgütler kurmuşlardır. Uluslararası toplumların ilgisini de çeken bu durumun, Kore ve Türk milli bağımsızlık hareketinin önemli bir özelliği olduğunu söylemek mümkündür.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma, Kore Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı ve Kore Çalışmaları Akademisi’ndeki Kore Çalışmaları Teşvik Hizmeti aracılığıyla Kore Çalışmaları Tohum Programı tarafından desteklenmiştir. (AKS-2018-INC-2230009).

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: This work was supported by Seed Program for Korean Studies through the Ministry of Education of Republic of Korea and Korean Studies Promotion Service at the Academy of Korean Studies (AKS-2018-INC-2230009)

Kaynakça/References

- Ahn, Min-jung, “Joseon Döneminde Kadının Ahlâki Eğitimi Araştırması” (조선시대 여성윤리 교육 연구), Yüksek Lisans Tezi, Busan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Etik Eğitimi Bilim Dalı, Busan, 2008
- Andrew C. Nahm, Çev, Ali Rıza Balaman, *Kore Tarihi ve Kültürü (Introduction to Korean History and Culture)*, İzmir: E.Ü. Basımevi, 1998
- Cha, Sung-hwan, *Kore Din İdeolojisinin Sosyal Anlayışı* (한국종교사상의 사회학적 이해), Seul: Munhakkwa Jisungsa Yayınları, 1995
- Choi, Sook-ryun ve Jeong, Se-hwa, *Uygarlığın Geliştiği Zamanda Kore Kadınlarının Çağdaş Anlayışının Oluşması* (문화 발전기와 한국 여성들의 근대화 인식의 형성), Kore Kültür Araştırma Merkezi, Seul: 1976, 21

- Jeong, Eun Kyung, *Kore Milliyetçiliği –Kore’de ve Türkiye’de Milliyetçilik Anlayışlarının Gelişme Süreçleri (1910-1945)*, İstanbul: Likya Yayınları, 2016
- Jeong, Hye Joong, Metodist Piskoposluk Kadın Derneği ve Ewha Koleji(미국 북감리교 여성 해외선교부와 이화학당 대학과), *Yeosunghak Nonjip*, Vol.36 (2), 3-29. Seul: Ewha Üni.Yeosung Araştırma Merkezi, 2019
- Kim, Jong Soo, *Kore Tarihi Dersi*(한국사 강의), Seul: Hanwool Yayınları, 1989
- Lee, Mee-lim, “Wiyeongcheoksa Düşüncesi ve Modern Milliyetçiliği: Hwaseo Lee Hang Lo’nun Milliyetçilik Anlayışı İncelemesi” (위정척사 사상과 근대 민족주의: 화서 이항로의 민족의식에 관한 연구), *Kore Cheolhak Nonjip*, Vol.11, 29-50. Seul: Kore Felsefesi Araştırma Yayınları, 1999
- Lee, Yoon Hee, “Kore Bağımsızlık Hareketi ve Kadınların Rolü (한국독립운동과 여성의 역할),” *Kyunghee Sahak*, Vol. 21, Seul: (1997): 125-140
- Lee, Se-gwon, *Donghak Düşüncesi*(동학 사상), Seul: Neolhaneol Yayınları, 2002
- Lee, Nan-su, “Dasan, Kadın gözünden kadını çizdi” (다산, 여성의 눈으로 여성을 그리다), *Konfüçüsçülük Düşünce Kültür Araştırması*, no. 53, Seul: Konfüçyüs Enstitüsü, 2013,143-174
- Park, Chan-Sung, *Milliyetçilik Çağı - Japon Egemenliği Altındaki Kore Milliyetçiliği* (민족주의의 시대- 일제하의 한국 민족주의), Seul: Kyungin Kültür Yayınları, 2007
- Park, Chan-sung, *Kore Modern Siyasi Tarihi araştırması* (한국 근대 정치사상사 연구), Seul: Yeoksa Bipyungsa Yayınları, 1992
- Park, Yong-ok, “Devlet Borç Ödeme Hareketine Kadınların Katılması” (국채보상운동에의 여성 참여), *Sachong* vol: 12, Seul: Koryo Üni. Yayınları, 1968, 65-84
- Park, Yong-ok, *Kore Kadınının Japon Karşıtı Hareketinin Tarihi Araştırması*(한국여성 항일 운동사 연구), Seul: Jisik Saneopsa Yayınları, 1996
- Park, Yong-ok, “ABD’deki Koreli Kadınların Bağımsızlık Hareketinin Desteklenmesi Hakkında bir Araştırma” (미주한인여성단체의 광복운동 지원 연구), *Jindan Hakbo* Vol.78 (1994), 254-282
- Park, Yong-ok “1 Mart Öncesi Kadın Hareketi”(3.1 운동 이전의 여성운동), 1 Mart 50. Yıldönümü Anma Tezi, Seul: Don-A Yayınları (1969), 73-89
- Shin, Yong-ha, *Doklip Hyeop-hwe Arştırması I* (독립협회연구 I), Seul: Iljokak Yayınları, 2006
- Smith, D. Anthony. *The Ethnic Origin of Nations*, New York: Basil Blackwell Ltd, 1986
- Yoo, Hyung-won, Çev, Kang, Man-gil, *Kore’nin Silhak Düşüncesi*(한국의 실학 사상), Seul: Samsung Yayınları, 1989
- Daehan Günlük Gazetesi*(대한매일 신보), 21 Şubat 1907
- Dong-A Gazetesi*(동아일보), 5 Nisan 1921
- Dong-A Gazetesi*, (동아일보), 5 Temmuz 1921.
- Dong-A Gazetesi* (동아일보), 26 Mayıs 1920.
- Dong-A Gazetesi*(동아일보), 1 Haziran 1920.
- Dong-A Gazetesi*(동아일보), 10 Haziran 1920.
- Dong-A Gazetesi*(동아일보), 25 Haziran 1920.
- Dong-A Gazetesi*(동아일보), 1 Temmuz 1920.
- Dong-A Gazetesi*(동아일보), 25 Şubat 1923
- Dong-A Gazetesi*(동아일보), 16 Temmuz 1923

Fettâhî'nin Hosn u Dil (Hüsn ü Dil)'i İle Fuzûlî'nin Sıhhat ve Maraz'ının Mukayesesi

A Comparison of Fettahi's Husn u Dil with Fuzuli's Sıhhat ve Maraz

Güller NUHOĞLU¹

¹Istanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: G.N. 0000-0001-7431-8300

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Güller NUHOĞLU (Dr. Öğr. Üyesi),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: gucler.nuhoglu@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 10.11.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
25.11.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
09.01.2021

Kabul/Accepted: 10.01.2021

Atf/Citation: Nuhoglu, Güller. "Fettâhî'nin Hosn u Dil (Hüsn ü Dil)'i İle Fuzûlî'nin Sıhhat ve Maraz'ının Mukayesesi". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 89-109. <https://doi.org/10.26650/jos.823800>

ÖZ

İslâmî edebiyatta seyr ü sülûkun alegorik tarzda anlatımı ilk olarak Arap Edebiyatı'nda ortaya çıkmış, Fars Edebiyatı yoluyla Türk Edebiyatı'na geçmiştir. İbn Sinâ Arapça kaleme aldığı *Salamân u Absâl* eseriyle bu türün ilk örneğini vermiş, bu türde eser veren diğer kalem erbabı onu takip etmişlerdir. Fars Edebiyatı'nda ise Suhreverdî'nin *Munisü'l- uşşâk*'i ve Attâr'ın *Mantiku't- tayr*'i ilk örneklerdir. 15.yy. Fars Edebiyatı'nın önemli şahsiyetlerinden Fettâhî-yi Nişâbüri bu türün ilk temsilcilerinden olmasa da aşk, güzellik, gönül v.s. mazmunları kişileştirerek *Hosn u Dil* (Hüsn ü Dil/ Güzellik ve Gönül) adıyla alegorik tarzda mesnevi yazan ilk kişidir. Eserin konusu görünüşte, Mağrip hükümdarı *Akl*'in oğlu *Dil* ile Maşrik hükümdarı *Aşk*'in kızı *Hosn* arasındaki muaşaka olsa da esasında bir iç yolculuk ve arayış hikayesidir. Bu iç yolculukta kat edilen her bir mekan beden bir uzvu veya insana ait bir kavram olup bu mekanlar seyr ü sülûkta bir basamak olarak tasarlanmıştır. *Hosn u Dil*, Doğu ve Batı edebiyatlarında büyük bir şörete sahip olmuş, eserin tercüme, tanzirleri yapılmış; ondan esinlenerek eserler ortaya konmuştur. Özellikle 16.yy. Türk şairleri eserden derinden etkilenmiş, Lâmiî, Ahî, Vâlî, Muhyî, Sıdkî aynı isimle eseri manzum veya mensur olarak Türkçe'ye çevirmişlerdir. Ayrıca W. Price ve A. Browne taraflarından İngilizce, R. Dvorak tarafından da Almanca çevirileri yapılmıştır. 16.yy. Türk Edebiyatı'nın güçlü şairlerinden Fuzûlî'nin *Sıhhat ve Maraz* isimli eserinin de *Hosn u Dil*'in alegorik kurgusundan izler taşıdığı ileri sürülmüştür. Bu çalışmada *Hosn u Dil*'in, *Sıhhat ve Maraz* üzerindeki etkisi irdelenirken iki eserin örtüştüğü ve ayrıştığı noktaları ortaya koymak için eserler şahıs, mekan ve olay örgüsü yönünden karşılaştırılacaktır.

Anahtar kelimeler: Fettâhî, Fuzûlî, Hosn u Dil, Sıhhat ve Maraz, Alegori

ABSTRACT

The allegorical expression of seyr ü sülûk in Islamic literature first appeared in Arabic texts and was transmitted to Turkish literature via Persian. İbn Sinâ wrote the first example of this genre, his *Salaman u Absal* written in Arabic, and other writers in the genre followed him. In Persian literature, Suhreverdî's *Munisü'l-uşşâk* and Attâr's *Mantiku't-tayr* are the first examples. Although Fettâhî, an important figure of 15th century Persian literature, was not one of the first representatives of this genre, he was the first to write an allegorical mathnawi (the name *Hosn u Dil*) by personifying ideas such as love, beauty, heart, etc. Although the subject of the work is superficially a love story between *Dil*

(*Heart*), the son of the Maghreb ruler *Akl* (*Reason*), and *Husn* (*Beauty*), the daughter of the Mashrik ruler, *Ishk* (*Love*), its theme is actually an inner journey and a quest. Each place traversed in this inner journey is a part of the body and each is designed as a step on *seyr ü sulûk*. *Husn u Dil* has gained a great reputation in both Eastern and Western literature, and has been translated into various other languages, as well as inspiring the publication of many other works of literature. The 16th century Turkish poets were particularly influenced by the work, and those such as Lâmiî, Ahî, Wâlî, Muhyî, and Sîdkî translated the work into Turkish both as poetry and prose. Subsequently, W. Price and A. Browne translated the work into English, and R. Dvorak into German. It has been claimed that Fuzûlî's work, *Sihhat ve Maraz*, also contains traces of the allegorical fiction of *Husn u Dil*. In this article, we will examine that the influence of *Husn u Dil* on *Sihhat ve Maraz*, particularly overlapping and contrasting points of both works in terms of place, person, and storyline.

Keywords: Fattâhî, Fuzûlî, *Husn u Dil*, *Sihhat ve Maraz*, Allegory

EXTENDED ABSTRACT

It is well known that sufis, produced various works by equating the adventure of a human attaining truth with their ontological understanding. Underlying these works is an understanding of *vahdet-i vücûd* (unity of existence), according to which existence is one and what really exists is only the existence of God. A person wishing to understand the truth of this absolute existence must be abstracted from his human existence through the experience of *seyr ü sulûk* (special training of a religious order). Thus, it was deemed inappropriate for those with such experience to simply transcribe their inner experience directly in writing, and an allegorical style of expression was preferred.

The allegorical narration in Islamic literature of *seyr ü sulûk* started with Ibn Sinâ, and other authors of similar works generally imitated him. However, Fattâhî Nishapur was the first to include *seyr ü sulûk*, the subject of his work *Husn u Dil*, by using classical personifications such as love, beauty, and heart. Ostensibly, the subject of the work is the love between *Dil* (*Heart*), the son of the *Maghreb* (West) ruler *Akl* (*Reason*) who was appointed the sultan of *Beden* castle, and *Husn* (*Beauty*), the daughter of the *Mashriq* (East) ruler *Aşk* (*Love*), and the events that occur in other parts of the body as they come together.

This work, which attracted great attention in both Eastern and Western literature, has been translated and replicated with the same or different names. There is a common opinion that Fuzûlî's work, *Sihhat ve Maraz*, also contains traces of *Husn u Dil*'s allegorical approach. To reveal the overlapping and contrasting points of the two works, this study examines them both in terms of person, place, and storyline, and draws conclusions on this basis.

Fuzûlî's work is narrated in two parts, the first of which is an adaptation of the author's understanding of the medicine of his time to literature. It would not be wrong to say that this section is completely original and has been written in a robust and artistic style in terms of both expression and storyline. In the second part of the story, on which this comparison is based, the impact of Fattâhî is clearly apparent. Although this section is comparable Fattâhî's work in terms of style, it seems to be more concise and superficial relative to Fattâhî's detailed fiction.

This is because Fattâhî, who preferred a solitary lifestyle, identified with the main character of his work, *Dil*, and recounted his inner adventure through *Dil*. In fact, there are statements to this effect at the beginning and end of his work. Fuzûlî, meanwhile, declares that his story was transmitted at the beginning of the *Sihhat and Maraz*.

In both works, which are inner journey or quest stories, the characters who will undertake this journey or search and the places where they settle or visit are invented, the former as abstract concepts of human beings and the latter as personifications of the body parts of the lover that are used as place names. These abstract and concrete concepts used in both works, both as person and space, sometimes overlap and sometimes diverge. While Fattâhî associates almost every character with another character or place, Fuzûlî does not endeavor to do so. While Fattâhî generally applies his descriptions to individuals, Fuzûlî prefers to use places.

In terms of storyline, both works contain a long seyr ü sulûk. The place to be visited is *Beden*. In the course of the stories, there are parallels both in events and in the use of common metaphors (such as getting one's desire with magic, overcoming obstacles with hair strands, mirrors, and rings, etc.). Both works conclude with a sufistic expression; in other words, *Dil* and *Rûh* have attained Marifetullah (knowledge of God).

As a result, while Fattâhî's work seems more successful in terms of seyr ü sulûk, Fuzûlî's work is more complementary in so far as it combines medicine and Sufism.

Giriş

Mutasavvıflarca beden vasıtası ile maddi aleme gelen ruhun asli vatanına dönme iştiafında olduğu ve yer yüzünde bir süre bedenle vakit geçirdikten sonra bedenın işlevini yitirmesiyle tekrar ait olduğu yere döndüğu görüşü kabul görmüştür. Bu gerçeğin farkına varan insan, varlığın hakikatini aramaya başlamıştır. Seyr ü sülûk olarak adlandırılan bu serüven bazı kalem erbabınca “*Her heveslinin eli mananın idrâk eteğine uzanmasın diye manayı lâtif işaretler ve gizli remizler yoluyla eda etmek*”¹ maksadıyla yani alegorik tarzda edebiyata uyarlanmış, manzum ve mensur eserler ortaya konmuştur.

İslâmi edebiyatta seyr ü sülûkun alegorik olarak anlatımının önce Arap Edebiyatı'nda ortaya çıktığı, Fars Edebiyatı yoluyla Türk Edebiyatı'na intikal ettiği görüşü hakimdir. İbn Sinâ Arapça kaleme aldığı *Salamân u Absâl* ile alegorik anlatım tarzının kurucusu olmuş, bu türde eser veren diğer yazarlar genellikle onu taklit etmişlerdir.² Fars Edebiyatı'nda ilk alegorik eserler ise Suhreverdi'nin *Munisü'l- 'uşşâk* ve Attâr'ın *Mantku't- tayr* adlı eserleridir. Fettâhî bu türün ilk temsilcilerinden olmamakla birlikte seyr ü sülûku aşk, güzellik ve gönül mazmunlarını kullanarak *Hosn u Dil* adıyla alegorik bir mesnevi tarzında kaleme alan ilk kişidir.

Eser yazıldığı günden itibaren belki yazarından daha fazla üne sahip olmuş, tercümeleeri yapılmış, nazireler yazılmış ve ondan etkilenerek çeşitli eserler ortaya konmuştur.³ Hatta Türk Edebiyatı'nda alegorik tarzda mesnevi yazma geleneğinin *Hüs n ü Dil* hikayeleri ile başladığı öne sürülmüştür.⁴ Özellikle 16.yy. Türk şairleri eserden derinden etkilenmiş, Lâmiî, Ahî, Vâlî, Muhyî, Sıdkî aynı isimle eseri Türkçe'ye tercüme ettikleri gibi ondan mülhem farklı isimlerle de eserler verilmiştir. Bu eserlerin en bilineni Şeyh Galib'in *Hüs n ü Aşk* adlı eseridir. Fuzûlî'nin *Sıhhat ve Maraz (Ruh-nâme)* isimli eserinin de Fettâhî'nin *Hosn u Dil*'inden esinlenerek kaleme alındığı öne sürülmüştür.⁵ Batı'da ise R.Dvorak(Wien, 1889) tarafından Almanca, A. Browne (dublin, 1801) ve W.Price (London, 1828) taraflarından da İngilizce tercümeleeri yapılmıştır.⁶

Bu makalede *Sıhhat ve Maraz*'da Fuzûlî'nin, Fettâhî'den ne derece etkilendiği veya orijinalliği hususu irdelenecektir. İki eser arasındaki karşılaştırmaya zemin hazırlamak için önce müellifler hakkında kısaca bilgi verilecek sonra her iki eser olabildiğince kısa bir şekilde özetlenecektir.

1 Şükrüllâh-ı Şirvânî, *Riyâzü'l- Kulûb, İlim Bahçeleri*, haz. Serpil Koç Konuksever, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019, s. 72.

2 Berat Açıl, “Muhyî's Hüs n ü Dil: An Allegorical Work”, Doktora Tezi, Boğaziçi University, İstanbul, 2010, s. 3-5.

3 Açıl, *a.g.e.*, s.34-40.

4 İskender Pala, “Hüs n ü Dil”, *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012, s. 96.

5 Tahsin Yazıcı, “Fettâhî”, *DİA*, XII, İstanbul: TDV, 1995, s. 485; Abdülkadir Karahan, “Fuzûlî”, *DİA*, XIII, İstanbul: TDV, 1996, s. 245; Pala, *a.g.m.*, s. 96.

6 Açıl, *a.g.e.*, s. 41-46; Yazıcı, *a.g.m.*, s. 485; Pala, *a.g.m.*, s. 98.

1. Fettâhî- yi Nişâbüri

15. yy Fars Edebiyatı şairlerinden Fettâhî- yi Nişâbüri nisbesinden de anlaşıldığı gibi Nişâbürlüdür. 852-853/ 1448-1449'da ölmüştür. İsmi kaynaklarda farklı şekillerde kaydedilmiş olmakla beraber Muhammed b. Yahyâ Sîbek olarak doğruluğu kabul görmüştür. Fettâhî mahlasıdır. Tuffâhî, Esrârî ve Humârî mahlaslarını da kullanmıştır. Münzevi bir hayat süren şairin iyi bir öğrenim gördüğü söylenebilir. Fars Edebiyatı yönünden özelliği, Timurlular devri gazelinin hususiyeti sayılan mana ve tasavvurları şahıslaştırmayı mesnevide ustaca uygulamış olmasıdır. Manzum ve mensur olarak kaleme aldığı eserlerinin çoğu alegorik (sembolik)tir. Eserlerinin adları genellikle birbirine karıştırılmıştır. En ünlü eseri *Hosn u Dil*'dir. Fettâhî önce 5000 beyit civarında mesnevi tarzında kaleme aldığı eserini ikinci kez aynı isimle mensur olarak özetlemiştir. Diğer bazı eserleri: *Destûr-i 'Uşşâk*, *Şebistân- ı Hayâl*, *Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lugât, Dîvân*.⁷

1.1. Hosn u Dil

Yunan şehrinde *Akl(Akıl)* isminde bütün *Mağrib* diyarını hükmünde bulunduran bir hükümdar vardı. Bu hükümdarın, yerine hüküm sürecek bir evlada sahip olamama dışında bir arzusu yoktur. Sonunda Hakk Teâlâ ona bir oğul verir. *Akl*, oğluna *Dil (Gönül)* adını verir. *Dil, Akl*'ın terbiyesiyle padişahlığa layık hale gelince, onun *Beden* adındaki tahkimli kalesine padişah yapılır. *Dil* hak ve adaletiyle alemleri mamur eder. Bir gece tertip ettiği mecliste nedimleriyle tarih okurken söz esnasında *Âb-ı Hayât*'tan söz edilir. Bu çeşmeden su içenin ebedi hayatı kazanacağı söylenir.

Dil'i *Âb-ı Hayât* arzusu sarar. Ancak herkes, onun hakkında kimsenin bilgi sahibi olmadığını ve ona ulaşmanın ise mümkün olmadığını söyler. *Dil* bundan dolayı ümitsizliğe kapılır ve memleket işlerini terk edip halkla ilişkisini keser. *Nazar* isimli casusu ve *Beden* şehrinin muhafızı *Dil*'in huzuruna çıkar, üzüntüsünü sorup sebebini öğrenince *Âb-ı Hayât*'ı aramayı üstlenir.

Nazar'ın ilk uğradığı durak, *Nâmûs*'un hükmündeki *Âfiyet şehridir*. *Nâmûs*'tan olumlu bir cevap alamayan *Nazar* yoluna devam eder. *Zerk*'in yönetimindeki *Zohd (züht)* ve *Riyâ geçidi*'ne gelir. *Zerk*'ten de istediği cevabı alamayınca yoluna devam ederek *Himmet*'in hükmündeki *Hidâyet şehri*'ne varır. *Himmet, Âb-ı Hayât*'ın gerçek olduğunu ama ona ulaşmanın güç olduğunu söyler. *Nazar* ısrar edince onu bilgilendirir ve kardeşi *Kâmet*'e vermek üzere bir mektup yazıp *Nazar*'a verir.

Bu bilgi üzerine mutlu bir şekilde yoluna devam eden *Nazar, Segsâr şehri*'ne ulaşır ama *Segsâr*'ın askerlerine esir düşer. Şehrin hükümdarı olan *Rakîb*'in huzuruna çıkarılır. *Rakîb* onu sorgulayınca hekim ve edip birisi olduğunu, toprağı altın yapacak bir kimyaya sahip olduğunu

7 Devletşâh-i Semerkandî, *Tezkiretü 'ş- şu'arâ*, nşr. Muhammed Ramazânî, Hâver: 1366, s. 314; Fettâhî, *Hosn u Dil*, nşr. Gulâm Rızâ Ferzânîpûr, Tahran: Şirket-i Sehamî, 1351, Önsöz; R.S. Greenshields, *Dastûr-ı Ushshâk: The Book of Lovers*, Berlin: 1926, Önsöz; İhsân Yârşâtur, *Şi'r-i Fârsî der Ahd- i Şâhruh*, Tahran: 1334, s.180-184; Zebihullâh- ı Safâ, *Târîh-i Edebiyyât der İrân*, IV, Tahran, s. 459-460; Yazıcı, a.g.m., s.485; Cl. Huart, "Fettâhî" İA,IV, İstanbul: MEB,1964, s. 582.

söyler. Bu bilgi üzerine, *Rakîb*'i altın hırsı sarar. *Nazar* bu kimyanın *Hosn*'e ait *Didâr şehri*'nde ve *Ruhsâr gülşeni*'nde olduğunu söyleyince *Rakîb* de *Nazar*'la birlikte *Didâr şehrin*'e doğru yola koyulur. *Kâmet*'in bahçesine varırlar. Kardeşinin mektubunu görünce *Himmet*, *Nazar*'a yardım eder. *Nazar*, *Kâmet* sayesinde *Rakîb*'den kurtulur.

Nazar, *Didâr şehri*'ne yöneldiğinde *Kâmet bahçesi*'nde saç teliyle ham gümüştan bir *Kemer*'e asılmış bir dağ görür. *Nazar* bu kemerden, tesadüfen oradan geçen *Hosn*'un kement atıcı emiri *Zolf* (*zülüf*) sayesinde kurtulur. *Nazar*'la aşinalığı olduğunu anlayan *Zolf* sıkıntıya düştüğünde kullanması için kendisine saçından bir tel vererek uğurlar. *Didâr şehri*'ne doğru yola koyulan *Nazar*, *Zolf*'un ordusundaki *Mârpâyân*'ın eline düşer. Bunlardan da kurtulur. Nihayet *Didâr'a* varır. Bu şehirde pek çok acayıplikler görür. *Ruhsâr'a* yönelir. Gülşeni seyrederken *Hosn*'un okçularının komutanı olan *Gamze* ile karşılaşır. *Gamze* onu öldürmek için soyundurunca kolundaki pazubentten kardeşi olduğunu anlar.

Gamze'nin kardeşi *Nazar*'ın şehre geldiğini öğrenen *Hosn* onu görmek ister. *Gamze*, *Nazar*'ı *Hosn*'un huzuruna çıkardığında *Hosn* tarafından imtihan edilir. *Hosn* hazinesindeki bir heykeli *Nazar*'a gösterince *Nazar* aynıyle *Dil*'i görür ve *Hosn*'e bu heykelin *Mağrib ve Şâm* hükümdarının oğlu *Dil* olduğunu söyler. Onu o kadar vafeder ki *Hosn*, *Dil*'e âşık olur ve vuslatını ister. *Nazar* bunun imkânsız olduğunu, eğer kendi adamlarından birini yanına katar ve *Âb-ı Hayât*'i tadarsa kavuşmanın mümkün olabileceğini söyler. *Hosn*, aynadarı *Hayâl*'in *Âb-ı Hayât*'in ve *Fem*'in kaynağının görüldüğü ve taşıyanın görünmez olduğu yüzüğünü *Hayâl* ve *Nazar*'a vererek *Dil*'i getirmeleri için gönderir.

Bir müddet sonra *Nazar* ve *Hayâl*, *Beden şehri*'ne ulaşıp *Dil*'in huzuruna çıkarlar. *Nazar* olup biteni *Dil*'e anlatır. *Dil*, *Hayâl*'in, *Hosn*'un aynadarı ve nakkaş birisi olduğunu öğrenince ondan hünerini göstermesi için bir şekil çizmesini ister. *Hayâl*, *Hosn*'un resmini bir sayfa üzerine çizer, *Dil* o şekli görünce *Hosn*'e âşık olur, *Nazar* ve *Hayâl* ile *Didâr şehri*'ne gitmeye karar verir. Fakat *Akl*'in *Vehm* (*Vehim*) adındaki veziri *Dil*'in kararını öğrenince durumu *Akl*'a bildirir. Bunun üzerine *Akl* onları zindana atar.

Nazar, *Hüs'n*'un kendisine verdiği yüzükle görünmez olup zindandan kaçar. *Didâr şehri*'ne gider, *Ruhsâr gülşeni*'ne geçer, *Fem çeşmesi*'ni görür. Bu çeşmeden *Âb-ı Hayat*'i içmeye niyetlenince yüzüğü suya düşürür. Çeşme kaybolur. *Nazar* buna üzülürken *Rakîb* gelir, kendisini yakalar, evine götürüp zindana atar. *Nazar* zindanda kendine gelince *Zolf*'un verdiği saç telini hatırlar, onu ateşe atar, *Zolf* gelir, onu kurtarıp *Ruhsâr gülşeni*'ne gönderir. *Nazar*, *Didâr şehrin*'e varınca *Hosn*'un yanına gidip olanları anlatır. *Nazar*'ın başından geçenleri duyan *Hosn*, *Gamze*'yi çağırır, *Nazar* ve bir grup güzelle gizlice *Beden şehri*'ne giderek *Dil* ve *Hayâl*'i büyüyle şehirden çıkarmaları için *Beden*'e gönderir.

Nazar ve *Gamze* *Beden*'e yönelince *Akl* yeni bir fitne çıkaracağından korktuğundan *Zerk* ve *Tevbe* (*Tövbe*)'ye mektup yazıp *Nazar*'ı yakalamalarını ister. *Gamze* ve *Nazar*, *Zohd dağı*'na vardıklarında *Tevbe* büyük bir ordu hazırlar ve onlara saldırır. *Nazar* ve *Gamze*, *Tevbe*'yi yenerek *Zohd dağı*'nı ve *Âfiyet şehri*'ni yağmalayıp *Beden şehri*'ne girerler. *Tevbe* de *Beden*'e gelip

Akl'a olanları anlatır. Korkuya kapılan *Akl*, *Dil*'in bağlarını çözerek ondan *Beden şehri*'ne gelen *Nazar* ve *Gamze*'nin ordularını karşılamasını ve *Hosn*'un vuslatı için orduyla *Beden*'den çıkıp *Didâr şehri*'ne gitmesini ister. *Hosn*'un ordularını yenerek ona vasil olmak hususunda *Dil*'i ikna eder. Böylece *Dil* ordunun başına geçer.

Dil, *Sabr* ile *Didâr*'a yönelince *Dil*'in av merakını bilen *Gamze*, beraberindeki güzelleri büyüyle ahu şekline sokar. *Dil* onları avlamak için arkalarından çöle girer, *Akl* da *Beden*'i terk edip ahuların arkasından çöle yönelir. *Gamze* ve *Nazar*, *Dil* ve *Akl*'ı çöle çektikten sonra, *Didâr*'a gidip olanları *Hosn*'e anlatırlar. *Hosn*, babası *Aşk*'a mektup yazıp *Akl*'ın *Didâr*'ı ele geçirmek niyetinde olduğunu söyler. *Aşk* komutanı *Mihr*'i *Dil* ve *Akl*'la savaşmak için görevlendirir. *Mihr*'in ordusu *Hosn*'ün ordusuna katılır ve böylece iki taraf savaşa tutuşur. Sonunda *Hosn*, pehlivanı *Ân* (*cazibe*) sayesinde galip gelir. *Akl* ve *Dil* yakalanır. *Dil*, *Hosn*'un dadısı *Nâz*'ın planı gereği, *Çâh-i Zaken* (*çene çukuru*) denilen zindana atılır. *Akl* da *Çin* (*Beden*)'e gönderilir. *Aşk*, *Maşrik*'ten *Mağrib*'e saldırır ve *Beden şehri*'ni kendine tahtgâh yapar.

Aradan bir müddet geçince *Hosn*, *Dil*'i görmeyi arzular. *Hosn*'un arkadaşı *Vefâ*'nın planı uyarınca *Dil* her gece, baygın bir şekilde *Âşinalık çeşmesi*'nin ortasındaki *Kasr-i Visâl*'e getirilir ve sabaha kadar *Hosn* ile beraber olur. Ancak *Rakîb*'in kötü huylu kızı *Gayr* bu buluşma kendinden gizli yapıldığı için kıskançlık gösterir ve bir hile yaparak *Dil* uykuda iken yatağına girer. Bu durumu gören *Hayâl*, *Hosn*'u haberdar eder. *Dil* ve *Gayr*'ı birlikte gören *Hosn* hiddetlenir, tekrar *Dil*'i *Îtâb* zindanına attırır. *Gayr* da babası *Rakîb*'in yanına kaçar ve onu durumdan haberdar eder.

Rakîb olanları duyunca *Didâr*'a gelir, *Dil*'i *Îtâb* zindanından çıkarır, kendi şehri *Segsâr*'daki *Firâk çölü*'ndeki *Hicrân kalesi*'ne hapseder. *Gayr* da *Hosn*'e bir mektup yazarak yaptıklarını itiraf eder. Gerçeği öğrenen *Hosn* üzüntüye kapılır.

Beden şehrindeki *Dil*'in başına gelenleri duyan *Sabr* (*Sabır*) ve *Himmet* de *Aşk*'tan *Dil*'in kurtarılması için ricacı olurlar. Neticede *Aşk*, *Akl*'ın kendine vezir, *Dil*'in de damadı olmasına razı olur. *Himmet*, *Hicrân kalesi*'ne gidip *Dil*'i zindandan kurtarır ve *Rakîb*'i onun yerine zindana atar.

Aşk, *Akl*'ı *Çin*'den getirir, vezirlik makamına oturtur. *Himmet* de *Hicrân kalesi*'nden *Dil*'i çıkartır, onun yerine *Rakîb*'i bağlar, *Gayr*'ı yakar. Oradan *Didâr şehri*'ne gidip *Hosn* ve *Dil* arasında vuslat akdini bağlar.

Himmet ve *Dil*, *Şehr-i Didâr*'a ulaşip *Bâğ-i Âşinâyî*'de dinlenince her gün *Hosn*'un emirlerinden biri ziyafet düzenler. Düğün hazırlıkları tamamlanınca *Dil*, *Hosn*'un vuslatından muradına erer. Bir gün *Fem* pınarı etrafında dolaşırken *Âb-ı Zindegânî* kıyısında *Hızır A.S.*'a rastlar. *Hızır* ona bu hikayenin sırlarını anlatır, *Dil*, *Hızır*'ın irşadı ile *Fakr* yoluyla tanışır, iyi adlı olmayı şiar edinir, pek çok evladı, eseri ve hayırlı işleri ondan yadigar kalır.⁸

8 Eser özetlenirken şu çalışmalar esas alınmıştır: Rudolf Dvorak, *Hosn u dil persische Allegorie*, von Fattahi aus Nisapur, übersetzt, erklärt und mit Lâmi'î's türkischer Bearbeitung verglichen, Der Kais., Wien: Akademie der Wissenschaften, 1889; Fettâhî, *Hosn u Dil*, nşr. Gulâm Rızâ Ferzânpûr.

1.2. Fuzûlî

16.yy Türk Edebiyatı'nın ünlü şairlerindendir. Hayatı hakkında şöhretine nisbetle bilgi azdır. Adı Mehmettir. Fuzûlî mahlasıdır. Doğum tarihi ve yeri ihtilafli olmakla birlikte 880/1475 veya 888/1483'te Kerbelâ'da doğduğu kabul görmüştür. Hille, Neced, Kerbelâ ve Bağdat'a gitmiş, daha hayatta iken şöhreti İslâm dünyasında yayılmış ve nihayet 963/ 1556'da aynı yerde ölmüştür. İlk eğitimini babasından almış, devrinin bütün ilimlerine vakıf olmayı sanatının ilk şartı saydığı için bu doğrultuda iyi bir tahsil görmüş; Arapça, Farsça, Türkçe ile manzum ve mensur eserler verecek kadar bu dillere hakim olmuştur. Câmî, Hâfız, Nizâmî ve Hâtûfî gibi Fars şairlerinden etkilenmiş, sade ve yalın gazellerinde aşk, ızdırıp, rintlik ve metafizik gibi konuları başarıyla işlemiştir. Arapça, *Farsça, Türkçe dîvânları yanında Sıhhat ve Maraz (Rûh-nâme/ Hüs n ü Aşk), Heft Câm, Rind ü Zâhid, Beng ü Bâde, Leylâ ve Mecnûn* belli başlı eserleridir.⁹

1.3. Sıhhat ve Maraz

Temiz yaradılışlı ve fazilet sahibi birisi vardı. Doğduğu yer *Ceberût* alemi, bulunduğu yer *Lâhût* alemiydi. Bir gün aklına sefer düştü ve *Nâsût* alemine ayak bastı. *Beden* adlı bir ülke gördü. Yedi iklim *Beden* ülkesinin yedi uzvu idi. Lâkapları *Ahlât* olan *Hûn* (kan), *Safrâ*, *Balgam* ve *Sevdâ* isimli dört kardeş burada hüküm sürüyordu. Bu dört kardeş, birbirlerine muhalif olmakla birlikte, birbirlerinden ayrılmazlardı. Dördü de *Mizâc* adlı bir kızın idaresindeydi. *Rûh*, *Beden* ülkesini beğenir, *Mizâc*'a gönül verir ve *Sıhhat* isimli bir oğulları olur. *Rûh*, *Mizâc* ve *Sıhhat*'le *Beden* şehirlerini gezerken üç şehir görür. İlki *Sâmia*, *Bâsıra*, *Şâmme*, *Zâika*, *Lâmise*, *Hiss-i Müşterek*, *Hayâl*, *Mütesarrife- i Hiss- i müşterek*, *Vehm* ve *Hâfıza* isimli on memurun yönettiği on mahalleden oluşan *Dimâğ kalesi*'dir.

Rûh, *Dimâğ*'dan sonra *Ciger şehri*'ne gelir. Bu şehirde de *Gâdiye*, *Nâmiye*, *Müvellide*, *Musavvire*, *Câzibe*, *Mâsike*, *Hâzime*, *Dâfte* isimli sekiz memur görev yapmaktadır. *Rûh* bu şehirden *Dil şehrin*'e geçer. *Dil*'de *umîd* (ümit), *Havf* (korku), *Mehabbet*, *Adâvet* (düşmanlık), *Ferah* ve *Gam* isimli kişiler ikamet etmektedir. *Rûh*, *Dil şehri*'ni diğer şehirlerden daha fazla beğenir ve kendine başkent yapar. Şehri imara başlar. *Erbâb-ı safâ*'dan olan *Umîd*, *Ferah* ve *Mehabbet*'i kendine sohbet arkadaşı yapar. *Adâvet*, *Havf* ve *Gam*'ı *Sıhhat* vasıtasıyla *Dil*'den uzaklaştırır. Kovulanlar kinlenerek *Dil*'den çıkarlar. Böylece *Rûh*, *Dil*'de mutlu olup murada erme sebeplerini hazırlar.

Rûh bir gün meclis kurar, ülkenin hüner sahiplerini huzura çağırır. *Sevdâ*, *Hûn*, *Balgam*, *Safrâ* kendi renklerinde elbiseler giyerek meclisi aydınlatırlar. Her birine *Dil şehri* havalisinde bir menzil tayin edilir. *Sevdâ Siporz (dalak)*'da, *Safrâ Öd*'de, *Hûn Ciger*'de, *Balgam Şoş (karacığer-akciğer)*'da mesken tutar. Meclise katılanlar, yiyecek ve içeceklerle neşelenince *Ahlât* isyana kalkışır ve birbirleriyle çekişmeye başlarlar. *Rûh* bu durumdan rahatsız olup onları azarlar. Onlar kavgayı bırakıp her biri bir köşeye sinerler.

9 M. Fuad Köprülü, "Fuzûlî", İA, IV, İstanbul: MEB, 1964, s. 686-699; Karahan, *a.g.m.*, s. 240-246; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I*, İstanbul: MEB, 1971, s.525- 556.

Rûh'un emriyle *Dil*'i terk eden *Adâvet*, *Havf* ve *Gam* isyan yolunu tutup herkese şikâyet etmektedir. Bir gün kendilerini gurbete süren *Sihhat*'in devletini bozmaya karar verirler. *Havf*'in grubunun başları; *Hayret*, *Dehşet*, *İztirâr* (çaresizlik), *Gam*'ın kabilesinin liderleri; *Mihnet*, *Hasret*, *Hirmân* (mahrumiyet, ümitsizlik), *Rûh* gaflet uykusundayken *Dil* şehrine kast ederler. *Ahlât* da *Rûh*'la arayı bozduğundan *Rûh*'a yardım etmezler. *Rûh* ise *Dil şehri*'nin kapısını kapayıp, tevekkülle kalede oturur. Neşesi kaçar ve ülkesi *Gam*'ın idaresine girer.

Dostları çare aramaya başlar. *Ferah Hosn*'den, *Mehabbet Aşk*'tan, *Umîd* de *Akl*'dan yardım ister. *Ferah Hosn*'u, *Mehabbet* de *Aşk*'ı razı edemez. *Umîd* ise *Akl*'ı ikna eder. Böylece *Akl* kendi adamlarıyla *Dil Şehri*'ne gece baskını yapar. Tutsakları *Gam*'ın tuzağından kurtarır.

Akl'ın ordusu, *Gam*'ın ordusunu yenince *Gam* ve *Havf*'ı bağlarlar. *Adâvet* ise firar edip başka bir fitne koparır. *Adâvet*'in *Maraz* lakaplı bir tanışı vardır. *Maraz Ahlât*'ın *Rûh*'la düşmanlığını bildiğinden, bunu *Adâvet*'e yardım için ganimet sayar. *Gizâ* (gıda)'ya gider. Önce kuru gıda'dan kendisini gizlice *Beden* ülkesine sokmasını ve *Sevdâ* ile görüştürmesini ister. *Gizâ*, *Maraz*'ı *Beden* ülkesindeki *Sevdâ*'ya götürür. *Sevdâ*, *Maraz* ile buluşunca diğer *Ahlât* çaresiz kalır. *Maraz*, *Sodâ* (baş ağrısı) 'ı komutan yapıp *Beden*'de fesata başlar ve onu sarsar. *Sihhat* bu durumu *Rûh*'a, *Rûh* da *Akl*'a bildirir.

Akl, *Sihhat*'in yardımıyla çare aramaya koyulur ve *Sevdâ*'yı tahrik edenin *Gizâ* olduğunu anlayınca, yakınlarından *Perhîz*'i, *Hisleri* korumakla görevlendirir. Böylece *Sevdâ*'yı alt eder *Hûn*'u düzeltmeye koyulur. *Maraz*, *Sevdâ*'nın zayıfladığını *Hûn*'un çoğaldığını görünce *Sevdâ*'dan ayrılıp *Hûn*'a koşar, onu fesada tahrik eder. *Hûn*, *Teb* (*Hararet, ateş*)'i komutan yapıp fesada niyetlenince *Sihhat* tekrar *Akl*'a sığınır. *Akl*, *Hikmet*'e uyar, *Perhîz*den yardım ister. *Perhîz*'in yardımıyla *Hûn*, *Rûh*'a karşı koyamayınca gücü biter.

Maraz, *Balgam*'a tabi olup onu fesat çıkarması için tahrik eder. Bunu anlayan *Sihhat* tekrar *Akl*'a başvurur. *Akl*, *Perhîz*'den *Balgam*'ın kuvvetini düşürmesini ister. *Maraz*, *Balgam*'ın düştüğünü görünce *Safrâ* ile dost olup onu harekete geçirir. *Safrâ*, *Yerekân* (sarılık) ile bedeni zapt etmeye kalkışır. *Sihhat*, *Akl*'dan yardım ister. *Akl*, *Perhîz*'i yardıma çağırır, *Perhîz*'in yardımıyla *Safrâ*'nın kuvvetini kırar ve *Sihhat*, *Maraz*'a galip gelir. *Maraz* ise kaçıp tekrar fitne çıkarmak ister.

Bu sırada *Maraz*'ın oğlu *Ze'f* (*zaaf*) ortaya çıkıp *Maraz*'a yardım teklifinde bulunur. *Maraz*, *Ze'f*den yardım görünce kaçmaktan vazgeçer. *Ahlât* da incinmiş olduğundan *Ze'f*le birlik olur. Hep birlikte *Sihhat*'e saldırırlar. *Sihhat*'e çare arayan *Akl* şaşırır, *Havf* ve *Gam*'ı yanına alıp bir köşeye gizlenir ve kapıyı *Ezdâd*'a kapar. *Sihhat* bu savaşta *Rûh*'un huzurunda yalnız kalır ve ondan himmet dileyip savaşa hazırlanır. *Maraz*, *Şiddet*'le *Sihhat*, *Himmet*'le birbirlerine karşı hücumla kalkışır.

Sihhat'in annesi *Mizâc*, *Ahlât* ile tanışık olduğu için onlardan yardım ister. *Ahlât* da *Maraz*'ı terk edip *Sihhat* ile dost olur. Bunu anlayan *Maraz* firar edince *Ze'f*, *Beden*'de şaşkın kalır. Sonunda yenilip *Beden*'den uzaklaşır. Böylece *Rûh* yüce bir mertebeye erişir ama yalnız kalır. Yalnızlığını gidermek için bir dost dilemektedir.

Hosn, arkadaşı *Ferah*'tan *Rûh*'un evsafını duya duya onu görmeyi arzarlar. *Ferah Rûh*'un *Akl* ile beraber bulunduğunu, bundan dolayı onu görmesinin güç olduğunu söyleyince *Hosn* bildiği efsunla görünmeden *Beden ülkesi*'ne girerek *Rûh*'u etkisine alacağını söyler. Bunun üzerine *Ferah*, *Hosn*'e yol gösterip onu *Beden ülkesi*'ne götürür. *Hosn*, *Beden*'i beğenip vatan edinmek ister. *Hosn*'un güzelliği *Rûh*'u etkiler, askerleri *Şîve*, *Nâz*, *Kirişme*, *İşve* ve *Gamze* de gizlice *Rûh* bölgesine gelir, kimi *Kâmet* ve *Ruhsâr*'a, kimi de *Çeşm* ve *Ebrû*'ya yerleşir.

Aşk'ın yoldaşı *Mehabbet* bu sıralarda *Aşk*'a veda edip *Rûh*'un huzuruna çıkar. *Hosn* hakkında *Aşk*'ın anlattıklarını aynen *Rûh*'ta görür. *Mehabbet*, *Rûh*'u bu güzellikte görünce *Aşk*'ın huzuruna varıp onu *Hosn*'un güzelliğinden haberdar eder ve onun vuslatına yönledirir. Böylece *Aşk*, *Hosn*'un cazibesi ve *Mehabbet*'in rehberliğiyle *Beden ülkesi*'ne gelir, *Rûh*'a tabi olur.

Aşk sürekli *Rûh*'a *Hosn*'u övmektedir. Nihayet *Rûh* da *Hosn*'u görme arzusunu açığa vurur. *Aşk*, *Rûh*'un makamının *Bi-nevalık vâdîsi*'nde olduğunu, onunla buluşmak için kendinden ayrılmak gerektiğini söyler. *Rûh* bunun imkansızlığını söyleyince *Aşk*, *Rûh*'a *Safâ aynası*'nı verir. *Rûh* kendinden habersiz olduğundan aynada gördüğü kusursuz bedeni, *Hosn* zanneder ve ona candan aşık olur. *Rûh* bir müddet aynadaki akse bakıp avunur. *Aşk* resmin düşmanlarının çok olduğunu bunun için onu *İdrâk hazinesi*'nde saklamasını, mutlaka görmek arzusunda ise *Hayâl*'e bir resmini yaptırıp özlemi arttıkça resme bakmasını teklif eder. *Rûh* bir müddet resimle yetinir. Sonunda resimden usanıp mutlaka *Hosn*'e kavuşmak ister. *Aşk* yolun tehlikelerle dolu olduğunu ve menzile varmanın imkansızlığını söyler. *Rûh* zorluğu kabul edince, *Aşk*, ona rehber olur böylece *Ma'sûkluk çölü*'ne ayak basarlar.

Önce *Pây-ı Nâzenin diyarı*'na girerler. Oradan geçip ham gümüşten saf bir mahal olan *Sâk* (*bacak*) isimli yere varırlar. Uçurumlarla dolu dağlık bir yere ulaşırlar. Geçidin sonunda kıldan ince bir *Kemer* (*bel*) görürler. Oradan sırayla *Şikem* (*karın*), *Nâf* (*göbek*), *Sîne sahrası*, *Sâ'id* (*kol*), *Gabgab* (*gerdan*) gibi menzilleri kat ederler. *Hâl* (*ben*) ve *Hatt*'a gece baskını yaparlar. Helak olmaya niyetlenip yola koyulurlar. Yolda baş aşağı bir kuyuya düşerler. Bir çok esirin bulunduğu *Zenahdân kuyusu*'nun dibinde feryad figan ederler. *Gîsû* veya *Zolf* denilen ipe yapışıp kuyudan kurtulurlar. *Leb-i cânperver* isimli çeşmede dinlenirler. Orada inci dolu *Dehen* (ağız) isimli bir kutu bulurlar. Ama başları döndüğünden hemen kaybederler. Oradan sırayla *Hadîka-i Ruhsâr*, *Bunâgûş* (*kulak tozu*) ve hükümdarı *Gamze-i kâtil* olan *Çeşm-i şehlâ*'ya varırlar. Oradan *Hosn*'un karargâhı olan *Tâk-ı Ebrû* ve *Cebîn* (*alın*) menzillerini de aştıktan sonra *Kâkül* isimli zulmet diyarına geçerler. *Rûh* bu karanlığın şiddetine yenilir. *Aşk* onu karanlığın şiddetinden kurtarıp *Kâmet mumu*'nun aydınlığına eriştirir. Bunca zaman *Hosn*'un cilvegâhına varamadıkları için *Rûh* *Aşk*'a çıkışı. *Aşk* her yerin *Hosn*'un cilvegâhı olduğunu ancak *Âşıklık diyarı*'nda bulunan *Sorme-i Âşinâyî*'nin göze çekilmedikçe görülemeyeceğini söyler.

Bunun üzerine *Ma'sûkluk mülkü*'nden geçip, *Âşıklık ülkesi*'ne yönelirler. *Bûstân-i Melâmet*'e varırlar. *Belâ* şehri'ne yönelip *Mihnet* ve *Şiddet* ile tanışırlar. *Acz çölü*'ne girerler. *Hicrân bucağı*'nı vatan yapıp *Hayret* ve *Hirmân* ile arkadaş olurlar. *Nâle-i Zâr* ile sırdaş, *Girye-i dilsûz* ile dost olurlar. *Karâr* ve *Tâkat sınırı*'ndan geçerler, *İhânet vâdîsi*'nde bir süre dolaşırlar. *Âşıklık diyarı*'na yolculuk yaparlar.

Nihayet geri dönerler. *Rûh*, *Beden* ülkesini harap olmuş ve *Hevâs*'ı dağılmış görüp *Aşk*'a çıkışınca *Aşk*, *Safâ aynası*'nın getirilmesini emreder. *Rûh* aynaya bakınca kendi aksini görür. Son derece zayıf ve perişan bir haldedir. *Aşk*'a “bunun kendi resmi olduğunu, önceki resmin nerede olduğunu” sorar. *Aşk*, *Rûh*'a *Âşinâlık sürmesi*'ni verir. *Rûh* sürmeyi gözüne çekince vücûd aynası olmaksızın, suret ve mânâyâ ihtiyacı olmayan ve *Rûh-i Kuds* ile demsâz olan son derece güzel bir suret görür. Artık ne *Hosn*'un ona nazı ne onun *Aşk*'a ihtiyacı vardır. *Rûh* bu makama ulaştınca *Ceberût* ve *Lâhût* alemlerini görür. Hakiki menzile ulaşır. İşin sonunda kendini kendine eriştirir. *Ma'şûkluk* ve *Âşıklık* bu halvetten dışarıda kalır.¹⁰

2. Hosn u Dil ile Sıhhat ve Maraz'ın Mukayesesi

İki eseri karşılaştırmadan önce Fuzûlî'nin *Sıhhat ve Maraz*'ı hakkında kısa bir izahat yapmak karşılaştırma açısından faydalı olacaktır.

Abdülbaki Gölpınarlı eser hakkında şu değerlendirmede bulunur: “*Metin bir üslupla hakikaten Fuzuli'ye yakışan sanatkarane yazılmış olan risale muhteva bakımından iki kısma ayrılabilir. Birinci kısımda pek az tasavvuf, pek çok bilginlik var. İkinci kısım tamamıyla şairane olup güzel bir tarzda yürüyerek tamamıyla tasavvufî bir mahiyet alıyor.*”¹¹ Gölpınarlı bu değerlendirmesiyle ve bu değerlendirmenin devamındaki:” *Sıhhat ve Marazın birinci kısmında mevzu müstakilen tıbdır*”¹² tesbitiyle tıp konusunu bir dereceye kadar tasavvuftan ayrı tutmuş gibi görünüyor. Bu durum bugünkü anlayışa uygun görünse de Fuzûlî'nin çağında böyle olmadığı anlaşılıyor. Nitekim M.Ali Aynî *Tasavvuf Tarihi* adlı eserinde:” *Bilindiği gibi insanın bir cismani kalıbı bir de ruhsal hüviyeti vardır. Cismani kalıbımızı terkip eden organların görevleri ve organik hizmetleri, ilimlerin günümüzde ilerlemesi sayesinde bu husustaki bilgiler eski nazariyelere nisbetle mükemmel bir surette bilinir olmuştur....Ruhani hüviyetimize gelince bu mesele muhtelif felsefe mesleklerine göre başka başka münakaşa edilmektedir.*”¹³ izahatıyla tıp ve tasavvufun birbiriyle iç içe girmiş veya birbirini tamamlayan iki disiplin olduğuna işaret etmektedir.

Fuzûlî'nin eseri tıp ve tasavvufu yani insanın bedeni ve ruhi yönlerini birlikte içermesinden dolayı Fettâhî'nin eserine göre daha bütüncüdür. Ancak Fettâhî eserini seyr ü sülûk üzerine kurguladığından karşılaştırma yapılırken *Sıhhat ve Maraz*'ın daha ziyade ikinci bölümü esas alınacaktır.

10 Eser özetlenirken şu çalışmalar esas alınmıştır: Mevlânâ Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, İstanbul: İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü, 1943; Fuzûlî, *Sıhhat ve Maraz*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Milli Mecmua Basım Evi, 1940.

11 Fuzûlî, *a.e.*, s.11.

12 Fuzûlî, *a.e.*, s.12.

13 Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, İstanbul: Kitabevi,1992, s. 281.

2.1. Şahıs Kadrolarının Mukayesesi

Hüs'n ü Dil adlı eserler görünüşte basit bir aşk hikayesi olmakla birlikte esasında bir iç yolculuğun (seyr ü sülûk) hikayesidir. Bu hikayelerde daima arayan yani aşık *Dil /Rûh*, *Aşk* aranan veya ma'sûk da *Hüs'n*'dür. Çünkü seven gönül, sevilense güzelliştir. Bu iki asil karakterden başlayarak hemen hemen hepsi bir somut kavramın kişileştirilmiş şekli olan karakterler hikayenin akışı içinde ya aşığa yardım eden veya aşığı engelleyen karakterlerdir.

Çalışmanın konusu olan eserlerden Fettâhî'nin hikayesi asıl karakterlerin ismiyle *Hosn u Dil*(*Hüs'n ü Dil*) adını taşıırken Fuzûlî'nin hikayesi *Sıhhat ve Maraz* olarak şöret bulmuştur. Eserin bu ismi taşıması birinci kısmının içeriğiyle alakalıdır yoksa bu hikayenin asıl karakterlerinin isimleri de *Hosn ve Rûh*'dur.

Her iki eserin şahıs kadrosu karşılaştırıldığında en belirgin fark, Fuzûlî'nin şahıs kadrosuna getirdiği açılımdır. Fettâhî'de toplam 38 karakter (*Ân- i Hosn, Aşk, Benefşe, Çeng, Def, Dil, Gamze-i câdû, Gayr, Gul(gül), Hâl, Hayâl, Hızır a.s., Hilâl- i hâcib, Himmet, Hosn, Kâmet, Kâse-i çînî, Lâl-i sâkî, Mârpâyân, Mihr, Nahl, Nâmûs, Nâz, Nazar, Nergis, Nesîm, Ney, Rakîb, Sadr- hâzin /hazinedar, Sabr, Sâk, Tebessüm, Tevbe, Turkân-i câdû-yi fettân, Vefâ, Vehm, Zerk, Zolf*) varken Fuzûlî'de bu sayı 71 (*Adâvet, Akl, Arak /ter, Aşk, Balgam, Bâsire-i rûşen- revân, Câzibe, Dâfie, Dehşet, Ferâh, Gam, Gamze-i kâtil, Gâziye, Giryeye-i dilsûz, Gizâ, Hâfıza, Hâl, Haset, Hasret, Hatt, Havf, Hayâl, Hayret, Hâzime, Hâzin-i İdrâk/ İdrak hazinedarı, Hikmet, Himmet, Hirmân, Hiss-i müşterek, Hûn, Hosn, İstiskâ/ siroz, İşve, İztirâr, Kezb/yalan, Kin, Kirişme, Lâmise-i nik-nâm, Maraz, Mâsike, Mehabbet, Mihnet, Mizâc, Musavvire, Mütessarrife-i hiss-i müşterek, Müvellide, Nâmiye, Nâle- i Zâr, Nâz, Perhîz, Riyâ, Rûh, Rûh-i Kuds, Safrâ, Sâ'id, Sâlûs/ riyakarlık, Sâmia-i münhî- sıfat, Sevdâ, Sıhhat, Sod'â, Şâmm-e-i şemâyîm-düst, Şiddet, Şive, Teb, Umîd, Vehm, Yerekan , Zâyika-i zevk-perest, Ze'f, Zerk*) dir.

Söylemek gerekir ki Fuzûlî'nin şahıs kadrosundaki bu fazlalık, eserin birinci bölümündeki tıbbî tabirlerden kaynaklanmaktadır. İkinci bölümdeki olayların akışı içinde rol alan şahıs sayısı 32 (*Akl, Aşk, Balgam, Ferâh, Gamze-i kâtil, Giryeye-i dilsûz, Hâl, Hatt, Hayâl, Hayret, Hâzin-i İdrâk, Hirmân, Hûn, Hosn, İşve, Kirişme, Mehabbet, Mihnet, Nâle-i Zar, Nâz, Riyâ, Rûh, Rûh-i Kuds, Sâ'id, Sâlûs, Sevdâ, Sıhhat, Şiddet, Şive, Şiddet, Ze'f, Zerk*)'dir

Fuzûlî eserinin ikinci bölümünde Fettâhî ile ortak toplam 10 karakter kullanmıştır. Bu karakterler: *Hayâl, Hosn, Himmet, Akl, Gamze, Aşk, Nâz, Zerk, Hâzin-i İdrâk, Hâl*'dir. Fuzûlî eserine ilave ettiği bunca karaktere rağmen Fettâhî'nin bir çok karakterini de (*Nazar, Tevbe, Sabr, Rakîb, Vefâ, Nâmûs, Mihr, Gayr* v.s.) kullanmamıştır.

Fuzûlî'nin şahıs kadrosunun bir başka özelliği, Fettâhî'nin kullandığı bazı mekan adları (*Şive, İşve, Hatt* v.s.) şahıs adı olarak kullanılırken bazı şahıs isimleri (*Sâk, Kâmet, Zolf, Dil*) de mekan ismi olarak kullanılmıştır. Yine bazı karakterler için Fettâhî'nin oluşturduğu terkipteki sıfatı (*Gamze-i câdû*) değiştirmiştir (*Gamze-i kâtil*).

Şahıs kadrosunun fazlalığı bir tarafa bırakılırsa iki eser arasındaki bir diğer fark belki de en belirgin fark: Fettâhî hemen hemen her karakterini başka bir karakter (*Nazar, Dil*'in casusu;

Vehm, *Dil*'in emiri; *Sabr*, *Dil*'in komutanı; *Mihr*, *Aşk*'ın komutanı; *Hayâl*, *Hosn*'un aynadarı v.s.) veya mekanla ilişkilendirirken (*Akl*, *Mağrib* hükümdarı; *Aşk*, *Maşrik* hükümdarı; *Nâmûs*, *Âfiyet şehri*'nin hükümdarı; *Rakîb*, *Segsâr şehri*'nin hükümdarı; *Kâmet*, *Hidâyet şehri*'nin hükümdarı v.s.) hatta karakterler arasında irsiyet bağı (*Dil*, *Akl*'ın oğlu; *Hosn*, *Aşk*'ın kızı; *Vefâ*, *Mihr*'in kızı; *Tevbe*, *Rakîb*'in oğlu; *Gamze*, *Nazar*'ın kardeşi v.s.) kurarken Fuzûlî'de irsiyet bağı hikayenin birinci bölümünde sadece üç yerde (*Sıhhât*, *Rûh* ve *Mizâc*'in oğlu; *Ze'f*, *Maraz*'ın oğlu; *Ahlât/Hûn*, *Safrâ*', *Balgam*, *Sevdâ*, *Beden ülkesi*'nde hüküm süren dört kardeş) kullanılmıştır. Şahıs- şahıs veya şahıs- mekan ilişkisi de özellikle eserin birinci bölümünde hemen hemen her karakter için (*Sâmia*, *Bâsıra*, *Şâmme*, *Zâika*, *Lâmise*, *Hiss-i müşterek*, *Hayâl*, *Mütesarrife-i hiss-i müşterek*, *Vehm*, *Hâfiza*, *Kal'e-i Dimâğ*'daki on mahallenin on memuru; *umîd*, *Havf*, *Mehabbet*, *Adâvet*, *Ferah*, *Gam*, *Rûh*'un başşehri *Şehr-i Dil*'in altı görevlisi; *Kezb*, *Kin*, *Haset*, *Adâvet*'in kabilesinin liderleri v.s.) kurulmuş olmakla birlikte ikinci bölümde bu durum çok az karakter için (*Ferâh*, *Hosn* ile arkadaş ; *Şive*, *Nâz*, *Kirişme*, *İşve*, *Gamze*, *Hosn*'ün askerleri; *Mehabbet*, *Aşk*'ın yoldaşı; *Gamze*, *Şehla* göz hükümdarı; *Tâk-ı Ebrû*, *Hosn*'un karargahı) söz konusudur.

Fuzûlî bazan Fettâhî ile farklı olan bir karaktere aynı görevi yüklediği gibi (Fettâhî'de esas karakter olan *Dil*'in yerini Fuzûlî'de yine esas karakter olan *Rûh* almıştır.) aynı karaktere aynı görevi de yükleyebilmiştir (Her iki hikayede de *Hayâl*, *Hosn*'un, *Zerk* ise *Akl*'ın adamı). Bazen de aynı isimli karaktere farklı görev yüklemiştir (Fettâhî'de *Himmet*, *Hidâyet şehri*'nin hükümdarı iken Fuzûlî'de *Sıhhât*'in adamı).

Fettâhî eserindeki betimlemeleri karakterler üzerinden yapmışken (*Diyyar-i Maşrik*'de *Aşk* isimli bir padişah vardır. İnsanlar ve periler Süleyman gibi onun hükmü altındadır. *Aşk*'ın son derece olgun, güzellikte emsalsiz ve iyiliğinin ünü Maşrik'e yayılmış bir kızı vardır. Babası ona *Hosn* ismini vermiştir...¹⁴

....*Hosn*'ün *Zolf* isimli bir emiri vardır. Hindistanlıdır. Kement atmada becerikli, ayyar, hilekar, sürekli *Kâmet* bahçesi etrafında ava çıkar...¹⁵

.... *Nazar*'ın gayet hırçın bir kardeşi var. İsmi *Gamze-i câdû*. Küçük yaşta *Nazar*'dan ayrılmış, yağmacıların eline düşmüş, sonunda *Hosn*'un hizmetine girmiş ve *Hosn* onu okcularına kumandan yapmış...¹⁶ v.s.) Fuzûlî, eserin ikinci bölümünde asıl karakter *Rûh* hariç (...*Aşk*'ın yoldaşı mehabbet bu sıralarda *Aşk*'a veda edip *Rûh*'un huzuruna vardı. *Aşk*'tan *Rûh*'un evsafı hakkında ne duydu ise onda gördü: Bir boy uzatmış, bütün alemi süslemiş. Bir yanak ki yanmış, alemi yakmış. Kaküller omuzda, zülüfler kulaklara düşmüş; sümbülü köle, menekşeyi kul etmiş...)¹⁷ şahıslar hakkında böyle bir teferruata girmeyip onları isim olarak zikr etmekle yetinmiş ve bu özelliği mekanlar için kullanmıştır.

14 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s. 85.

15 Fettâhî, *a.e.*, s. 90.

16 Fettâhî, *a.e.*, s. 90-91.

17 Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhât ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s.9.

2.2. Mekân Karşılaştırması

Önceden de işaret edildiği gibi bir iç yolculuk ve arayış hikayesi olan her iki eserde bu yolculuğu ve arayışı gerçekleştirilecek karakterler ve onların yerleştiği veya uğradığı mekanlar, insana ait soyut kavramlar ile ma'sûka ait bedenî uzuvlarının kişileştirilmesi ya da mekân ismi olarak kullanılmasıyla oluşmuştur. Bu uzuvlar daha ziyade klasik şiirin mazmunlarından güzellikle ilgili olanlar olup kat edilen mekanlar ayaktan başlayarak baş, yüz ve nihayet vuslat mekânı olarak ağızda sonuçlanmıştır. Kat edilen her bir mekân seyr ü sülûk'ta bir basamak olarak tasarlanmış gibidir.

Bu bağlamda Fettâhî'nin mekan ismi olarak kullandığı kelime ve terkipler: *Akabe-i Zohd u Riyâ, Bâğ-ı Dilguşâ, Beden, Beyâbân-i Firâk, Bûstân-ı Kâmet, Çâh-ı Zakan, Çeşme-i Âşinâyî, Çeşme-i Fem, Çin, Diyâr- ı Mağrib, Diyâr-ı Maşrik, Gulşen-i Ruhsâr, Habeşe, Hatt, İşve, Kal'e-i Hicrân, Kasr-ı Visâl, Kemer, Kirişme, Kûh-i Kâf, Gonbed-i Dimâğ, Menzîl-i Mârpâyân, Şehr-i Âfiyet, Şehr-i Dîdâr, Şehr-i Hidâyet, Şehr-i Segsâr, Şemâyil, Şîve, Vâdî-i İtâb, Yûnân ve Zengibâr*, olmak üzere 31'dir.

Fuzûlî'nin hikayesindeki mekan isimleri ise şahıs kadrosunun aksine daha çok eserin ikinci bölümündeki olayların akışı içerisinde kullanılmış olup toplamda 40 adettir : *Âlem-i Ceberût, Bâdiye-i Acz, Bâdiye-i Ma'sûkî, Bunâgûş, Bûstân-i Melâmet, Cebîn, Çâh-i Zenahdân, Çeşm-i Şehlâ, Dâyire-i Nâf, Dehen, Diyâr-i Beden, Fezâ- yi Lâhût, Fezâ-yi Nâsût, Gabgab, Gîsû veya Zolf, Hadîka-i Ruhsâr, Hizâne-i İdrâk, Kâkul, Kal'e-i Dimâğ, Kâmet, Kemer, Kışver-i Âşıkî, Kûşe-i Hicrân, Leb-i cân-perver, Mulk-i Ciger, Pây-i Nâzenîn, Sâk, Serhadd-i Karâr ve Tâkat, Sîne, Siporz, Şehr-i Belâ, Şehr-i Dil, Şikem, Şoş, Tâk-i Ebrû, Urûk/ damarlar, Vâdî-i İhânet, Vâdî-i bî-nevâyî.*

*Sıhhat ve Maraz'*ın ikinci bölümünde yer alan mekân isimleri ile *Hosn u Dil'*deki mekân isimleri, şahıs isimlerine nazaran daha fazla örtüşmekte olup *Beden, Dimağ, Ruhsâr, Zakan/ Zenahdân, Kemer, Bûstân-ı Kâmet/ Kâmet, Fem/ Dehen, Kemer'*den oluşan bu ortak kelimeler genel olarak mekan olarak tasarlanmış bedenî uzuvlarıdır.

Önceden işaret edildiği gibi mekân isimlerinde de tıpkı şahıs kadrosunda olduğu gibi Fettâhî'nin şahıs olarak kullandığı bazı isimler (*Dil, Kâmet, Sâk, Zolf, Hilâl- i hâcib v.s.*) Fuzûlî tarafından mekân ismi, mekan isimleri (*İşve, Kirişme, Tâk-ı Ebrû*) de şahıs ismi olarak kurgulanmıştır.

Fettâhî, *Şehr-i Dîdâr ve Bûstân- ı Kâmet* dışındaki mekan isimlerinde detaya girmeden bazen sadece isim zikr etmeyi tercih etmişken Fuzûlî mekan betimlemesine önem vermiştir. Fettâhî, *Şehr-i Dîdâr ve Bûstân-ı Kâmet'*i vasfederken şu ifadeleri kullanmıştır: “.....Aşk'ın bir kızı var....Ona Hosn adını vermiş. Onun için Kâf dağının eteğinde yüce bir şehir kurmuş, onda Cennet gibi bir bağ yaptırmış, o şehrin ismi Dîdâr, o bahçenin lakabı Ruhsâr gülşeni'dir. O bahçede gizli bir çeşme vardır. Onun adı Fem çeşmesi'dir. Âb-ı Hayât o çeşmeden akar.”¹⁸

18 Fettâhî, *Hosn u Dil*, nşr. Dvorak, s. 88.

“Nazar, Rakib’den kurtulunca Kâmet bahçesi’nden Didâr şehri’ne koştu. O bahçede bir çök acayıplıklar gördü. Onlardan biri ham gümüş’den koparılmış bir Kemer idi ki bir dağ bir saç teliyle ona asılmış idi..”¹⁹

Fuzûlî, hikayesinde *Aşk* ve *Rûh*’un *Hosn*’u ararken kat ettikleri güzergâhın bir bölümünü şöyle vafeder: “*Aşk* ve *Rûh* önce *Ma’şûkluk çölüne ayak bastılar. Şaşılacak şeylerle dolu olan o vadiye düştüler. Seferin başlangıcında son derece güzel bir yere eriştiler ki billurdan saf, ipekten yumuşaktı. Oraya aşıkların kanı dökülmüş ve toprağına karılmıştı. Letafette yer yüzünde meşhur olup adı Pây-ı Nâzenin idi. Oradan geçip bir konağına vardılar ve bir durak gördüler. Yeri civa gibi titremekte, vehim ayağı konaklarını geçmede sarsılmaktaydı.....oradan geçip bir sahraya eriştiler....o sahrada asla ot bitmemiş ve hiç bir canlıdan oraya toz konmamıştı. İskender, aynasını orada yapmış; Âd ve İrem ,bağıni oraya kurmuştu. Yani nurdan bir farkı yoktu. Bu sebeple de adı Sine diye meşhur olmuştu....”²⁰*

2.3. Olay Örgüsü Karşılaştırılması

Yukarıda özet halinde verilen her iki eserin muhtevalarına bakıldığında alegorik bir anlatımla “seyr ü sülûk”un konu edildiği görülmektedir. Dolayısıyla her iki eser de yolculuk/ arayış yapısıyla okuyucuya sunulmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte her iki hikâyenin birbirine örtüşen ve ayrışan noktaları mevcuttur. Bu bölümde hikayelerin örtüşen ve ayrışan noktaları ortaya konmaya çalışılacaktır. Karşılaştırılmaya başlamadan, önceden de işaret edildiği gibi Fettâhî’nin hikayesinin asıl kahramanı *Dil*’in yerine Fuzûlî’nin *Rûh*’u tercih ettiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Fettâhî hikayesine *Dil*’in *Beden*’e yerleşmesiyle başlar. *Yûnân*’da hüküm süren *Mağrib diyarı* hükümdarı *Akl* oğlu *Dil*’i, *Beden şehri*’nin hükümdarlığına tayin eder. *Dil* böylece *Beden*’e yerleşir.²¹ Fuzûlî’nin hikayesinde ise *Ceberût alemi*’nde doğmuş, *Lâhût fezası*’na konmuş, temiz yaradılışlı *Rûh* bir gün sefer arzusuna kapılır. *Nâsût alemi*’ne ayak basar. *Beden* adlı bir ülke görüp beğenir ve *Beden ülkesi* şehirlerinden *Dil*’e yerleşir. yani Fettâhî’de *Dil*, *Akl* tarafından *Beden* şehri’nin yönetimine tayin edilmişken Fuzûlî’de *Rûh*, *Beden* şehri’ni kendisi beğenip yerleşmiştir.²²

Her iki hikâyede de *Akl*, aşık ve maşûğun vuslatına engeldir. Fettâhî’de oğlu *Dil*’in *Hosn*’e kavuşmasını engelleyen *Akl*, Fuzûlî’de *Rûh*’a yakınlığı sebebiyle *Hosn*’un *Rûh*’a kavuşmasını engellemeye çalışır. Yine Fettâhî *Aşk*’ı, *Dil*’e kavuşma hususunda kızı *Hosn*’e yardım eden bir karakter olarak kurgulamışken Fuzûlî’de *Aşk*, *Hosn*’e kavuşma sürecinde *Rûh*’a rehberlik eden karakterdir.

19 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s.90.

20 Fuzûlî, *Kitab-ı Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s. 11-12; Fuzûlî, *Sıhhat ve Maraz*, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 33.

21 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s.79.

22 Fuzûlî, *Kitab-ı Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati lugal, Osman Reşer, s.1.

Fettâhî, *Dil*'in arayış hikayesine çıkış noktası olarak *Âb-ı Hayât*'ı koymuş, *Âb-ı Hayât*'ın *Hosn*'un şehrinde olması dolayısı ile *Hosn*'u hikayesine katmıştır. Yani ilk talep eden *Dil*, *Âb-ı Hayât* sebebiyle talep edilen ise *Hosn*'dur. Ancak bu arayışta henüz aşk ilişkisi oluşmamıştır. Dolayısı ile aşk ilişkisini ilk başlatan taraf *Dil* değil *Hosn*'dur. Fuzûlî'de ise, ilk talep eden doğrudan *Hosn*'un kendisi, talep edilen de *Rûh*'dur. Nitekim mutasavvıfların aşk anlayışına göre, önce Tanrı'nın kendisine ve insana duyduğu aşk meydana gelmekte, insanın Tanrı'ya duyduğu aşk bundan sonra oluşmaktadır.

Fettâhî'de hikayenin birinci aşamasında arayışı gerçekleştiren kişi ana karakter *Dil* adına *Nazar* iken, Fuzûlî'de hikayenin birinci aşamasında arayışı gerçekleştiren ve *Hosn*'un, *Beden şehri*'ne yerleşmesini sağlayan *Ferâh*'tır.

Fettâhî'de hikayenin ikinci aşamasında *Dil* adına *Âb-ı Hayât*'ı arayan *Nazar*'dan, *Dil*'in varlığını öğrenen ve böylece ona aşık olan *Hosn*, *Dil*'i talep eder. Fuzûlî'de ise *Aşk*'ın yoldaşı *Mehabbet*, *Rûh*'un huzuruna varıp *Hosn*'un güzelliklerini *Rûh*'da görünce *Âşk*'ı bundan haberdar edip *Hosn*'un vuslatına yönlendirir. *Mehabbet*'in rehberliğiyle *Beden*'e yerleşerek *Rûh*'a tabi olan *Aşk* ise *Rûh*'u *Hosn*'un vuslatı için harekete geçirip bu yolda ona rehberlik eder. Dolayısıyla Fettâhî'de *Aşk*, *Hosn*'un babası olması itibarıyla *Dil*'i talep yönünde zaman zaman kızına yardım ederken Fuzûlî'de *Aşk*, *Rûh*'la beraber bizzatihi *Hosn*'u arar.

Her iki eserde de uzun bir seyr ü sülûk vardır. Fettâhî'de gidilen yer *Âb-ı Hayât*'ın kaynağının bulunduğu yer olan, *Maşrik* hükümdarı *Aşk*'ın, kızı *Hosn* için *Kâf dağı*'nda yaptırdığı *Şehr-i Dîdâr*'da bulunan *Gulşen-i Rûhsâr*'daki *Çeşme-i Fem*'dir. Fuzûlî'de ise gidilen yer *Âşıklık* ve *Ma'sûkluk diyarı*'dır. Her iki hikayede de gezilen *Beden*(vücut) *şehri*'dir. Nitekim Fettâhî, *Nazar*'ın *Beden* şehrindeki yolculuğunun *Kemer* bölümünde belin inceliğine vurgu için şu ifadeleri kullanır:” *Nazar*, *Rakîb*'den kurtulunca *Kâmet bahçesinden Şehr-i Dîdâr*'a koştu. *O bahçede birçok acayıplikler gördü, sayısız garipliklere ulaştı. O cümleden olarak ham gümüştan koparılmış bir Kemer gördü. Bir dağ bir saç teliyle o Kemer'e asılmıştı. Nazar o geçitten geçemeyince şaşırıldı. Bir çare bilemedi....*”²³ Fuzûlî ise *Aşk* ve *Rûh*'un aynı bölgedeki seyahatinde belin inceliğini şu ifadelerle dile getirir:”*Tamamiyle dağlık bir yol gördüler ki orada sonsuz uçurumlar vardı. O dağın geçidinin sonunda kıldan ince bir yol gördüler. Vücudu ortada olmamakla beraber “bel” sözünden başka ondan bir ad ve san da yoktu....*”²⁴

Fettâhî'de *Hosn* ve *Dil*'in vuslatının gerçekleştiği mekân *Çeşme-i Âşinâyî*'deki *Kasr-i Visâl*'dir. Tasavvufda âşinâî, sâlikin yaratıcılık- yaratılmışlık ilişkisindeki sır ve hikmetlere vakıf (âşinâ) olması, ilâhî esrarla tanışması olarak tarif edilir. Bu durumdaki sâlike de âşinâ denir.²⁵Nitekim hikâyede de *Dil* ve *Hosn* ilk olarak *Âşinâlık* çeşmesi'nde bir araya gelirler ancak *Hosn*'u görmenin şevki ile *Dil* kendinden geçer.²⁶ Sonraki buluşmaları ise *Kasr-i Visâl*'de

23 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s. 90.

24 Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s.11; Fuzûlî, *Sıhhat ve Maraz*, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 33.

25 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1966, s.58-59.

26 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s. 111-113.

gerçekleşir. Bu buluşmalarda da *Dil*, *Hosn*'un emri ile bayıltıldığı için vuslatın farkında değildir.²⁷ Fuzûlî'nin hikayesinde ise *Rûh*, *Hosn*'e kavuşmak için cevheri *Derya-yi Âşıkî*'de bulunan *Surme-i Âşinâyî*'ye ihtiyaç duymaktadır.²⁸

Her iki eserde de ortak metaforlar kullanılmıştır. Bunlardan birisi “büyü” metaforudur. Fettâhî'nin hikayesinde *Dil*'in, *Hosn*'le buluşmak için *Dîdâr şehri*'ne gitmek azmiyle, *Beden*'den ayrılacağı duyan *Akl*'in, *Dil* ve *Hayâl*'i tutukladığını²⁹ duyunca hiddetlenen *Hosn*, *Gamze* ve *Nazar*'ın *Beden*'e gidip *Dil* ve *Hayâl*'i “efsun”la kurtarmalarını ister.³⁰ *Akl*, *Gamze* ve *Nazar*'ın *Beden şehri*'nden ayrılıp *Hosn*'un yanına gitmelerini engellemek için, *Zohd* dağı'ndaki *Zerk*'in oğlu *Tevbe*'yi görevlendirir. *Nazar* ve *Gamze* beraberlerindeki bir grup *Turkân-ı câdü-yi fettân*'la *Zühd* dağı'na ulaşıp *Tevbe*'yle savaşa tutuştuğunda *Gamze-i câdü* “kılıç duası” okuyup ordusunu oluşturan *Turkân-ı câdü*lara üfler ve o güzeller bir grup ahu şekline dönüşür. Böylece *Gamze* ve *Nazar*'ın ordusu, *Tevbe*'nin ordusunu yenilgiye uğratır³¹. Fuzûlî'de ise *Hosn*, *Rûh*'u görmek ve onun gül bahçesinden bir marifet gülü dermek arzusuna kapıldığında arkadaşı *Ferah* bunun *Akl*'dan dolayı imkânsız olduğunu beyan eder. *Hosn* ise bildiği “efsun” sayesinde bunun mümkün olduğunu söyler ve bildiği “efsunu” okuyarak *Rûh*'un haberi olmadan *Rûh*'a varır.³²

Bir diğer metafor ise “Zolf / saç” ile aşılmaz engeli aşabilmek veya düştüğü kuyudan kurtulabilmek metaforudur. Fettâhî “saç” metaforunu ateşe atarak yardım istemek³³ veya tutunarak kuyudan çıkmak üzere iki şekilde kullanmıştır. Tutunarak kuyudan çıkma durumunu da iki kez kullanmıştır. İlki, *Âb-ı Hayât*'ı arayan *Nazar*, *Şehr-i Dîdâr*'a gittiğinde bu şehirde birçok tuhaflıklar ve acayıpliklerle karşılaşır. Bu acayıpliklerden biri ham ipekten yapılmış bir *Kemer* olup bir dağ bir saç teli ile bu *Kemer*'e asılmıştır. *Nazar* bu *Kemer*'den geçemeyince çaresiz kalır. Tesadüfen *Hosn*'un *Zolf* isimli emir'i, *Nazar*'ı görür, halini sorar durumunu öğrenince ona acıyan *Zolf*, *Kemer*'in üzerine çıkıp bir kement fırlatır, *Nazar* bu kemente tutunarak aşağıdan yukarı çıkar.³⁴ İkinci olarak da *Hosn* ile *Dil* arasındaki savaşta *Dil* yenilince *Hosn*'un onu itâb için *Gulşen-i Ruhsâr*'daki *Çâh-ı Zakan*'a attırması esnasında gerçekleşir. *Vefâ*'nın teklifiyle *Dil*'in zindandan çıkarılmasına karar verildiğinde *Dil*, *Zolf* sayesinde *Çâh-ı Zakan*'dan çıkarılır.³⁵

Fuzûlî de eserinde “saç” ile kuyudan çıkma metaforunu kullanmış olup bu kullanımı Fettâhî ile örtüşmektedir. Fuzûlî, *Rûh* ve *Aşk*'in *Hosn*'u ararken düştükleri kuyudan kurtulmalarını şu ifadelerle yazıya döker: “...*Rûh* ve *Aşk* helak olmaya gönül verdiler. Baş aşağı bir kuyuya düştüler. O kuyunun son derece gönül üzen bir yer olduğunu ve içinde yüzbinlerce tutsak

27 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s.114-115.

28 Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s. 13,15.

29 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s.97.

30 Fettâhî, *a.e.*, s. 99.

31 Fettâhî, *a.e.*, s.101.

32 Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s. 9; Fuzûlî, *Sıhhat ve Maraz*, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, s.31.

33 Fettâhî, *Husn u Dil*, nşr. Dvorak, s. 98.

34 Fettâhî, *a.e.*, s. 89.

35 Fettâhî, *a.e.*,s. 111-112.

olduğunu gördüler. Kararsız gönüllerin karar ettiği bir yer olup adı Çâh-i Zenahdân idi. Bir müddet o kuyunun dibinde feryat-figan ettiler. Ansızın misk gibi kıvrım kıvrım bir ip gördüler ki aşüfte gönüllerin toplandığı bir ipti. Bazıları ona Gîsû, bazıları da Zolf demişti. kendilerini o ipe bağladılar ve kuyudan kurtulup....”³⁶

Bir başka metafor, “Ayna”dır. Gerçi Fettâhî doğrudan ayna metaforunu kullanmamıştır. Ancak *Hosn*'ün kölesi *Hayâl*'in aynadarlık görevini üstlenmesi ve Fuzûlî'nin hikayesindeki *Hayâl* ile aynı görevi yapması her iki hikâyenin ortak noktalarından biridir.

Fettâhî'de *Hosn*, *Nazar* ve aynadarı *Hayâl*'i *Dil*'i getirmeleri için *Beden*'e gönderir. *Dil*, *Hayâl*'den hünerini sorduğunda *Hayâl*, *Hosn*'ün aynadarı ve nakkaş birisi olduğunu söyler. *Dil* hünerini göstermesini istediğinde *Hayâl*, *Hosn*'ün resmini bir sayfa üzerine çizer. *Dil* resmi görünce *Hosn*'e âşık olur.³⁷ Fuzûlî'de ise, *Rûh*'ün *Hosn*'ü görme ısrarı üzerine *Aşk*, *Hosn*'ün eline *Âyine-i Safâ*'yı verir. Aynada kendi aksini gören *Rûh*, *Hosn* olduğunu zannederek ona âşık olur. *Aşk* aynadaki resmin düşmanları sebebiyle saklanması gerektiğini söyleyince *Rûh* bunu kabul etmez. Bunun üzerine *Aşk*, *Hayâl*'in, resmin suretini yapmasını ve resmin de *İdrâk hazinesi*'ne konulmasını teklif eder ve *Hayâl*, resmin suretini yapar.³⁸

Her iki eserin ortak noktalarından bir diğeri “*Hâtem/ yüzük*” metaforudur. Fetâhî'nin hikayesinde *Hosn*, *Dil*'i getirmeleri için *Nazar* ve *Hayâl*'i *Beden şehri*'ne gönderirken onlara *Hayâl*'in yüzüğünü verir. Yüzüğün özelliği, her kim ağzında taşırsa insanlara görünmez olur, *Âb-ı Hayât* da kendisine görünürdü. *Nazar* ve *Hayâl* bu yüzükle *Dil*'in huzuruna çıkalar, *Dil*, *Hayâl*'in çizdiği *Hosn*'ün resmini görüp ona âşık olur, *Nazar* ve *Hayâl* ile *Didâr* şehrine gitmeye karar verir. Ancak bundan haberdar olan *Akl* onları zindana atınca *Nazar* yüzük sayesinde kaçıp *Didâr şehri*'ne gider. *Gulşen-i Ruhsâr*'daki *Çeşme-i Fem*'den su içmeye niyetlenince yüzük suya düşer, çeşme gözden kaybolur.³⁹

Fuzûlî'nin hikayesinde “yüzük” metaforu yoktur ancak yüzüğün yerine “*Dorc/ kutu*” motifi kullanılmıştır. *Aşk* ve *Rûh*, *Hosn*'u aramak amacıyla *Maşûkluk* beldesine girdiklerinde katettikleri güzergahda hüznü gönüllere ferahlık veren ve feyzi *Âb-ı Hayât'tan* daha güzel olan *Leb-i cân-perver*'de inci dolu bir kutu bulurlar. Kutunun adı *Dehân* idi. Kutuyu ele geçirince sersemleyip kaybederler.⁴⁰

Her iki hikâyede de tasavvufî bir sonuç vardır. Fettâhî'de *Hosn*'ün visalinden muradına eren *Dil*, *Âb-ı Zindegânî* kenarında *Hızır A.S.* görür. Onun sayesinde bu hikayenin bazı sırlarına vakıf olur, irşadıyla fakr yoluyla tanışır, dervişliği beğenir ve iyi adlı olmayı şiar

36 Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s. 12; Fuzûlî, *Sıhhat ve Maraz*, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 34.

37 Fettâhî, *Hüsün u Dil*, nşr. Dvorak, s.96.

38 Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s. 11; Fuzûlî, *Sıhhat ve Maraz*, çev. Abdülbaki Gölpinarlı, s. 32- 33.

39 Fettâhî, *Hüsün u Dil*, nşr. Dvorak, s. 95-98.

40 Fuzûlî, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s. 12.

edinir.⁴¹ Tasavvufda *Âb-ı Hâyât (Âb-ı Zindegânî)* “Ledün” ilminden kinayedir.⁴² Ledün ilmi Allah’dan vasıtasız gelen veya Allah’ın sırlarına ait manevî bilgi yani “marifetullah” olduğuna göre⁴³ dolayısıyla *Dil* marifetullaha ermiştir. Tasavvufta gerçek bilgi ve varlık seyr ü sülûk’un tamamlanmasıyla başlar ve seyr ü sülûkunu tamamlamış sufi alemle irtibata geçebilir, Tanrının tecelligâhı olabilir. Yani Fettâhî’nin hikayesinin sonunda *Dil*, Hakk’ın tecelligâhı olmuştur.

Fuzûlî’de ise hikâyenin sonunda, *Rûh*’un ulaştığı son nokta *Âyine-i Safâ* olarak tanımlanmış olup bu mertebeye ulaşan *Rûh*, aynada kendini görmüştür.⁴⁴ Tasavvufda “ayna”, insan-ı kâmilin kalbidir. Allah’ın zât, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecelligâh olması itibariyle genel manada insana ayna denir.⁴⁵ Dolayısı ile aynada *Rûh*’un kendisi zannettiği akis, Hakk’ın tecellisidir. Yani Fuzûlî’de de *Rûh*, Hakk’ın tecelligâhı olmuştur. dolayısı ile her iki hikayede farklı metaforlar kullanılmış olsa da bitiş aynıdır.

Sonuç

Mutasavvıfların, insanın hakikate ulaşma serüvenini kendi ontolojik anlayışları ile temellendirerek çeşitli eserler ortaya koydukları malumdur. Bu eserlerin arka planında vahdet-i vücud anlayışı vardır. Bu anlayışa göre varlık birdir ve gerçekte var olan sadece Allah’ın varlığıdır. Bu mutlak varlığın hakikatini idrak etmek isteyen insanın, seyr ü sülûk tecrübesiyle beşerî varlığından soyutlanması gerekir. İşte insanın tecrübe ettiği bu içsel deneyimin, tecrübe edenlerce doğrudan yazıya dökülmesi uygun görülmemiş, alegorik bir anlatım tarzı tercih edilmiştir.

Seyr ü sülûk’un alegorik tarzda anlatımı İslâmi edebiyatda İbn Sinâ ile başlamış ve bu türden eser veren diğer yazarlar genellikle onu taklit etmiştir. Ancak Klasik Fars Edebiyatı’nın aşk, güzellik, gönül gibi mazmunlarını kullanarak Seyr ü sülûku *Hosn u Dil* adlı eserinde konu edinen ilk kişi Fettâhî-yi Nişâbüri’dir. Eserin konusu, *Yünân*’da hüküm süren Mağrip hükümdarı *Akl*’ın *Beden* kalesi padişahlığına tayin ettiği oğlu *Dil* ile Maşrik hükümdarı *Aşk*’ın kızı *Hosn* arasındaki aşk ve bunların birbirine kavuşma sürecinde vücudun diğer uzuvlarında geçen olaylardır.

Doğu ve Batı edebiyatlarında büyük ilgi gören eserin aynı veya farklı adlarla tercümeleleri ve tanzirleri yapılmıştır. Ondan esinlenerek eserler kaleme alınmıştır. Fuzûlî’nin *Sihhat ve Maraz* isimli eserinin de *Hosn Dil*’in alegorik kurgusundan izler taşıdığı görüşü hakimdir. Bu çalışmada iki eserin örtüşen ve ayrışan noktalarını ortaya koymak maksadıyla şahıs, mekân ve olay örgüsü yönünden eserler irdelenmiş ve bazı tespitler yapılmıştır.

Fuzûlî’nin eseri iki bölüm üzere kurgulanmış olup birinci bölümü yazarın zamanındaki tıp anlayışının edebiyata uyarlanmasıdır. Bu bölümün tamamen orijinal olduğunu gerek

41 Fettâhî, *Hosn u Dil*, nşr. Dvorak, s. 124-125.

42 İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, I-II, Ankara: Akçağ, t.y., s. 15.

43 Uludağ, *a.g.e.*, s. 335,347.

44 Fuzûlî, *Kitâb-i Sihhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, s. 14.

45 Uludağ, *a.g.e.*, s.72.

ifade gerekse olay örgüsü yönünden son derece sağlam ve sanatkârane bir tarzda kaleme alındığını söylemek yanlış olmaz. Karşılaştırmada esas alınan hikâyenin ikinci bölümünde ise Fettâhî'nin etkisi açıkça görülmektedir. Bu bölüm üslûp yönünden Fettâhî'den geri kalmasa da onun teferruatla bezenmiş kurgusu yanında daha muhtasar ve yüzeysel kalmış gibidir. Bunun sebebi münzevi bir hayat tarzı tercih eden Fettâhî'nin muhtemelen kendini, eserinin ana karakteri olan *Dil* ile özdeşleştirip iç macerasını onun ağzından yazıya dökmüş olmasıdır. Nitekim eserinin başında ve sonunda buna işaret eden ifadeler mevcuttur. Fuzûlî ise *Sıhhat ve Maraz*'ın başlarında hikayesinin nakil olduğunu beyan etmektedir.

Bir iç yolculuk veya arayış hikayesi olan her iki eserde de bu yolculuğu ve arayışı gerçekleştirecek karakterler ve onların yerleştiği ve uğradığı mekanlar, insana ait soyut kavramlar ile sevgilinin bedenî uzuvlarının kişileştirilmesi ya da mekân ismi olarak kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Gerek şahıs gerekse mekân olarak her iki eserde kullanılan bu soyut ve somut kavramlar bazan örtüşmüş bazan da ayrılmıştır. Fettâhî hemen hemen her karakteri başka bir karakter veya mekanla ilişkilendirirken Fuzûlî böyle bir gayret içine girmemiştir. Fettâhî betimlemelerini genellikle şahıslar üzerinden yaparken Fuzûlî mekanlar üzerinden yapmayı tercih etmiştir.

Olay örgüsü yönünden bakıldığında ise her iki hikâyede de uzun bir seyr ü sülûk vardır. Gezilen yer *Beden şehri* 'dir. Hikayelerin akışı içinde olaylarda paralellikler olduğu gibi ortak metaforların kullanımı (Büyü ile istediğini elde edebilme, saç teli ile engelleri aşabilme, ayna ve yüzük gibi..) da söz konusudur. Yine her iki eser tasavvufî bir anlatımla yani hikayelerin baş karakterleri olan *Dil* ve *Rûh*'un marifetullahı ermesiyle sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak Fettâhî'nin eseri seyr ü sülûk anlatımı yönünden daha başarılı gözüktürken Fuzûlî'nin eseri tıp ve tasavvufî bir arada içermesinden dolayı daha bütünlücidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Açıl, Berat, Muhyî's Hüs n ü Dil: An Allegorical Work, Doktora Tezi, Boğaziçi University, İstanbul, 2010.
- Aynî, Mehmet Ali, *Tasavvuf Tarihi*, Sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, İstanbul: Kitabevi, 1992.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul: MEB, 1971.
- Dvorak, Rudolf, *Husn u dil persische Allegorie*, von Fattahi aus Nisapur, übersetzt, erklart und mit Lâmi'î's türkischer Bearbeitung verglichen, Der Kais. Wien: Akademie der Wissenschaften, 1889.
- Fettâhî, *Hosn u Dil*, nşr. Gulâm Rızâ Ferzânepûr, Tahran: Şirket-i Sehamî, 1351.
- Fuzûlî, *Sıhhat ve Maraz*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: Milli Mecmua Basım Evi, 1940.

- Fuzûlî, Mevlânâ, *Kitâb-i Sıhhat ve Maraz*, nşr. Necati Lugal, Osman Reşer, İstanbul: İ.Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü, 1943.
- Greenshields, R.S., *Dastûr-ı Ushshâk: The Book of Lovers*, Berlin, 1926.
- Huart, Cl., “Fettâhî”, İA, IV, İstanbul: MEB, 1964.
- Karahan, Abdülkadir, “Fuzûlî”, DİA, XIII, İstanbul: TDV, 1996.
- Köprülü, M. Fuad, “Fuzûlî”, İA, IV, İstanbul: MEB, 1964.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, I-II, Ankara: Akçağ, t.y.
- Pala, İskender, “Hüsn ü Dil”, *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2012.
- Safâ, Zebihullâh, *Târîh-i Edebiyyât der İrân*, IV, Tahran.
- Semerkindî, Devletşâh, *Tezkiretü 'ş- şu 'arâ*, nşr. Muhammed Ramazânî, Hâver, 1366.
- Şirvânî, Şükrullâh, *Rîyâzü 'l- Kulüb, İlim Bahçeleri*, haz. Serpil Koç Konuksever, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1996.
- Yârşâtur, İhsân, *Şi 'r-i Fârsî der Ahd- i Şâhruh*, Tahran, 1334.
- Yazıcı, Tahsin, “Fettâhî”, DİA XII, İstanbul: TDV, 1995.

Reisüzzâkirîn'in Sefernâme'si ve İstanbul'daki Şiilerin Dinî Hayatı*

Raîs al-Zâkirîn's Safarnameh and the Religious Life of Shi'is in Istanbul

Güllü YILDIZ¹

*Bu çalışmanın ilk bulguları, 17-20 Ekim 2018 tarihlerinde Tiran/Arnavutluk'ta düzenlenen II. Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi'nde (OSARK) "İstanbul'daki Şiilerin Dinî Hayatı: Reisüzzâkirîn'in Ramazan Günlüğü" başlıklı bir bildiri ile sunulmuştur.

¹Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye

ORCID: G.Y.0000-0003-0630-7145

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Güllü YILDIZ (Dr. Öğr. Üyesi),
Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İstanbul, Türkiye
E-posta: gulluyildiz@marmara.edu.tr

Başvuru/Submitted: 07.01.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
26.01.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
14.02.2021

Kabul/Accepted: 15.02.2021

Atf/Citation: Yıldız, Güllü. "Reisüzzâkirîn'in Sefernâme'si ve İstanbul'daki Şiilerin Dinî Hayatı". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 111-124.
<https://doi.org/10.26650/jos.855394>

ÖZ

İstanbul'daki Şiilerin dinî yaşantısı şimdiye kadar sadece Muharrem ayında düzenlenen azadârî merasimleri üzerinden anlatılmıştır. Bu durumda şüphesiz eldeki kaynakların mahiyeti etkili olmuştur ve daha çok kurumsal bir hüviyet taşıyan bu merasimlerin ötesinde dinin ve mezhebin bireylerin gündelik yaşamlarındaki tezahürleri ele alınamamıştır. Bu tek yönlülüğün aşılmasına katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada, İstanbul'daki Şiilerin dinî hayatına dair şimdiye kadar istifade edilmemiş bir kaynak ele alınarak sunduğu bilgiler değerlendirilmektedir. Söz konusu edilecek kaynak, İstanbul yolunu kullanarak hacca giden Reisüzzâkirîn isimli Meşhedli bir ravzahânın (Kerbela ile ilgili mersiyeler okuyan kişi) sefernâme'sidir. Bu sefernâme, müellifinin yaklaşık kırk gün (21 Şâban-3 Şevval 1319/3 Aralık 1901-13 Ocak 1902) kaldığı İstanbul'da Şii toplulukla hemhal olması ve onlara gerek cami minberinde gerekse davet edildiği tüccarların evlerinde dinî hizmetler vermiş olması dolayısıyla çok önemlidir. Vaktinin çoğunluğunu hanın avlusundaki mescitte veya İranlılar'ın evlerinde geçirse de şehri gezme fırsatını da bulmuştur. Çarşı pazar gezip alışveriş yaptığı gibi camileri ve diğer tarihî eserleri görmeye ve köprü, tünel gibi o dönemin teknolojik yeniliklerini tecrübe etmeye de gayret göstermiştir. Reisüzzâkirîn'in günlük tarzında kaleme aldığı ancak tamamlamadığı sefernâme'sinin İstanbul bahsi, bir tür Ramazan günlüğüdür ve gün gün yapılan ibadetleri kaydetmesi itibarıyla Şiilerin dinî yaşantılarına dair ayrıntılar açısından oldukça zengindir. Bu metin aynı zamanda İstanbul'daki Şiilerin dinî inançlarını yaşama anlamında İran'la irtibatlarının mahiyetine dair bilgiler de sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Reisüzzâkirîn, Sefernâme, Hac, İstanbul'daki Şiiler, Dinî Hayat

ABSTRACT

Shi'i religious life in Istanbul has usually been narrated only through the 'azadârî (mourning) ceremonies held during the first ten days of Muharram, a situation that reflects the sources available. Thus, apart from these ceremonies with their somewhat institutionalized character, the religious and sectarian realities of individuals' daily lives have not yet been studied. In this paper, a previously unused source will be examined in detail and its contents evaluated exhaustively. The source in question is a hajj travelogue written by Raîs al-Zâkirîn, a Shi'i pilgrim from Mashhad and rawḏa-khwân who recites excerpts from works on the

martyrs of the Shi'i Imams such as the *Rawḍat al-Shuhadā'* of Husain Wā'iz al-Kāshifi (d. 910/1504). al-Zâkirin's travelogue is significant as the author stayed in Istanbul for 40 days during the Ramadan of the year (21 Sha'bân-3 Shawwâl 1319/3 December 1901-13 January 1902) in company with the city's Shi'i community, presenting religious services in the masjid of Vâlidah Khân and in the houses of merchants to which he was invited. The travelogue includes daily entries and, while not complete, the section pertaining to Istanbul is similar to a Ramadan diary and records all the prayers and services the author attended each day. It is thus very rich in detail about Shi'i religious life. This paper also aims to elucidate the relationship between the Shi'i community in Istanbul and Iran with respect to religious life.

Keywords: Reisüzzâkirin, Sefernâme, Hac, İstanbul'daki Şiiiler, Dinî Hayat

EXTENDED ABSTRACT

Shi'i religious life in Istanbul has usually been narrated only through 'azādārī (mourning) ceremonies held during the first ten days of Muharram, a situation that reflects the sources available. Thus, apart from these ceremonies with their somewhat institutionalized character, the religious and sectarian realities of individuals' daily lives have not yet been studied yet. In this paper, which aims to address this limitation, a previously unused source will be examined in detail and its contents evaluated exhaustively. The source in question is a hajj travelogue written by Raīs al-Zâkirin, a Shi'i pilgrim from Mashhad and rawḍa-khwân who recites excerpts from works on the martyrs of the Shi'i Imams such as the *Rawḍat al-Shuhadā'* of Husain Wā'iz al-Kāshifi (d. 910/1504). Al-Zâkirin's travelogue is significant as the author stayed in Istanbul for 41 days during the Ramadan of the year (21 Sha'bân-3 Shawwâl 1319/3 December 1901-13 January 1902) in company with the city's Shi'i community, presenting religious services in the masjid of Vâlidah Khân and in the houses of merchants to which he was invited. The travelogue includes daily entries and, while not complete, the section pertaining to Istanbul is similar to a Ramadan diary and records all the prayers and services the author attended each day. It is thus very rich in detail about Shi'i religious life. This paper also aims to elucidate the relationship between the Shi'i community in Istanbul and Iran with respect to religious life.

While residing in Vâlidah Khân during his 40-day stay in Istanbul, Raīs al-Zâkirin spent most of his time reciting the Rawḍa and the Qur'an. He also explored the city, visited the imperial mosques and historical monuments, shopped, and encountered technological developments. His most important religious service was the Rawḍa-khwânī. Beside reciting the Rawḍa and praying thereafter, he organized special prayer nights in different venues including his room inside the khan. He was in constant contact with and available to the Iranian community in Istanbul and managed to build very strong relationships with them. In addition to visiting Iranian institutions such as school and hospital, he was particularly interested in their social and religious life and was very keen to discuss Iran's political and social situation with his compatriots in Istanbul. During gatherings at the merchants' house, they not only recited the Rawḍa but also brainstormed about Iran. It seems to have been very important for Raīs al-Zâkirin to learn about and to read Persian newspapers and books published in Istanbul.

The most striking thing that we learn from Raīs al-Zākirīn’s hajj travelogue is that the religious life of Iranian Shi‘is in Istanbul was developing in ways similar to those in Iran. This phenomenon can be observed both in the ‘azādārī ceremonies held after Mirzā Safā’s attempts and in the religious services conducted in Istanbul by figures like Raīs al-Zākirīn. A particularly potent symbol of this is that he delivered to those in need of it the “curative dust of Haram,” i.e., the Shrine of Imam Rezā in Mashhad, which he brought with him all the way to Istanbul. To better understand the connections between Iran and Istanbul’s Iranian community in terms of religious life, additional contemporary sources like Raīs al-Zākirīn’s hajj travelogue are needed, particularly because state archives are not rich enough to reveal these channels of religious interaction.

Giriş

“Valide Han'ın avlusunda bulunan mescidde vaazlar veya Hz. Hüseyin için yazılmış mersiyeler vb. dinlenebiliyordu. Bu maksatla Şiiler ahund ve mollaları davet ediyorlardı. Onun için hitabet kürsüsünde sadece yerli hocalar değil Azerbaycan, Kürdistan ve Bağdat'tan gelen Türk, Kürt ve Arap din adamları da yer alıyordu. Geniş cübbeler giymiş ve çoğu zaman seyidler gibi yeşil büyük sarıklar sarmış bu kimseler kalabalık üzerinde oldukça etkili oluyorlardı (...) Mescid tıklım tıklım doluydu. Bir grup çıkmaya görsün yerine hemen bir başka insan dalgası hücum ediyordu. Muharrem'in on günü boyunca hep böyle oldu.”¹

Gordlevski, 1926 yılında tanık olduğu Muharrem Mâtemi törenlerini kaydederken Muharrem ayının ilk on gününde, İstanbul'da mukim Şiilere dinî hizmet vermek üzere davet edilen mollalardan bu şekilde bahsetmiştir. Özellikle ibadetlerin ve dinî ritüellerin yoğunlaştığı belli zamanlarda bu hizmetler için hocaların ve mollaların farklı mekânlara gitmesi ve oradaki halkla bir araya gelmesi yeni ya da Şiiliğe özgü bir durum değildir. Osmanlı'da da “cerre çıkmak” şeklinde ifade edilen benzer bir uygulamanın varlığı bilinmektedir.² Sefernâmesinde³ İstanbul'daki Şiilerin dinî yaşantılarına dair oldukça değerli bilgiler ve şahsî tecrübeler sunan Reisüzzâkirin de benzer bir amaçla 1319 yılının Ramazan ayı boyunca (Aralık 1901- Ocak 1902) İstanbul'da, ağırlıklı olarak İranlı tüccarların bulunduğu Valide Han'da ikamet etmiş ve dinî hizmetler sunmuştur.

Reisüzzâkirin ve Sefernâmesi

Reisüzzâkirin (Zâkirbaş) lakabı dışında ismi bilinmeyen bu kişi, 24 Receb 1319/6 Kasım 1901'de kendi başına Meşhed yakınlarındaki Köşkâbâd'dan yola çıkmış, Meşhed ve Horasan tarafından gelen hacıların çoğunlukla kullandığı yolu kullanmak suretiyle Aşkâbâd'dan Hazar denizini geçerek Bakü- Tiflis- Batum- İstanbul hattında yolculuk yapmıştır.⁴ Tamamlanmamış olan sefernâmesi İskenderun'da son bulmaktadır. Ramazan ayını İstanbul'da geçirmek üzere yolculuğunu planlayan Reisüzzâkirin, lakabından anlaşıldığı kadarıyla Meşhed ruhanîlerinden birisidir.

Sefernâmeden müellifinin yolculuk esnasındaki yaşı da dâhil olmak üzere hayatı hakkında bir bilgi edinmek mümkün değildir. Ravzahânîliğin ortaya çıkmasından önceki dönemlerde Kerbelâ hadisesini anlatan kişiler için “zâkir” dendiği ve bu ünvanın henüz tamamıyla ortadan

1 V. A. Gordlevski, “Les Jours de Muharram a Constantinople”, *Les Iraniens d'Istanbul* (ed. T. Zarccone, F. Zarinebaf-Shahr), İstanbul-Téhéran: Institut Français de Recherche 1993, s. 239.

2 Diyanet İslam Ansiklopedisi, Mehmet İpşirli, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, “Cer” maddesi, c. VII, s. 388-389.

3 Seyyid Mahmud Mar'aşî tarafından *Sefernâme-i Hacc* başlığıyla yayına hazırlanan Reisüzzâkirin'in sefernâmesi, Caferiyan tarafından hazırlanan antoloji içerisinde yayınlanmıştır. Bkz. Resul Caferiyan (ed.), *Sefernâme-hâ-yi Hacc-ı Kâcârî*, Tahran: Neşr-i İlm 2011, c. VII, s. 303-344.

4 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 305. Aynı yolu kullanan Özbek hacı hakkında bkz. Thierry Zarccone, *Kudüs'teki Orta Asyalı ve Hintli Süfi Hacılar*, çev. Berna Akkıyal, İstanbul: Kabcacı Yayıncılık 2011, s. 15-27, 113. Reisüzzâkirin, Batum'dan İstanbul'a geleceği gemide, kendisi dışında bir İranlı daha olmasına sevindiğini belirtirken, yolcuların çoğunluğunu teşkil eden Özbekler hakkında “Allah birine azab etmek isterse onu Özbeklerle haşr eder” sözünü zikretmiştir. Bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 318.

kalkmadığı⁵ hatırlandığında lakabın buradan geldiği ve iyi bir ravzahân olduğu tahmin edilebilir. Yolculuğun başında sadece Mîrzâ Hasan isminde bir yol arkadaşından bahsetmektedir ancak Batum'dan sonra bu arkadaşını hiç zikretmemiştir. İstanbul'a kadar Bakü, Tiflis ve Batum şehirlerinde İranlılar tarafından ağırlanmış ve İranlı hacılara tahsis edilen misafirhanelerde kalmıştır. Batum'da kendisini tanıyan bir İranlı ile karşılaşması ve bu tanışıklığın sebebini sorduğunda “Meşhed’de, Hacı Muhammed Hüseyin Karabaği’nin Hüseyiniye sarayında, sizin minberinizin dibinde çok oturdum” cevabını alması, Meşhed’de tanınan bir hatip olduğunu ihsas ettirmektedir.⁶

Özellikle Ramazan ayını İstanbul’da geçirmek üzere yolculuğunu planlaması ve Valide Han’daki mescidde ve İranlı tüccarların evlerinde ravzahânlık yapmış olması bunun Osmanlılar’daki cerre çıkmak gibi yaygın bir usul olduğunu düşündürmektedir. Reisüzzâkirin, bu şekilde yolculuğa çıkan bir molla olarak yalnız değildir.⁷ Gordlevski’nin zikrettiği Azerbaycan, Kürdistan ve Irak’dan bu amaçla gelen mollalara Meşhed’den gelenleri de eklemek gerekir.

Reisüzzâkirin’in sefernâmesi, yaklaşık kırk gün (21 Şaban-3 Şevval 1319/3 Aralık 1901-13 Ocak 1902) süren İstanbul’daki ikameti esnasında, şehirdeki Şiî toplulukla bir arada bulunmasını ve onlara sadece mescidin minberinden değil, davet edildiği tüccarların evlerinde de dinî hizmetler vermesini kaydettiği için çok önemlidir. Günlük tarzında kaleme aldığı sefernâmenin İstanbul bahsi, bir tür Ramazan günlüğüdür ve her gün nerede hangi ibadetleri yerine getirdiklerini kaydetmesi itibarıyla İstanbul’da mukim Şiîlerin dinî yaşantıları açısından zengin bir kaynak hüviyetindedir. Bu kaynağı ayrıntılı olarak incelemeye geçmeden önce Reisüzzâkirin’in muhatabı olan İstanbul’daki İranlı Şiî topluluğu ana hatlarıyla da olsa tanıtmak gerekir.

İstanbul’daki İranlı Şiîler

İstanbul’daki İranlılar’ın varlığı hayli eski olmakla birlikte ticarî ve kültürel olarak güçlü bir topluluk haline gelmeleri XIX. asrın ikinci yarısını bulmuştur.⁸ Kaçarlar döneminin tanınmış diplomat ve entelektüellerinden Mîrzâ Muhammed Hüseyin Ferâhânî’nin (öl. 1913) sefernâmesinde kaydettiğine göre 1302/1885 yılında geldiği İstanbul’da yaklaşık olarak 16 bin İranlı yaşamaktadır. Bunların bin kadarı tüccardır ve tüccarların ana mekânı Valide Han’dır. Büyük bir han diye tavsif ettiği Valide Han’ın tamamen İranlılar’la dolu olduğunu da ifade etmiştir.⁹

5 Sayed Kazem Tabatabaei, “Âyin-i Ravzahânî ve nakş-i an der Tahrif-i Hadise-i Kerbela”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbela II* (ed. Alim Yıldız), Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010, s. 447.

6 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 314.

7 Bazen bu mollaların yolları da kesişmektedir. Reisüzzâkirin, Batum’da misafir olduğu bir ravzahânî meclisinde, Tebrizli bir ravzahânın ardından ravza okumuştur. Bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 315.

8 Thierry Zarcone, “La Communauté Iranienne d’Istanbul a la Fin du XIXe et au début du XXe siècle”, *La Shî’a Nell’Impero Ottomano*, Roma: Accademia nazionale dei Lincei 1993, s. 59.

9 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. V, s. 132-133.

Sefaret görevlisi olarak İstanbul'a gelen ve hatıratında İstanbul'daki İranlılar'ı ayrıntılarıyla anlatan Ferâhânî'nin oğlu Han Melik Sâsânî (öl. 1967) de İstanbul'da İran asıllı olup Osmanlı vatandaşlığına geçenlerin haricinde sefaretnâme tezkire kayıtlarından anlaşıldığı üzere 16 bin kişinin İran vatandaşlığında kaldığını belirtmiştir. Bunların çoğu (yüzde sekseni) Azerbaycanlı olup Tebriz, Hoy, Selmas, Şebister ve Mamkan'dan gelmiştir. Azerbaycanlı'lardan sonra ikinci sırayı İsfahanlılar alır. Daha sonra sırasıyla Tahranlılar, Kazvinliler, Horasanlılar ve Kâşanlılar gelmektedir.¹⁰

İstanbul'da hemen hemen her iş ve meslek kolunda çalışan İranlılar'ın birinci uğraşı halı ticaretidir ve İran halısını ithal edip Osmanlı'ya ve Avrupa'ya satan büyük ve tanınmış tüccarları vardır.¹¹ Uğraştıkları meslekler açısından değerlendirildiğinde halıcılardan sonra kitap satıcıları ve kâğıt imalatçıları gelmektedir. Bunların hem sayısı çok fazladır hem de aralarında çok fazla muteber ve servet sahibi tüccar bulunmaktadır.¹² Ayrıca İstanbul'daki tütün tüccarlarının ve sigara satıcılarının, çay ve kahvehane sahiplerinin, araba ve fayton sürücülerinin çoğu da İranlıdır.¹³

İranlıların hem dükkânları hem de evleri, büyük oranda sur içi ve civarında olup Hacı Nazif Ağa Hanı, Büyük Yıldız Han, Sultan Odaları Hanı, Mercan Bekçibaşı, Vezir Han, Cafer Ağa Hanı, Sünbüllü Han, Valide Han ile Beşiktaş ve Üsküdar'da ikamet etmektedirler.¹⁴

Valide Han, İstanbul'da mukim İranlılar'ın en önemli merkezidir.¹⁵ Handa sadece dükkânlar değil hem tüccarların hem de diğer meslekleri icra edenlerin ve yolcuların yaşadığı odalar vardır. Merkez olduğunun en önemli göstergesi de avlusundaki Şîî mescididir. Hanın yapıldığı ilk tarihten itibaren içerisinde bir mescid vardır ancak bu mescidin Şiilerin ibadet mekânı haline gelmesi handa ikamet edenlerin çoğunluğunu İranlılar'ın oluşturduğu XIX. asrın başında olmalıdır.¹⁶ Valide Han, ünü dolayısıyla İstanbul'a gelen İranlı hacıların da uğrak yeridir. Örneğin hac yolculuğu esnasında İstanbul yolunu kullanan Emir Nizam Karagözlü, İstanbul'a vardıklarında İran'dayken adını sürekli duydukları Valide Han'ı görmek istemiş ve 28 Şevval 1319/7 Şubat 1902 Cuma günü bu handaki bir ahbabını ziyaret etmiştir.¹⁷

Pek çok milletten ve dinden insanın yaşadığı İstanbul'da İranlılar da huzur içinde yaşama imkânı bulmuşlardır. İstanbul'u, her ne kadar mezhepsel farklılık olsa da aynı dine mensup

10 Han Melik Sâsânî, *Yâdbudhâ-yı Sefâret-i İstanbul*, Tahran: Şirket-i Sihami 1966, s. 94.

11 Sâsânî, *Yâdbudhâ*, s. 94.

12 Sâsânî, *Yâdbudhâ*, s. 94.

13 Sâsânî, *Yâdbudhâ*, s. 95.

14 BOA, İHR, 74/3603, 14 Ocak 1851 (11 Rabiülevvel 1267)

15 XVII. Asırda Kösem Sultan tarafından, iki katlı ve üç avlulu bir şekilde inşa ettirilen bu hanın ağırlıklı olarak İranlılar'ın kaldığı bir hana dönüşmesi ancak XIX. asırda gerçekleşmiştir. Hanın tarihçesi ve İranlı tüccarların buradaki faaliyetleri için bkz. Filiz Dıġıroġlu, "İstanbul-Tebriz Ticaret Hattında Validehan (XIX-XX. Yüzyıl)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 31, Güz 2014, s. 69-112.

16 Buradaki tarihi mescid 1951'deki bir yangında yıkılmış ve aynı yerine yeniden inşa edilmiştir. Bkz. Zarcone, "La situation du Chi'isme a Istanbul au XIXe et au début du XXe siècle", *Les Iraniens d'Istanbul* (ed. T. Zarcone, F. Zarinebaf-Shahr), Istanbul-Téhéran: Institut Français de Recherche 1993, s. 97-98.

17 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 191-192. Valide Han'ı ziyaret eden bir başka hacı için bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. V, s. 384.

olmaları dolayısıyla İran dışında rahatlıkla yaşayabildikleri bir şehir olarak değerlendirmişlerdir. Bunun en açık ifadelerinden biri, İran tebasından olup 30 yıldır İstanbul'da yaşayan bir kahvecinin sözleridir. Aslen Azerbeycan'ın Erdebil ahalisinden olup Haydarpaşa'da kahvehane işleten bu İranlı, İstanbul gezileri esnasında yolu kahvehaneye düşen İranlı hacılarla sohbet ederken onlara 30 yıldan fazladır burada yaşadığını, İstanbul'u gurbet olarak görmediğini, burada İran'da olduğundan daha rahat yaşadığını söylemiştir.¹⁸

İstanbul'da mukim İranlı Şiîler, sayıca yoğunlaştıkları ve özellikle ticarî faaliyetleri dolayısıyla zenginleştikleri ölçüde kurumsallaşmaya başlamışlar ve İstanbul'da İran sefaretinin yanı sıra okul ve hastane kurmuşlar; ayrıca Osmanlı devletinin kendilerine bir mezarlık tahsis etmesini sağlamışlardır.¹⁹

İstanbul'daki Şiîlerin dinî yaşantıları hakkında ise şimdiye kadar sadece azâdârî merasimleri çerçevesinde çalışmalar yapılmış ve bu bağlamda Valide Han, handaki mescid ve Şiî mezarlığı gibi mekânlarla azâdârî merasimlerinin İstanbul'da halka açık gerçekleşmesini sağlayan en önemli figürlerden Hacı Mîrzâ Safâ üzerinde durulmuştur.²⁰ Bu tek yönlülüğün aşılmasına imkân verecek yeni bir metinle karşı karşıyayız. Bu çalışmada incelediğimiz Reisüzzâkirin isimli Meşhedli molların sefernâmesi, 1860'lardan sonra adeta kurumsallaşan azâdârî merasimlerinin ötesinde bireysel düzlemde ve gündelik hayatın bir parçası olarak yapılan ibadetlere ışık tutacak bilgiler sunmaktadır. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda değinilmeyen daha doğrusu kaynaklardaki bilgilerin sınırlılığı dolayısıyla değinilemeyen bu hususun ele alınması, çalışmamızın ana gayesidir.

Azâdârî merasiminin bir parçası olan ancak onun dışında da icra edilen ravzahânî meclisleri, hem çok farklı zamanlarda ve mekânlarda, çok daha küçük gruplarla yapılabilmesi hem de siyasî otoritenin iznine tabi bir durum olmaması açısından daha bireysel bir dinî ayin olarak değerlendirilebilir. İstanbul'da azâdârî merasimlerine izin verilmesinden önce de Şiîlerin evlerinde ya da Valide Han'daki mescidde ravzahânî meclisi düzenledikleri bilinmektedir. Bu konuda Gordlevski, "Bundan elli veya altmış sene önce Rus vatandaşı bir Şiî, İstanbul'daki evinde bir tören düzenleyip Hz. Hüseyin için yazılan mersiyeyi okutmuştu. Bu anmalar yavaş yavaş yayıldı" şeklinde kayıt düşmüştür.²¹

Başlangıçta, muharrem ayının ilk on günü boyunca, özellikle Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin (öl. 910/1504-05) Kerbelâ şehitlerine yazılmış mersiyelerden oluşan *Ravzatü 'ş-şühedâ* isimli on bölümlük eserinden her gün bir bölüm okunması şeklinde icra edilen bu gelenek, daha

18 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VI, s. 807-808.

19 Sâsânî, *Yâdbudhâ*, s. 103-107. Hac yolculuğu esnasında İstanbul'a uğrayan Ferahani'nin İran okulunu ziyareti için bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. V, s. 265-266.

20 Bkz. Thierry Zarcone, "La situation du Chi'isme a Istanbul au XIXe et au début du XXe siècle", *Les Iraniens d'Istanbul*, s. 97-111; Erika Glassen, "Muharram-ceremonies ('Azâdârî) in Istanbul at the end of the XIXth and the beginning of the XXth century", *Les Iraniens d'Istanbul* (ed. T. Zarcone, F. Zarinabaf-Shahr), Istanbul-Téhéran: Institut Français de Recherche, 1993, s. 113-129.

21 Gordlevski, "Les Jours de Muharram a Constantinople", *Les Iraniens d'Istanbul*, s. 237. Ferâhânî de Valide Han'daki mescidde tüccarlar tarafından ravzahânî icra edildiğini anlatmıştır. Bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. V, s. 264.

sonraları muharrem ve safer aylarında daha yoğun olsa da haftalık, aylık ve daha çok Cuma geceleri olmak üzere yılın tamamında icra edilebilir hale gelmiştir.²² Her yerde yapılabilen bu meclis için umumî bir mekânda bir siyah çadır dikilir. "Hüseyniyye" adı verilen bu mekân, ya bir mesciddir ya büyük bir binadır ya da Hüseyniyye'nin küçük ebatta olanlarına verilen isimle bir tekiyyedir. Bu siyah çadırın kurulduğu mekân bazen bir şahsa ait evin bahçesi bile olabilir. Halkın her tabakasından kişilere açık ravzahânî meclisinde, ravzahân, genelde ya bir minbere ya da sandalyeye, oradakilerle yüzyüze gelecek şekilde oturur. Allah'a hamd u senâ ve Resûlüne ve diğer imâmlara övgülerden sonra Kur'ân-ı Kerim'den bir âyet okur. Bu âyetle ilgili hadisleri nakleder ve şiirler okuyarak konuşmasını sürdürür. Son kısımda Âşûrâ günü ile ilgili konuya giriş yapar. Hüzünlü bir ses tonuyla Kerbelâ Vak'ası'nı canlı bir şekilde anlatır, dinleyenleri coşturmak ve ağlatmak için bütün meziyetlerini sergiler.²³ Ravzahânî meclisine katılmanın, kıyamet günü Hz. Hüseyin'in şefaatine mazhar olmayı sağladığına inanıldığı için de bu meclislere çok önem verilmiştir.²⁴

Reisüzzâkirîn'in İstanbul'daki Ramazan Günleri

Reisüzzâkirîn'in XX. asrın başında çıktığı hac yolculuğu, 24 Receb 1319/6 Kasım 1901'de Meşhed'den başlamıştır.²⁵ İstanbul'a varıncaya kadar uğradığı yerlerde, misafir olduğu evlerde ravzahânîlik yapan²⁶ Reisüzzâkirîn, Bakü'de kendisine mübarek ayı (Ramazan kastediliyor olsa gerek) orada geçirmesi için ısrar edilmesine rağmen bu teklifi kabul etmemiştir.²⁷ Batum'da da iki gün daha beklemesi istenmesi üzerine Ramazan'a kadar İstanbul'a varabileceğini hesap ederek buradaki ikametini uzatmıştır.²⁸

21 Şaban 1319/3 Aralık 1901 tarihinde vardığı İstanbul'da ilk olarak Hacı Rızâ Kulu Horasanî'nin Valide Han'daki odasına yerleşmiştir.²⁹ Buradaki misafirliği kısa sürmüş olmalı ki daha sonra Valide Han'daki bu odaya defaatle ziyarete gittiğini anlatmaktadır. Sonrasında nereye yerleştiğini söylemese de hanın içinde bir oda tutmuş olmalıdır. Hatta tuttuğu odanın

22 Encyclopedia of Islam, Peter Chelkowski, 2. bs., Leiden: Brill, 1995, "Rawdakhwâni" maddesi, c. VIII, s. 465. Bu eserin Fuzûlî (öl. 1556) tarafından yapılan Türkçe çevirisi *Hadikatü's-Süedâ*'nın da muharrem ayında tekkelerde okunması, bazı vakıf kayıtlarında zikredilecek kadar önemli bir gelenek haline gelmiştir. Bursa Ramazan Baba Dergâhı'nın vakfiyesindeki "Her sene Muharrem ayında menkibe-i ciğer-suz-ı şehîd-i Kerbelâ yani *Hadikatü's-Süedâ* okunacaktır" ibaresi için bkz. Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi 2012, s. 270.

23 Chelkowski, "Rawdakhwâni", c. VIII, s. 465. Tabatabaei, "Âyin-i Ravzahânî ve nakş-i an der Tahrif-i Hadise-i Kerbela", s. 446.

24 Chelkowski, "Rawdakhwâni", c. VIII, s. 465.

25 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 309.

26 Örneğin daha yolun başında, Kâhkaha'da misafir olduğu Abdülali Bey'in evinde, ravzahânî meclisi icra edilmiştir. Bkz. Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 309. Batum'daki ravzahânîlikleri için ayrıca bkz. Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 315, 318.

27 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 311.

28 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 315.

29 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 319.

Rızâ Kulu'ya ait başka bir oda olması da muhtemeldir.³⁰ Hacı Rızâ Kulu Horasanî, İranlılar'ın mektep kurmasıyla yakından ilgilenen ve daha sonra mektebin reisliğini yapan bir tüccardır.³¹ Önemli tüccarlardan ve İstanbul'daki Şîi topluluğun önde gelen isimlerinden biri olarak Hacı Rızâ Kulu'nun Meşhed'den gelen bir mollayı kendi odasında misafir etmesi de önemlidir. Hacı Rızâ Kulu, aynı zamanda Reisüzzâkirin'in, evinde ravza meclisi icra edeceği ilk isimdir. İstanbul'a varışının ertesi gününde Valide Han'daki İranlı tüccarlardan bir grubun da hazır bulunduğu bu mecliste Ağa Mîr Ali Eşref, ravza okuma işini Reisüzzâkirin'e bırakmış, o da bir ravza okumuştur.³²

Reisüzzâkirin, İstanbul'daki günlerine hamama giderek başlamıştır. Methini çok duyduğu bu hamamlardan muhtemelen hana yakınlığı sebebiyle Mahmud Paşa hamamını tercih etmiş ve hamamı ve burada başından geçenleri ayrıntılarıyla tasvir etmiştir. İranlı hacıların sefernâmelerinde kalıplaşmış bir anlatı olarak sıklıkla karşılaştığımız “İstanbul hamamlarında yaşanan gayri ahlâkî durumlar”, Reisüzzâkirin tarafından da dillendirilmiştir.³³ Vaktinin çoğunluğunu hanın avlusundaki mescidde veya İranlılar'ın evlerinde geçirse de şehri gezme fırsatını da bulmuştur. Çarşı pazar gezip alışveriş yaptığı³⁴ gibi camileri³⁵ ve diğer tarihi eserleri görmeye ve köprü,³⁶ tünel³⁷ gibi o dönemin teknolojik yeniliklerini tecrübe etmeye de gayret göstermiştir.

Reisüzzâkirin'in, en önemli dinî hizmeti ravzahânlıktır. Gece gündüz, iftardan önce, iftardan sonra, mescidde, han odalarında veya evlerde mütemadiyen ravza okumuştur.³⁸ Bazen sadece minbere çıktığını söylemekle yetinse de bunun ravza okumak için olduğunu tahmin etmek zor değildir.³⁹ Sadece bir defasında o gün hangi ravzayı okuduğunu da belirtmiştir. İran'ın İstanbul sefiri Prens Erfauddevle'nin (öl. 1937) mescide geldiği ramazanın on ikinci günü, Hacı Şeyh isimli başka bir molla'nın minberinden sonra kendisi minbere çıkmış ve ravzadan “Seyyidü'ş-şühedâ'nın meydana gitmesi” bölümünü okumuştur.⁴⁰ Ravza okumanın yanı sıra mescidde Kur'an okuduğuna dair de kayıtlar vardır ancak bunlar ravza kadar yoğun değildir.⁴¹

30 Reisüzzâkirin'in orada kaldığı müddet boyunca yeni hacı gruplarının gelişine şahit olduğu gibi hanın hacıların barınması ve İstanbul'daki Şîi toplulukla irtibat kurması açısından tercih edilen bir mekân olduğu diğer sefernâmelerden de anlaşılmaktadır. Bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 329.

31 Sâsânî, *Yâdbudhâ*, s. 103.

32 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 320.

33 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 319.

34 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, VII, 320, 327, 329.

35 Meşhed'deki Gevherşâhî mescidiyle kıyasladığı Ayasofya Camii'ni ziyareti için bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 320-321. Beyazıt Camii'ni ziyareti ve oradaki kurra ve vaizleri dinlemesi hakkında bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 327.

36 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 321.

37 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 332-333.

38 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 329, 334, 335, 336, 340.

39 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 340.

40 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 329-330.

41 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 328, 334, 335, 340.

Ravzaların peşi sıra dua ettiği gibi özel olarak “İhya geceleri”nde “bütün dostlara, emirü'l-müminîn Şiilerine, hayatta ve ölü olanlara, herkese”⁴² ayrıca “İhya almak” için evine gelenlere ravza ve Kur'an okumanın yanı sıra dua ettiğini görmekteyiz.⁴³ Dolayısıyla bu mübarek ayda gündüzlerin ve gecelerin her anının ibadet ve dualarla dolu dolu geçirilmeye gayret edildiğini söylemek abartılı olmayacaktır. Böyle feyizli geçen gecelerin sonunda memnuniyetini de defterine kaydetmiştir.⁴⁴ Ayrıca yanında getirdiği Harem'in yani Meşhed'deki İmam Rızâ Türbesi'nin tozundan, ihtiyacı olanlara şifa bulmaları ümidiyle dağıttığı da görülmektedir.⁴⁵

Reisüzzâkirin'in ravzahânlık yaptığı mekânlara baktığımızda Valide Han'daki mescid başta gelmektedir. Cuma gününe denk gelen Ramazan ayının ilk günü, Valide Han'daki mescidde minbere çıkmıştır.⁴⁶ Ertesi gün de yine aynı minberdedir. Üstelik sadece gündüz değil gece de minbere çıkmış ve geceyi mescidde geçirmiştir.⁴⁷ Neredeyse her gün mescidin minberinde olduğuna dair kayıtlar düşmüştür günlüğüne.⁴⁸ Ravzanın mescidde belli vakitlerde okunduğu anlaşılrsa da bu vakitleri açıkça belirtmemiştir.⁴⁹ Handa mescid dışında Hacı Rızâ Kulu gibi bazı tüccarların odalarında da zaman zaman ravza okumuştur.⁵⁰

Ramazan olması hasebiyle iftar için davet edildiği evlerde de ravza okuduğu, sohbet ettiği, hiç olmasa kendisinden dua etmesinin beklendiği görülmektedir. Bu davetlerin ev sahipleri, İstanbul'un İran sefiri⁵¹ veya yıllardır İstanbul'da yaşayan Hacı Muhammed Cevâd Isfahanî,⁵² Mîrzâ Abdullah,⁵³ Muhammed Haşim,⁵⁴ Mîr Ali Eşref⁵⁵ gibi Şîi topluluğun hatırlı isimleridir. Meşhed'den gelmiş bir ravzahânı gerektiği şekilde ağırlamak bir tür dinî vecibe olarak algılanmış olmalıdır ki mümkün mertebe her akşam başka bir evde misafir edilmiştir.

Ayrıca Valide Han'da bulunduğunu tahmin ettiğimiz kendi ikamet ettiği odasında da ravza meclislerine ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Ramazanın yirmi üçüncü gecesi, evinde yaptığı ve İstanbul'da yaşayan Ağa Mîrzâ Muhammed Sekkak, Meşhedli Haşim ve diğer hacı arkadaşlarından bazılarının katıldığı bir meclis tertip etmiş ve dokuz saatlik ibadetle dolu bir gecenin sonunda, sefernâmesine “ne güzel bir gece oldu” diye not düşmüştür.⁵⁶

Reisüzzâkirin, gerek mescidde gerekse davetli olduğu evlerde yalnız değildir; başka ravzahânlar da vardır ve onların isimlerini de yeri geldikçe zikretmiştir. Sefernâmedeki

42 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 335.

43 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 334.

44 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 335-336.

45 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 341.

46 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 327.

47 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 327, 340.

48 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 327, 332, 335, 336, 340, 341.

49 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 329.

50 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 327, 328.

51 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 330-331.

52 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 327, 328.

53 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 322.

54 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 340.

55 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 323.

56 Caferiyan, *Sefernâme'hâ*, c. VII, s. 335-336.

kayitlardan, bu dinî hizmetlerin bir şekilde paylaşıldığı, özellikle mescidde belli bir nöbete göre icra edildiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ İsmi zikredilen diğer ravzahânlara örnek olarak Hacı Nizam Alâî, Hacı Mîrzâ Muhammed Ali Ravzahân, Molla İzzet Ravzahân zikredilebilir.⁵⁸ Ayrıca sefernâmenin satır aralarında bir tür rekabetin varlığı da sezilmektedir. Bu rekabetin en açık hissedildiği anlardan biri ramazanın on yedinci günü yaşanmıştır. İsmi sık geçen mollalardan Hacı Şeyh Ali mescidde vaaz etmiş ve halktan yaklaşık 30 lira toplamıştır. Sonra sefirin kardeşi ve Cidde konsolosu Mîrzâ Ali Ekber Han mescide gelmiş ve bilhassa Reisüzzâkirîn'in ravzasını dinlemeye geldiğini söylemiştir. Reisüzzâkirîn, her ne kadar az önce vaaz verildiğini ve para veren halkın dağıldığını söyleyerek isteksizliğini belli etse de minbere çıkıp ravza okumak durumunda kalmıştır.⁵⁹

Diğer mollalarla ilgili değerlendirmelerini de not eden Reisüzzâkirîn, örneğin Hacı Rızâ Kulî'nin odasında toplandıkları bir seferinde Kur'an okuyan Tebrizli bir şeyhin tilavetini beğendiğini ifade etmiştir.⁶⁰ Ramazanın dokuzuncu gecesi mescidin minberinde vaaz eden Şeyh Abdurrahim, Abdulttalib'in Abdullah'ı kurban etmesinden bahsederken, orada bulunanlardan Ağa Mîrzâ Muhammed Ali ayağa kalkıp minbere gitmiş ve Şeyh Abdurrahim'in bu konuyu anlamadığını söyleyerek kendisi izahatlar getirmiştir. Şahit olduğu bu manzarayı değerlendiren Reisüzzâkirîn ise asıl itiraz eden Mîrzâ Muhammed Ali'nin ne dediğini bilmediği görüşündedir.⁶¹

Reisüzzâkirîn, kendisiyle ilgili övgüleri nakletmeyi de ihmal etmemiştir. Sefir Erfauddevle, evine davet ettiği Reisüzzâkirîn'i övgü dolu sözlerle taltif etmiştir. Önceki gün okuduğu ravzadan ne kadar etkilendiğini anlatarak yanındaki ulemadan Hacı Said Efendi'nin çok ağladığını belirtmiş, "eğer ravzahân türkçe bilseydi, insanlar kendisinden nasiplensin diye onu Ehl-i sünnet camilerine götürürdüm" dediğini aktarmıştır.⁶²

Reisüzzâkirîn, bütün vaktini Şii topluluğun merkezinde geçirdiği için onlarla gayet yakın ilişkiler kurmuş, sosyal durumlarıyla ve okul, hastane gibi kurumlarıyla da yakından ilgilenmiştir.⁶³ Ayrıca İran'ın durumuyla ilgili fikir teatisinde bulunmuştur. Zira özellikle evlerde toplandıklarında sadece ravza okumakla kalmadıkları, sohbetler esnasında ister istemez İran'ın durumunun da söz konusu edildiği görülmektedir. Reisüzzâkirîn'in notlarından özellikle Farsça yayınların ilgiyle takip edildiği anlaşılmaktadır. Örneğin İstanbul'daki ilk günlerinde bir gece, sık görüştüğü Ağa Mîrzâ Abdullah'ın evinde *Hablü'l-Metîn* gazetesinin okunduğu

57 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 336.

58 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 323, 328, 332, 336, 340.

59 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 332.

60 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 327.

61 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 328-329.

62 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 331. Pirzâde de sefernâmesinde İranlılar'la muâşeret neticesinde İstanbul'da pek çok kişinin Şii olduğunu iddia etmektedir. Bkz. *Sefernâme-i Hacı Muhammed Ali Pirzâde*, haz. Hafız Ferman Fernaiyan, 2 c., Tahran: Danişgah-ı Tahran 1963, c. II, s. 113.

63 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 321-322.

bir sohbeta iştirak etmiştir.⁶⁴ Yine iftara davetli olduğu Ahmed Tebrizi'nin evinde, Hacı Şeyh Abdurrahim, Mîr Ali Eşref ve Hacı Mîrzâ Abdülkerim'in katıldığı güzel bir sohbet esnasında ev sahibi, Tâlibof'un *Kitâb-ı Ahmed*'ini çok övünce Reisüzzâkirin de kendisine bir nüsha alınması için para vermiştir.⁶⁵

Reisüzzâkirin'in İstanbul'da kurduğu ilişkiler, hem ikameti süresince hem de yolculuğunun kalan kısmında bazı faydalar da sağlamıştır. Kendisini evine davet eden Erfaüddeve'ye fırsattan istifade hacıların yolculukla ilgili bir sıkıntısını nakletmiştir. İstanbul yolunu tercih eden hacıların, tezkirelerini geçerli kılmak için sefarete ödeme yapmak durumunda olmalarından dert yanmış ve orada bulunan bazı tüccarların da ricasıyla ödenen miktarda bir indirim yapılmasını sağlamıştır.⁶⁶

Reisüzzâkirin'in ramazanın sonunda sefirin evinde düzenlenen, kalabalık bir hacı ve tüccar grubunun katıldığı büyük bir bayramlaşmanın ardından yolculuk hazırlıklarıyla uğraştığı görülmektedir.⁶⁷ Yine de 3 Şevval 1319/13 Ocak 1902'de İstanbul'dan ayrılırken buradaki İranlılar, özellikle tüccarlar, hakkında iyi duygular taşımamaktadır. Şiilik korkusu olduğunu söylediği Hacı Mîrzâ Şefî', Hacı Mîrzâ Abdülkerim ve Mîrzâ Tahranî'yi istisna tutarak diğer tüccarların, İran'da önemsiz kişilerken buraya gelip adam oldukları, aslında hepsinin hırsız olduğu şeklinde ithamlarda bulunmuştur. İskenderiye'ye gidiş bileti ile ilgili yaşadığı sıkıntılar bağlamında bu cümleleri kursa da ramazan hasılatından memnun kalmadığı için olması da muhtemeldir.⁶⁸ Şii cemaatin özellikle evlerine davet ettiklerinde kendisine verdikleri hediyelerden bahsetmese de mesciddeki hizmetleri dolayısıyla bir miktar elde etmiş olmalıdır. Zira burada minbere çıkan, vaaz edip ravza okuyan mollar için günlük para toplandığı "bugün Molla İzzet'in nöbet günü. Onun için para topladılar" ifadelerinden anlaşılmaktadır.⁶⁹

Reisüzzâkirin'in, yolculuk boyunca masraflarını kalem kalem kaydetmesi, para konusunda çok hassas bir kişiliğe sahip olduğunu veya en azından sınırlı bir bütçe ile yolculuk yaptığını göstermektedir.⁷⁰ Muhtemelen yolculuğun tamamlanması için İstanbul'da alacağı yardımlara güvenmektedir. Ancak sonuç umduğu gibi gelişmemiş olsa gerek ki İstanbul'dan oldukça memnuniyetsiz ve tüccarlar hakkında bu şekilde ağır ithamlarda bulunarak ayrılmıştır.

64 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 322. Kalküta'da neşredilen ve o yıllarda Pan-İslamist yazıları ve İran'ın sosyo-ekonomik durumuna yönelttiği eleştirileri ile tanınan bu haftalık Farsça gazete hakkında bkz. Browne, *Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge: Cambridge University 1914, s. 73-75; Encyclopedia Iranica, Nassereddin Parvin, Leiden: Brill, 2003, "Habl al-Matin" maddesi, c. XI/4, s. 431-434.

65 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 329. Kitabın muhtevası ve çağdaş İran düşüncesine etkileri açısından genel bir değerlendirme için bkz. Diyanet İslam Ansiklopedisi, Rıza Kurtuluş, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, "Tâlibof" maddesi, c. XXXIX, s. 506-507.

66 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 330-331.

67 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 341-342.

68 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 342.

69 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 336.

70 Örneğin Batum'a vardığında önceki menzilden buraya kadar yol, hamam, kira bedelleri gibi bütün giderlerini hesap etmiş ve kaydetmiştir. Bkz. Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 314.

Reisüzzâkirîn, Osmanlılar'daki dinî kurumları ve işleyişlerini de yakından gözlemlemiştir. Osmanlı Şeyhülislamlık Kurumu, şeyhülislamın aylık geliri, şeyhülislama bağlı çalışanların ve medresede okuyan talebelerin sayısı, talebelerin sultan tarafından vazifelendirilmesi, cami ve medreselerin vakıf gelirleri gibi çeşitli konular hakkında bilgi alarak bunları sefernâmesine kaydetmiştir.⁷¹ Farklı zamanlarda ziyaret ettiği çeşitli camilerde Sünnîlerin ibadetleri, zikirleri ve vaazlarıyla da meslekî olarak ilgilendiği görülmektedir. Özellikle vaazların içerikleri Sünnîleri nasıl algıladığını yansıtmaya açısından ayrıca incelenmeyi hak etmektedir.⁷²

Reisüzzâkirîn'in notlarından bayram gününün tespitinde Sünnîlerle Şîîlerin ayrıştığı ve bayramı farklı günlerde kutladıkları da görülmektedir. İstanbullu'lar o yıl Ramazanı yirmi dokuz gün sayıp otuzuncu gün bayram yapmışlar, Şîîler ise orucu otuza tamamlamışlardır.⁷³

Sonuç

Bu çalışmada İstanbul'daki Şîîlerin dinî yaşantısı hakkında, özellikle kurumsal bir hüviyet taşıyan azâdârî merasimlerinin ötesinde bireylerin gündelik yaşamlarındaki tezahürlerine dair önemli bir kaynak olarak Reisüzzâkirîn'in sefernâmesinin İstanbul bahsi incelenmiştir. 1319 yılı Ramazan ayı boyunca verdiği hizmetler üzerinden de olsa İstanbul'daki Şîîlerin dinî yaşamıyla ilgili yeni bazı tespitler yapılabilmektedir. Şîîlerin dinî yaşayışlarına dair genel özelliklerini taşıdıkları rahatlıkla söylenebilirse de İstanbul'daki Şîîler için bunun müşahhaslaştırılması önemlidir. Dikkat çekici olan husus, İstanbul'daki İranlı Şîîlerin dinî yaşantılarının, gerek azâdârî merasimlerinin icrasını mümkün kılan Mirza Safâ'nın girişimleriyle gerekse dinî hizmetler sunmak amacıyla Meşhed'den gelen Reisüzzâkirîn'in faaliyetleriyle olsun İran'la irtibatlı olarak şekillenmesidir. Reisüzzâkirîn'in İstanbul'daki müminlere şifa dağıtmak için yanında getirdiği Harem'in tozu, bu beslenme güçlü bir sembolüdür. Ancak İstanbul'daki Şîîlerin dinî inançlarını yaşama anlamında İran'la irtibatlarının mahiyetini bütün yönleriyle ortaya koymak için bu sefernâme gibi başka çağdaş kaynaklara ihtiyaç vardır. Zira iki devletin arşivleri, dinî beslenme kanallarını göstermek açısından, bu tarz kişisel metinlere kıyasla çok yavan kalmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

71 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 321-322.

72 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 333-334, 336-339, 340-341.

73 Caferiyan, *Sefernâme-hâ*, c. VII, s. 341.

Kaynakça/References

BOA, İ.HR, 74/3603, 14 Ocak 1851 (11 Rabiülevvel 1267)

Browne, Edward, *Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge: Cambridge University Press, 1914.

Caferiyan, Resul (ed.), *Sefernâme-hâ-yi Hacc-ı Kâcârî*, 8 cilt, Tahran: Neşr-i İlm, 2011.

Dığıroğlu, Filiz, "İstanbul-Tebriz Ticaret Hattında Validehan (XIX-XX. Yüzyıl)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 31, Güz 2014, s. 69-112.

Diyanet İslam Ansiklopedisi, Mehmet İpşirli, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, "Cer" maddesi, c. VII, s. 388-389.

Diyanet İslam Ansiklopedisi, Rıza Kurtuluş, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, "Tâlibof" maddesi, c. XXXIX, s. 506-507.

Encyclopedia Iranica (ed. Ehsan Yarshater), Nassereddin Parvin, Leiden: Brill, 2003, "Habl al-Matin" maddesi, c. XI/4, s. 431-434.

Encyclopedia of Islam, Peter Chelkowski, 2. bs., Leiden: Brill, 1995, "Rawdakhwânî" maddesi, c. VIII, s. 465.

Fermaiyan, Hafız Ferman (haz.), *Sefernâme-i Hacı Muhammed Ali Pirzâde*, 2 cilt, Tahran: Danişgah-ı Tahran, 1963.

Glassen, Erika, "Muharram-ceremonies ('Azâdârî) in Istanbul at the end of the XIXth and the beginning of the XXth century", *Les Iraniens d'Istanbul* (ed. T. Zarcone, F. Zarinebaf-Shahr), İstanbul-Téhéran: Institut Français de Recherche, 1993, s. 113-129.

Gordlevski, V. A., "Les Jours de Muharram a Constantinople", *Les Iraniens d'Istanbul* (ed. T. Zarcone, F. Zarinebaf-Shahr), İstanbul-Téhéran: Institut Français de Recherche, 1993, s. 235-242.

Kara, Mustafa, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012.

Sâsânî, Han Melik, *Yâdbudhâ-yı Sefâret-i İstanbul*, Tahran: Şirket-i Sihami, 1966.

Tabatabaei, Sayed Kazem, "Âyin-i Ravzahânî ve nakş-i an der Tahrif-i Hadise-i Kerbela", *Çeşitli Yönleriyle Kerbela II* (ed. Alim Yıldız), Sivas: Asitan Yayıncılık, 2010, s. 441-452.

Zarcone, Thierry, "La Communauté Iranienne d'Istanbul a la Fin du XIXe et au début du XXe siècle", *La Shi'a Nell'Impero Ottomano*, Roma: Accademia nazionale dei Lincei, 1993, s. 57-83.

Zarcone, Thierry, "La situation du Chi'isme a Istanbul au XIXe et au début du XXe siècle", *Les Iraniens d'Istanbul* (ed. T. Zarcone, F. Zarinebaf-Shahr), İstanbul-Téhéran: Institut Français de Recherche, 1993, s. 97-111.

Zarcone, Thierry, *Kudüs'teki Orta Asyalı ve Hintli Sufî Hacılar*, çev. Berna Akkıyal, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2011.

A Review of Khitan Language Materials

Kıtan Dilinde Yazılmış Materyallere Genel Bakış

Kubilay ATİK¹

ABSTRACT

The Khitan people, who have now disappeared for a long time, were an important group during the medieval period in East and Central Asia. Despite having established the Liao Dynasty and the Qara Khitai states, their language and script were forgotten following the Mongol conquests and they were largely assimilated by the Mongols. As a matter of fact, Yelü Chucai was perhaps the most famous Khitan of his time, and in modern times, studies on Yelü Chucai surpass those on Abaoji, the founder of the Liao dynasty. He has been presented as a great intellectual by his Chinese, Mongol and Khitan contemporaries as well as modern historians. However, this article aims to demonstrate that there was nothing extraordinary about a Khitan being on par with his Han Chinese, Persian or Central Asian counterparts intellectually by the time of Chucai, and his success was a culmination of over a century of Khitan tradition in both Khitan and Chinese. This study introduces and examines the development of the written tradition in the Khitan language and aims to demonstrate that Yelü Chucai was not an exception, but rather the norm by the time of Jिंगgis Qaghan, who called him "urtuq saqal". The approach to Khitan literature was divided along historical period lines rather than linguistic lines. The Khitan words and titles have been written in Latin letters, since it was not possible to write them in either Khitan scripts.

Keywords: Khitans, Khitan Intellectuals, Khitan Literature, Liao Dynasty, Khitan Language

ÖZ

Uzun süre önce ortadan kalkmış olan Kıtan halkı orta çağda Doğu Asya ve Orta Asya'da önemli bir topluluktu. Liao Hanedanı ve Kara Hitay devletini kurmalarına karşın dilleri ve yazıları Moğol fetihleri sonrasında büyük oranda Moğolların arasında asimile olmaları sonucunda unutulmuştur. Aslına bakılırsa Yelü Chucai belki de döneminin en ünlü Kıtanı idi, ve çağdaş dönemde de Yelü Chucai üzerine araştırmalar neredeyse Liao Hanedanının kurucusu olan Abaoji'yi geçmektedir. Yelü Chucai çağdaşı olan Moğol, Çinli ve Kıtanlar ve de günümüz tarihçileri tarafından büyük bir aydın olarak görülmektedir. Ancak bu makale bir Kıtan'ın bu dönemde Çinli, İranlı, ya da Orta Asyalı meslektaşlarından entelektüel olarak çok farklı olmadığını ve bir yüzyıldan daha uzun süredir gelişen Kıtan yazı geleneğinin bu durumun nedeni olduğunu gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma Kıtan dilinde yazılmış olan edebiyat geleneğinin gelişimini incelemektedir ve Cengiz Kağan tarafından "urtuk sakal" olarak adlandırılan Yelü Chucai dönemine

¹Neşehir Hacı Bektaş Veli University,
Department of History, Neşehir, Turkey

ORCID: K.A. 0000-0001-7657-6645

Corresponding author/Sorumlu yazar:

Kubilay ATİK (Asst. Prof.),
Neşehir Hacı Bektaş Veli University, Department
of History, Neşehir, Turkey
E-mail: kubilayatik@gmail.com

Submitted/Başvuru: 06.02.2021

Revision Requested/Revizyon Talebi:
08.02.2021

Last Revision Received/Son Revizyon:
26.03.2021

Accepted/Kabul: 26.03.2021

Citation/Atf: Atik, Kubilay. "A Review of Khitan Language Materials", *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 125-136.
<https://doi.org/10.26650/jos.875458>

gelindiğinde Kitanların artık son derece gelişmiş bir yazın geleneğine sahip olduğunu ve Yelü Chucai'ın bir istisnadan çok bir norm olduğunu göz önüne sermeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada Kitan yazınına olan yaklaşım dilbilim temelli olarak değil metinlerin yazıldığı dönem göz önüne alınarak dönemsel olarak bölümlere ayrılmıştır. Kitan dilindeki unvan ve sözcükler Kitan karakterleri ile aktarım mümkün olmadığından Latin alfabesi ile aktarılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kitanlar, Kitan Aydınlar, Kitan Yazını, Liao Hanedanı, Kitan Dili

Introduction

The Khitans were originally semi-nomadic people living on the southern edge of Manchuria around the mouth of Liao river. During the Tang dynasty, they were pressed between the Türk¹ Qaghanate and the Tang pledging their allegiance to one or the other side. However, both sides would attack the Khitans whenever the Khitans began to gain strength and pose a threat to the balance of power. After the collapse of the Türk Qaghanate, the Khitans became vassals of the Uighur Qaghanate. As a result of the collapse of both the Goguryeo (高句麗) state in Manchuria and the Tibetan Empire, the balance of power that had been established between the steppe and China was rendered useless. Until that time, the Goguryeo state in Manchuria balanced the Tang and Türk Qaghanate in the east, allying with the weaker party, and the Tibetans used the same strategy in the west. Thus, there was a delicate balance of power which no party wanted to upset.² As a result, whenever a new power, such as the Khitans or the Tuyuhun would begin to rise, these states would even ally with each other to crush the rising power. However, when all these states collapsed, with the exception of the Tang dynasty, which was in no position to hinder the Khitans from strengthening their position in Manchuria after An Lushan's rebellion, using Khitan cavalry, the Khitans swiftly overcame their opponents³. Following the collapse of the Tang Dynasty in China as a result of the An Lushan and Huangchao rebellions, China disintegrated into nine kingdoms in the south and five consecutive dynasties in the north. On the steppe, there was a power vacuum following the collapse of the Uighur Qaghanate as a result of a Kyrgyz attack on their capital. In the meantime, the Khitan tribes were being united under the leadership of the Yelü tribe. The Ximo and Kumoxi tribes, as well as the Uighur tribes who had taken shelter among the Khitans after the defeat of their Qaghanate, joined this new state. As can be seen, the new Khitan state was multi-ethnic and multilingual in nature from the very beginning. The linguistic and ethnic composition of this new state became further complicated after the conquest of Balhae, a Korean state in Manchuria. Balhae was the successor to the Goguryeo kingdom, in roughly the same area, with the exception of the Northern part of Korea, and the steppe area further west, the conquest of which was stopped only by the Tangut Xi Xia state in the Ordos region. Finally, the conquest of the thirteen prefectures in the Yan province of China, which became a political crisis for the Song dynasty until its demise at the hands of the Mongols, set the final border of the Khitan State, which by this time had become the Liao dynasty. These expansions and the inclusion of the elites of these areas into the Khitan elite was also reflected in the Khitan language and literary tradition, as well as the administrative and political culture of the state.

-
- 1 Türk is used for the political entity called as the Tujue/突厥 by the Chinese while Turk and Turkic are used for the Turkic peoples. In order not to cause any confusion "ü" was used for the state and the political entity.
 - 2 Kubilay Atik, "A Comparison of Komnenos Era Byzantine and Song Era Chinese Diplomacy with Nomadic Neighbors," *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 70, no. 1 (2021): 347, <http://www.turkiyatjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=4433>.
 - 3 Jonathan Karam Skaff, "Barbarians at the Gates? The Tang Frontier Military and the An Lushan Rebellion," *War & Society* 18, no. 2 (2000): 26, <http://www.maneyonline.com/doi/abs/10.1179/072924700791201658>.

In the administrative area, the Khitans demonstrated a dual structure after the conquest of the Balhae (渤海) Kingdom, a Korean kingdom which was the successor to the great Goguryeo state in the same area with the exception of Northern half of the Korean peninsula. The Khitans emulated the Korean practices, such as the five capitals system, with a central government in the central capital and local governments in the four directional capitals. These local capitals had slight variations which enabled flexibility to local government practices. However, this does not necessarily mean that the Khitan state was structured on the exact same model of the Korean states, or Chinese models later on for that matter. The central capital was governed by a Khitan from the Yelü tribe or an Uighur from the Xiao (蕭) clan in the absence of the emperor. The eastern capital, which was in the former Balhae region, would be governed by a Balhae aristocrat, or a Khitan aristocrat from the Yelü tribe, but regardless of whoever sat on the seat of government in the eastern capital, former Balhae practices were continued to a great extent. The southern capital in the former Yan province of China would always be entrusted to a Yelü or a Xiao aristocrat since this was the most populous and one of the wealthiest parts of the empire. The western capital, which was in the steppe area among the nomad tribes, was governed by an Uighur Xiao aristocrat in accordance with the previous Türk and Uighur practices, while the northern capital in the forest areas of Manchuria (which was inhabited by the Jürchen tribes who would prove to be the most problematic subjects of the empire and who finally brought about the destruction of the Khitan Empire) was entrusted to the Xiao clan members, who also served as prime ministers. Thus, other than the Khitans, there were influential elements from the Uighur, Korean and Chinese elite of the empire which were not only reflected in the administration and sharing of power of the empire, but also in the written Khitan tradition, which developed in accordance with these influences, as will be discussed further.

Literature Review

Among the so-called “alien” regimes of China, Khitans and the Liao dynasty are perhaps the least studied. Although the name of China in many western languages was derived from them and remains so in many of the Turkic and Slavic languages, this topic has been often overshadowed by their successors, the Jürchens and Mongols. However, beginning with the identification of some Khitan script books, which were thought to be in a “strange Chinese”, interest in Khitan history, language, literature and social structure has increased. Due to the limited space of this article and in order not to stray too far from the topic, the literature review is limited to the last two decades of scholarship on the Khitans, in order to give an overview to the general reader. The specialized reader will undoubtedly know the stupendous volume of works since the early twentieth century in Russian, Japanese, Chinese, English, and other western languages on the topic. Shimunek’s work⁴ on the Khitan language is one of the recent

4 Andrew E. Shimunek, *Towards a Reconstruction of the Kitan Language, with Notes on Northern Late Middle Chinese Phonology* (Bloomington: Indiana University, Department of Linguistics and the Department of Central Eurasian Studies, 2007).

works reconstructing the now dead Khitan language. Other recent works on the topic include Kane's work⁵, which gives an introduction to the language and the literature of the Khitans. Of further importance is Wu and Janhunen's work, which give one of the largest introductions to the recent discoveries on the Khitan language manuscripts, titled "*New Materials on the Khitan Small Script: A Critical Edition of Xiao Dilu and Yelü Xiangwen*" which gives information and some translations on the contents of the newly discovered documents in the Khitan small script, which will be discussed further.⁶ Naomi Standen's work⁷ on the Liao Dynasty has also been valuable in contributing to the field. She has contributed to the field of the Liao dynasty and Khitans through her masterful analysis of the Chinese sources written during and after the Liao dynasty.⁸ In Russia Nikolay Kradin's works on the Khitans and the Liao dynasty are among the most recent studies on the Khitans, along with Zaitsev and others, which demonstrates the fact that Russia remains among the important centers for Khitan studies.⁹

Liao Tradition

The Khitans lived on the border between the steppe and China. As a result, they were influenced by both the Turkic peoples to their north and the Chinese to their south, both politically and culturally. It is curious that, until the arrival of the Mongols, nearly all the pastoral nomadic or semi-nomadic peoples who established a state in the steppe or Manchuria created their own writing systems, instead of directly borrowing from their predecessors. The Mongols and their Manchu successors were exceptions, who used a borrowed Uighur script with slight variations. Although there are Chinese reports on the existence of a written system of the Huns, the earliest

5 Daniel Kane, *The Kitan Language and Script*, vol. 166 (Leiden: Brill, 2009).

6 Yingzhe Wu and Juha Janhunen, *New Materials on the Khitan Small Script A Critical Edition of Xiao Dilu and Yelü Xiangwen*, Corpus Scriptorum Chitanorum 1 (Kent: Global Oriental, 2010).

7 Naomi Standen, *Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China* (Honolulu: University of Hawaii Press, 2007).

8 Ibid.

9 Nikolai N. Kradin and Stanislav Prokopets, *Великая Киданьская Стена: Северо-Восточный Вал Чингис-Хана* (Moscow: Nauka, 2019); Vasilii Petrovich Zaitsev, "Рукописная Книга Большого Киданьского Письма Из Коллекции Института Восточных Рукописей РАН [Rukopisnaya Kniga Bol'shogo Kidan'skogo Pis'ma Iz Kollektcii Instituta Vostochnykh Rukopisey RAN]," *Письменные Памятники Востока [Pis'mennyye Pamyatniki Vostoka: Written Monuments of the Orient]*, no. 2 (2011): 15; Vyacheslav Petrovich Zaitsev, "Идентификация Киданьского Исторического Сочинения В Составе Рукописной Книги-Кодекса Nova N 176 Из Коллекции Ивр Ран И Сопутствующие Проблемы [Identifikatsiya Kidan'skogo Istoricheskogo Sochineniya V Sostave Rukopisnoy Knigi-Kodeksa Nova N 176 Iz Kollektcii Iv'r Ran I Sopotstvuyushchiye Problemy]," *Acta Linguistica Petropolitana-Trudy Instituta Lingvisticheskikh Issledovaniy* 11, no. 3 (2015): 167–208, http://www.academia.edu/download/40789881/zaytsev_2015.pdf; Vsevolod Sergeevich Taskin, "Опыт Дешифровки Киданьской Письменности [Опыт Deshifrovki Kidan'skoy Pis'mennosti: Experience Deciphering Khitan Script]," *Narody Azii i Afriki*, no. 1 (1963); L. N. Rudov, "Проблемы Киданьской Письменности," *Сов. Этнография*, no. 1 (1963); Vladimir Ernstovich Shavkunov, "К Вопросу о Расшифровке Малой Кидань-Чжурчженьском Письменности [K Voprosu o Rasshifrovke Maloy Kidan'-Chzhurchzhen'skom Pis'mennosti: On the Issue of Deciphering Khitan Small-Jurchen Writing]," *Eppgrafika Vostoka* 15 (1963); John Tan, "О ДВУХ ЗНАКАХ КИДАНЬСКОГО ПИСЬМА, ОТНОСЯЩИХСЯ К ЖЕЛЕЗУ," *АКТА LINGUISTICA PETROPOLITANA. ТРУДЫ ИНСТИТУТА ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ* 11, no. 3 (2015): 465–70, <http://elibrary.ru/item.asp?id=25462828>.

examples we have are from the Türks who had a profound influence on their successors. The Türk runic script, however, was only adopted by the Uighurs and other Turkic peoples and a group of Yeniseic¹⁰ speakers in Siberia. The Uighurs later on created the Uighur script, which was derived from Sogdian, which in turn was derived from the Syriac alphabet. However, the succeeding Khitan, Tangut and Jürchen states created their own writing systems instead of simply borrowing the Turkic runes or the Uighur script. The reason for this choice is ambiguous. However, there seems to be a pattern of writing in the native language among the Khitans and their Tangut neighbors. The Tanguts even wrote their laws in the Tangut script¹¹. Although there are no examples of law codex or digests written in Khitan language either in large or small script, it is possible that the Khitans used their scripts to record their administrative and legal proceedings as well. As Standen has pointed out, there was not an ethnic sense of superiority or nationalism in a modern sense among the Khitans.¹² In fact, from the very beginning, the Khitans were a multi-ethnic confederation containing Shiwei, Ximo, Uighur and other elements. Therefore, the reason for creating a writing system to record in the native language of the Khitans would have had other reasons. One reason could be emulating the Türk and Uighur traditions, thus creating an ideological bridge in the eyes of their nomadic subjects. It is significant that the great majority of the artifacts written in Khitan large script, which was created during the reign of the first Khitan emperor Abaoji, who not only unified the Khitans and established an independent Khitan state for the first time, but also claimed equality to the Chinese emperors and the previous Uighur Qaghanate. Just like the Türks and Uighurs, the Khitans erected stelae in the steppe and sometimes the capital cities (the Khitans had five capitals in the Korean manner). The large Khitan script, however, was styled after the Chinese script and was mostly based on logographs. But some characters also corresponded to sounds or syllables, which were used for grammatical purposes or for writing names. This system might seem to be reminiscent of modern Japanese in many ways. However, unlike Japanese, which uses kana for grammatical purposes and writing loan words and foreign names, alongside Kanji, which is borrowed from Chinese and kept intact to a great extent, the Khitan large script writing system seems to be more similar to the Korean Idu writing system. The Idu system was used in Korea to write down the Korean language using Chinese characters. Being an Altaic language like Khitan, Korean is an agglutinative language, which requires suffixes to demonstrate the cases or verb conjugations and tenses etc. Therefore, Koreans would use Chinese characters both as logograms to convey the meaning, and as phonemes to convey syllables corresponding to grammatical elements. They were also used as phonemes

10 Yeniseic languages are a group of languages most of which are today extinct. These languages were spoken in a wider area during the ancient period, possibly stretching all the way to Mongolia and Northern China. (For details see: Alexander Vovin, "Did the Xiongnu Speak a Yeniseian Language," *Central Asiatic Journal* 44, no. 1 (2000): 87–104.)

11 Kubilay Atik, "Ortaçağ Bozkır Devletlerinde Hayvancılık Üzerine Yasalar: Tangut Devleti Örneği," *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, no. 2 (2020): 183–98, doi:<https://doi.org/10.46790/erzisosbil.798191>.

12 Standen, *Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China*.

to write down personal names, nouns or native Korean words. Such a system is not specific to Korea; it can also be seen in Vietnam and Laos, and even among the Sinitic languages. For instance, in Minnan, which is spoken in Fujian, Taiwan, Singapore, Hainan and the Chinese diasporas in South East Asia and the USA, a similar system of writing is used. For instance in Amoy (Xiamen) Minnan, *limbé* means father, and it is written with the Chinese characters 林杯 (*lin bei* in Mandarin), which mean forest and cup. Thus, a native Chinese (Mandarin) speaker would have difficulty in comprehending the meaning of a text written in such a system, even if they were all written in Chinese characters in a Sinitic language, considered by many linguists to be a dialect of Chinese, rather than a separate language. However, such a system was bound to be impractical and cause confusion for most readers. Nonetheless, the Koreans used Idu until Hangeul became widespread, and Khitans used the large script until the small Khitan script (which was based on the Uighur script and was more convenient to write down) gradually supplanted it. Apart from the technical side of the Khitan large script, it is significant that it was mainly used in writing epigraphs and stelae like the Türk and Uighur Stelae. In this respect, it is possible that the first Khitan emperor Abaoji was actually trying to emulate the Türks and Uighurs who erected bilingual epigraphs as political testimonies to their power and legitimacy. This message was aimed more at their nomadic subjects in the steppe rather than their Korean Balhae or Chinese subjects in Yan. The Khitan elite seem to have been acquainted with the Chinese language and writing as early as the Tang dynasty. For these reasons, the large Khitan script epigraphs might have been mostly aimed at the nomadic subjects to demonstrate to them that the Khitans could culturally surpass their previous Türk and Uighur masters. There are no studies on the extent of literacy among the Türk, Uighur or Liao nomadic populations. However, the Chinese records demonstrate that there was at least a certain layer of literacy among the nomads in the steppe both in their native scripts and Chinese, and there was a bureaucracy, as Barfield suggests, which was responsible for record keeping and administering the state.¹³

However, as mentioned above, the Khitan large script (thought to have been invented in 920 under the order of the first Khitan emperor Abaoji) was not fit for recording the Khitan language practically for linguistic reasons. Larger records such as book keeping and state documents required a more complicated language and vocabulary than epigraphs. So far, only around 1,000 Khitan large script characters, some of which are doubtful, have been discovered, mainly in stelae. In 925, after the arrival of Uighur emissaries to the Khitan court, the Khitan small script was created, modeled after the Uighur script. The outward appearance of the Khitan small script, however, does not resemble the Uighur script at all. In fact, scholars initially had difficulty in distinguishing it from the large Khitan script. But the logic of the small Khitan script closely resembles the logic of Korean Hangeul script, which was invented in the 14th century. It is safe to speculate that the Khitan small script was in wider use among the Khitans due to its practicality

13 Thomas Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 BC to AD 1757* (New York: Wiley, 1992).

in recording the language. Until recently there were no manuscripts, printed books or any other materials written in the Khitan script, with the exception of Tao Zongyi's (陶宗儀) book, which contained some examples of Khitan calligraphy.¹⁴ However, there are two more manuscripts worth mentioning. The first one is a manuscript found in Kyrgyzstan and brought over to Moscow and then to St. Petersburg, where it was identified as a book in Khitan large script. This manuscript was catalogued as “NOVA N 176”. This manuscript was discovered in Kyrgyzstan in 1954 and was sent eventually to the St. Petersburg Institute of Oriental Manuscripts. It was thought to be the Jürchen script until 2010, when Zaytsev suggested that it was the Khitan, and that it most probably had been written during the time of Qara Khitai in Central Asia, since it was excavated in Kyrgyzstan.¹⁵ If this is the case, this manuscript proves two vital points. First of all, it proves that the Khitan script was in wider use than the epigraphs carved in stone. Just like *Irk Bitik*, which was written in Turkic runes, this manuscript proves that the Khitan script and language was in wider use than originally thought. It was written in a cursive style not attested to in any of the stone carvings or other artifacts before, which also proves that the script was well developed by the time it was written, and that it had a wide audience. According to Zaytsev, the manuscripts are excerpts from history books on the history of the Khitans.¹⁶ In this regard, it is significant that different styles of writing had developed, and that more general works on history were circulated even in the Qara Khitai state, which had been established in Central Asia by the fleeing Khitans headed by Yelü Dashi upon the collapse of the Liao State in the east. Secondly, the fact that this manuscript was found in Kyrgyzstan reveals the fact that it was widespread among the Khitans, as those who could flee the combined Song-Jürchen attack were not the main members of the Khitan court and the royal family, but were rather a collateral branch of the Yelü clan under Yelü Dashi. This demonstrates that the Khitan script was not limited to the Liao court for merely ceremonial use on the epigraphs. Further, the fact that the manuscript Nova N 176 was unearthed in the Qara Khitai area also supports this view, along with the fact that it was a living language by then, since a cursive script seems to have been developed and some new characters added.¹⁷

Another recently discovered manuscript is a bilingual Khitan-Uighur gloss which is held in Berlin, Germany. Although this manuscript is in bits and pieces, it reminds one of the *Idikut Dictionary* which is an Uighur-Chinese dictionary for emissaries going to and coming from China for diplomatic or trade missions.¹⁸ Likewise, this manuscript with Uighur glosses identified in the Brandenburg Academy of Sciences and Humanities collection in 2002 probably served

14 Zongyi Tao, “斲耕錄 [Chuo Genglu],” chap. 12, accessed January 10, 2021, <https://zh.wikisource.org/zh-hans/%E8%BC%9F%E8%80%95%E9%8C%84>.

15 Zaitsev, “Идентификация Киданьского Исторического Сочинения В Составе Рукописной Книги-Кодекса Nova N 176 Из Коллекции Ивр Ран И Сопутствующие Проблемы [Identifikatsiya Kidan'skogo Istoricheskogo Sochineniya V Sostave Rukopisnoy Knigi-Kodeksa Nova N 176 Iz Kollektzii Ivrran I Sopotstvuyushchiye Problemy],” 169.

16 *Ibid.*, 170.

17 *Ibid.*, 173.

18 Mağrifet Kemal Yunusoğlu, *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü* (Istanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012).

a similar function, that is, to teach the Khitan language to Uighurs and vice versa.¹⁹ If this is the case, this further proves that the Khitan script and language was not limited to the Khitan court's inner circles and epigraphs, but was learnt by Uighurs and probably other neighboring states' diplomats as well. In this case, the Khitans and Uighurs probably did not transact their relations in Chinese, which is assumed to be the lingua franca of diplomacy in East Asia. This manuscript still needs to be studied further and its place of origin needs to be verified. In any case, however, a Khitan text with an Uighur gloss was most probably written with the aim of teaching the Khitan language to Uighur speakers whatever the reasons for learning the language were. This demonstrates the wider use of the written Khitan language in official matters. This is further attested in Khitan language epigraphs written during and after the Liao Dynasty, examined by Wu and Janhunen. These seem to contain a vocabulary related to state affairs as well as titles pointing to a complicated administrative apparatus. In fact, it is recorded that Goryeo court sent a total of twenty pupils to learn the Khitan language. Although as Wittfogel and Feng highlight the failure of this attempt by pointing out that there was no one to read a letter in the Khitan language sent from Liao to Goryeo until some years afterwards, this shows that the Khitan script was studied, albeit unsuccessfully, by the Koreans and that it was used in Khitan diplomatic missions as well, although no artifacts have been recovered so far.

Jin Period

When the Jürchens rebelled against the Khitans and overthrew them, the Khitan vernacular and written languages did not disappear suddenly. For a while, the Khitan language seems to have enjoyed its formal status until the large and small Jürchen scripts, which were apparently modelled after the Khitan scripts, gradually supplanted the Khitan written language in the 12th century. It is not certain when exactly the Jürchen scripts completely replaced the Khitan scripts and language in formal matters. However, the discovery of five Khitan language epitaphs belonging to the Jin period and the fact that Yelü Chucai, a famous Khitan scholar, was serving at an official capacity as a high ranking officer in the Jin court when the Mongols conquered Manchuria, along with many other Khitans, suggests that the Khitans were influential in the Jin bureaucracy despite the previous enmity. Yelü Chucai is also reported to have spoken and written in Khitan.²⁰ Aside from this famous personality, there were many other Khitans from the Yelü clan as well as the Uighur Xiao clan, among others, serving within the ranks of the Jin officials who knew the Khitan language. And the discovery of five epitaphs written in the Khitan language during the Jin dynasty, the latest of which is dated to 1175, approximately just

19 Zaitsev, "Рукописная Книга Большого Киданьского Письма Из Коллекции Института Восточных Рукописей РАН [Rukopisnaya Kniga Bol'shogo Kidan'skogo Pis'ma Iz Kollektzii Instituta Vostochnykh Rukopisey RAN]," 137.

20 Alexander Lvovich Ivliev, "Соотношение Культур Империи Ляо и Киданей [Sootnosheniye Kul'tur Imperii Luao i Kidaney]," *Археология и Этнография Народов Дальнего Востока. Сборник Научных Трудов. Владивосток [Arkheologiya i Etnografiya Narodov Dal'nego Vostoka. Sbornik Nauchnykh Trudov. Vladivostok]*, 1984, 67.

four decades before the arrival of the Mongols, shows that the Khitan language most probably was not only spoken, but also written throughout the Jin period. The first of these epitaphs is actually dated to the very year that the Jin Dynasty was established, in 1115. This epitaph is a memorial stone erected for a Yelü princess.²¹ The second epitaph, dated to 1134, is actually more important, since it is a record of a Jürchen prince's journeys entitled “大金皇弟都統經略郎君行路: The Journey Records of the Younger Imperial Brother of Great Jin” which, as the title suggests, records the journeys of the younger brother of the first Jürchen emperor, who was an important figure.²² There is another similar epitaph dated to 1170, which was erected in honor of a Jin general who passed away (鎮國上將軍). While this is not the latest epitaph that has been discovered (the latest one is dedicated to Xiao Jushi, an Uighur aristocrat from the Xiao Consort Clan of the previous Liao Dynasty dated 1175), this epitaph shows that as late as the 1170s the Khitan language continued to be used also by Jürchens, even though they had already developed their own scripts by then.²³ While it is understandable that an aristocrat from the Uighur Xiao clan who was closely related to the Khitan Yelü clan through marriage preferred to have his tomb stone inscribed in the Khitan language, the fact that a Jürchen general's tomb stone was also inscribed in the Khitan language as late as 1170 demonstrates that the Khitan script was popular even among the Jürchens by the end of the 12th century.

While we have no artifacts of comparable size to the Liao and Jin period inscriptions for the Yuan period, Yelü Chucai and other Khitan officials are reported to have continued the use of the language. As late as the late Yuan period, we see examples of Khitan script as in the case of Tao Zongyi's Chuo Genglu (輟耕錄) which contains some calligraphy in Khitan.²⁴

Conclusion

The Khitans, who spoke a language related to Mongol, were an insignificant group until the 8th century. Beginning from the 8th century onwards, they began to consolidate their power, despite attacks from their neighbors. Their unification began following the An Lushan rebellion and the fall of the Tang Dynasty. The Khitans were organized as a tribal confederation. But both the leaders of the confederation and the tribal leaders were elected, which hindered a unified state around a charismatic and strong leader like the Türk and Uighur Qaghans. But when Yelü Abaoji (Abaqai?) united the Khitans and the surrounding Turkic and Tungus tribes, he not only established the Liao dynasty, but also laid claim to the Türk and Uighur legacies on the political sphere. They not only took brides from the Uighur Xiao clan, one of the few aristocratic Uighur clans who fled to Manchuria following the fall of the Uighur Qaghanate, but also created their own writing systems like the Türks and Uighurs and erected stelae

21 Wu and Janhunen, *New Materials on the Khitan Small Script A Critical Edition of Xiao Dilu and Yelü Xiangwen*, 26.

22 *Ibid.*, 26–27.

23 *Ibid.*, 27.

24 Tao, “v [Chuo Genglu].”

written in Khitan script. Although the stelae have been mostly deciphered to date, translation efforts and reconstruction of the language still continue, in addition to new materials surfacing in both archeological findings as well as archival discoveries. Although this paper mainly aimed to make a brief introduction to the current state of affairs, it does not and, in a limited space, cannot cover in detail all the materials so far discovered. However, the decipherment and the translation of the new materials will no doubt contribute to the historical research on the Khitans as well as the other steppe tribes and peoples in the area. Considering the fact that Chinese language materials still lack in details, Khitan materials might in the future shed a better light on the history of the steppe during the 10th-13th centuries, which was a time of great developments leading to the rise of the Mongol empire. Unfortunately, however, due to the lack of sources, this period has been studied in less detail than others.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Atik, Kubilay. "A Comparison of Komnenos Era Byzantine and Song Era Chinese Diplomacy with Nomadic Neighbors." *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 70, no. 1 (2021): 343–58. <http://www.turkiyatjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=4433>.
- Atik, Kubilay. "Ortaçağ Bozkır Devletlerinde Hayvancılık Üzerine Yasalar: Tangut Devleti Örneği." *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13, no. 2 (2020): 183–98. doi:<https://doi.org/10.46790/erzisosbil.798191>.
- Barfield, Thomas. *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 BC to AD 1757*. New York: Wiley, 1992.
- Ivliev, Alexander Lvovich. "Соотношение Культуры Империи Ляо и Киданей [Sootnosheniye Kul'tur Imperii Lyao i Kidaney]." *Археология и Этнография Народов Дальнего Востока. Сборник Научных Трудов. Владивосток [Arkheologiya i Etnografiya Narodov Dal'nego Vostoka. Sbornik Nauchnykh Trudov. Vladivostok]*, 1984.
- Kane, Daniel. *The Kitan Language and Script*. Vol. 166. Leiden: Brill, 2009.
- Kradin, Nikolai N., and Stanislav Prokopets. *Великая Киданьская Стена: Северо-Восточный Вал Чингис-Хана*. Moscow: Nauka, 2019.
- Rudov, L. N. "Проблемы Киданьской Письменности." *Сов. Этнография*, no. 1 (1963).
- Shavkunov, Vladimir Ernstovich. "К вопросу о Расшифровке Малой Кидань-Чжурчжэньском Письменности [K Voprosu o Rasshifrovke Maloy Kidan'-Chzhurchzhen'skom Pis'mennosti: On the Issue of Deciphering Khitan Small-Jurchen Writing]." *Eppgrafnka Vostoka* 15 (1963).
- Shimunek, Andrew E. *Towards a Reconstruction of the Kitan Language, with Notes on Northern Late Middle Chinese Phonology*. Bloomington: Indiana University, Department of Linguistics and the Department of Central Eurasian Studies, 2007.

- Skaff, Jonathan Karam. "Barbarians at the Gates? The Tang Frontier Military and the An Lushan Rebellion." *War & Society* 18, no. 2 (2000): 23–35. <http://www.maneyonline.com/doi/abs/10.1179/072924700791201658>.
- Standen, Naomi. *Unbounded Loyalty: Frontier Crossings in Liao China*. Honolulu: University of Hawaii Press, 2007.
- Tan, John. "О ДВУХ ЗНАКАХ КИДАНЬСКОГО ПИСЬМА, ОТНОСЯЩИХСЯ К ЖЕЛЕЗУ." *АСТА LINGUISTICA PETROPOLITANA. ТРУДЫ ИНСТИТУТА ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ* 11, no. 3 (2015): 465–70. <http://elibrary.ru/item.asp?id=25462828>.
- Tao, Zongyi. "辘耜錄 [Chuo Genglu]." Accessed January 10, 2021. <https://zh.wikisource.org/zh-hans/%E8%BC%9F%E8%80%95%E9%8C%84>.
- Taskin, Vsevolod Sergeevich. "Опыт Дешифровки Киданьской Письменности [Опыт Deshifrovki Kidan'skoy Pis'mennosti: Experience Deciphering Khitan Script]." *Narody Azii i Afriki*, no. 1 (1963).
- Vovin, Alexander. "Did the Xiongnu Speak a Yeniseian Language." *Central Asiatic Journal* 44, no. 1 (2000): 87–104.
- Wu, Yingzhe, and Juha Janhunen. *New Materials on the Khitan Small Script A Critical Edition of Xiao Dilu and Yeliu Xiangwen*. Corpus Scriptorum Chitanorum 1. Kent: Global Oriental, 2010.
- Yunusoğlu, Mağrifet Kemal. *Uygurca-Çince İdikut Sözlüğü*. Istanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.
- Zaitsev, Vasilii Petrovich. "Рукописная Книга Большого Киданьского Письма Из Коллекции Института Восточных Рукописей РАН [Rukopisnaya Kniga Bol'shogo Kidan'skogo Pis'ma Iz Kollektzii Instituta Vostochnykh Rukopisey RAN]." *Письменные Памятники Востока [Pis'mennyye Pamyatniki Vostoka: Written Monuments of the Orient]*, no. 2 (2011): 15.
- Zaitsev, Vyacheslav Petrovich. "Идентификация Киданьского Исторического Сочинения В Составе Рукописной Книги-Кодекса Nova N 176 Из Коллекции Ивр Ран И Сопутствующие Проблемы [Identifikatsiya Kidan'skogo Istoricheskogo Sochineniya V Sostave Rukopisnoy Knigi-Kodeksa Nova N 176 Iz Kollektzii Iv'r Ran I Sopotstvuyushchiye Problemy]." *Acta Linguistica Petropolitana-Trudy Instituta Lingvistikheskikh Issledovaniy* 11, no. 3 (2015): 167–208. http://www.academia.edu/download/40789881/zaitsev_2015.pdf.

Yabancı Dil Olarak Farsça Öğrenen Türk Öğrencilerin Yazılı Anlatım Hataları: Sözlüksel-Anlamsal Hatalar

Written Expression Errors of Turkish Students Studying Persian as a Foreign Language: Lexico-Semantic Errors

Ümit GEDİK¹

*Bu çalışma "Yabancı Dil Olarak Farsça Öğrenen Türk Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarının Hata Çözümlemesi Yöntemine Göre Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Farsça Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, Karaman, Türkiye

ORCID: Ü.G. 0000-0001-5624-1776

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ümit GEDİK (Dr.),
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim-Tercümanlık Bölümü, Farsça Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı, Karaman, Türkiye
E-posta: ugedik@kmu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 07.11.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

26.11.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

19.12.2020

Kabul/Accepted: 20.12.2020

Atf/Citation: Gedik, Ümit. "Yabancı Dil Olarak Farsça Öğrenen Türk Öğrencilerin Yazılı Anlatım Hataları: Sözlüksel-Anlamsal Hatalar". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 137-161.
<https://doi.org/10.26650/jos.822836>

ÖZ

Bu araştırmanın amacı; yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin sözlüksel ve anlamsal yazılı anlatım hatalarını hata çözümlemesi yöntemine göre değerlendirmek, hata oranları dağılımına ilişkin frekans ve yüzde dağılımlarını belirlemek ve elde edilen veriler ve hata yığılımları doğrultusunda yabancı dil olarak Farsça öğretimi için uygun önerilerde bulunmaktır. Araştırmada, betimsel tarama modeline uygun biçimde taranan veriler, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu, tamamının ana dilleri Türkçe olan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 58 kadın, 23 erkek toplam 81 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın verileri, öğrencilerin 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılının güz ve bahar dönemlerindeki yazılı anlatımlarına veri oluşturan çeşitli derslerinin ara sınav ve yarıyıl sonu sınavları ve öğretiler tarafından ders dönemlerinde öğrencilere vermiş oldukları ödevlerden elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler, sözlüksel-anlamsal hatalar grubu altında sınıflandırılmış ve çözümlenmiştir. Yapılan çözümlemeler sonucunda, yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin sözlüksel-anlamsal hata grubunda yer alan yazılı anlatımlarında toplam 85 hata tespit edilmiştir. Dağılımları dikkate alındığında, bu hataların 56 hata frekansı ve %66'lık oranla dilçi ya da gelişimsel hatalar, 29 hata frekansı ve %34'lük oranla dillerarası aktarım, Türkçe sözcük seçimi hataları olduğu saptanmıştır. Araştırmadan elde edilen bu nicel sonuçlar doğrultusunda yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin yazılı anlatım becerilerindeki sözlüksel-anlamsal hataların en aza indirilebilmesi adına çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Farsça, Türklere Farsça Öğretimi, Hata Çözümlemesi, Sözlüksel-Anlamsal Hatalar

ABSTRACT

This study aimed to evaluate the written expression inaccuracies of Turkish learners studying Persian as a foreign language. Employing error analysis, this research attempted to determine the frequency and percentage distributions of error rates and make practical suggestions for teaching Persian as a foreign language in accordance with the obtained data and error heaps. A descriptive survey model was adopted, and data scanning was carried out via qualitative

content analysis. The research sample consisted of 81 Turkish students, 58 female and 23 male studying at Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography and Department of Oriental Languages and Literatures, Department of Persian Language and Literature. Data were obtained from the learners midterm and final examinations and assignments given by their instructors during the fall and spring semesters of the academic year 2017-18. The obtained data were classified into one basic error group according to their characteristics and analyzed under the headings of lexico-semantic errors. A total of 85 errors were identified in the participants' written expressions, 56 which were intralingual errors 66% and 29 were interlingual and Turkish word selection errors 34%. In line with these results solutions were suggested to minimize the mistakes in written expression committed by Turkish learners.

Keywords: Persian, Teaching Persian to Turkish, Error Analysis, Lexico-Semantic Errors

EXTENDED ABSTRACT

The current expansion of international relations has required nations to communicate in their native languages as well as learn the languages of other countries. In Turkey, Persian has been a source of interest in education and various fields, such as history, literature, and religion, for several years. The importance of such a situation is currently immense in terms of developing relations with a geography previously dominated by the Persian language and countries where it is spoken as a mother tongue.

Despite the significance of Persian in Turkey, a realistic solution has yet to be devised to address the problems and difficulties encountered while teaching Persian as a foreign language in the country. Hence, one cannot deny the need for a curriculum supported by scientific research and contemporary teaching methods and techniques in teaching Persian as a foreign language as well as for educational materials for Turkish learners of Persian.

During their learning process, Turkish learners studying Persian as a foreign language commit various error strings regarding the Persian language structure. Their difficulties while learning Persian have both similarities and differences in terms of linguistic features. Therefore, Persian teachers must develop specific teaching methods and prepare materials that are specific to these learners. In addition, teachers must consider these students' difficulties in their Persian learning process. Teachers must also be able to predict the kind of difficulties and mistakes. That could be committed by Turkish learners studying Persian as a foreign language and improve the efficiency of their teaching process for these students.

However, no studies have been conducted on teaching Persian as a foreign language in Turkey. Therefore, this study's purpose, which is to evaluate the written expression errors of Turkish students learning Persian as a foreign language via error analysis, will be crucial in advancing the Persian language. This study will also serve as a teaching and learning resource for teachers and learners of this language, respectively.

As mentioned above, Turkish learners encounter several difficulties during their education process, from which various problems emerge. One such issue entails errors in written expressions. This study aimed to determine Turkish learners' lexico-semantic errors and suggest appropriate solutions in line with the obtained data. Data were scanned in accordance

with the descriptive survey model and examined using qualitative content analysis. The study sample consisted of 81 Turkish students (58 female and 23 male) studying at Ankara University's Faculty of Languages, History, and Geography; Department of Oriental Languages and Literatures; and Department of Persian Language and Literature. This study assumed that these learners have already learned Persian sentence structures and grammatical forms and have taken examinations and written essays during the lessons based on their acquired knowledge. The study was conducted in the fall and spring semesters of the 2017–18 academic year, over a period of 14 + 14 weeks. Data collection tools were limited to FAR119 Persian Grammar I (Basic Level), FAR115 Dictation and Written Expression, FAR201 Persian Grammar III (Advanced), FAR215 Turkish to Persian Translation, FAR413 Composition, FAR102 Persian Grammar II (Intermediate Level), FAR116 Translation of Persian to Turkish Language, FAR11t Translation of Turkish to Persian Language, and FAR214 Persian Composition courses, as well as the midterm and final examinations and homework given by instructors during this period. In addition, personal information forms were used to determine the learners' demographic characteristics.

The results detected a total of 85 errors under the lexico-semantic category. The data further showed 56 linguistic or developmental errors (66%), which is more than the 29-interlanguage transmission/Turkish word selection errors (34%). Turkish word selection errors emerged because the learners did not know the necessary Persian lexicon for their written expressions and instead used Turkish words. Hence, Turkish learners studying Persian as a foreign language committed negative-transfer errors in their written expressions. These learners showed an insufficient command of words in the Persian lexicon and inadequate vocabulary.

Overall, Turkish students learning Persian as a foreign language face difficulty in written expressions and commit simple mistakes in their compliance with their language levels. Thus, for the lexico-semantic error group, subtleties in the meanings of Persian words would need to be considered, and the methods for word teaching need to be reviewed. This means that more efficient teaching methods in the Persian language learning process need to be prioritized.

1. Giriş

Günümüzde artış gösteren uluslararası ilişkiler, ulusların kendi anadilleri ile iletişim kurmalarını yetersiz kılarken, ulusların farklı ülkelerin dillerini öğrenmelerini zorunlu bir ihtiyaç haline getirmektedir. Farsça, ülkemizde uzun yıllar boyunca edebiyat, tarih, kültür, ticaret ve uluslararası ilişkiler gibi birçok alanda öğrenim ve öğretimine ilgi gösterilen kaynak diller arasında yer almıştır. Bu durum gerek geçmişte Farsçanın hâkim olduğu coğrafya, gerekse günümüzde anadili olarak konuşulduğu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Farsçanın sahip olduğu bu öneme karşın, ülkemizde Farsçanın yabancı dil olarak öğretiminde karşılaşılan sorunlara ve güçlüklerle gerçekçi bir çözüm önerisi henüz getirilememektedir. Sorunun önemi, Farsçayı yabancı dil olarak öğreten öğretmenler tarafından fark edilmiş olmasına rağmen, karşılaşılan güçlüklerin ortadan kaldırılması için gerekli çalışmaların yapılmadığı görülmektedir.

Bu gerçekler ışığında, ülkemizde bilimsel araştırma yöntemleri ile Farsçanın yabancı dil olarak öğretimi alanında çağdaş öğretim yöntem ve teknikleri ile hazırlanacak bir öğretim programına ihtiyaç duyulmaktadır. Kuşkusuz bütün dillerin kendilerine özgü dil yapıları bulunduğu gibi Farsçanın da kendine özgü bir dil yapısı bulunmaktadır. Anadili Türkçe olan öğrenciler hedef dil olan Farsçayı öğrenirken çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Öğrenciler farklı yazımsal¹, sözlüksel-anlamsal², dilbilgisel³ hatalar yapmakta ve bu sebeple ya dillerarası aktarım hataları yani kendi anadilleri olan Türkçeden olumsuz aktarımlarda bulunmakta ya da diliçi, gelişimsel hatalar yapmaktadırlar. Türk öğrencilerin Farsçayı öğrenirken karşılaştıkları güçlükler, üretmiş oldukları hatalı yapılar ve geliştirdikleri hatalı kavramlar dilbilimsel açıdan benzer ya da farklı özellikler taşımaktadır. Bu nedenle, yabancı dil olarak Farsça öğretmenleri, Türk öğrencilerin Farsça öğrenimlerindeki öğrenim güçlüklerini göz önünde bulundurarak öğrencilere özgü öğretim yöntemleri geliştirmeli ve bu öğrencilere özgü araç-gereçler hazırlamalıdır. Bunun için hedef dil Farsçayı yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrencilerin öğretim süreçlerinde ne tür zorluklar yaşadıkları ne tür hatalar yaptıkları öğretmenler tarafından önceden kestirilebilmeli ve bu doğrultuda öğretim süreçleri bu öğrenciler için daha verimli bir hale getirilmelidir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Uzun yıllardır ülkemizde öğretimi yapılan Farsçanın farklı sebepler ile öğrenilmek istenen bir yabancı dil haline gelmesi, Farsçanın yabancı dil olarak öğretimi ile ilgili akademik çalışmaların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu zorunluluk dikkate alındığında Türkiye'deki Farsça öğrencilerin öğrenim süresi boyunca karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklar ile ortaya çıkan çeşitli sorunlar neticesinde ne gibi hatalar yaptıklarına dair herhangi bir araştırmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu önem doğrultusunda araştırmada, yabancı dil olarak Farsça

1 Orthographic Errors/ خطاهای املائی – واجی و خطی

2 Lexico-Semantic Errors/ خطاهای واژگانی – معنایی

3 Grammatical Errors/ خطاهای دستوری

öğrenen Türk öğrencilerin yazılı anlatımlarında yaptıkları hataların belirlenmesi, bu hataların yazımsal hata türleri sınıflandırması içerisinde yer alan alt başlıklarından *Sözlüksel-Anlamsal* hata türü içerisinde incelenmesi ve elde edilen veriler doğrultusunda uygun çözüm yolları önerilmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Ülkemizde Farsçanın yabancı dil olarak öğretimi yıllardır devam etmesine rağmen, öğretimde kullanılan yöntemler bazı farklılıklar ile neredeyse benzerlikler göstermektedir. Bununla birlikte uygulamalı dilbilimde ve yabancı dil öğretim yöntemlerinde ortaya çıkan gelişmeler Farsça öğretiminde de yeni arayışları beraberinde getirmektedir. Bu nedenle araştırmada uygulanacak hata çözümlemelerinin, Türkiye’de uzun yıllardır yabancı dil olarak öğretimi yapılan Fars dilinin öğretici ve öğrencilerine kaynaklık etmesi açısından kayda değer bir öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Bu amaçla çalışmada “Anadili Türkçe olan öğrencilerin yabancı dil olarak Farsça öğrenirken yazılı anlatım süreçlerinde yaptıkları hatalar dilsel özellikleri bakımından nasıl bir dağılım göstermektedir? Yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin yazılı anlatım süreçlerinde yaptıkları sözlüksel-anlamsal hatalar nelerdir? sorularına yanıt aranmıştır.

1.3. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada, yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin Farsça yazılı anlatımlarındaki sözlüksel-anlamsal alt hata türünde yapmış oldukları hatalar, günümüze kadar uygulamalı dilbilimde etkili olmuş ve yabancı dil öğretimine katkıları bakımından birbirini tamamlayan *Karşıtsal Çözümleme* ve *Hata Çözümlemesi* araştırma yöntemlerinden faydalanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, Karasar’ın “*Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir*” olarak açıkladığı ‘betimsel tarama modeli’ne⁴ uygun bir biçimde taranmış ve Büyüköztürk’ün “*İçerik analizi, belirli kurallara dayalı kodlamalar ile bir metnin bazı sözcüklerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir teknik olarak tanımlanır*” olarak belirttiği, nitel araştırma yöntemlerinden ‘içerik analizi tekniği’⁵ kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

1.4. Çalışmanın Ön Kabulleri

Çalışmada, öğrencilerin Farsça cümle yapılarını ve dilbilgisel biçimleri daha önce öğrenmiş oldukları varsayılmıştır.

4 Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s.77.

5 Şener Büyüköztürk vd. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Geliştirilmiş 11. Baskı)*, Ankara: Pegem Akademi, 2013, s.240.

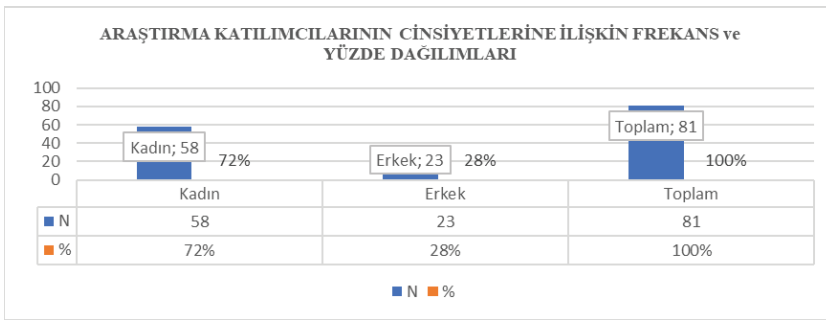
Öğrenciler sınav kâğıtlarını ve dersler süresince yazmış oldukları kompozisyonları var olan bilgilerine dayalı olarak cevaplamışlardır.

1.5. Çalışmanın Grubu ve Sınırlılıkları

Smith'e göre: “Çalışma grubu, ulaşılabilen bir gruptur. Araştırmacının ya doğrudan gözleyerek ya da ondan seçilmiş bir örnek küme üzerinde yapılan gözlemlerden yararlanarak, hakkında görüş bildirebileceği evren çalışma evrenidir. Pratikte, araştırmalar çalışma grubu üzerinde yapılmakta olup sonuçların da yalnızca bu sınırlı grubu genellenmesi kaçınılmazdır”.⁶ Bu bağlamda “Yabancı Dil Olarak Farsça Öğrenen Türk Öğrencilerin Yazılı Anlatım Hataları: Sözlüksel-Anlamsal Hatalar” başlıklı araştırmanın çalışma gurubunu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 58 kadın, 23 erkek toplam 81 öğrenci oluşturmaktadır.

Çalışma, 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılının güz ve bahar dönemlerinde 14+14 haftalık bir süreçte gerçekleştirilmiştir. Veri toplama araçları, öğrencilerin demografik özelliklerini tespit etmek amacıyla kullanılan kişisel bilgi formu ve yazılı anlatımlarına veri oluşturacak güz ve bahar dönemlerinde okutulan; FAR119 Farsça Dilbilgisi I (Temel Düzey), FAR115 Farsça Dikte ve Yazılı Anlatım, FAR201 Farsça Dilbilgisi III (İleri Düzey), FAR215 Türkçeden Farsçaya Çeviri, FAR413 Kompozisyon, FAR102 Farsça Dilbilgisi II (Orta Düzey), FAR116 Farsçadan Türkçeye Çeviri, FAR202 Farsça Dilbilgisi IV (Yüksek Düzey), FAR214 Farsça Kompozisyon derslerinin ara sınav ve yarıyıl sonu sınavları ve öğreticiler tarafından ders dönemlerinde öğrencilere verilen ödevler ile sınırlandırılmıştır.

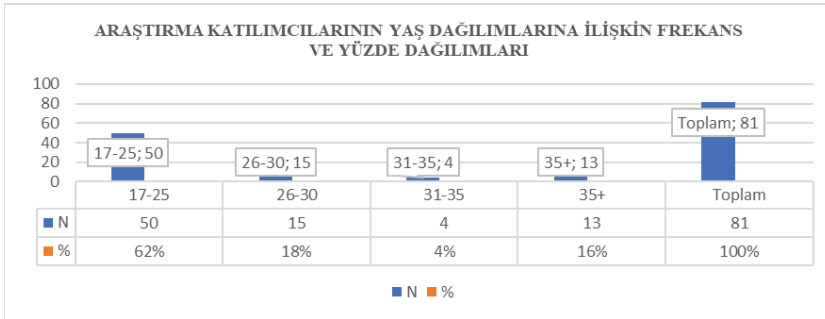
Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Grafik 1. Araştırma Katılımcılarının Cinsiyetlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Grafik 1'e bakıldığında araştırmaya katılan toplam 81 öğrencinin 58'inin %72'lik bir oranla kadın, 23'ünün %28'lik oranla erkek katılımcılar olduğu görülmektedir.

6 Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, s.77.

Grafik 2. Araştırma Katılımcılarının Yaş Dağılımlarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Grafik 2'ye bakıldığında araştırmaya katılan öğrencilerin 50'sinin %62'lik bir oranla 17-25 yaş aralığında, 15'inin %18'lik bir oranla 26-30 yaş aralığında, 3'ünün %4'lük bir oranla 31-35 yaş aralığında ve 13'ünün %16'lık bir oranla 35+ yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu oranlar dikkate alındığında araştırmaya katılan öğrencilerin %62'sinin ülkemizde üniversite okuma yaş aralığı olan (17-25) yaş aralığında olması bize bu öğrencilerin Farsçayı akademik amaç doğrultusunda öğrendiklerine yönelik çıkarımda bulunma imkânı vermektedir.

1.6. Hata Çözümlemesi Yöntemi

Yabancı dil öğrenim sürecinde hedef dili öğrenen öğrencilerde bilgi eksikliğinden ya da yetersiz öğrenimden kaynaklı dizgesel sapmalar oluşmakta ve bu sapmalar sonucu hatalar ortaya çıkmaktadır.⁷ Ellis'e göre; öğrenciler açısından devingen olan dilbilgisi kalıcı değildir. Öğrenciler dilbilgisini kurallar ekleyerek, silerek ve tüm dizgeyi yeniden yapılandırarak sürekli değiştirmektedir. Bu süreçte, öğrenciler dilbilgisi kurallarını eklediklerinde, sildiklerinde ya da yeniden yapılandırdıklarında hedef dile ait hatalar oluşturmaktadırlar.⁸

Zaman içerisinde dilbilimciler tarafından ortaya atılan farklı görüşler, öğrenciler tarafından yapılan bütün hataların aktarım ya da anadili girişimi ile açıklanamayacağına ve bu hataların tanımlanabilmesi için yabancı dil öğrencilerinden elde edilecek verilere dayanan hata çözümlemesi yönteminin bir alternatif olarak görülebileceğini dile getirmişlerdir. Bu çerçevede karşıtsal çözümleme, anadili ve öğrenilecek hedef dili karşıtsal bir biçimde açıklayarak, öğrencinin hedef dili edinimi sürecinde karşılaşabileceği zorluklara ilişkin kestirmelerde bulunurken hata çözümlemesi, hedef dili öğrenen öğrencilerden elde edeceği verilere dayanarak öğrencilerin yaşayacakları zorlukları belirlemeye çalışmaktadır.⁹

7 Gökhan Çetinkaya, "Yanlış Çözümlemesi: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen B2 Düzeyindeki Öğrencilerin Yazılı Metinlerine İlişkin Görünümler", *International Journal of Languages Education and Teaching*, Volume 3/1 April (2015): s.165.

8 Rod Ellis, *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press, 1997, s.35.

9 Emrullah İşler, "Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi", *Nüsha*, Yıl:2, Sayı:6, (2002), s.127; K. Kaan Büyükkiz ve Sevil Hasırcı, "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarının Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi", *Ana Dili Eğitim Dergisi*, Sayı:1(4), (2013), s. 53.

Hata çözümlemesi yöntemi yabancı dil öğretiminde 1960'lı yıllarda Stephen Corder ve arkadaşları tarafından ortaya atılmıştır. Bu yöntem, dilin nasıl öğrenildiği ve öğrencinin dil öğrenirken nasıl bir strateji uyguladığı ile ilgili kanıtlar sunmaktadır.¹⁰ Hata çözümlemesi yöntemi hedef dili öğrenen öğrencilerden alınacak olan verilerdeki, bu veriler genellikle hedef dilde belirli bir konu hakkında yazılacak kompozisyon ya da uygulanmış olan sınav kağıtlarından elde edilecek veriler olup, hataların belirlenip çeşitli başlıklar altında sınıflandırılması ve yorumlanması biçimiyle gerçekleşmektedir.

Elbette hata çözümlemesi yöntemi belirli sınırlılıklar ve düzen içerisinde yapılmaktadır. Bazı araştırmacıların, bu sınırlılık ve düzen için belirledikleri hata çözümleme aşamaları şu şekildedir:

Sridhar, hata çözümlemesinde kullanılacak yöntemi şu şekilde sıralamaktadır:

- a. Verilerin toplanması
- b. Hataların belirlenmesi
- c. Hata türlerinin sınıflandırılması
- d. Hata türlerinin görecelik sıklık tablosu
- e. Hedef dildeki zorluk alanlarının belirlenmesi
- f. İyileştirme çalışmaları (iyileştirici programlar, dersler, araç-gereçler, etkinlikler vb.)¹¹

Corder ise hata çözümleme yönteminin aşamalarını beş başlık altında sıralamıştır:

- a. Hedef dil verilerinin toplanması
- b. Hataların belirlenmesi
- c. Hataların tanımlanması
- d. Hataların açıklanması
- e. Hataların değerlendirilmesi¹²

Bayraktaroğlu'na göre karşıtsal çözümleme ve hata çözümlemesinin yabancı dil öğretiminde uygulanışı aşağıdaki tablo doğrultusunda yapılmalıdır:¹³

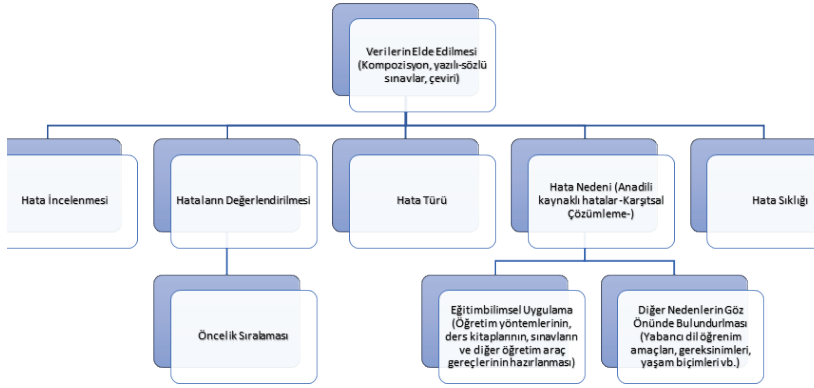
10 Stephen Corder, "The Significance of Learners Error", *International Review of Applied Linguistics*, Sayı:5, (1967), s.167; Fatih Yılmaz ve Derya Bircan, "Türkçe Öğretim Merkezinde Okuyan Yabancı Öğrencilerin Yazılı Kompozisyonlarının "Yanlış Çözümleme Yöntemi"ne Göre Değerlendirilmesi", *International Journal of Language Academy*, Volume 3/1 Spring, (2015). s.116.

11 Shikaripur N Sridhar, "Contrastive Analysis, Error Analysis and Interlanguage". *Reading English as a Second Language*. Ed. Kenneth Croft. USA: Winthrop Publisher Inc., 1976, s. 268; Büyükkiz ve Hasırcı, "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarının Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi", s.55.

12 Yılmaz ve Bircan, "Türkçe Öğretim Merkezinde Okuyan Yabancı Öğrencilerin Yazılı Kompozisyonlarının "Yanlış Çözümleme Yöntemi"ne Göre Değerlendirilmesi", s.117.

13 Emrah Boylu, Esmâ Zeynep Güney ve Kevser Esmâ Özyalçın, "Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen B1 Seviyesi Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarının Değerlendirilmesi", *International Journal of Languages Education and Teaching*, Volume 5, Issue 3, September, (2017), s.190

Tablo 1. Karşıtsal Çözümleme ve Hata Çözümlemesinin Yabancı Dil Öğretiminde Uygulanışı

Çalışmamızda, Bayraktaroğlu'nun sunduğu bu hata çözümleme aşamaları dikkate alınarak çalışma gurubundan elde edilen veriler analiz edilmiştir.

1.7. Sözlüksel-Anlamsal Hataların Tanımlanması

Yabancı dil öğrencilerinin, öğrenim süreçlerinin belirli aşamalarında öğrenme sorunları yaşadıkları ve bu sorunların öğrenim süreci boyunca değişkenlik gösteren yapılarla, hata olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Keshavarz, hata çözümlemesinde her ne kadar anadili aktarımı hata kaynağı olarak gösterilse de hataların oluş sebebinin sadece anadili aktarımı olmadığına inanırken, temel yardımcı etken olan hata kaynaklarının belirlenmesinin önemine vurgu yapmaktadır.¹⁴ Richards öğrenci kaynaklı hataları: Oluş ya da kaynak sebebi öğrenilen hedef dil/yabancı dil olan hatalar *Diliçi ya da Gelişimsel Hatalar*¹⁵ ve oluş ya da kaynak sebebi anadili olan *Dillerarası Aktarım Hataları*¹⁶ şeklinde, iki temel neden üzerine sınıflandırmaktadır.¹⁷

Keshavarz ise dilsel özellikleri açısından bu hataları üç ana başlık altında sınıflandırmaktadır:

1. Yazımsal Hatalar

a. Yazıbirim Hataları

b. Yazma Hataları

2. Sözlüksel-Anlamsal Hatalar

a. Diliçi/Gelişimsel Hataları

b. Dillerarası Aktarım Hataları

3. Dilbilgisel Hatalar¹⁸

14 Mohammed Hossein Keshavarz, *Contrastive Analysis and Error Analysis*, Tehran: Rahnama Publications, 2012, s.118-119.

15 Intralingual Errors - خطاهای میانزبانی یا پیشرفتیی

16 Interlingual Errors- خطاهای درونزبانی

17 Jack C. Richards, *A Non-Contrastive Approach to Error Analysis*, San Fransisco: Tesol Convention, 1970, s.3; Ömer Demircan, *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*, İstanbul: Ekin Eğitim Yayıncılık, 1990, s.61.

18 Mohammed Hossein Keshavarz, *Contrastive Analysis and Error Analysis*, s.75.

Çalışmanın ana evrenini oluşturan *Sözlüksel-Anlamsal Hatalar* grubunu yabancı dil olarak Farsça öğretimi alan araştırmacılarından Gilledârî sözcük üretimi¹⁹ hataları olarak adlandırmış ve bu gruptaki sözcük üretim hataları için şu açıklamayı yapmıştır: “*Sözcük üretimi hataları, öğrencinin bir kavramı aktarmak istediği ve aktarmak istediği kavramı bilmediği durumlarda, bildiği sözcükler ve sözcük üretim kuralları ile okuyucuya aktarmak istediği kavramı iletmek için ortaya koyduğu üretme çabadır.*”²⁰

Öğrenciler, yabancı dil yolu ile iletişim kurarken sözcük kullanımlarında hatalı üretimler yapmaktadırlar. Sözlüksel-anlamsal hatalar, sözcük, anlamı ve öğrenilen hedef dildeki kullanımı hakkında hedef dil öğrencisinin yetersiz bilgisinden kaynaklanmaktadır. Keshavarz, sözlüksel-anlamsal hataları, yabancı dil öğrencilerin anadillerinde var olan sözcükleri birebir olarak hedef dilde kullanmaları olarak açıklamaktadır.²¹ Literatür incelemesinde herhangi bir yabancı dili öğrenen öğrenciler arasında bu hata grubunun yazımsal hatalardan sonra en yüksek hata oranına sahip olduğu görülmektedir. Bu hata grubunda yapılan hataların yapılış sebebi, henüz hedef dili öğrenen öğrencilerin hedef dildeki bazı sözcüklerin anlamı ve kullanışlarını bilmemesi ve anadillerinde sözcük üretiminde kullanılan kuralları hedef dile aktarma eğilimi göstermeleri olarak açıklanabilmektedir. Diğer bir ifade ile öğrenciler, anadillerinde var olan sözcüklerin özellikleri ve o sözcüklerin sahip oldukları anlamları yabancı dil öğrenirken aktarmamaları gerektiğini bilememektedirler. Bu tür hataların ortaya çıkış sebeplerinden bir diğeri, yabancı dil öğrenen öğrencilerin anadilinde bulunmayan ve öğrencinin de bilmediği, hedef dilde yer alan kültürel öğelerdir.

Araştırmada, *Sözlüksel-Anlamsal Hatalar* ‘diliçi ve dillerarası aktarım hataları’ olmak üzere iki hata alt başlığında incelenmiştir. Bu hata türünde dillerarası aktarım hataları, anadilinde bulunan bir sözcüğün doğrudan alınarak hedef dilde kullanılması ya da türetimsel bir biçimde sözcük üretimi yapması biçiminde tek alt başlık altında incelenirken, diliçi ya da gelişimsel hatalar kendi ana başlığı altında değerlendirmiştir. Araştırmada, sözlüksel-anlamsal hatalar, Keshavarz’ın bu hata grubu için sunduğu sınıflandırma doğrultusunda aşağıdaki tablo uyarınca çözümlenmiştir:²²

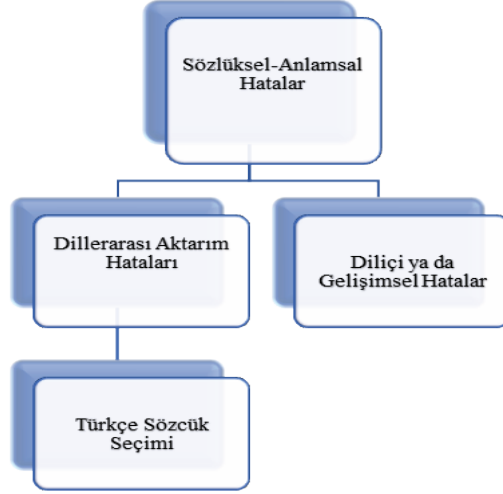
19 word formation/ واژه‌سازی

20 Mohammad Gilledârî, “Tahlîl-i Hatâhâ-yi Niviştârî-yi Zebânâmûzân-i Gayr-i İrânî”. *Mecmûa-i Makâlât-i Semînâr-i Amûzeş-i Zebân-i Fârsî be Gayr-i Fârsîzebânân*, Tahran: Kânûn-i Zebân-i Fârsî, 1387hş./2008, s.350.

21 Mohammed Hossein Keshavarz, *Contrastive Analysis and Error Analysis*, s.102.

22 Mohammed Hossein Keshavarz, *Contrastive Analysis and Error Analysis*, s.102.

Tablo 2. Sözlüksel-Anlamsal Hatalar Grubu Sınıflandırma Tablosu

2. Bulgular ve Yorumlar

Çalışma soruları çerçevesinde çalışma grubumuzda yer alan yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılının güz ve bahar dönemlerinde 14+14 haftalık bir süreçte okudukları belirtilen derslerinin ara sınav ve yarıyıl sonu sınavları ve öğreticiler tarafından ders dönemlerinde öğrencilere verilen ödevlerden elde edilen verilerin çözümlenmesi sonucu ortaya çıkan bulgulara ve yorumlarına yer verilmiştir. Bu doğrultuda Türk öğrencilerden elde edilen veriler grup tablolar halinde hatalı örnek çözümleme formlarında iki temel başlık altında (A-الف) ve (B-ب) satırlarında çözümlenmiştir. Çözümleme formunda yer alan (A- الف) satırında, öğrenciler tarafından üretilmiş olan hatalı cümlelere yer verilmiş ve üretilmiş olan bu hatalar ait olduğu hata grubunu belirtmek adına kırmızı renk ile vurgulanmıştır. Aynı satırda öğrenciler tarafından üretilmiş ancak farklı hata grubunda yer alan hatalı sözcük ya da yapılar altları çizilerek belirtik hale getirilmiştir. Formda öğrenciler tarafından üretilmiş ve (A- الف) satırında yer alan hatalı cümlelerin doğru biçimleri (B-ب) satırında verilirken, hataların doğru biçimleri mavi renk ve (*) imi ile açık hale getirilmiştir.

2.1. Sözlüksel-Anlamsal Hatalar

2.1.1. Dillerarası Aktarım Hataları

Dillerarası aktarım hataları, anadilinden hedef dile yapılan olumsuz aktarımlardan kaynaklı hata türleri olarak tanımlanmaktadır.²³ Yabancı dil öğretiminde hata dizgilerinin ortaya çıkmasının en temel nedenlerinden birinin anadili girişimi sayıldığını dile getirmek

23 Robert Lado, *Language Teaching: A Scientific Approach*, McGraw-Hill, 1964, s. 2; Seid Mohammad Ziahosseiny, *Contrastive Linguistics*, Tehran: Islamic University Press, 1994, s.116.

mümkündür. Öğrencilerin anadillerinde sahip oldukları alışkanlıkları; anadillerine ait kurallar, dil dizgesi ve sistemi gibi değişkenler hedef dil öğrenimi sırasında öğrencileri etkilemekte ve dil çiftlerine özgü kuralları birbirlerine karıştırmalarına neden olmaktadır. Örneğin, Türkiye’de Farsça öğrenen Türk öğrenciler, işitsel ve görsel girdiler bakımından, Farsçayı İran’da öğrenen Türk öğrencilere göre daha fazla anadili aktarımında bulunacaktır. Mîrdehkân yabancı dil öğrencisinin, anadilinin konuşulduğu yerlerdeki hedef dil öğrenim gücünü vurgulama adına şunları dile getirmektedir: “*Yabancı dili kendi ülkelerinde öğrenen öğrenciler, kendi sosyal ve kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için her zaman anadillerini kullanacak ve aynı şekilde kendi anadilinde düşünmeye, dinlemeye ve konuşmaya devam edecektir. Yabancı dili öğrenmeye çalışan öğrencinin zihni anadilinde var olan yapı ve kullanımlar ile dolu olacak ve öğrenmeye çalıştığı yabancı dil öğrenci için ders saati sonunda sona eren, ders saati dışında neredeyse o dili hiç kullanamayacağı bir sınıfıçi etkinlik olarak kalacaktır.*”²⁴ Bütün bu etkenler dikkate alındığında yabancı dil öğreniminde anadili girişimi ve anadilinden yapılan olumsuz aktarım hatalarının etkisi kaçınılmaz bir biçimde gözlemlenmektedir. Sözlüksel-Anlamsal hata türünde hedef dil Farsça öğrenilirken öğrencilerin anadilleri olan Türkçeden yaptıkları olumsuz aktarımlar birkaç neden ile açıklanabilmektedir. Şöyle ki Farsça öğrenen Türk öğrenciler yazılı anlatımlarında Farsça sözcükleri kullanırken sürekli olarak sözcüğün anlamını ve Türkçedeki karşılığını düşünmektedirler. Tam da bu nedenle öğrenciler tarafından kullanılan bu sözcükler tamamıyla Farsçanın bağlamına uymamakta ve hata dizgeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Dillerarası aktarım hataları bölümünde Farsça öğrenen Türk öğrencilerin sözlüksel-anlamsal hataları: ‘Türkçe Sözcük Seçimi’ başlığı altında incelenmiştir.

2.1.1.1. Türkçe Sözcük Seçimi

Türkçe sözcük seçimi grubunda yer alan hatalar, yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin Farsçanın sözlükçesinde yer alan ve yazılı anlatımlarında ihtiyaç duydukları özel sözcükleri bilmemeleri, o sözcükler yerine anadilleri Türkçede var olan ya da Türkçe ile Farsça arasında ortak olan sözcükleri ihtiyaç duydukları sözcükler yerine kullanmaları ve böylece olumsuz bir aktarımda bulunmaları sebebi ile ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki grup tabloda Türk öğrenciler yazılı anlatımlarında hedef dilde var olan sözcükler yerine Türkçe sözcükler kullanmış ve sözlüksel hatalar gerçekleştirmişlerdir. Öğrenciler tarafından böyle bir seçme hatasının yapılma nedeni Farsçanın sözlükçesine gerekli ve yeterli derecede hâkim olamamalarından kaynaklanmaktadır. Elbette bu sözcük seçimlerinin birçoğu, anadili ve hedef dilde bulunan ortak sözcüklerin yazım ve telaffuz farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Aşağıdaki tabloda; sözlüksel-anlamsal hata türünde, Türkçe sözcük seçimi hata örnekleri ve bu örneklerin çözümlemelerine yer verilmiştir.

24 Mehînnâz Mîrdehkân, *Âmûzeş-i Zebân-i Fârsî be Ürdü Zebânân ve Zebân-i Ürdü be Fârsîzebânân*. Tahran: İntişârât-i Beynelmîlelî-yi El-Hadî, 1380hş./2001, s.24.

Birinci Grup Tablo: Sözlüksel-Anlamsal Hata Çözümleme Formları: Türkçe Sözcük Seçimi Hataları Örnekleri

الف	ب
1	من بش برادر دارم.
2	من پنج برادر دارم.
3	از میوه ها نار و موز در شهرم زیاد است.
4	از میوهها انار* و موز در شهرم زیاد است.
5	درخت ها با یاپراک و شوکوفه پر از شدند.
6	درخت‌ها پر از برگ* و شوکوفه شدند.
7	زبان فارسی برای من زور نیست.
8	زبان فارسی برای من سخت* نیست.
9	نیم میلی ترکیه شامپیون شد.
10	تیم ملی ترکیه قهرمان* شد.
11	زینب دختر بآادب است.
12	زینب* دختری باادب است.
13	آحمت دوست من خیلی درسخواند است.
14	دوستم احمد* خیلی درسخوان است.
15	از خستهگی نتوانستم به درس بیام.
16	از خستگی نتوانستم به سر کلاس* بیام.
17	من باجیم استانبول درس می خواند.
18	من در استانبول درس می خواند.
19	او با آریا به دانشگاه آمد.
20	او با ماشین* به دانشگاه آمد.
21	این تابستان من دیپلوما را گرفتم.
22	این تابستان من دیپلم* را گرفتم.
23	او نومارا تلفن دوستم را خواست.
24	او شماره* تلفن دوستم را خواست.
25	من دیل فارس یاد می کنم.
26	من زبان* فارسی را یاد می گیرم.
27	در دبیرستان من باسکتبول بازی کرده بودم.
28	در دبیرستان من بسکتبال* بازی کرده بودم.
29	پایتخت فرانسا پاریس است.
30	پایتخت فرانسه* پاریس است.
31	من دون هفتا در ایستانبول نیدم.
32	من هفت* گذشته* در استانبول نمودم.
33	انکارا شهر بزرگی است و همان زمان پایتخت ترکیه است.
34	انکارا شهر بزرگی است و در عین حال* پایتخت ترکیه است.
35	امروز ما درس ندارم.
36	امروز ما کلاس* ندارم.
37	داغهای ترکیه بلند هستند.
38	کوههای* ترکیه بلند هستند.
39	آن چاندا در کتاب، دفتر و کالم ندارد.
40	در آن کیف* کتاب، دفتر و قلم* نیست.
41	خواهرت امین سبب و دوت را دوست ندارد.
42	خواهر امین سبب و توت* را دوست ندارد.
43	بعد از کلاس به یورد برگشتم.
44	بعد از کلاس به خوابگاه* برگشتم.
45	من از چشمه آب نوشیدم.
46	من از شیر* آب نوشیدم.
47	در یول موفقیت این برام مهم بود.
48	در مسیر* موفقیت این برام مهم بود.
49	بعد از اتوبوس ما یک تاکسی کیرالدم.
50	بعد از اتوبوس ما یک تاکسی کرایه کردیم*.
51	شما چرا از آن تاراف می روم؟
52	شما چرا از آن طرف* می روید؟
53	علی آدام خوبی است.
54	علی آدم* خوبی است.
55	ماشین قیرمزی رنگ گران است.
56	ماشین قیرمزی* رنگ گران است.
57	این فیلم خیلی اجایب بود.
58	این فیلم خیلی عجیب* بود.

Yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin, birinci grup tabloda Türkçe sözcük seçimi ile yapmış oldukları dillerarası aktarım hataları örnek çözümlerinden, Türk öğrencilerin Farsçanın sözlükçesinde yer alan ve yazılı anlatımlarında ihtiyaç duydukları doğru ve uygun sözcükleri, ifade kalıplarını bilmemeleri nedeniyle, anadilleri Türkçede bu Farsça sözcük ve ifade kalıpların karşılığı olan Türkçe sözcük ve ifade kalıplarını kullanmış oldukları saptanmıştır. Türkçe sözcük seçimi hata grubunda çözümleneleri yapılan örneklerde öğrencilerin; Ö.1/ بش örneğinde Farsçadaki beş/ پنج rakamının, Ö.2/ نار örneğinde nar/ انار, Ö.3/ یاپراک örneğinde yaprak/ برگ ve Ö.5/ شامپیون örneğinde şampiyon/ قهرمان isimlerinin, Ö.4/ زور örneğinde zor/ سخت sıfatının, Ö.6/ زینب ve Ö.7/ آحمت örneğinde Farsça ve Türkçede ortak özel isimler olan ve Farsça yazılışlarında yazıbirim değişimleri olan Zeynep/ زینب ve Ahmet/ احمد isimlerinin, Ö.8/ درس ve Ö.18/ درس örneğinde Türkçeden farklı olarak anlamsal bir eşdizim değişkenine sahip olan ders/ کلاس sözcüğünün, Ö.9/ باجیم örneğinde kız kardeş/ خواهر, Ö.10/ آریا örneğinde araba/ ماشین,

Ö.11/ دیپلوما, Ö.14/ باسکتبول, Ö.15/ فرانس, Ö.21/ دوت, Ö.26/ تاراف, Ö.27/ آدام, Ö.28/ قیرمزی ve 29/ اجایب örneklerinde yazıbirim değişimine sahip olan diploma/ دیلم, basketbol/ بسکتبال, Fransa/ فرانس, dut/ توت, taraf/ طرف, adam/ آدم, kırmızı/ قرمز, tuhaf/ عجیب isim ve sıfatlarının, Ö.12/ نومارا örneğinde numara/ شمار, Ö.13/ دیل örneğinde dil/ زبان, Ö.19/ داغ örneğinde dağ/ کوه, Ö.20/ چانتا/ چشمه, Ö.23/ خوابگاه, Ö.22/ یورد örneğinde öğrenci yurdu/ خوابگاه, Ö.24/ شیر örneğinde musluk/ شیر, Ö.16/ مسیر örneğinde yol/ مسیر, Ö.16/ هفتا örneğinde geçen hafta/ هفته, Ö.17/ همان زمان/ گذشته ve Ö.25/ کیرالدیم örneğinde kiralamak/ کرایه کردن fiilinin Farsçadaki kullanımlarını bilmemeleri sonucunda anadilleri Türkçeden olumsuz aktarımda buldukları anlaşmıştır. Öğrenciler, anadilleri Türkçe ile düşünmüş ve ihtiyaç duydukları Farsça sözcük ve ifade kalıpları için Fars alfabesinde yer alan yazıbirimler ile anlamsız sözcükler üretmişlerdir.

2.1.2. Diliçi ya da Gelişimsel Hatalar

Diliçi ya da gelişimsel hatalar, öğrencilerin dil çiftlerine ait benzerlik ve farklılıkları birbirlerinden ayırmadaki yetersizliklerinden daha çok yabancı dil öğrenim sürecinin belirli aşamasında yapmış oldukları genellemeler sonucu ortaya çıkan gelişimsel hatalarını yansıtmakta ve öğrencilerin dil edinimlerine dair genel özellikleri örneklendirmektedir.²⁵ Richards, öğrenciler tarafından anadili ve hedef dilde olmayan yeni kuralların geliştirildiği diliçi ve gelişimsel hataları dört başlık halinde açıklamaktadır:

1. Aşırı Genelleme: Yabancı dil öğrenen birey, hedef dilde öğrendiği bir yapıdan yola çıkarak dilin diğer kurallarını bulmaya çalışır. Böyle olduğunda, öğrenci hedef dildeki bazı yapıları aşırı genelleyerek bozuk yapılar oluşturur. Bu durum genellikle öğrencinin öğrenme yükünü azaltma ve dilde fazla olarak gördüğü yapıları eksiltme eğiliminden kaynaklanır.

2. Kural Kısıtlamalarını Bilmeme: Bu hata türü, aşırı genellemeye çok fazla benzemektedir. Öğrencilerin kurallardaki özel kısıtlamaları ayırt edememeleri hata yapmalarına neden olmaktadır. Bir kuralın, uygulanmaması gereken yapılara uygulanması sonucu yapılan bu hatalar, yabancı dil öğrenimi sırasında en çok yapılan hata türlerindedir.

3. Kuralların Eksik Uygulanması: Bu tür hatalar, öğrencinin anlamlı bir yapı oluşturmak için bilmesi gereken kuralları, tam olarak öğrenip uygulayamamasından kaynaklanmaktadır.

4. Yanlış Kavram Geliştirme: Bu tür hatalar, yabancı dil öğrenirken bir yapının yanlış anlaşılmasından dolayı oluşturulan bozuk yapıları kapsamaktadır. Bu yapıların öğrencinin anadilinde ve hedef dilde herhangi bir karşılığı olmayabilir.²⁶

Diliçi ya da gelişimsel hata grubunda yer alan hatalar, hata kaynakları bakımından anadilinin hiçbir etkiye sahip olmadığı ve anadilinin en temel nedenler arasında yer almadığı hatalar olarak tanımlanmaktadır.²⁷ Bu tür hataların yabancı dil öğrencileri tarafından üretilme nedeni

25 Jack C. Richards, *A Non-Contrastive Approach to Error Analysis*, s.3.

26 Jack C. Richards, *A Non-Contrastive Approach to Error Analysis*, s.9-21; Fatma Bölükbaş, “Arap Öğrencilerin Türkçe Yazılı Anlatım Becerilerinin Değerlendirilmesi”, *Turkish Studies*, 6/3, (2011), s. 1359.

27 Mohammad Gilledârî, “Tahlîl-i Hatâhâ-yi Nivîştârî-yi Zebânâmûzân-i Gayr-i İrânî”, s.351.

tamamen o yabancı dilde bulunan sözcük ya da sözcük türlerinde aranmaktadır. Öğrenciler bu hata türünde daha önceki örneklerde de bahsedildiği üzere hedef dilde uygun sözcük ya da sözcük türlerini kullanmayarak, aynı anlama fakat farklı kullanım özelliklerine sahip hedef dilin kullanım alanında olan sözcük ya da sözcük türlerinin kullanımlarında seçme hataları yapmaktadırlar. Öğrencilerin, çağrışımsal olarak doğru kabul ettikleri bu dil tutumları hedef dil özelinde o dile ait diliçi ya da gelişimsel hata dizgeleri oluşturmaktadır. Öğrenciler tarafından üretilen bu diliçi ya da gelişimsel hata dizgelerinin en temel nedeni, öğrencilerin o dile ait sözcüklerin kullanımına dair yeterli dilsel edinimi gerçekleştirememeleri, doğru sözcük yerine o dilde bulunan hatalı bir sözcüğü seçmeleri ve bunun sonucu sözlüksel-anlamsal hatalar oluşturmalarıdır. Aşağıdaki tabloda; sözlüksel-anlamsal hata türünde, diliçi ya da gelişimsel hatalı sözcük üretim örnekleri ve bu örneklerin çözümlemelerine yer verilmiştir.

İkinci Grup Tablo: Sözlüksel-Anlamsal Hata Çözümleme Formları: Diliçi ya da Gelişimsel Hatalı Sözcük Üretim Örnekleri

الف	ب	
1	من برای خواندم کتاب رمان نداشتم.	من برای خواندن کتاب وقت نداشتم.
2	دیروز امتحان ادبیات خیلی مشکیل بود.	امتحان ادبیات دیروزی خیلی سخت بود.
3	البته درباره این موضوع فکرهای مختلف هست.	البته درباره این موضوع دیدگاههای مختلف هست.
4	یاد گرفتن فارسی برای من مسکل نیست.	یاد گرفتن فارسی برای من سخت نیست.
5	تاکریبی نیم کتاب را خواندم.	تقریباً نصف کتاب را خواندم.
6	ما مسلمانان ناماز می کنیم .	ما مسلمانان نماز می خوانیم .
7	این تعطیل برای استراحت کردن فرصت نیک بود.	این تعطیل برای استراحت کردن فرصت خوبی بود.
8	امید دارم یک سال پس مترجم بشم.	امیدوارم یک سال بعد مترجم بشوم.
9	دستم را به جیم کردم.	دستم را در جیم کردم.
10	آسمان امروز ابر ندارد .	آسمان امروز ابری نیست .
11	سفید و ابی رنگهای ارام هستند.	سفید و آبی رنگهای آرامبخش هستند.
12	امروز هوا آفتاب است.	امروز هوا آفتابی است.
13	پس میخواهم به تاهران برم.	بعداً می خواهم به تهران بروم.
14	او مامولن فیلم های کمیک تماشا می کند.	او معمولاً فیلم های کمدی تماشا می کند.
15	نفرهای دیگر هم برای آن ترم آمده بودند.	افراد دیگر هم برای آن ترم آمده بودند.
16	آن روز کتابخانه خیلی خالی بود.	آن روز کتابخانه خیلی خلوت بود.
17	بعد من موضوع را دانستم .	بعد من موضوع را فهمیدم .
18	در مدت آن مسافرت با ایرانی ها صحبت کردم.	در طول آن مسافرت با ایرانی ها صحبت کردم.
19	وقتی که پدر و مادرم را دیدم، خوشوقت شدم.	وقتی که پدر و مادرم را می بینم، خوشحال می شوم.
20	فوتبال بازیها ترکیه در دنیا شوحت بزرگ ندارند.	فوتبالیست های ترکیه در دنیا شهرت بزرگی ندارند.
21	من با یا به دانشگاه می روم.	من پایده به دانشگاه می روم.
22	اسفهان شهر بیر بود.	اسفهان شهر قلبی بود.
23	من تعلیم فارسی می کنیم.	من فارسی یاد می گیرم.
24	آن روز خیلی خوب گذشت.	آن روز خیلی خوش گذشت.
25	در ترکیه بیشتر دانشگاه ها وجود دارد.	در ترکیه دانشگاه های زیادی وجود دارد.
26	او دیر به کلاس ورود کرد.	او دیر وارد کلاس شد.
27	من هم گیتار بازی می کنم.	من هم گیتار می زیم .
28	ما در ترکیه این روز را جشن می کنیم .	ما در ترکیه این روز را جشن می گیریم .
29	او به من کمک می دهد .	او به من کمک می کند .
30	ساعت هشت به هواپیما سوار کردم.	ساعت هشت سوار هواپیما شدم.

تماشا کردن این بجهای ناچار مرا زیاد غمگین می شود.	تماشا کردن این بجهای ناچار مرا خیلی غمگین می کند*.
پسرم در جاهای پرجمعیت ترین از پیش من دور می کند.	پسرم در جاهای شلوغ از پیش من دور می شود*.
آن داستان تاسیر بزرگی به من کرد.	آن داستان تأثیر بزرگی بر من گذاشت*.
من با او گفتم.	من با او صحبت کردم*.
این رشته را خودام ترجیح کردم.	این رشته را خودم انتخاب کردم*.
در این دانشگاه زبانی فارسی درس می خوانم.	در این دانشگاه زبان فارسی می خوانم*.
من این زبان را خیلی دوست دارم اما نمی توانم موافق کنم.	من این زبان را خیلی دوست دارم اما نمی توانم موفق شوم*.
او جواب من را کابول نمی شود.	او جواب مرا قبول نمی کند*.
ما احتمال دارم دیر بیدار بشویم.	احتمال دارد* ما دیر بیدار بشویم.
یک مرکز زبان فارسی پیاده کردم و دوست داشتم سنت کنم.	یک مرکز زبان فارسی پیدا* کردم و دوست داشتم (آنجا) نیت* نام کنم.
من خواهش دارم که سال آینده به ایران بروم.	من می خواهم* سال آینده به ایران بروم.
استادم به من زبان فارسی یاد می گیر.	استادم به من زبان فارسی یاد می دهد*.
او را به بیمارستان برو.	او را به بیمارستان ببر*.
این کار مرا ناراحت شد.	این کار مرا ناراحت کرد*.
دوستم در را زنگ زد.	دوستم در را زد*.
من از استاد زیاد چیز یاد دارم.	من از استاد چیز زیادی یاد گرفتم*.
در این جهان دشوارها بی شمار دارند.	در این جهان دشواریهای بی شماری هست*.
در دانشکده من گریه دارد.	در دانشکدهام گریه هست*.
در کلاس ما بیست شخصی داریم.	در کلاس ما بیست نفر هست*.
بهرام امروز کلاس است.	بهرام امروز کلاس دارد*.
دانشگاهمان در بین آنکارا هست.	دانشگاهمان در مرکز آنکارا است*.
لطفاً همان آمبولانس را جستجو کند.	لطفاً زود به آمبولانس زنگ بزنید.
وقتی من کافی می شوم، به ایران می روم.	اگر (در زبان فارسی) پیشرفت کنم، به ایران خواهم رفت.
باید انسانها مهربان بشوند.	باید انسانها مهربان باشند*.
همه پدرها شوجا و کودرت دارند.	همه پدرها شجاع و قدرتمند هستند*.
اسم آن شی را به دوستم پرسیدم.	اسم آن شیء را از* دوستم پرسیدم.

İkinci grup tablolar diliçi ya da gelişimsel hatalı sözcük üretimi sözlüksel-anlamsal hatalarda, çözümlemeleri yapılan örneklerden yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin bu hata türünde dil öğrenim süreçlerinde edinimini gerçekleştirmiş oldukları Farsça sözcük ya da sözcük türlerini bir diğerrinin yerine kullanma eğilimi gösterdikleri ve hedef dil Farsçanın etkisi ile çeşitli seçme hataları yaptıkları saptanmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere öğrencilerin böyle bir gelişimsel hata yapmalarının nedeni tamamen öğrenimini gerçekleştirdikleri yabancı dil kaynaklarında aranmalıdır. Öğrencilerin üretmiş oldukları bu hatalı kullanımlar, henüz eşanlam ya da eşdizime (birlikte kullanım)²⁸ sahip olan sözcük ya da sözcük türlerinde gerekli dilsel girdiyi sağlayamadıklarını da göstermektedir.

Sözlüksel-anlamsal hata türünde çözümlemeleri yapılan örnekler, bu hataların öğrencilerin iletişim stratejilerinden kaynaklı olduğunu belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle öğrencilerin, hedef dilde kullanmak istedikleri doğru sözcük ya da sözcük türlerini bilmedikleri durumlarda sözcüğün zıt ya da eşanlamlısını, ona en yakın olan sözcük ya da sözcük türlerini kullanma eğilimi gösterdikleri belirlenmiştir. Bu hata türünde çözümlemeleri yapılmış olan örneklerde öğrencilerin; Ö.1 örneğinde vakit/ زمان yerine وقت, Ö.2 örneğinde zor/ مشکيل yerine سخت, Ö.3

28 collocation/هم آیی، هم آیش

örneğinde görüŖ/ دیدگاه yerine فکر, Ö.4 örneğinde zor/ سخت yerine مسکل, Ö.5 örneğinde yarı/ پس yerine نصف, Ö.7 örneğinde iyi/ خوب yerine نیک, Ö.13 örneğinde daha sonra/ بعداً yerine پس, Ö.16 örneğinde boş/ خلوت yerine خالی, Ö.22 örneğinde tarihi/ قدیم yerine پیر, Ö.24 örneğinde güzel/ خوش yerine خوب ve Ö.25 örneğinde birçok/ زیادی yerine بیشتر sözcük ya da sözcük türlerini kullanarak sözlüksel-anlamsal diliçi aktarım hataları yapmış oldukları saptanmıştır. Öğrenciler, hedef dil Farsçada var olan ve yukarıda hatalı kullanımları belirtilen örneklerde doğru kullanımları verilen ve hedef dil Farsçada farklı anlamsal bağlamlara sahip olan sözcükler için zıt çağrışımda bulunarak hatalı sözcük seçimi yapmış oldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin bu sözcük ya da sözcük türleri için hatalı bir şekilde zıt çağrışımda bulunmalarının nedeni, kendi anadillerinde var olan ve tek sözcük ile karşılanan kavramlar için Farsçada birden fazla kavramın bulunması olmuştur.

Bu hata grubunda yer alan diğer örneklerde öğrencilerin, hedef dil Farsçada kısıtlı olan bilgileri ile kendilerini yazılı anlatımlarında ifade edebilmek için iletişim stratejileri kaynaklı olarak diliçi hatalar yapmış oldukları görülmüştür. Bu grupta yer alan iletişim stratejileri kaynaklı hatalarda öğrencilerin; Ö.8 örneğinde umarım/ امیدوارم yerine امید دارم, Ö.11 örneğinde huzur veren/ آرامش بخش yerine ارام, Ö.12 örneğinde güneşli/ آفتابی yerine افتاب, Ö.14 örneğinde komedi/ کمدی yerine کمیک, Ö.15 örneğinde diğerleri/ دیگر افراد yerine دیگر نفرهای دیگر, Ö.18 örneğinde boyunca/ در طول/ در مدت yerine خوشوقت/ خوشحال می شوم, Ö.19 örneğinde mutlu oluyorum/ فوتبال بازی yerine فووتبالیست/ شدم, Ö.20 örneğinde futbolcu/ فوتبال بازی yerine فوتبال بازی, Ö.21 örneğinde yürüyerek/ پیاده yerine پیشرفت کردن, Ö.23 örneğinde öğrenmek/ یاد گرفتن/ یاد öğrenmek/ یاد گرفتن, Ö.53 örneğinde ilerlemek/ کافی شدن yapmış oldukları saptanmıştır.

Eşdizimlilik/Birliktelik iki ya da daha fazla dil biriminin belirli sınırlılık içerisinde düzenli bir biçimde birlikte kullanılmaları durumu biçiminde tanımlanmaktadır.²⁹ Eşdizimliliğe dair bu grupta üretilmiş olan hata örneklerinde öğrencilerin; Ö.6 örneğinde namaz kılmak/ خواندن نماز birleşik fiilinde خواندن yardımcı fiili yerine کردن yardımcı fiilini, Ö.26 örneğinde girmek/ وارد شدن birleşik fiilinde شدن yardımcı fiili yerine کردن yardımcı fiilini, Ö.27 örneğinde gitar çalmak/ گیتار زدن birleşik fiilinde زدن yardımcı fiili yerine (بازی کردن) کردن yardımcı fiilini, Ö.28 örneğinde kutlamak/ جشن گرفتن birleşik fiilinde گرفتن yardımcı fiili yerine کردن کردن yardımcı fiilini, Ö.29 örneğinde yardım etmek/ کمک کردن birleşik fiilinde کردن کردن yardımcı fiili yerine دادن دادن yardımcı fiilini, Ö.30 örneğinde binmek/ سوار شدن birleşik fiilinde شدن کردن yardımcı fiili yerine کردن کردن yardımcı fiilini, Ö.31 örneğinde üzme/ غمگین کردن birleşik fiilinde کردن کردن yardımcı fiili yerine شدن شدن yardımcı fiilini, Ö.32 örneğinde uzaklaşmak/ دور شدن birleşik fiilinde شدن کردن yardımcı fiili yerine کردن کردن yardımcı fiilini, Ö.33 örneğinde etki bırakmak/ گذاشتن birleşik fiilinde گذاشتن گذاشتن yardımcı fiili yerine کردن کردن yardımcı fiilini, Ö.37 örneğinde başarılı olmak/ موفق شدن birleşik fiilinde شدن کردن yardımcı fiili yerine کردن کردن yardımcı fiilini, Ö.38 örneğinde kabul etmek/ قبول کردن birleşik fiilinde کردن کردن yardımcı fiili yerine شدن شدن yardımcı fiilini, Ö.42 örneğinde öğretmek/ یاد دادن birleşik fiilinde

29 Berke Vardar, Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002, s.94.

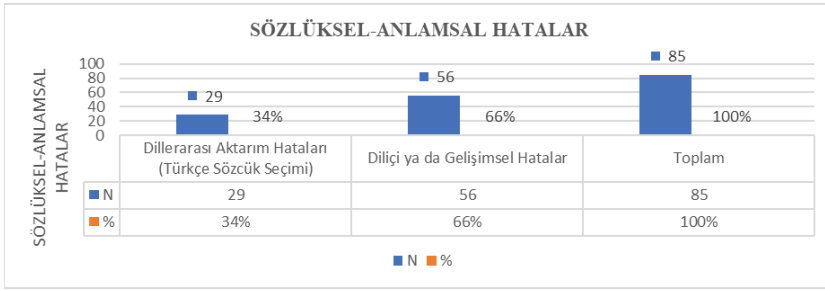
داد yardımcı fiili yerine گرفتن yardımcı fiilini, Ö.44 örneğinde rahatsız etmek/ناراحت کردن birleşik fiilinde کردن yardımcı fiili yerine شدن yardımcı fiilini, Ö.46 örneğinde öğrenmek/گرفتن birleşik fiilinde گرفتن yardımcı fiili yerine داد yardımcı fiilini kullanarak diliçi ya da gelişimsel kullanım hataları yapmış oldukları belirlenmiştir. Öğrenciler tarafından yapılan bu eşdizim hataları, Farsçada birleşik fiillere ait birlikte kullanım gerekliliğinin yeterli düzeyde edinilmediğini göstermektedir.

Hedef dil Farsçada fiillerin doğru kullanımına dair bu grupta belirlenen diğer hatalarda öğrencilerin; Ö.10, Ö.47, Ö.48, Ö.49 ve Ö.55 örneklerinde var olmak/bulunmak anlamındaki داشتن fiili yerine sahip olmak anlamındaki داشتن fiilini kullandıkları, Ö.450 örneğinde dersi olmak Farsçadaki eşdizimi ile derse sahip olmak/داشتن کلاس birleşik fiilinde داشتن yardımcı fiili yerine است ek fiilini, Ö.451 örneğinde است ek fiilinin yerine doğrudan var olmak/bulunmak anlamındaki هستن fiilini kullandıkları, Ö.54 örneğinde eş anlamlılığa sahip olan fakat farklı bağlam ve işlev kullanılan olmak anlamındaki بودن fiilinin yerine شدن fiilini kullandıkları, Ö.417 örneğinde anlamak/فهمیدن fiili yerine bilmek/دانستن fiilini, Ö.34 örneğinde sohbet etmek/صحبت کردن fiili yerine söylemek/گفتن fiilini, Ö.35 örneğinde seçmek/کردن انتخاب fiili yerine Türkçe ve Farsçada ortak olan ancak yalancı eşdeğerliği sebebiyle Farsçada farklı bağlamsal kullanıma sahip olan کردن ترجیح fiilini, Ö.36 örneğinde eğitim görmek/okumak anlamında kullanılan خواندن fiili yerine ders çalışmak anlamındaki درس خواندن fiilini, Ö.41 örneğinde istemek/خواستن fiili yerine rica etmek/خواستن fiilini, Ö.43 örneğinde götürmek/بردن fiili yerine gitmek/رفتن fiilini, Ö.45 örneğinde kapıyı çalmak/زدن در را fiili yerine aramak/زدن زنگ fiilini ve Ö.452 örneğinde telefon etmek/aramak anlamındaki زدن زنگ fiili yerine -i bulmaya çalışmak/aramak anlamındaki جستجو کردن fiilini kullanarak diliçi ya da gelişimsel hatalar yaptıkları saptanmıştır.

Sözdizimsel ilişkilerinde Farsçada Türkçedekinden farklı bir eşdizime sahip olan ve sözcükler ile fiiller arasında Türkçeden farklı anlamlar kuran ad durum ekleri ve edat kullanımı kaynaklı hatalarda öğrencilerin; Ö.33 örneğinde بر / edatı yerine به / yönelme durumu ekini, Ö.56 örneğinde از / ayrılma durumu eki yerine به / yönelme durumu ekini ve Ö.9 örneğinde در / bulunma durumu eki yerine yine به / yönelme durumu ekini kullanarak Farsça ve Türkçede farklı eşdizime sahip bu ekler ile ilgili kural kısıtlamalarını bilmemelerinden kaynaklı diliçi ya da gelişimsel hatalar yaptıkları belirlenmiştir.

3. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada, araştırmanın çalışma grubunda yer alan öğrencinin Farsça yazılı anlatım hataları, ‘Sözlüksel-Anlamsal Hata Grubu’ başlığı altında incelenmiş ve bu hataların oranlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımları saptanmıştır. Bu hata grubunda elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan frekans ve yüzde dağılım sonuçları şu şekildedir:

Grafik 3. Sözlüksel-Anlamsal Hata Oranlarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Grafik 3 incelendiğinde, yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerden elde edilen veriler doğrultusunda sözlüksel-anlamsal hata türünde tespit edilmiş olan toplam 85 hatanın; 56 hata frekansı ve %66'lık oranla diliçi ya da gelişimsel hatalar, 29 hata frekansı ve %34'lük oranla dillerarası aktarım, Türkçe sözcük seçimi hataları olduğu saptanmıştır. Sözlüksel-Anlamsal hata türünde toplam hatanın yarısından fazlasını %66'lık bir oranla oluşturan diliçi ya da gelişimsel hataların, dillerarası yani anadili Türkçe girişiminden kaynaklanan hata oranından fazla olması dikkat çekmektedir. Çünkü yabancı dil olarak Farsça öğretimi alanında hata çözümlemesi yapılan çalışmalarda, hedef dilin kendi ortamında öğrenilmemesi ön kabulü, araştırmacılara hedef dil ile ilgili öğrencilerin daha fazla dillerarası aktarım hataları yapacaklarını öngörmektedir. Bu çerçevede ilgili alanda yazılı anlatım hatalarına yönelik Türkiye dışında yapılan birçok araştırma verileri hata oranlarını şu şekilde tespit etmiştir: Mîr İsmâîlî (1380hş./2001) ilgili çalışmasında anadili girişimini, öğrenci hatalarındaki en önemli etken olarak belirlemiş ve Farsça öğreniminde öğrenciler tarafından yapılan diliçi aktarım hatalarını, öğrencilerin öğrenme yollarını, dillerarası aktarım hatalarını öğrenci hatalarının ortaya çıkış nedenleri arasında göstermiştir. Araştırma sonucunda, yazılı anlatımlarında hata oranları yüksek olan öğrencilerin, dillerarası hatalarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Nevvâbî Kâmserî (1385hş./2006) tarafından yapılan çalışmada Farsça öğrenen elli Arap öğrencinin hataları; 1. Anadilinden hedef dile yapılan dillerarası aktarım hataları. 2. Hedef dil öğrenim sürecinden kaynaklı diliçi aktarım hataları. 3. İletişim stratejileri kaynaklı hatalar. 4. Eğitsel yöntemler ve ders araç-gereçlerinden kaynaklı hatalar başlıkları altında incelenmiş ve araştırma sonucunda dillerarası aktarım hataları kaynaklı hata oranının diğer hata oranlarından daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Gilledârî'nin (1386hş./2007) Farsça öğrenen 300 yabancı öğrencinin yazılı metinlerindeki hataları incelediği çalışmasının sonucu 316 hata arasında, 193 hatanın sözlüksel-anlamsal hata, 123 hatanın yapısal hata olduğunu göstermiştir. Çalışmada, Farsça öğrenenlerin en fazla yaptığı hata yığılımının sözlüksel-anlamsal hatalar olduğu ve bunların birçoğunun dilsel yapı bağlamında sözcüklerin kullanımından kaynaklanan dillerarası hatalar olduğunu tespit etmiştir. Hong'un (1389hş./2010) Vietnamlı Farsça öğrencilerinin dilbilgisel hatalarını incelediği çalışmasının sonucu dilbilgisel hata oranları dikkate alındığında

ilk sırada en fazla hatanın öğretim yöntemleri ve ders araç-gereçlerinden kaynaklandığı ve daha sonra ikinci sırada en fazla hatanın anadili aktarımı yani dillerarası hatalardan kaynaklı hatalar olduğunu göstermiştir. Ahmedvend (1389hş./2010) Farsça öğrenen 34 başlangıç düzeyi Alman öğrencinin hatalarını incelediği ve hata sıklık oranlarını verdiği çalışmasında, öğrenci hatalarını yazıbirim hataları, sözlüksel-anlamsal hatalar, dilbilgisel hatalar ve yazımsal hatalar başlıkları altında sınıflandırmıştır. Araştırma sonucu, yabancı dil olarak Farsça öğrenen Alman öğrencilerin en fazla hatayı sırası ile yazıbirim hataları, sözlüksel-anlamsal hatalar içerisinde dillerarası aktarım hataları, dilbilgisel hatalar ve yazımsal hatalarda yaptıkları tespit edilmiştir. Küşlîpûr (1390hş./2011) ilgili çalışmasında ortaokul düzeyindeki Farsça öğrenen erkek Türkmen öğrencilerin kompozisyonlarından elde etmiş olduğu veriler doğrultusunda öğrenci hata yoğunluğunu şu şekilde tespit etmiştir: 1. Anadili aktarımı dillerarası aktarım kaynaklı dilbilgisel hatalar, 2. Hedef dil öğrenim süreci kaynaklı dilbilgisel hatalar, 3. İletişim stratejileri kaynaklı dilbilgisel hatalar, 4. En yüksek orana sahip olan öğretim yöntemleri ve ders araç-gereçleri kaynaklı hatalar. Alevî Mukaddem ve Hayrâbâdî (1391hş./2012) orta ve ileri düzey anadilleri Farsça olmayan öğrencilerin yazılı anlatım hatalarını değerlendirdikleri çalışmalarında, %72'lik oranla yazılı anlatımlarında en fazla yapılmış olan hata türünün yapısal hatalar olduğunu, hemen ardından en fazla hata oranının %24'lik oranla anadili girişimi kaynaklı dillerarası aktarım hataları olduğunu tespit etmişlerdir. İslâmî (1393hş./2014) çalışma grubunu oluşturan Rus öğrenciler hiçbir özellik gözetilmeksizin Moskova, Saint Petersburg ve Astrahan Üniversiteleri ve aynı şekilde İran'da Dehhodâ Enstitüsünde orta düzeyde Farsça öğrenimlerine devam eden öğrenciler arasından seçmiş olduğu çalışmasında, hata yığılımının diliçi ya da gelişimsel hatalar bağlamında eşanlımlı sözcüklerin kullanımı kaynaklı olduğunu ortaya koymuştur. Alevî Mukaddem ve Hessâs Sadıkî (1393hş./2014) Kazvîn'de bulunan İmam Humeynî Üniversitesi Farsça Öğretim Merkezi'nde ileri düzeyde öğrenim gören Arap öğrencilerin yazma becerisinde yaptıkları hatalar analiz etmiş oldukları ilgili çalışmalarında, **Farsça öğrenen Arap öğrencilerin hata sıklık oranlarını:** Yapısal hatalar %55, sözlüksel hatalar %20, yazımsal hatalar %15 ve konuşma hataları %10 olarak etmişlerdir. Mîrdehkân, Ahmedvend ve Hüseyinî Kârger (1393hş./2014) başlangıç düzeyinde Farsça öğrenen 34 Alman öğrencinin yazılı anlatım hatalarını analiz ettikleri çalışmalarında, 850 hata arasında 672 yazımsal hatanın dillerarası aktarımdan kaynaklanan hatalar olduğunu, diğer 218 hatanın da diliçi aktarım hatalarından kaynaklandığını tespit etmişleridir. Mutevellîân Nâînî ve Melikiyân (1393hş./2014) hata çözümlemesi yöntemini kullanarak Farsça öğrenen Pakistanlı öğrencilerin dilbilgisel hatalarını analiz etmişlerdir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan bu Pakistanlı Farsça öğrencileri gelişigüzel biçimde İsfahan'daki Uluslararası Al-Mustafa Üniversitesi Farsça Öğretim Merkezi'nde Farsça öğrenen öğrenciler arasından seçilmiştir. Araştırmanın verileri, öğrencilerin Farsça öğrenimlerindeki yedi dönemlik ara sınav ve yıl sonu sınavlarından elde edilmiştir. Verilerin analizinin ardından, başlangıç, orta ve ileri düzeyde öğrenciler tarafından yapılmış 22 tür dilbilgisel hata tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucu dillerarası aktarım hataları

kaynaklı anadili aktarımının %72'lik oranla yapılmış en fazla hata olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde hata türleri dikkate alındığında %47,1'lik oranla hatalı yazıbirim seçimi ve %32,9'luk oranla yazıbirim azaltımı hatalarının en yüksek oranlara sahip hatalar olduğu göze çarpmıştır. Araştırmanın veri analizleri düzeylere göre hata oranlarını şu şekilde açıklamıştır: Başlangıç düzeyi %41,8, orta düzey %34,8 ve ileri düzey %23,4. Bu oranlar öğrenci düzeyi arttıkça hata oranının azaldığını ve hedef dil girdilerinin olumlu yönde arttığını göstermiştir

Araştırmamızın çalışma grubunu oluşturan ve Farsçayı yabancı dil olarak öğrenen Türk öğrenciler de hedef dil Farsçayı doğal ortamı dışında yani kendi anadillerinin konuşulduğu Türkiye'de öğrenirken, öğretim sürecinde görev alan öğreticilerin çoğunun hedef dilin doğal konuşuru olmadıkları ve anadillerinin öğrenciler ile aynı olduğu bilinmektedir. Tam da bu nedenlerden dolayı çalışma grubumuzu oluşturan öğrencilerin de daha fazla dillerarası aktarım yani anadili aktarımı yapmaları öngörülmektedir. Ancak sözlüksel-anlamsal hata grubunda saptanan oranlar yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin daha çok diliçi ya da gelişimsel hatalar yaptıklarını göstermiştir. Literatür taraması sonucu yukarıda belirtilen çalışmaların çoğunda da görüleceği üzere yabancı dil olarak Farsça öğrenen öğrencilerin yazılı anlatımlarına dair yapılan çalışma verileri öğrencilerin genel olarak dillerarası aktarım hataları yaptıklarını göstermiş, çalışmamızda elde edilen veri sonuçları bunun aksi olarak Türk öğrencilerin en fazla hatayı diliçi ya da gelişimsel hata türünde yapmış olduklarını tespit etmemizi sağlamıştır.

Sözlüksel-anlamsal hatalarda Türk öğrenciler tarafından üretilmiş olan Türkçe sözcük seçim hataları, Farsça öğrenen Türk öğrencilerin Farsçanın sözlükçesinde yer alan ve yazılı anlatımlarında ihtiyaç duydukları sözcükleri bilmemeleri ve o sözcüklerin yerine anadilleri Türkçede var olan ihtiyaç duydukları sözcükleri kullanmaları, böylece olumsuz aktarım hataları yapmaları nedeniyle ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin böyle bir seçme hatası yapmaları, onların Farsçanın sözlükçesinde yer alan sözcüklere yeterli ve gerekli derecede hâkim olmadıklarını, sözcük dağarcıklarının yetersiz olduğunu göstermiştir.

Yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin yine sözlüksel-anlamsal hatalardaki diliçi ya da gelişimsel hatalarında dil öğrenim sürecinde edindikleri sözcük ya da sözcük öbeklerini bir diğeri yerine kullanma eğilimi gösterdikleri ve hedef dil Farsçanın etkisi ile çeşitli sözcük seçim hataları yapmış oldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin böyle bir gelişimsel hata yapma nedenleri, tamamen öğrenimini gerçekleştirdikleri hedef dil Farsça kaynaklarında aranmalıdır. Türk öğrencilerin üretilmiş oldukları bu hatalı kullanımlar, öğrencilerin henüz Farsçada bulunan eşdizim ya da birlikte kullanıma sahip olan sözcük ve sözcük öbeklerinde gerekli dilsel girdiyi sağlayamadıklarını göstermiştir. Bu hata türünde analizleri yapılan örnekler, öğrenciler tarafından üretilmiş olan bu hataların, öğrencilerin iletişim stratejilerinden kaynaklandığını vurgulamaktadır. Diğer bir ifade ile öğrenciler doğru sözcük ya da sözcük öbekleri yerine sözlükçelerinde yer alan ve zihinlerinde onlara doğru gelen sözcükleri seçme eğilimi göstermişlerdir.

Sonuç olarak yapılan bu araştırma doğrultusunda, yabancı dil olarak Farsça öğrenen öğrencilerin yazılı anlatımlarında çeşitli güçlükler çıktıklarını ve dil seviyelerine göre basit hatalar yaptıklarını dile getirmek muhtemeldir. Bu doğrultuda, sözlüksel-anlamsal hata grubunda, öğrencilerin hedef dil Farsçaya ait sözcüklerin anlam inceliklerini ve bu sözcüklerin kullanılması gereken bağlarına dair yetersiz öğrenmeleri göz önünde bulundurulmasının, sözcük öğretimine dair öğretim yöntemleri gözden geçirilmesinin ve daha verimli öğretim yöntemlerinden yararlanılmasının yerinde olacağı düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular ve sonuçlar, yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin yazma becerilerine yönelik eğitimbilimsel çalışmaların yapılmasının önemi ve gerekliliğini açıkça ortaya koyarken, yabancı dil olarak Farsça öğretim sürecinin tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Bu görüş dikkate alınarak tespit edilen hataların en aza indirilebilmesi ve yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin sözlüksel-anlamsal gruptaki yazılı anlatımlarının geliştirilebilmesi için sunulan öneriler şu şekildedir:

1. Dillerarası aktarım hatalarında, yani öğrencilerin anadilleri Türkçeden kaynaklanan hata gruplarında, öğreticilerin öğrenim sürecinin her aşamasında bu hataları öngörerek anadillerini kullanmamaları önerilmektedir. Çünkü, Farsçayı yabancı dil olarak Türkiye’de öğrenen öğrenciler, hedef dil Farsçayı doğal ortamı dışında kendi anadillerinin konuşulduğu ortamda öğrenmektedirler. Bunun yanı sıra öğretim sürecinde görev alan öğreticilerin hedef dil konusu olmadığı değişkeni de göz önünde bulundurulursa, öğrencilerin dillerarası aktarım hataları yapmaları kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle, öğreticilerin Farsçayı yabancı dil olarak öğretimleri sürecinde gerekli görülmedik ve ihtiyaç duyulmadıkça fazlasıyla anadillerine başvurmamaları önerilmektedir.

2. Dillerarası aktarım hatalarında, anadili ve hedef dil Farsçada bulunan ortak sözcüklerin yazımlarında öğreticilerin yazıbirim farklılıklarına dikkat çekmeleri ve öğrencilerin eksiltme ve artırım hatalarının en aza indirilebilmesi adına özellikle sözcüklerin sahip oldukları yazımsal farklılıkları vurgulamaları önemlidir.

3. Öğrencilerin yazılı anlatımlarındaki diliçi ya da gelişimsel hatalarından hareketle öğreticilerin; sınıf içi çalışmalara ağırlık vermeleri, öğrencilerin sözcük seçim hatalarına dikkat ederek öğrencilerin yapmış oldukları hataları düzeltebiliyor ise anında düzeltmeleri, öğrencilere bu hatalar ve hataların içeriklerine dair geri bildirimler vermeleri ve böylece öğrencilerin yapmış oldukları bu hataların tekrar edilme sıklıklarının azalması ve daha verimli yazılar yazmalarının sağlanabilmesi için cesaretlendirilmeleri gereklidir.

4. Diliçi ya da gelişimsel hatalar dikkate alındığında öğrencilerin hata yapacaklarını anladıkları sözcük ya da sözcük gruplarını kullanmaktan kaçındıkları, onların yerine daha iyi bildikleri sözcükleri kullanma eğilimi gösterdikleri gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda önceden öngörülebilecek öğrenim güçlükleri dikkate alınarak öğreticilerin, derse başlamadan önce derse ait yeni sözcükleri öğrenciler için belirlemeleri, bu sözcükler için görseller hazırlayarak öğrencilere etkileşimli biçimde açıklamaları, sözcüklerin Farsçadaki doğru yazılışlarını tahtaya

yazmaları, telaffuzlarının edinimi için sözcükleri birkaç kez tekrar etmeleri ve bu sözcükler ile ilgili çeşitli etkinlikler yapmaları önemlidir.

5. Diliçi ya da gelişimsel öğrenici hatalarının önlenmesi adına öğreticilerin, öğrencilerin bir sözcüğü tam anlamıyla edinmeden yani Farsçada sahip olduğu işlev ve kullanım alanını pekiştirmeden yeni sözcüklerin öğretimine geçmemeleri ve böylelikle öğrencilerin edinimini gerçekleştirmeye çalıştıkları sözcüğün sonraki edinimlerine genelleyerek bozuk yapılar oluşturmalarının engellenmesi önlenmelidir. Bu bağlamda öğrencilerin sözcük kullanım alanları ve işlevlerindeki eksik öğrenmelerinin önüne geçilmeli ve bunun için öğrencilere bol örnekler sunularak, sözcükler pekiştirmelidir. Bu noktada sözcük tekrar ve alıştırmaların öğrencilerin işitsel ve görsel yetersizliklerini çözmede büyük bir yardımcı rol üstleneceği aşikardır.

6. Günümüzde sözcük öğretimi, dilsel bir beceri olarak görülmekte ve bu beceri için sözcüğün doğru kullanımının güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Elbette öğrencinin sözcük dağarcığının genişlemesi; okuma, dinleme, yazma ve konuşma gibi becerileri üzerinde de olumlu bir etkiye sahiptir. Sözcük dağarcıklarının genişlemesi ve dilsel yapı bağlamında sözcüklerin doğru kullanımları adına yabancı dil öğretiminde kullanılagelen çeşitli tekniklerin yanı sıra öğreticilerin de sözcük öğretiminde hangi teknikler ve nasıl bir öğretim yöntemi izleyeceğini iyi bir şekilde belirlemesi gerekmektedir. Örneğin, başlangıç düzeyinde öğrenci hedef dilde yeni bir sözcük ile karşılaştığında, öğreticinin sözcüğün hedef dildeki kullanımı ve anlam karşılıklarını sunması sözcüğün öğreniminde etkili olabilmektedir. Sözcük öğretimi iki yöntem takip edilerek gerçekleştirilebilir. Bunlardan ilkinde, planlanmış etkinlikler yolu ile yani öğretici ve öğrenci belirli bir hedefi takip ederek, sözcük türleri ve sayılarının önceden belirlenmesi ile gerçekleştirilirken, ikinci yöntemde sözcük öğretimi için daha önceden herhangi bir plan yapılmamıştır ve öğretim ders sürecinde şekillenmektedir. Şöyle ki öğrenci bilmediği bir sözcüğün anlamını ders esnasında sorabilir ya da öğretici bir sözcüğü açıklamaya ihtiyaç duyduğunu fark eder ve öğretim bu yönde şekillenir. Planlanmış etkinlik türünde sözcük türü, öğretim yöntemini belirlemektedir. Bu öğretim yöntemine göre öğretici; tekrar, çeviri, görsellerden yararlanma, sözcük listesi gibi tekniklerden yararlanabilir.

7. Yabancı dil olarak Farsça öğreten öğreticilerin, öğrencilerin hedef dil Farsçadaki sözcüklerin işlevselliği konusundaki kural kısıtlamalarını bilmemeleri sonucu yapmış oldukları aşırı genelleme ve seçme hatlarını göz önünde bulundurarak öğretim sürecinde kullanacakları materyaller ve ders içi etkinliklerinde Farsçanın sözcük varlığını etkili ve belirli bir izlenim içerisinde kullanmaları ve öğretimini yapacağı sözcükleri öğrenci düzeylerini göz önünde bulundurarak sınıflandırmaları önemlidir.

8. Türklere yabancı dil olarak Farsça öğretimi yapan öğreticilerin, yabancı dil öğretim sürecinde öğrencilerin yazılı anlatım çıktılarına hata çözümlemesi ilkeleri doğrultusunda yazımsal, sözlüksel-anlamsal ve dilbilgisel özellikleri açısından tanımlaması önemlidir. Çetinkaya'nın da belirtmiş olduğu üzere, öğreticilerin öğrencilerin yapmış oldukları hatalara nitelikli geribildirimler verebilmeleri için hataların özelliklerini tanımaları önemlidir. Çünkü

öğretici, öğrencilerin hatalarını düzelterip düzeltmeyeceğine, şayet düzelse nasıl düzeltilmesi gerektiğine sadece hatanın özelliklerini tanımlayıp kaynağına ulaştığında karar verebilir.³⁰

9. Türkiye’de yabancı dil olarak Farsça öğrenen Türk öğrencilerin dil gelişim sürecinde yapmış oldukları hatalar öğrenme süreci ve öğretici tekniklerine dair büyük öneme sahiptir. Çünkü öğrencilerin yapmış oldukları bütün hatalar gerçek veri niteliği taşımakta ve öğrencilere hedef dildeki genellemelerinin doğru olup olmadığı konusunda yol göstermektedir. Türkiye’de Farsça öğretim sürecinin amaca uygun bir biçimde ilerlemesi için öğrencilerden elde edilen hata verilerinin materyal hazırlama sürecinde göz önünde bulundurulması gereklidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahmedvend, A. “Tecziye ve Tahlil-i Hatâhâ-yi Niviştârî-yi Fârsîâmûzân-i Almânîzebân-i Sath-i Mukeddemâtî. Pâyânâme-i Kârşînâsî-yi Erşed”. Tahran: Dânişgâh-i Şehîd Bihiştî, 1389hş./2010.
- Alevî Mukaddem, S. ve Hassâs Sadıkî, P. “Tahlil-i Tavsiî-yi Hatâhâ-yi Niviştârî-yi Fârsîâmûzân-i Arabzebânân”. *Mecmûa-i Makâlât-i Nohomîn Hemâyiş-i Zebânşînâsî-i İrân*. Cild-i Dovvom, 1393hş./2014.
- Alevî Mukaddem, S. ve Hayrâbâdî, M. “Tahlil-i İşkâlât-i Niviştârî-yi Dânişâmûzân-i İrânî-yi Gayri Fârsîzebân”. *Faslânâme-i Novâverihâ-i Amûzeşî*. S.34, Yıl:11, 1391hş./2012.
- Büyükkiz, K. Kaan ve Hasırcı, Sevil. “Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazılı Anlatımlarının Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Değerlendirilmesi”. *Ana Dili Eğitim Dergisi*. Sayı:1(4), (2013), s. 51-62.
- Büyükoztürk, Şener, Kılıç Çakmak Ebru, Akgün Özcan Erkan, Karadeniz Şirin ve Demirel Funda. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Geliştirilmiş 11. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi, 2013.
- Boylu, Emrah, Esmâ Zeynep Güney ve Kevser Esmâ Özyalçın. “Yanlış Çözümleme Yaklaşımına Göre Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenen B1 Seviyesi Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarının Değerlendirilmesi”. *International Journal of Languages Education and Teaching*. Volume 5, Issue 3, September, (2017), s.184-202.
- Bölükbaş, Fatma. “Arap Öğrencilerin Türkçe Yazılı Anlatım Becerilerinin Değerlendirilmesi”. *Turkish Studies*. 6/3, (2011). s.1357- 1367.
- Corder, Stephen. “The Significance of Learners Error”. *International Review of Applied Linguistics*. Volume:5, (1967), s. 161-170.
- Çetinkaya, Gökhan. “Yanlış Çözümleme: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen B2 Düzeyindeki Öğrencilerin Yazılı Metinlerine İlişkin Görünümler”. *International Journal of Languages Education and Teaching*. Volume 3/1 April (2015): 164-178.

30 Gökhan Çetinkaya, “Yanlış Çözümleme: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen B2 Düzeyindeki Öğrencilerin Yazılı Metinlerine İlişkin Görünümler”, s.176.

- Demircan, Ömer. *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Ekin Eğitim Yayıncılık, 1990.
- Ellis, Rod. *Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Gilledârî, Mohammad. “Tahlîl-i Hatâhâ-yi Niviştârî-yi Zebânâmûzân-i Gayr-i İrânî”. *Mecmûa-i Makâlât-i Semînâr-i Âmûzeş-i Zebân-i Fârsî be Gayr-i Fârsîzebânân*. Tahran: Kânûn-i Zebân-i Fârsî, 1387hş./2008.
- Hong, H. S. “Berresî-yi Hatâhâ-yi Nahvî-yi Vietnâmîzebân der Yâdgîrî-yi Zebân Fârsî”. *Pâyânâme-i Kârşînâsî-i Erşed*. Tahran: Dânişgâh-i Allame Tabâtabâi, 1389hş./2010.
- İslâmî, M. “Berresî-yi Hatâhâ-yi Vajgânî der Niviştâr-i Rûsîzebânân-i Fârsîâmûz”. *Mecmûa-i Makâlât-i Nohomîn Hemâyiş-i Zebânşînâsî-i İrân*. Cild-i Evvel, 1393hş./2014.
- İşler, Emrullah. “Karşıtsal Çözümleme ve Arapça Öğretimi”. *Nûsha*. Yıl:2, Sayı:6, (2002), s.123-134.
- Karasar, Nihat. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010.
- Keshavarz, Mohammed Hossein. *Contrastive Analysis and Error Analysis*. Tehran: Rahnama Pulications, 2012.
- Kûşlîpûr, R. “Tahlîl-i Hatâhâ-yi Nahvî-yi Dânişâmûzân-i Do Zebâne-i Turkmen-i Makta-i Râhnemâi der Nigârîş ve Kârbord-i Zebân-i Fârsî”. *Pâyânâme-i Kârşînâsî-i Erşed*. Tahran: Dânişgâh-i Allame Tabâtabâi, 1389hş./2010.
- Lado, Robert. *Language Teaching: A Scientific Approach*. McGraw-Hill, 1964.
- Mîrdehkân, Mehinnâz. *Âmûzeş-i Zebân-i Fârsî be Ârdû Zebânân ve Zebân-i Ârdû be Fârsîzebânân*. Tahran: İntişârât-i Beynelmîlîfî-yi El-Hadî, 1380hş./2001.
- Mîrdehkân, M., Ahmedvend, A. ve Huseynî Kârger, N. S. “Hatâhâ-yi Niviştâr-i Fârsîâmûzân-i Almânîzebân der Sath-i Mukeddemâtî: Hatâhâ-yi İmlâi-Vâcî”. *Pejûheşnâme-i Âmûzeş-i Zebân-i Fârsî be Gayri Fârsîzebân*. Yıl:3, S.1, 1393hş./2014. s. 91-116
- Mîr İsmâîlî, M. “Berresî-yi Hatâhâ-yi Zebânî der Niviştâr-i Fârsîâmûzân-i Mâzenderânîzebân ba Teveccuh be Sath-i Mutavassıt-i Zebânâmûzî”. *Pâyânâme-i Kârşînâsî-i Erşed*. Tahran: Dânişgâh-i Allemeh Tabâtabâi, 1380hş./2001.
- Mutevellîân Nâînî, R. ve Melkîân, R. “Tahlîl-i Hatâhâ-yi Nahvî-yi Fârsîâmûzân-i Urdûzebân”. *Pejûheşnâme-i Âmûzeş-i Zebân-i Fârsî be Gayri Fârsîzebân*. Yıl:3, S.1, s. 31-64, 1393hş./2014.
- Nevvâbî Kamserî, A. “Tecziye ve Tahlîl-i Hatâhâ-yi Niviştârî-yi Fârsîâmûzân-i Arabzebân”. *Pâyânâme-i Kârşînâsî-i Erşed*. Tahran: Dânişgâh-i Allame Tabâtabâi, 1385hş./2006.
- Richards, Jack C. *A Non-Contrastive Approach to Error Analysis*. San Fransisco: Tesol Convention, 1970. ED037721.pdf 11.10.2017 tarihinde erişilmiştir.
- Sridhar, Shikaripur N. “Contrastive Analysis, Error Analysis and Interlanguage”. *Reading English as a Second Language*. Ed. Kenneth Croft. USA: Winthrop Publisher Inc., 1976, s. 258-281.
- Vardar, Berke. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002.
- Yılmaz, Fatih ve Derya Bircan. “Türkçe Öğretim Merkezinde Okuyan Yabancı Öğrencilerin Yazılı Kompozisyonlarının “Yanlış Çözümleme Yöntemi”ne Göre Değerlendirilmesi”. *International Journal of Language Academy*. Volume 3/1 Spring, (2015). s.113-126.
- Ziahosseiny, Seid Mohammad. *Contrastive Linguistics*. Tehran: Islamic University Press, 1994.

İslâm'ın Altın Çağında Harezmi'de Türkler ve Türk Dili*

The Turks and Turkish Language at Khwarezm During the Golden Age of Islam

Ümran ERDOĞAN¹

*Bu çalışma 22.10.2020'de IV. Uluslararası Avrasya Çalışmaları Sempozyumu'nda sunulan "İslâm'ın Altın Çağında Harezmi'de Türk Dili ve Etkileri" başlıklı bildirinin yeniden gözden geçirilerek genişletilmiş şeklidir.

¹İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: Ü.E. 0000-0002-5911-418X

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ümran ERDOĞAN (Arş. Gör. Dr.),

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

E-posta: umran.erdogan@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 12.02.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:

26.02.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:

07.03.2021

Kabul/Accepted: 08.03.2021

Atf/Citation: Erdogan, Umran. "İslâm'ın Altın Çağında Harezmi'de Türkler ve Türk Dili". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 163-181.

<https://doi.org/10.26650/jos.879685>

ÖZ

Harezmi bölgesi bilinen tarihinden beri önemli bir yerleşim ve ticaret noktası olmuştur. Ticarî seyahatler, göçler, savaşlar gibi etkenler sonucu farklı milletler, diller ve medeniyetler burada bir araya gelmiştir. Bölge 717 yılında İslam orduları tarafından fethedilmiştir. Harezmi ve civarında Türklerin varlığı ise I. Göktürk Kağanlığı döneminden itibaren Bizans, Ermeni, Çin ve İslam kaynaklarında kaydedilmiştir. Bununla beraber 10. yüzyıldan itibaren Türk nüfusun varlığı gittikçe artmıştır. Özellikle 13. ve 14. yüzyıllarda Harezmi, İslam dünyasının en müreffeh bölgelerinden biri haline gelmiştir. Gerek bunun sonucu olarak gerekse bölgeye hükmeden yöneticilerin himayesi ile ilim ve kültür bakımından da büyük gelişmeler gösteren Harezmi, birçok bilgin ve mütefekkiye ev sahipliğinde bulunmuştur. Bu yüzyıllarda ortaya konulan eserler, keşifler ve icatlar dünya tarihine yön verecek seviyededir. Harezmi'deki ilmi ve kültürel gelişim ile Türk varlığının burada günden güne artması Türk dili ve edebiyatı için de yeni bir saha açılmasını sağlamıştır. Bu sahada tercüme edilen eserlerle hem Türk edebiyatı İslâmî konular bakımından derinleşmiş, hem de Türk dili yeni kavramlar ve terimlerle zenginleşmiştir. Çalışmamızda önce Harezmi bölgesinin sınırları ana hatları ile tanımlanacaktır. Ardından bu coğrafyadaki Türklerle ilgili tarihî metinlerde bulunan kayıtlara yer verilecektir. Türk nüfusunun yoğunlaşmasının bir sonucu olarak meydana getirilen eserlerin konuları ve bu konuların daha önce ne şekilde işlendiğinden kısaca bahsedilecektir. Söz konusu eserlerin Türk dili ve edebiyatına katkıları üzerinde kısaca durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Harezmi, Harezmi Türkçesi, Türkler, Türk dili, Türk edebiyatı

ABSTRACT

The Khwarezm region has been an important settlement and trade point since its known history. Different nations, languages, and civilizations gathered in this region for several reasons such as trade travels, migrations and wars. However, Islamic armies conquered the region in A.D. 717. The Byzantine, Armenian, Chinese, and Islamic literature has recorded the presence of Turks in and around Khwarezm since the period of the First Göktürk Khanate. Moreover, the presence of the Turkish population gradually increased since the 10th century such that Khwarezm became one of the most prosperous regions in the Islamic world especially during the 13th and 14th centuries. Khwarezm displayed substantial improvements in terms of science and culture, and was hosted by many scholars

and thinkers as a result of the growing population, economic progress, and auspices of rulers of the region. The works, discoveries, and inventions established during these centuries have been observed at a level that will guide world history. The scientific and cultural developments in Khwarezm and gradual increase of Turkish presence in the region have served as a means for opening a field for Turkish language and literature. With translated works in this field, the Turkish literature has deepened in terms of Islamic subjects, whereas the Turkish language has been enriched with new concepts and terms. Thus, the present study aims to define the boundaries of the Khwarezm region, including historical records regarding the Turkish community in this area. It briefly cites subjects of works resulting from the concentration of the Turkish population as well as the manner in which these subjects were previously studied. Furthermore, the study emphasizes the contributions of such works to Turkish language and literature.

Keywords: Khwarezm, Khwarezmian Turkish, Turks, Turkish Language, Turkish literature

EXTENDED ABSTRACT

Khwarezm has been an important settlement area since ancient history. The Afrig dynasty has been the first dynasty in the region with rulers known as Khwarezm Shah. The emergence and spread of Islam have led to the conquering of the Khwarezm region by the Islamic army under the command of Kuteybe bin Muslim in A.D. 712, however, the region has been placed under the rule of the Afrig dynasty. The Samani State, Ghaznavids, Seljuks, Khwarezm Shah State, Mongol administration, Golden Horde, Timurids, Shaybani, Khiva Khanate, and the USSR have ruled Khwarezm throughout the history. Presently, the region has been under the rule of Turkmenistan, Uzbekistan, Iran, and Tajikistan.

Despite being ruled by several states, Khwarezm has preserved its strategic, commercial and cultural importance since its establishment. With the spread of Islam, science and scholars have received tremendous regard, whereas many discoveries and inventions that shaped world history have been made by precious scholars whose names are written in historical records.

Turks living adjacent to the Khwarezm border and in close contact with the region until the 11th century gradually settled in the region after the conquests of Mahmud Ghaznavi and the Seljuks. The situation continued until the 13th century which can be considered the era in which Khwarezm became entirely Turkish.

The Oghuz, Kipchak and Kangli composed the majority of the population. The language spoken in the region developed on the axis of Eastern Turkish, although it was highly influenced by the language of the aforementioned Turkish tribes. Over time, the Turkish language spoken under the administration of the Khwarezmian Dynasty, and the Golden Horde State became a literary dialect. In fact, this dialect was used to write the first examples of Turkish literature on several topics. Literary records reveal all aspects of Khwarezm's contributions to the Turkish language and literature, such as *Mukaddimetü'l-Edeb*, which is recognized as the second Turkish dictionary after *Divânü Lügati't-Türk*, *Nehcü'l-Ferâdis*, which is the first "40 hadith translations" in the field of the Turkish literature, the first *Kıyasü'l-Enbiyâ*, which is known to be written in the Turkish literature, *Muînü'l-Mürîd*, which aims to convey religious knowledge to nomadic Turks in a simple manner, *Sirâcü'l-Kulûb*, which presumably bears the

answers given by the Prophet Muhammad to questions asked by the “cuhuds”- and perhaps by all people, and Quran translations with new manuscripts identified in recent years.

In general, scholars have assumed that these works were written in the Khwarezm region. Furthermore, extremely valuable works written in Khwarezm-Kipchak Turkish, such as *Hüsrev ü Şîrîn*, *Mi'râcnâme*, *Muhabbetnâme*, and *Cümcümenâme* have been recovered. However, these works belong to other regions, such as the Golden Horde region located north of Khwarezm.

The present study discusses the relationship of Turks with the Khwarezm region based on history. In particular, the study presents information about the region and the Turkish population in its vicinity from the perspective of Arab geographers during the 10th century. Moreover, it briefly mentions the region's historical developments and emphasizes the role of Turkish elements in Khwarezm. After a certain century, the study uses such works to elucidate the effects of the presence of Turks, who became concentrated in population and produced literary works using their language, on Turkish literature in general. Furthermore, the study aims to view the subject from a different perspective based on the geographical area of the Khwarezm region.

Giriş

“İslâmiyet’in Altın Çağı”, “İslâm Rönesansı” olarak nitelendirilen ve Avrupa tarihinin geleneksel sınıflandırmasında Orta Çağ’a tekabül eden 8.-14. yüzyıllar arası dönem, İslâm fetihleri sonucu elde edilen topraklarda alanında öncü birçok bilim adamının yetişmesine imkân sağlamış, insanlık tarihinde çığır açan sayısız keşif ve icadın ortaya çıkmasına sahne olmuştur. İslâm’ın ilme ve âlime verdiği değerden güç alan bilim insanları, astronomi, matematik, fizik, kimya, coğrafya, edebiyat gibi birçok alana çok değerli katkılarda bulunmuşlardır.

Sözü edilen dönem, İslâm coğrafyası için nice devletlerin tarih sahnesinden silinip nicelerinin kurulduğu, kavimlerin topraklarını bırakıp yeni diyarlara göç ettiği çok hareketli bir zaman aralığıdır. Türkler, bu çağda politik, askerî ve kültürel varlıklarıyla bölgeye sahiplik eden önemli kavimler arasındadır. Barthold’un deyişiyle “tarihlerinin bin yıllık bir devresini Yakın Şark İslâm kültürü dairesi içinde geçiren Türkler için, yaratmak hususunda kendilerinin de büyük rolleri olan bu kültürü lâyıkıyla tetkik etmek, yalnız ilmî değil, millî bir mecbûriyettir.”¹

Orta Çağ’ın ve İslâm’ın Altın Çağı olarak adlandırılan dönemin başında, 8.-9. yüzyıllarda ilim merkezi Kûfe ve Basra şehirleri idi. Arap dilinin edebî açıdan bölgedeki diğer dillerden daha çok işlenmiş olması sebebiyle Antik Yunan, Hint ve İran eserleri bu dile tercüme edilmeye başlandı. Sâmnîler devrinde (875-999) ise İran edebiyatı büyük gelişme gösterdi. 10. ve 11. yüzyıllarda Fars edebiyatı özellikle Doğu İran’da büyük aşama kaydetti. Bununla beraber Arap dili ile eserler veren İranlı münevverler, batı bölgeleri kendileri için daha elverişli gördüler.²

Harezmi’nin konumu

Çalışmamıza konu edilen Harezmi, coğrafi konumu ve iklimi sebebiyle tarım ve hayvancılığa çok uygun olması, Uzakdoğu ile İskandinav ülkelerini birbirine bağlayan ticarî bir kavşak konumunda bulunması nedeniyle İslâm öncesinden beri cazip bir bölge konumundaydı. Özellikle Me’mûnîler hâkimiyetinden itibaren de (995-1017) ilim ve edebiyat saray çevresinde ve bölgede itibar görmeye başlamış, “Altın Çağ” vasfının kazanılmasında en etkin merkezlerden biri olmuştur.

Bazı İslâm coğrafyacıları Harezmi’yi batıda Oğuz Türkleri’nin ülkesi, güneyde Horasan, doğuda Maveraünnehir, kuzeyde yine Türk topraklarıyla çevrili bir ülke olarak tanıtır. Harezmi’nin Ortaçağ’daki başlıca şehir ve kasabaları Amuderya (Ceyhun) nehrinin sağ tarafında yer alan eski başşehir Kas, sol tarafında yer alan ikinci başşehir Gürgenç (Cürcaniye) ve bölgenin Moğol istilasından sonraki merkezi olan Hive ile (Hivak) Hezaresb, Dergan, Berkan, Kerder, Zemahşer, Cigerbend, Sedver (Sedür), Kerderanhas, Zerdiih, Ertehuşmisen, Derhas, Beratigin, Çağmin, Hamcerd, Gavhane, Nevkefağ, Medminiye ve Git’tir.³

1 Barthold W., Köprülü M. Fuad, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. basım, Ankara, 1984, s. XIV.

2 Barthold, *a.g.e.*, s. 50.

3 Abdülkerim Özyayın, “Hârizm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizm> (17.10.2020).

Moğol istilâsına kadar Harezm’de Türkler

Harezm’deki Türk varlığı, İslâm kaynaklarının yardımıyla I. Köktürk Kağanlığı zamanına kadar indirilmiştir.⁴ Ceyhun Irmağı’nın hem kuzeydoğu hem de güneybatısındaki bölgelerde, Türkler’in yalnız 11. yüzyıldan önce değil, 7. yüzyıldan önce de bulduklarını gösteren deliller Bizans, Ermeni, Çin ve İslâm tarih vesikalarında mevcuttur.⁵ Taberî, 728 yılında Eşres idaresindeki Araplar’a karşı Türkler’in Harezm köyü Kerdar halkına yardım ettiklerini söylemektedir.⁶ Ayrıca tarih ve coğrafya kitaplarında, çoğu zaman Ceyhun (Amuderya)’nın batısındaki Harezm, Sicistan, Maveraünnehir toprakları Horasan bölgesi adı altında verilmiştir.⁷ Belâzûrî, Harezm’i Horasan’ın dört bölgesinden biri içinde zikreder.⁸ Horasan bölgesi hakkında yine İslâm coğrafyacılarının verdiği bilgilere bakılacak olursa burada uzun zaman bölgenin sınırında yerleşmiş Türklerle mücadeleler yaşandığı; bununla beraber çok sıkı ticarî ilişkiler kurulduğu görülür. Ya’kubî (ö. 905), *Kitâbü’l-Buldân*’da Horasan’ı ve Sicistan’ı kuşatmış olan bütün Türk illerinin Ustân Türkleri olduğunu, Türkler Horasan arazisini kuşatmış olduklarından her bölgeden kendilerine karşı harp açılıp gaza edildiğini söyler.⁹ Kudâme b. Ca’fer (ö. 948) Cürçân civarında bulunan ovanın Türkler’e ait olduğunu, Cürçân ahalisinin bunların yağmasından korunmak için tuğladan duvar (hisar) inşa ettiğini, nihayet Türkler’in Cürçân ahalisini mağlup ettiklerini ve Sül namındaki padişahlarının burayı zaptettiğini kaydeder. Türkler’in büyük kısmının Horasan’daki Nüşecan adı verilen sınırda yaşadığını bildirir.¹⁰ İbn Havkal (ö. 977’den sonra) Cürçanlıların Ribâtü Dihistan diye anılan bir ribatları bulunduğunu ve buranın Guz Türklerinin sınırı olduğunu; Cürçân sınırının Harezm’e bitişik olduğunu ve Türkler’in Cürçân’a bu sınırdan geldiğini söyler. Onun ifadesine göre buradaki en kıymetli köleler Türk kölelerdir.¹¹ Maveraünnehir’deki Türkler, şiddet, cüret, şecaat ve ikdam cihetinden diğer bütün cinslerden daha faziletli olduklarından diğer askerlere tercihen halifelerin askerleri ve güzideleri olmuşlardır.¹² Harezm şehirlerinden en büyüğü olan Cürçân, Guzlar’ın ticaret merkezidir. Hem İpek Yolu hem de Baharat Yolu’nun geçtiği bir noktadır. Yine İbn Havkal’ın kaydettiğine göre Harezm’de altın, gümüş ve diğer cevherlerden hiçbirinin ocağı yoktur. Bütün zenginlikleri Türklerle ticaretten ve hayvanat beslemekten hasıl olmuştur.¹³ İslâm coğrafyacılarından el-Avfi ise Oğuzlar’ın Harezm’deki yoğunluğundan bahseder ve “Oğuzlar’ın çok büyük bir kısmı Harezm toprağında otururlardı. Bunların ülkelerine İslâm bayrağı dikilince

4 Aysu Ata, *Harezm-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2. baskı, Ankara, 2016, s. 10.

5 Richard N. Frye-Aydın Sayılı, “Selçuklardan Evvel Orta Şark’ta Türkler” *TTK Belleten*, c. 10 sayı:37, Ocak 1946, s. 103.

6 Taberî’den alıntılan: Richard N. Frye-Aydın Sayılı, *a.g.m.*, s. 122.

7 Aysu Ata, *a.g.e.* s. 9.

8 İbn Fakîh, *Muhtasarı Kitâbü’l-Buldân*. Derleyen ve Türkçeye çev.: Yusuf Ziya Yörükân, *Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler*, Ötüken Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2013, s. 237.

9 El-Ya’kubî, *Kitâbü’l-Buldân* (Derleyen ve Türkçeye çev.: Yusuf Ziya Yörükân), *a.g.e.*, s. 141-142.

10 Kudâme b. Ca’fer, *Kitâbü’l-Harâc* (Derleyen ve Türkçeye çev.: Yusuf Ziya Yörükân), *a.g.e.*, s.265-268.

11 İbn Havkal, *Kitâbü’l-Mesâlik ve’l-Memâlik*. Derleyen ve Türkçeye çev.: Yusuf Ziya Yörükân, *a.g.e.*, s.353.

12 İbn Havkal, *a.g.e.*, s. 404.

13 İbn Havkal, *a.g.e.*, s. 412.

hepsi Müslüman olmuşlardır. Aralarında İslam hükümleri cari oldu. Onlar birçok İslâm eserleri meydana getirdiler.” ifadelerini kullanır.¹⁴

İslâm coğrafyacılarının verdiği bu bilgilere bakıldığında Harezmi'de en azından 11. yüzyıl başlarına kadar Türkler sınır komşusudur; ancak bu sınır bölgelerinde belki de yoğun olarak bulunmaları sebebiyle çok sık mücadeleler yaşanmıştır. Ayrıca ticarî bakımdan bölgede en aktif unsur Türklerdir. Dolayısıyla burasının Türklere ve Türk diline yabancı olduğu söylenemez. 13. yüzyıl başlarında tamamlanan Türkleşme, alana uzak bir coğrafyadan gelip yabancı bir kültürle bir savaş sonucu tanışılması ile değil, zaten tanınan bir kavmin süreç içinde yavaş yavaş varlığını artırması nedeniyle daha etkili ve kalıcı biçimde gerçekleşmiştir.

11. yüzyıl, Harezmi'de Türk unsurlarının artmaya başladığı dönemdir. Buna bağlı olarak Harezmi'deki Türk dilinin gelişme göstermeye başlaması da aynı dönemde olmuştur. Gazneli Mahmûd'un 1017 yılında Harezmi'yi fethi ve buraya Altuntaş'ı vali olarak tayin etmesinin ardından yönetim birkaç kez el değiştirmiştir. 1040 yılındaki Dandanakan Savaşı'ndan bir süre sonra Tuğrul ve Çağrı Beylerin seferleri sonucu Harezmi, Selçuklu hâkimiyetine geçmiştir. Bu dönemden itibaren Harezmi'ye tayin edilen yöneticiler genellikle Kıpçak ve Kanglı boylarından olup bölgedeki Oğuz, Kıpçak ve Kanglı nüfusu hızla artmaya başlamış; etnik yapı büyük oranda değişmiştir. Bundan sonra da Harezmi artık bir Türk yurdu hâline gelmiştir.

1097 yılında bölgede kurulan ve Selçuklu adına bölgeyi idare eden Harezmişahlar Hanedanı döneminde edebî ve kültürel faaliyetler hız kazanmıştır. Bu dönemde nüfusun yoğun olduğu Gürgenç, gerek ekonomik gerekse bilimsel açıdan büyük gelişme göstermiştir. Atsız devrinden başlayarak Tekiş ve Alâeddin Muhammed zamanında en seçkin âlim ve sanatkârları cezbeden bir ilim ve sanat muhiti haline gelmiştir.¹⁵ Bununla birlikte Selçuklular döneminde başlayan Türkleşme, Harezmişahlar idaresinde daha da hızlanmıştır. Bu sahada Oğuzlar, Kalaçlar, Kimaklar, Bayavutlar, Kıpçaklar ve bilhassa Kanglılar gibi Türk boyları birbiriyle ve yerli halkla karışarak memleketi Türkleştirmişlerdir.¹⁶ Ancak ilave etmek gerekir bu yoğun Türk nüfusa rağmen Harezmişahlar döneminde devlet dili Farsça, ilim dili ise Arapçadır.

Harezmi şivesinin ilk unsurlarının ticarî ve resmî muamelelere ait kelimeler olması, buranın Türkleşmesinden önce meydana gelen ticarî ilişkilerin neticesidir.¹⁷ Türk yerleşiminin artması sonucu Harezmi Türkçesi ile çeşitli alanlarda eserler de ortaya konmaya başlamıştır. Bu eserlerden *Mukaddimetü'l-Edeb*'in 1128 ile 1144 arasında yazılmış olduğu düşünülmektedir.¹⁸ Bu devir, bölgede ortaya çıkan ilk büyük devlet olan Harezmişahlar Devleti'nin ortaya çıktığı zamanlardır. Eserin yazarı ise “Fahr-ı Harezmi” namıyla tanınan, İslâmî ilimler, dil ve edebiyat üzerine çok kıymetli birçok eser kaleme almış olan Zemahşeri'dir. Zemahşeri'yi Fars kökenli

14 İbn Avfi'den alıntılan: Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, 3. baskı, İstanbul, 1984, s. 179.

15 Aydın Taneri, “Hârizmşahlar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizmsahlar> (18.01.2021).

16 Mehmet Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Alfa Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2016, s.265.

17 Ahmet Caferoğlu, *a.g.e.*, s. 107.

18 Aysu Ata, *a.g.e.*, s. 40.

kabul eden araştırmacılar mevcuttur, ancak kendisinin yaşadığı devirde Harezmi nüfusunun büyük bir kısmını Türkler oluşturmaktadır; buna dayanarak aslen Türk olduğunu düşünenler daha fazladır. Zemaşerî ise eserlerini Arapça olarak yazmış, hatta eserleriyle bu dile hizmet etmeyi şeref saymıştır.¹⁹ Türk dili için en önemli eserlerden biri olan *Mukaddimetü'l-Edeb*'i de Harezmişahlar Devleti'nin kurucusu Kutbü'd-din Muhammed'in oğlu olan, "Bahaüddin", "Alâeddin", "Ebu Muzaffer", "Husam", "Emîrü'l-Mü'minîn" gibi lakapları bulunan ve Harezmi sınırındaki Oğuzlarla savaştığı için "gazi" unvanını alan²⁰ Atsız'ın emri ile, Arapça öğrenmek isteyenler için hazırlamıştır. *Mukaddimetü'l-Edeb*'in Harezmi Türkçesine çevrildiği bilinen 20 nüshası bulunmaktadır.²¹ Harezmi Türkçesi ile Farsça çevirilerin yer aldığı nüshalar, mevcut nüshaların en eskileridir.²² *Mukaddimetü'l-Edeb*'in Türk dilinin *Divânü Lügati't-Türk*'ün ardından en önemli ikinci eseri olduğunu belirten Zeki Velidî Togan, bu eserin Harezmi Türkçesinin en mükemmel ve en zengin abidesi olduğu görüşündedir.²³ *Mukaddimetü'l-Edeb*'de Türkçenin daha önceki devirlerinde rastlanmamış kelimeler yer almaktadır. Bunların bir kısmı bilinen kelimelere ekler getirilerek oluşturulmuş yeni kelimelerdir. Bu da Türkçenin kelime yapım metotlarını ve işlerliğini göstermesi bakımından önemli bir husustur. Bunun yanında dönemin yaşayışını, kültürel unsurlarını ve kavram alanlarını yansıtmaları bakımından da özel bir değer taşımaktadır. *Mukaddimetü'l-Edeb*, Moğol istilâsından önce yazıldığı bilinen tek Harezmi Türkçesi eseridir.

Moğol istilâsı ve sonrası

1219'da bölgeye Moğol akınları başlamıştır. 1231'e kadar süren akınlar sonucu burası tamamen Moğollar'ın eline geçmiştir. Moğollar'ın Harezmi ve Gürgeç'te meydana getirdikleri yıkım çok büyük olmuştur. Ögedey komutasındaki Moğol ordusu Harezmi şehrinin sakinlerini -Doğu Ülkelerine götürülen sanatkarlar ile küçük çocuklar ve genç kadınlar hariç- tamamen katletmiştir. Gürgeç'te halkın katliamından sonra Moğollar su bendini tahrip etmişler; şehri su basınca binalar yıkılmış ve burası uzun yıllar sular altında kalmıştır.²⁴ 13. yüzyılın başında doğunun en büyük İslâm devletinin başkenti, medreseler, kütüphaneler şehri ve devrin en işlek ticaret merkezi Gürgeç âdetâ yeryüzünden silinmiştir.²⁵

19 Mustafa Öztürk, M. Suat Mertoğlu, "Zemaşerî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemahseri> (21.10.2020).

20 Aydın Taneri, *Harezmişahlar*, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul, 2019, s. 22.

21 Bu nüshaların bir listesi için bkz. Aysu Ata, *a.g.e.*, s. 41.

22 Nuri Yüce, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Maḥmûd bin 'Omar bin Muḥammed bin Aḥmed ez-Zamaşerî, el-Ḥvârizmî *Mukaddimetü'l-Edeb*. *Ḥvârizm Türkçesi ile Tercümeli Şuâret Nüshası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 8. Ayrıca *Mukaddimetü'l-Edeb*'in diğer nüshaları üzerine de çeşitli yayımlar ve tezler bulunmaktadır.

23 Zeki Velidî Togan, "Zimaşerî'nin Doğu Türkçesi ile 'Mukaddimet'ül-Edeb'i" *Türkiyat Mecmuası*, XIV, İstanbul, 1965.

24 V. V. Barthold, *a.g.e.*, s. 460-461.

25 İbrahim Kafesoğlu, *Harezmişahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 275.

Moğol istilâsının bölgede Türkçenin gelişimine pek etki etmediği, bu istilâlara rağmen İslâmiyet tesirindeki Türk edebiyatının ilerleyişine engel olmadığı kaynaklarda sıkça ifade edilen bir husustur.²⁶ Ahmet Caferoğlu Moğol fütuhâtının Türk Harezim'i için bir kalkınma çağı olduğunu belirtir.²⁷ Özellikle 1220 ile 1379 arasında siyaseten Altın Ordu'ya bağlı kalması, Harezim'deki âlimlerin buraya göç etmesine neden olmuş, Türk edebiyatı gelişmesini bu alanda sürdürmüştür. Maveraünnehir ile Harezim'de 1223 yılından itibaren Moğollar'a karşı duracak kimse yoktur. Bu sebeple Maveraünnehir şehirleri nisbeten çabuk imar edilmiştir. Yine de İbn Battuta kendi devrinde Ürgenç ile Buhara arasında oturulabilen tek yerin Kâs kasabası olduğunu söyler.²⁸ Dolayısıyla bu yeniden kalkınma aslında çok da hızlı olmamıştır. Türkçenin bütünlüğü ve genel seyri bakımından bir gerilemiş yaşanmamış olsa da bu istilâ sırasında tamamiyle harab olan şehirde çok kıymetli eserlerin de yok olduğu muhakkaktır. Harezim Türkçesi ile yazılmış elimizdeki diğer eserlerin 14. yüzyıl başlarından itibaren kaleme alınmış olması; ayrıca bu eserlerin *Muînu'l-Mürîd* hariç birçok nüshasının bulunması da bunu doğrulamaktadır.

Cengiz Han'ın ölümünün ardından Harezim bölgesi en büyük oğlu Cuci'ye kalmıştır. Cuci'nin bu paylaşımından daha önce hayatını kaybetmesi nedeniyle bölge onun oğlu Batu Han'ın hâkimiyetine girmiştir.²⁹ Cuci ulusu, yaklaşık iki buçuk asır kadar burada hüküm sürmüştür. Batu Han'ın 1242'de kurduğu Altın Orda Devleti'nin merkezi Saray şehri idi. Kuzeyde Rus prenslikleri, güneyde Kırım ve kıyı şehirleri, Derbent ve Bakü'ye kadar Kafkasya toprakları, Ürgenç, Harezim, batıda Dinyester'in ötesi, doğuda Batı Sibiryâ ve aşağı Sirderyâ bu devletin sınırları idi.³⁰ Ekonomi, kültür ve medeniyet alanında Türklerin Harezim'de meydana getirdiği gelişmeler, yeni hükümların sahip olduğu topraklara da sirayet etmiştir. 1314 yılında Altın Orda hükümdarı Özbek Han, İslâmiyet'i kabul etmiştir. Harezimliler, İslâmiyet'in Cuci ulusu tarafından kabul görmesinde çok etkili olmuşlardır. Harezim Türkçesine ait eserler de yine bu sahada yazılmışlardır. Harezim ve Aşağı Sirderyâ boyundaki şehirler, konuşma dilini ve yeni oluşmaya başlayan Altın Ordu yazı dilini sürekli baskı altında tutmuşlardır. İslâm felsefesinin büyük bir merkezi de burada bulunmaktaydı. 13.-15. yüzyıllara ait, büyük bir kısmı Arapça olan kaynaklarda bu sahada çalışan ilim adamlarının isimleri sıralanmıştır.³¹ Moğol istilâsı sonrası Harezim ve yakın çevresinde Fars edebiyatında da nazım ve nesirde tarih ve tasavvuf alanlarında birçok eser kaleme alınmıştır.³²

26 Janos Eckmann, "Harezim Türkçesi", *Tarihi Türk Şiveleri*, haz.: Mehmet Akalın, TKAE Yayınları, 3. baskı, Ankara, 1988, s. 174.

27 Ahmet Caferoğlu, *a.g.e.*, s. 105.

28 V. V. Barthold, *a.g.e.*, s. 482.

29 Abdülkerim Özeydin, *a.g.m.*

30 A.Y. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev.: Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1976, s. 44.

31 A.Y. Yakubovskiy, *a.g.e.*, s. 153.

32 A. Naci Tokmak, "İran", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran#8-edebiyat> (15.01.2021).

İlhanlılar Devleti'nin 1353'te yıkılmasının ardından Harezmi, Horasan üzerine düzenlenen seferlerde askerî bir üs olarak kullanılmıştır. Cuciler, 14. yüzyılda Harezmi'nin yönetimini Kongrat Türkleri'ne bırakmışlardır.³³

Harezmi'de 14. yüzyıldan sonra yazıldığı düşünülen başlıca Türkçe eserler

Harezmi topraklarında Moğol istilâsından sonra karşımıza çıkan ve 1310 yılında Rabguzî tarafından yazılan *Kıyasü'l-Enbiya*, peygamber kıssalarını konu alan ilk Türkçe eserdir.³⁴ Bu eserin tercüme mi, telif mi olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Ancak Rabguzî'nin *Kıyasü'l-Enbiya*'sını incelediğimizde metnin 27. varlığında geçen Hz. Nuh'un kıssasında şu bilgilere rastlanmaktadır: “Bu sözler Ebû İshâk-ı Nisâbüri cem‘ kılğan Kışaşü'l Enbiyâ içinde bitiglig turur.”³⁵ Bu ifadelerden yola çıkılarak Rabguzî'nin *Kıyasü'l-Enbiya*'sının tamamen olmasa bile bazı bölümlerinin, Ebû İshâk İbrâhîm bin el Mansûr bin Halefi'l-Müzekkir en-Nisâbüri'nin Farsça *Kıyasü'l-Enbiya*'sından tercüme edildiği sonucuna varmak mümkündür.³⁶ “Ribat Oguzlug” olduğunu ifade eden Rabguzî³⁷, eseri tercüme de olsa Türkçeyi kullanmadaki maharetini hem nazım hem nesir bölümlerinde açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca Karahanlı Türkçesi ile kaleme alınmış olan *Kutadgu Bilig*'den alıntılanmış terimler olduğu görüşü de karşımıza çıkmaktadır.³⁸ Aysu Ata, Rabguzî'nin kıssaları kaleme alırken her zaman hatırlanmasını istediği konuları şiir şeklinde dile getirdiğini düşünür. Rabguzî'nin okur-yazarlık oranı düşük olan bir halka ulaşmanın, ayrıca eserin çoğaltılarak yayılmasının güçlüğünü bu yolla gidermek istemiş olabileceğini ifade eder.³⁹ Nüshaların çokluğu Harezmi bölgesinde yazılan bu eserin sadece bölgedeki Türkler için değil, devrin ve sonraki yüzyılların Türk dünyasında zevkle okunduğunu, dini öğrenmenin yanında efsaneler, destanlar, menkıbeler gibi bedii ihtiyacı karşıladığını göstermektedir.⁴⁰

33 Abdülkerim Özaydın, *a.g.m.*

34 Eserin Londra nüshası Aysu Ata tarafından yayımlanmıştır: Rabguzi, *Kıyasü'l-Enbiya*, haz. Aysu Ata, TDK Yayınları, Ankara, 2019. Ayrıca Boeschoten editörlüğündeki başka bir çalışma da Londra ve Leningrad nüshalarıyla edisyon kritik yapılarak hazırlanmıştır: Hendrik Erik Boeschoten, J. O'Kane, *Al-Rabghuzî-The Stories of the Prophets, Qisas al-Anbiya': An Eastern Turkish Version*. Vol. I-II, Second Edition, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill, 2015. *Kıyasü'l-Enbiya* üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Aysu Ata, *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2. baskı, 2016, s. 25-30.

35 Ata, Aysu, *Rabguzî-Kışaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s. 38.

36 Mariana Budu, Türkçe *Kıyasü'l-Enbiyâ* Tercümeleri ve Ebû İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefi'l-Müzekkir En-Nisâbüri'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sının Türkçe Tercümesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020, s. 82.

37 Rabguzî'nin nereli olduğu hakkındaki düşünceler için bkz. Aysu Ata, “Rabguzî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rabguzi> (31.01.2021).

38 Gerard Clauson, “Early Turkish Astronomical Terms,” *Ural-Altaysche Jahrbücher* 35 (1964), p. 132-50, p. 139.

39 Aysu Ata, “Rabguzî'nin *Kıyasü'l-Enbiyâ*'sında Nazımın Gücü”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 5, sayı 2, Haziran 2008, s. 117-125, s. 5.

40 Türk edebiyatındaki *Kıyas-ı Enbiyâ* türü eserler için bkz. Seyfettin Erşahin, “Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından *Kıyas-ı Enbiyâ*: *Kıyas-ı Rabguzî Örneği*”, *Diyanet İlmî Dergi* (“Peygamberimiz Hz. Muhammed” özel sayısı), Ankara, 2003., Ahmet Karataş, Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında *Kıyas-ı Enbiyâ Türü*”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 49, sayı 3, s. 113-126, 2013; Mariana Budu, *a.g.m.*

Harezmi Türkçesinin en önemli kaynak eserlerinden olan *Nehcü'l-Ferâdis*, kırk hadis türünde bir eserdir.⁴¹ İlk örneği Abdullah b. el-Mübarek (ö. 181/797) tarafından yazılan kırk hadisle başlayan bu gelenek, 13. yüzyılda Nevevî tarafından yazılan *El-Erbeüne'n-Neveviyye* adlı eserle büyük bir aşama kaydetmiştir.⁴² Bu Arap edebiyatı yanında, Türk edebiyatı ve Fars edebiyatında da tesirini göstermiş, üzerine birçok şerh yazılmıştır. İslâmî edebiyat içinde önemli bir yer tutan kırk hadis geleneği kapsamında Arap edebiyatında 250, Fars edebiyatında 50'ye yakın eser kaleme alınmıştır.⁴³ Tüm İslam edebiyatı içerisinde en çok manzum kırk hadis yazılan edebiyat, Türk edebiyatıdır ve bu türün de ilk temsilcisi *Nehcü'l-Ferâdis*'tir. 1358'de yazıldığı düşünülen eserin yazarı Mahmud b. Ali, Kerderlidir. Bu şehir de Harezmi'de, birçok âlimin yetiştiği önemli bir kültür merkezidir.⁴⁴ Her ne kadar müellifin yaşadığı yer konusunda ihtilaflar bulunsun da Z. V. Togan "Bu eser Harezmi Türk lehçesinde yazılan ve müellifi 761'de Harezmi'de vefat etmiş olan bir eserdir, bu müellifin de menşei itibarıyla Harezmi olması icab eder." ifadesini kullanmıştır.⁴⁵ Ayrıca *Nehcü'l-Ferâdis*'teki alıntuların genellikle Harezmi bölgesi âlimlerinden yapıldığı görüşünü ileri sürmüştür. E. N. Nadjib ise Togan ve Togan gibi düşünen F. Köprülü'ye katılmaz; nüshalardaki bazı kayıtlara dayanarak eserin Altın Ordu'nun başkenti Saray'da yazıldığını, Kerder şehrinin ise eserin yazılmasından daha eski devirlerde Harezmi'ye bağlı olduğunu iddia eder. "Kerder" in, eserin yazarının doğduğu değil, belki öğrenim gördüğü yer olabileceği fikrini ileri sürer.⁴⁶ Ahmet Caferoğlu, eserin birkaç farklı şivenin özelliklerini taşıdığını, bu durumun da Harezmi Türkçesinin karakteristik özelliğini yansıttığını belirtir.⁴⁷ Bu çalışmada konuyu "Harezmi bölgesi" ekseninden ele alıyorsa da alanında ilk olan ve Harezmi Türkçesinin karakteristik yapısını en iyi şekilde temsil ettiği düşünülen bu eserin geniş bir sahada revaç bulduğu, nüshalarının çokluğu ile de ortadadır.

Nehcü'l-Ferâdis'in yazılış amacı İslâm'ın temel amaçları hakkında hadisler üzerinden bilgi vermektir. Bu sebeple sade ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Bundan dolayı eser daha yazarın sağlığında Türk coğrafyasının farklı sahalarına yayılmış ve buralarda defalarca istinsah edilmiştir.⁴⁸ *Nehcü'l-Ferâdis* genel kanaate göre bir kırk hadis tercümesidir; ancak ihtiva ettiği ayetlerin tercümesi sayesinde bu dönemin Türkçe Kur'an dili hakkında da değerli ipuçları

41 Eserin Yeni Cami nüshası J. Eckmann tarafından yayımlanmıştır. Bu ve diğer nüshalar üzerine yapılan çalışmalar için bkz. Aysu Ata, *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2. baskı, 2016, 30-39.

42 Aybey, Salih. "Din Eğitimi ve Öğretiminde Kırk Hadis Geleneği -Nevevî Örneği-", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (Aralık 2018), s. 204.

43 İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, 9. baskı, İstanbul, 2002, s. 281-282. Türk edebiyatında kırk hadis geleneği için bkz. Abdulkadir Karahan, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1976.

44 Aysu Ata, a.g.e., s. 32.

45 Z. V. Togan, "Harezmi'de Yazılmış Eski Türkçe Eserler", *Türkiyat Mecmuası II*, 1926, s. 331-345.

46 E. N. Nadjib, "Nehcü'l-Feradis ve Dili Üzerine", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 22, Tem. 2012, s. 9-10.

47 Ahmet Caferoğlu, a.g.e., s. 112.

48 A. Azmi Bilgin, "Nehcü'l-Ferâdis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nehcul-feradis> (14.12.2020).

sunmaktadır.⁴⁹ Bunun yanında özellikle son iki bâbda etnografya ve kültür tarihî bakımından önemli, “türlü yaşayışa mahsus günlük örnekler” bulunduğu da dile getirilmiştir.⁵⁰

12. yüzyıldan itibaren İslâm âleminde yayılan tasavvuf cereyanının tesiri altına aldığı bölgelerden biri de Harezmi olmuştur. Necmeddin Kübrâ, Ahmed Yesevî, Yesevî'nin üçüncü ve Harezmi'yi irşad ile vazifeli halifesi Hakîm Süleyman Ata bu sahada tasavvufî görüşlerin yayılmasında en etkili şahıslar olmuşlardır. Aslen Harezmi olan bazı dervişler, Yesi'ye gidip burada tarikatın usul ve esaslarını öğrenmişlerdir. Ardından Harezmi'ye dönen bu dervişler, buraya yeni gelmiş Türk boylarının İslâmlaşmasına katkıda bulunmuşlardır.⁵¹ Seyhun bölgesinde teşekkül eden edebî cereyanların kısa bir sürede Harezmi'ye ulaşması, Harezmi'nin Türk kültüründeki önemini de kuvvetlendirmiştir.⁵²

Harezmi Türkçesi ile 1313 yılında yazılmış olan *Mu'înü'l-Mürîd*, bu edebî akıma bağlı olarak ortaya çıkmış, dinî-tasavvufî mahiyette bir eserdir.⁵³ Eserin yazarı ihtilaflıdır; İslâm veya Ürgençli Şeyh Şeref Hâce tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir. Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime*'de “ol zamânda Ürgenç'de bir aziz kişi bar irdi, Şeref atlıg...” diyerek Şeyh Şeref'in bu eserin Arapçadan Türkçeye tercüme ettiğini ifade eder. Bodrogligeti ise eserin Şeyh İslâm'a ait olduğu fikrini taşımaktadır. Bodrogligeti, bu eserin Türk ve Fars ahlâkının karışımından meydana geldiğini, ayrıca ihtiva ettiği Oğuzca unsurlar sebebiyle de yazarı İslâm'ın Orta Asya'daki Türkmen kitlelerle ilişkisi olduğunu düşünür.⁵⁴ Togan, eserin dili için “Mahâllî lehçe hususiyetlerine maliktir.” ifadesini kullanmıştır.⁵⁵ Fuad Köprülü, şairin Yesevî an'anesi ile yetinmeyerek *Atebetü'l-Hakâyık* yazarı Edib Ahmed'in takipçisi olduğunu belirtir.⁵⁶ Harezmi'de 12. yüzyılda ortaya çıkan ve günümüze kadar ulaşan tasavvuf cereyanının, Ahmed Yesevî ve Necmeddin Kübrâ'nın Harezmi'deki etkisini ortaya koyması bakımından *Mu'înü'l-Mürîd* önemli bir eserdir.

Doğu ve Batı Türkçeleriyle birçok nüshası bulunan ve bu nüshalarından bazıları Harezmi Türkçesi ile kaleme alınan bir diğer eser de *Sirâcü'l-Kulûb*'dur. Giriş kısmında Arap dilinden tercüme edildiği belirtilen bu eser, cuhûdların Hz. Muhammed'e dünyanın yaratılışı, cennet-cehennem, peygamber kıssaları gibi konularda sordukları soruları ve bunlara verilen cevapları ihtiva etmektedir. 13. yüzyılın sonu-14. yüzyılın başında telif edildiği düşünülen ve E. Nadjib

49 Vefa Nalbant, Ezgi Demirel, “Nehcü'l Feradis'teki Ayet Tercümeleri ve Bunları Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümeleriyle Karşılaştırılması Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 12, sayı 2 (Haziran 2015), s. 171.

50 E. Nadjib, *a.g.e.*, s. 40.

51 Mehmet Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 268.

52 Mehmet Fuad Köprülü, *a.g.e.*, s. 269.

53 Tek nüshası bilinen bu eser Ali Fehmi Karamanlıoğlu (Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Şeyh Şeref H'âce, *Mu'înü'l-Mürîd*, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2006) ile Recep Toparlı ve Mustafa Argunşah tarafından yayımlanmıştır: Recep Toparlı- Mustafa Argunşah, *Mu'înü'l-Mürîd*, TDK Yayınları, Ankara, 2015.

54 A. J. E. Bodrogligeti, “The Authorship and Sources of The Mu'înu'l-Murîd”, *Tractata Altaica*, Wiesbaden, 1976, s. 87-88.

55 Ahmed Zeki Velidî Togan, “Harezmi'de Yazılmış Eski Türkçe Eserler”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, 1928, c. 2, s. 317.

56 F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 343.

tarafından tanıtılan Arap harfli nüsha, Ayşe Gül Sertkaya tarafından yayımlanmıştır.⁵⁷ Eserin 1335 yılında istinsah edilen, müstensihî ve istinsah yeri bilinmeyen bir diğer varyantı⁵⁸, kendisinden bahsedilen kaynaklarda “Çağatay Türkçesi” olarak tavsif edilmekle birlikte dil özellikleri bu çalışmanın yazarı tarafından incelenmiş ve Harezmi Türkçesi ile yazıldığı kanaatine varılmıştır.⁵⁹ Aynı eserin yine Ergaş Fazılov tarafından neşredilen, Harezmi Türkçesi olduğu belirtilen, baştan, ortadan ve sondan sayfaları eksik bir nüshası daha bulunmaktadır.⁶⁰ Arapça ve Farsça nüshaları bulunan, Harezmi, Çağatay ve Anadolu sahalarında gerek aynı gerekse farklı isimlerle birçok örneği görülen bu tercüme eserin Harezmi coğrafyasında bilinirliği çok açıktır.

Kur'an-ı Kerim tercümelemleri, Harezmi bölgesinin Türk dilinin ve Türk kültürünün gelişimine katkısı bakımından büyük önem taşıyan eserlerdendir. Kaynaklarda Kur'an-ı Kerim'in henüz Hz. Muhammed hayatta iken ayet bazında ve şifahî olarak Farsçaya tercüme edildiğine ve 11. yüzyıla kadar kısmî tercüme yapıldığına dikkat çekilmektedir. Ancak ilk resmî tercüme Samanoğullarından Emir Mansur b. Nuh (H. 350-365 / M. 961-976) zamanında Maverâünnehirli âlimlerden kurulan bir heyet tarafından Farsça olarak yapılmıştır. Taberî'nin kırk ciltlik Kur'an tefsiri kısaltılarak hazırlanan bu tercüme, Farsçada en eski mensur metin olarak kabul edilmekte, bu bakımdan Fars edebiyatı açısından da büyük önem taşımaktadır.⁶¹ Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye ilk çevirisini kimin ne zaman yaptığı konusunda bilgi bulunmamaktadır. Z. Velidî Togan, Kur'an'ın Türkçeye tercümesinin bu Farsça tercümeyle aynı zamanda olduğu, hatta bu heyette bulunan biri İspicab, diğeri Argu iki Türk âlimi tarafından bu tercümeyle dayanarak yapıldığı görüşündedir.⁶² Abdülkadir İnan ise Kur'an'ın Türkçeye tercümesinin, Farsçaya tercümesinden yaklaşık bir asır sonra yani 11. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğunu düşünmektedir.⁶³

Kur'an-ı Kerim'in bugün elimizde bulunan Türkçe tercümelemlerinin önemli bir kısmı satır arası şekilde hazırlanmıştır. Aynı durum Farsça Kur'an tercümelemleri için de geçerlidir. İlk Kur'an tercümelemleri Farsçadır ve özellikle de Maverâünnehir ile Horasan bölgelerinde, dinî terimler için bile arı Farsça kullanılmıştır. 12.-13. yüzyıllarda Farsça nesirde belagete ve süslü üslûba önem veriliyorken, Farsça Kur'an çalışmaları sade bir dil kullanılıyordu. Söz konusu

57 Ayşe Gül Sertkaya, *Horezm Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l-Kulüb: Giriş-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Tıpkıbasım*, Çantay Yayınevi, İstanbul, 2010.

58 Topkapı Sarayı Müzesi Koşullar Bölümü'nde 1057 numara ile kayıtlı olan yazma. Bu yazma üzerine yapılmış doktora tezi: Ümrân Yaman, “Doğu Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l Kulüb (Gramer-Metin-Çeviri-Dizin)”, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2015. Bu nüshada, eserin devamında aynı müstensihînin yazıya geçirdiği bir fal kitabı da bulunmakta olup bu metin üzerine Samet Onur tarafından ilmi bir çalışma yayıma hazırlanmaktadır.

59 Ümrân Yaman, “Doğu Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l-Kulüb'un Dili Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 55 (2016): 91-102.

60 Ergaş İsmailoviç Fazılov, “Eine neue Quelle zur choresmtürkischen Sprache”, *Journal of Turkish Studies*, 13, Harvard, 1989, s. 47-80.

61 Seyfullah Efe, “Kur'an'ın Farsça'ya Tercümesi ve İlk Farsça Tefsirler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, sayı 37, s. 226.

62 Zeki Velidî Togan, *Kur'an ve Türkler*, Kayı Yayınları:3 İstanbul, 1971, s.19.

63 Abdülkadir İnan, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1961, s.8.

tercümelerin hitap ettiği hedef kitlenin bilgi düzeyi, bu sade üslûbun güçlü nedenlerinden biridir.⁶⁴ Farsça ve Türkçenin söz dizimi benzerliği de göz önünde tutulduğunda ilk Türkçe Kur'an tercümelerinin Farsça tercümelerin şekil ve içerik özelliklerinden etkilenmiş olması ihtimalinin yüksek olduğu görülür. Nitekim Janos Eckmann da ilk Farsça tercümenin ilk Türkçe tercüme için model olduğunu belirtmiştir.⁶⁵

Son yıllarda Meşhed'de bulunan nüshalarla birlikte bugün ilim camiasında kısaca "Rylands", "TİEM 73", "Anonim Tefsir", "Hekimoğlu", "Özbekistan", "Meşhed Âstân-ı Kuds-i Razavî Kütüphanesi no. 293, 1007 ve 2229" şeklinde tanınan sekiz Doğu Türkçesi Kur'an tercümesi elimize ulaşmıştır.⁶⁶ Bu tercümelerin istinsah yeri hakkında bilgi bulunmamakta; ancak dil özelliklerinden hareketle bazı sonuçlara ulaşılmaktadır. Yapılan bazı çalışmalarda Kur'an'ın Doğu Türkçesi ile yapılan ilk çevirilerinin istinsah tarihlerinin telif tarihlerinden daha sonra olduğu dikkate alınmış ve bu çeviriler fonetik bakımdan değerlendirilmiştir. Bunun sonucunda TİEM 73 ve Rylands çevirilerinde Karahanlı Türkçesi özelliklerinin ağır bastığı görülmüştür. Hekimoğlu ve Özbekistan çevirilerinde ise Harezmi Türkçesi unsurlarının yoğun olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁷ Hatta Hekimoğlu ve Taşkent (Özbekistan) nüshalarının aynı çeviri olduğu tespit edilmiştir.⁶⁸ Meşhed nüshaları da dâhil edildiğinde beş nüshanın Harezmi Türkçesine daha yakın olduğu söylenebilir.

Hekimoğlu nüshası olarak bilinen nüsha 1363'te Harezmi Türkçesi ile istinsah edilmiştir.⁶⁹ Tam bir nüsha olup 583 varaktır. Müstensih adı ve istinsah yeri belirtilmeyen ancak mevcut Kur'an tercümelelerinde Harezmi Türkçesinin tipik özelliklerini en yoğun biçimde ihtiva eden⁷⁰ Kur'an-ı Kerim tercümesinin de bu vasfından dolayı söz konusu coğrafyada yazılmış olması mümkündür.

Özbekistan İlimler Akademisi Ebu Reyhan el Biruni adlı Şarksinaslık Enstitüsü'nde 2008 no.lu Özbekistan nüshası Kur'an tercümesi 273 varaktır. Satır arası Türkçe- Farsça

64 Yahaghi, Muhammed Cafer; Özel, Mustafa. "İlk Dönem Farsça Kur'an Tercümelerine Giriş", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 / 1 (June 2010), s. 403.

65 J. Eckmann, "Kur'an'ın Doğu Türkçesine Tercümeleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 21, 1973, s. 16.

66 Bu tercümele ve üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi için bkz. Mustafa Argunşah, "Harezmi Türkçesiyle Yapılan Kur'an Çevirisinin Beş Nüshası", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 654-698.

67 Banu Durgunay, Doğu Türkçesine Ait İlk Kur'an Çevirilerinin Tarihlendirilmesine Katkıları, Gazi Türkiyat, Güz 2019/25, s. 231; Mustafa Argunşah, *a.g.m.*

68 Mustafa Argunşah, "İlk Kur'an çevirilerinin dili üzerine bir karşılaştırma" Atebetü'l-Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Sempozyumu (28-30 Haziran 2018, Ankara), *Yeni Türkiye*, 105 (İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Özel Sayısı -1), 2019, s. 386-398.

69 Eser üzerine Gülden Sağol doktora çalışması yapmıştır: Gülden Sağol, "Harezmi Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1993. Yazarın nüsha üzerine diğer yayınları kaynakça kısmında belirtilmiştir.

70 Gülden Sağol, *a.g.t.*, s. XLI.

tercümeli olan bu nüshanın müstensihisi, istinsah yeri ve tarihi belli değildir.⁷¹ A. A. Semenov bu nüshanın dilinin Karahanlı-Kıpçak lehçesi sayılabileceğini belirtmiş,⁷² nüsha üzerine doktora tezi hazırlayan Emek Üşenmez eserin Buhara veya civarında yazılmış olma ihtimali olduğunu ifade etmiştir.⁷³ Bununla beraber sözü edilen nüshanın daha önce sözü edildiği gibi Hekimoğlu nüshası ile aynı çeviri olduğu görüşü ve Hekimoğlu nüshasının Harezmi Türkçesi olarak vasıflandırılması, Taşkent nüshasının da yakın bir muhitte yazılmış olma ihtimalinin var olduğunu göstermektedir.

Meşhed nüshalarından biri [İran-Âstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesi, 293 no.] üzerine çalışan Yaşar Şimşek, bu nüshanın erken dönem Harezmi Türkçesi özellikleri gösterdiğini ifade etmekle beraber tercüme yöntemindeki usule dikkat çekmektedir. Bu nüshada, her surenin başında bulunan besmele tercümelerinin neredeyse tamamı birbirinden farklıdır ve bu durum daha önce hiçbir nüshada görülmemiştir.⁷⁴ Ayrıca yine bu nüsha hem satır arası kelime kelime tercüme hem de ilgili surelerin tefsirlerini içermektedir ve Kur'ân'ın eldeki Doğu Türkçesi çevirilerinde böyle bir yöntem uygulanmamıştır.⁷⁵

Bir diğer Meşhed nüshasını (1007) tanıtan Mehdi Rezaei, Fatıha suresinin Farsça çevirisi haricinde diğer sure çevirilerinin Harezmi Türkçesiyle yapıldığı bilgisini verir. Eserin mütercimi ya da istinsah tarihi kaydının olmadığını, ilk sayfada farklı tarihler (1270, 1276, 1296, 1343, 1394) ve birbirinden farklı mühürler olduğunu belirtir. Buna dayanarak da söz konusu nüshanın birçok el değiştirdiği tespitinde bulunur.⁷⁶ Eserin ilk on cüzü üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan Gülser Ersoy da metindeki Harezmi Türkçesi özelliklerini ortaya koymuştur.⁷⁷

2229 numaralı Meşhed nüshası hem Farsça hem Türkçe tercümelidir. Âl-i İmrân suresinin 92. ayetinden Nisâ suresinin 24. ayetine kadar olan bu nüshanın her sayfasında bulunan 10 kelime, 3 satır Arapça metin arasına Farsça tercümesi ile birlikte yerleştirilmiştir. Bu özelliği ile Rylands Nüshasını andırmaktadır.⁷⁸ Bu nüshanın dili konusunda diğerleri kadar açık yorumlar bulunmamaktadır. Gökhan Coşgun, nüshanın dilinin Harezmi Türkçesine yakın olduğunu

71 Özbekistan nüshası üzerine Emek Üşenmez doktora tezi hazırlamıştır: Emek Üşenmez, "Eski Kur'an Tercümelelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)", T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2010.

72 A.A. Semenov, *Sobranie vostočnih rukopisey, Akademii Nauk Uzbekskoy, SSSR, IV, Taşkent 1957, s.45-46.*

73 Emek Üşenmez, a.g.t., s. 22.

74 Yaşar Şimşek, *Harezmi Türkçesi Kur'ân Tercümesi Meşhed Nüshası [293 no.]*, Giriş-Metin-Dizin, Akçağ Yayınları, Ankara, 2020, s. 10.

75 Yaşar Şimşek, a.g.e., s. 15.

76 Mehdi Rezaei, *Harezmi Türkçesiyle Yazılan Bir Kur'an Tercümesi (Meşhed-Âstân-İ Quds-İ Razavi Nüshası)*, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 2016, s. 1097.

77 Gülser Ersoy, *İran Asitan-ı Kuds-i Razavi Kütüphanesi 1007 Numaralı Satır Altı Kur'an Çevirisi: I-X. Cüzler (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin)*, T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017.

78 Yaşar Şimşek, "Meşhed Nüshası Türkçe Kur'an Tercümesinin Söz Varlığı Üzerine Notlar", *SUTAD*, Güz 2017, (42), s. 98.

metindeki dil özelliklerine değinerek belirtmiştir.⁷⁹ “13.-14. yüzyıl Orta Asya edebî dili” ile kaleme alındığı şeklinde daha genel bir görüş de mevcuttur.⁸⁰

Kısaca değinilen bu eserlerden başka, yine Harezmi Türkçesiyle ancak Altın Ordu Devleti’nin farklı sahalarında yazılmış olduğu düşünülen eserler de mevcuttur; bunlar asıl konu edilen coğrafyanın sınırlarını aşmamak adına çalışmamıza dahil edilmemiştir.

Sonuç

Harezmi’de Türk varlığı 8. yüzyıla, Göktürk hâkimiyetine kadar uzanmış, ancak Türk nüfusun yoğunluğu 10.-11. yüzyıllarda sınır mücadeleleri ve sıkı ticarî ilişkiler sebebiyle artmıştır. Türk nüfusun doğrudan bölgeye yerleşmesinden önce sınır bölgelerinde sürekli temas hâlinde olduğu tarihî kayıtlardan anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak, bölgede hâkim dil olan Arapça ve sonrasında Farsça ile yazılmış kaynaklara bakıldığında karşılaşılan ilk Türkçe kelimelerin büyük oranda ticaretle ilgili olduğu görülmektedir. Erken dönemde, Harezmi Türkçesi ile yazılmış, Oğuz-Kıpçak şiveleri özelliklerini barındıran, Türkçenin *Divânü Lügati’l-Türk*’ten sonra en eski sözlüğü olan *Mukaddimetü’l-Edeb* karşımıza çıkmaktadır. Bu sözlük, Moğol istilâsı öncesine ait elimizde bulunan tek eserdir. 13. yüzyıl başlarında yaşanan Moğol istilâsı Türk dilinin gelişimini sekteye uğratmasa da medeniyet merkezi şehirlerde meydana gelen hadiseler sonucu Türk dilinin birçok kıymetli eserinin günümüze kadar ulaşamamasına neden olduğu açıktır. Moğol istilâsı döneminin ardından Harezmi ve çevresinde yazılan eserler büyük bir edebiyatın ortaya çıkacağı habercisi olmuş, genellikle Türk edebiyatında türünün ilk örneği olup yan yana gelişme sürdüren dillerin edebiyatlarından örnek alınarak ve çeviri bile olsalar Türkçenin ruhuna büründürülerek edebiyatımıza kazandırılmıştır. Bu eserlerin ait olduğu muhit, kurucuları Moğol kökenli olan bir devletin diğer bölgelerini de etkileyerek farklı bir kültürel yapı oluşmasını sağlamıştır. Bugün bize ulaşan bu eserleri yazıldıkları siyasî, kültürel şartlar içinde değerlendirerek ele almak Türk dili ve edebiyatı alanına olduğu gibi ilgili birçok disipline de önemli katkılar sunacaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

79 Gökhan COŞGUN, “İran Meşhed Kütüphanesindeki Türkçe Satırarası Kur’an Tercümelere ve 2229 Numaralı Tercüme”, *TÜLED-Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, 1, 2017, s. 15-34.

80 Emek Üşenmez, “Türkçe İlk Kur’an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Satır Arası Türkçe-Farsça Tercümeli (No: 2229) (Orta Türkçe)”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/3, p. 723.

Kaynakça/References

- Argunşah, Mustafa, “İlk Kur’an çevirilerinin dili üzerine bir karşılaştırma” Atebetü’l-Hakâyık ve İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Sempozyumu (28-30 Haziran 2018, Ankara), *Yeni Türkiye*, 105 (İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Özel Sayısı -1), 2019, s. 386-398.
- Argunşah, Mustafa, “Harezmi Türkçesiyle Yapılan Kur’an Çevirisinin Beş Nüshası”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(2), 654-698.
- Ata, Aysu, *Harezmi-Altın Ordu Türkçesi*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, 2. baskı, Ankara, 2016.
- Ata, Aysu, “Rabgûzî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rabguzi> (31.01.2021).
- Ata, Aysu, *Rabgûzî-Kıssaşü'l-Enbiyâ (Peygamber Kıssaları)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- Ata, Aysu, “Rabgûzî’nin Kıssasü’l-Enbiyâ’sında Nazmın Gücü”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 5, sayı 2, Haziran 2008, s. 117-125.
- Aybey, Salih. “Din Eğitimi ve Öğretiminde Kırk Hadis Geleneği -Nevvî Örneği-”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 18/3 (Aralık 2018), s. 201-228.
- Barthold W., Köprülü M. Fuad, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. basım, Ankara, 1984.
- Barthold, W., *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990.
- Berbercan, Mehmet Turgut, “Türk Tercüme Edebiyatı Üzerine İncelemeler: Harezmi Türkçesi ile İlk Adaptasyonlar,” *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, IV, Ordu, 2015.
- Bilgin, A. Azmi, “Nehcü’l-Ferâdis”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nehcul-feradis> (14.12.2020).
- Bodrogligeti, A. J. E., “The Authorship and Sources of The Mu’înu’l-Murîd”, *Tractata Altaica*, Wiesbaden, 1976, s. 87-105.
- Boeschoten, Hendrik Erik; J. O’Kane, *Al-Rabghûzî, The Stories of the Prophets, Qisas al-Anbiyâ’: An Eastern Turkish Version*. Vol. I-II, Second Edition, Leiden-New York-Köln: E. J. Brill, 2015.
- Boltabayev, Saidbek, Tefsir-i Taberî’nin Harezmi Türkçesi ile Yapılan Tercümesi: “Tefsirli Meşhed Nüshası”, *Yeni Türkiye* 106, İlk Dönem Türkçe İslâmî Eserler Özel Sayısı-II, Mart-Nisan 2019, Ankara, s. 435-443.
- Budu, Mariana, “Türkçe Kıssasü’l-Enbiyâ Tercümeleri ve Ebû İshâk İbrâhîm B. El-Mansûr B. Halefî’l-Müzekkir En-Nisâbü’rî’nin Kıssasü’l-Enbiyâ’sının Türkçe Tercümesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 1, 2020, s. 82.
- Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, Enderun Kitabevi, 3. baskı, İstanbul, 1984.
- Clauson, Gerard, “Early Turkish Astronomical Terms,” *Ural- Altaische Jahrbücher* 35 (1964), p. 132-150.
- Coşgun, Gökhan, “İran Meşhed Kütüphanesindeki Türkçe Satırarası Kur’an Tercümeleri ve 2229 Numaralı Tercüme”, *TÜLED-Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Dergisi*, 1, 2017, s. 15-34.
- Durgunay, Banu, “Doğu Türkçesine Ait İlk Kur’an Çevirilerinin Tarihlendirilmesine Katkıları”, *Gazi Türkiyat*, Güz 2019/25: 211-235.
- Eckmann, Janos, “Harezmi Türkçesi”, *Tarihi Türk Şiveleri*, haz.: Mehmet Akalın, TKAE Yayınları, 3. baskı, Ankara, 1988.
- Eckmann, J., “Kur’an’ın Doğu Türkçesine Tercümeleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 21, ss. 15-24, Tem. 2012.

- Efe, Seyfullah, “Kur’ân’ın Farsça’ya Tercümesi ve İlk Farsça Tefsirler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013/1, sayı 37, s. 221-237.
- Ersoy, Gülser, “İran Asitan-ı Kuds-i Razavî Kütüphanesi 1007 Numaralı Satır Altı Kur’an Çevirisi: I-X. Cüzler (İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin)”, T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Türk Dili Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2017.
- Erşahin, Seyfettin, “Türklerin Hz. Muhammed Hakkındaki İlk Bilgi Kaynaklarından Kısas-ı Enbiyalar: Kısas-ı Rabguzi Örneği”, *Diyanet İlmî Dergi* (“Peygamberimiz Hz. Muhammed” özel sayısı), Ankara, 2003.
- Fazılov, Ergaş İsmailoviç, “Eine neue Quelle zur choresmtürkischen Sprache”, *Journal of Turkish Studies*, 13, Harvard, 1989, s. 47-80; *Turcologica*, I, Taşkent, 2008.
- Frye, Richard N.- Sayılı, Aydın “Selçuklardan Evvel Orta Şark’ta Türkler” *TTK Belleten*, c. 10 sayı:37, s. 97-131, Ocak 1946.
- İnan, Abdülkadir, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1961.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Harezmsahlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- Karahan, Abdulkadir, *İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1976.
- Karataş, Ahmet, “Türk-İslam Kültür ve Edebiyatında Kısas-ı Enbiyâ Türü”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 49, sayı 3, s. 113-126, 2013.
- Köprülü, Mehmet Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Alfa Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2016.
- Köprülüzade Fuad, “Harezmsahlar Tarihine Aid”, *Türkiyat Mecmuası*, 1925, s. 251-254.
- Nadjib, E. N., “Nehcü’l-Feradis ve Dili Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 22, ss. 29-44, Temmuz 2012.
- Nalbant, Vefa, Demirel, Ezgi “Nehcü’l Feradis’teki Ayet Tercümeleri ve Bunları Harezmsah Türkçesi Kur’an Tercümeleriyle Karşılaştırılması Üzerine”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 12, sayı 2, Haziran 2015, s. 131-173.
- Onur, Samet, “Harezmsah Türkçesiyle Yazılmış Bir Fal Kitabı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 17, Sayı 1 (Mart 2020), ss. 96-119.
- Özaydın, Abdülkerim, “Hârizm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizm> (17.10.2020).
- Öztürk, Mustafa, Mertoğlu, M. Suat, “Zemahşeri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemahseri> (21.10.2020).
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, L&M Yayınları, 9. baskı, İstanbul, 2002.
- Rezaei, Mehdi, “Hârezmsah Türkçesiyle Yazılan Bir Kur’an Tercümesi (Meşhed-Āstān-i Quds-i Razavî Nüshası)” *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 2016, 1094-1113.
- Sağol, Gülden, *An inter-linear translation of the Qur’an into Khwarazm Turkish, Introduction and Text I*, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1993.
- _____, *An inter-linear translation of the Qur’an into Khwarazm Turkish, Glossary II*, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1995.
- _____, *An inter-linear translation of the Qur’an into Khwarazm Turkish, facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No. 2, section one: 1b-300b. III*, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1996.

- _____, *An inter-linear translation of the Qur'an into Khwarazm Turkish, Facsimile of the MS Süleymaniye Library, Hekimoğlu Ali Paşa No. 2, section two: 301a-587b. III*, Harvard University The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, 1999.
- _____, “Harezmi Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi, Giriş-Metin-Sözlük”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1993.
- _____, “Kur'an'ın Türkçe Tercüme ve Tefsirleri Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi* 8, s. 379-396, İstanbul, 1997.
- Şimşek, Yaşar, *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi Meşhed Nüshası [293 no.]*, Giriş-Metin-Dizin, 1. cilt, Akçağ Yayınları, Ankara, 2020.
- _____, *Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi Meşhed Nüshası [293 no.]*, Giriş-Metin-Dizin, 2. cilt, Akçağ Yayınları, Ankara, 2020.
- _____, “Meşhed Nüshası Türkçe Kur'an Tercümesinin Söz Varlığı Üzerine Notlar”, *SUTAD*, Güz 2017, (42), 97-111.
- Şimşek, Yaşar, Sertkaya, Osman Fikri, “Harezmi Türkçesi İle Yapılan Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler- I”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 4/4 2015 s. 1382-1412.
- Taneri, Aydın, *Harezmişahlar*, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul, 2019.
- Taneri, Aydın, “Hârizmşahlar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harizmsahlar> (18.01.2021).
- Togan, Zeki Velidi, “Harezmi'de Yazılmış Eski Türkçe Eserler”, *Türkiyat Mecmuası II*, 1926, s. 331-345.
- _____, *Kur'an ve Türkler*, Kayı Yayınları:3 İstanbul, 1971.
- _____, “Zimâşeri'nin Doğu Türkçesi ile 'Mukaddimet'l-Edeb'i'” *Türkiyat Mecmuası*, XIV, İstanbul, 1965.
- Tokmak, A. Naci “İran”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/iran#8-edebiyat> (15.01.2021).
- Toparlı, Recep, *Harezmi Türkçesi*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1992.
- Toparlı, Recep, Argunşah, Mustafa, *Mu'inü'l-Mürîd*, TDK Yayınları, Ankara, 2015.
- Tuğluk, Mehmet Emin, *Harezmi Türkçesi Bibliyografyası*, Efe Akademi, İstanbul, 2020.
- Üşenmez, Emek, “Eski Kur'an Tercümelerinden Özbekistan Nüshası Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Ekler Dizini)”, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- _____, “Türkçe İlk Kur'an Tercümelerinden Meşhed Nüshası Satır Arası Türkçe-Farsça Tercümesi (No: 2229) (Orta Türkçe)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/3, p. 717-772.
- Yahaghi, Muhammed Cafer, Özel, Mustafa, “İlk Dönem Farsça Kur'an Tercümelerine Giriş”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 / 1 (June 2010), s. 399-403.
- Yakubovskiy, A.Y., *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev.: Hasan Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara, 1976.
- Yaman, Ümrân, “Doğu Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l Kulûb (Gramer-Metin-Çeviri-Dizin)”, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Dili Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2015.
- Yaman, Ümrân, “Doğu Türkçesi ile Yazılan Sirâcü'l-Kulûb'un Dili Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 55 (2016), s. 91-102.

Yörükan, Yusuf Ziya, *Ortaçağ Müslüman Coğrafyacılarından Seçmeler*, Ötüken Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 2013.

Yüce, Nuri, *Ebu 'l-Kāsim Cārullāh Maḥmūd bin 'Omar bin Muḥammed bin Aḥmed ez-Zamaḥṣarī, el-Ḥvārizmī Mukaddimetü 'l-Edeb. Ḥvārizm Türkçesi ile Tercümeli Şuṣter Nüshası. Giriş, Dil Özellikleri, Metin, İndeks*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

التاريخ والرواية الجديدة: رواية "زمن الخيول البيضاء" لإبراهيم نصر الله نموذجاً

İbrahim Nasrallah'ın *Beyaz Atlar Zamanı* Adlı Eserinde Tarih ve Roman

History and The New Novel (İbrahim Nasrallah's *The Time of White Horses* as a Model)

Zainab ALYASI ESSA¹

المخلص :

من أهم مفردات حفظ الذاكرة الجماعية هو التوثيق التاريخي للأحداث والصراعات والوقائع والتأزمات و مختلف القضايا المرتبطة بالماضي، ذلك لأن التاريخ بما يشمل عليه من أحداث . في الأعم الأغلب . يقوم بتوثيقه الممتلك لزام المبادرة و القوة و الإمكان و الحضور على أرض الواقع، وهو الأمر الذي أفادت منه الرواية المضمّنة للتاريخ في مشروعها الأدبي . لقد أفاد الكتاب و الأدباء من المادة التاريخية على أساس أنها مادة تحمل الكثير من الأحداث و المواقف و الوقائع، وهو الأمر الذي يسهم في بناء البعد الفني للرواية، فهي النوع الأدبي الذي يمتلك المقومات الفنية و الحمالية القابلة للتوسع و التمدد الزمني والمرحلي دون أن يصيب البناء الفني أي خلخل و ترهل. لقد اعتمد العديد من الأدباء و الكتاب في روايتهم الجديدة المادة التاريخية في بناء عملهم الفني ، و ذلك يعود لأسباب دقيقة، حرّكت مسار العمل الفني الإبداعى للكاتب الروائي.

تعد رواية (الملهة الفلسطينية " زمن الخيول البيضاء" لإبراهيم نصرالله) رواية الذاكرة التاريخية التخيلية بامتياز منذ أولى صفحاتها، حيث قدّم فيها عدد من الشهود ، الذين اقتلعوا من وطنهم وعاشوا في المنافي، شهادتهم الحية عن تفاصيل حياتهم التي عاشوها في فلسطين، و قد نجح إبراهيم نصر الله سردياً بتسكّن و اقتدار ، من حيث استعانتها بالتاريخ لحفظ الذاكرة الجماعية والهوية الجمعية للإنسان العربي الفلسطيني.

الكلمات المفتاحية: الأدب العربي ، الرواية ، الذاكرة الجماعية ، التاريخ ، الأدب.

¹United Emirates University, Department of Arabic Language and Literature, Dubai

ORCID: Z.A.E. 0000-0003-1771-0722

Corresponding author/Sorumlu yazar:
Zainab ALYASI ESSA (Dr.),
United Emirates University, Department of
Arabic Language and Literature, Dubai
E-posta: zalyase14@hotmail.com

Submitted/Başvuru: 16.12.2020
Revision Requested/Revizyon Talebi:
05.01.2021
Last Revision Received/Son Revizyon:
12.02.2021
Accepted/Kabul: 14.02.2021

Citation/Atf: Alyasi Essa, Zainab. "History and The New Novel (İbrahim Nasrallah's The Time of White Horses as a Model)". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 183-192. <https://doi.org/10.26650/jos.842105>

ÖZ

Kolektif hafızanın korunmasının en önemli araçlarından biri olayların, savaşların, gerçeklerin, krizlerin ve tarihle alakalı diğer konuların tarihi belgelerle kanıtlanmasıdır. Tarih ve içerdiği olaylar genellikle gerçekleştiği yerdeki inisiyatif, güç, olanak ve mevcudiyet sahibi kişiler tarafından belgelendirildiği için roman, edebi tasvirin içinde örülü tarihten istifade eder. Yazarlar ve edebiyatçılar, romanın sanatsal boyutunun oluşmasına katkı sağlayan birçok olay, durum ve olguyu taşıyan bir malzeme olduğu için tarihi malzemeden faydalanmışlardır. Roman, sanatsal yapıyı bozmadan ve eğip bükmeden genişletilebilir, kronolojik ve aşamalı olabilen teknik ve estetik bileşenlere sahip bir edebiyat türüdür. Birçok yazar ve edebiyatçı, sanat eserlerini oluştururken tarihsel materyali kullanmıştır ve romancının yaratıcı sanat yapıtının yolunu belirleyen belirli sebepler de vardır. İbrahim Nasrallah'ın "Beyaz Atlar Zamanı" adlı eseri, kurgusal tarihi hafızanın mükemmel bir romanıdır. Romanın ilk sayfalarından itibaren,

anavatanlarından koparılan ve sürgünde yaşayan bir grup tanık, Filistin'deki yaşamlarının ayrıntılarını canlı bir şekilde ifade ediyor. Nasrallah, bu romanında bir anlatım ustalığıyla, Filistinli Arap insanının kolektif hafızasını ve kimliğini korumak için tarihi başarılı bir şekilde kullanır.

Anahtar kelimeler: Arap Edebiyatı, Roman, Kolektif hafıza, Tarih, Edebiyat

ABSTRACT

One of the most important means of preserving the collective memory is the historical documentation of events, conflicts, facts, crises, and other issues related to the past. Since history and the events of which it consists is generally documented by those who possess the initiative, power, opportunity, and presence on the ground, a novel benefits from history being embedded in its literary project. Writers and literati have taken advantage of historical material in so far as it describes a variety of events, situations, and facts, all of which contribute to building a novel's artistic dimension. The novel is a type of literature that possesses technical and aesthetic components that can be expandable, temporal, and phased, without affecting the structure through dislocation and sagging. Many writers have adopted historical material in composing their artistic work, and there are precise reasons why it can drive the creative path of the novelist. Ibrahim Nasrallah's "Time of White Horses" is the novel of fictional historical memory par excellence. From its first pages, a number of witnesses who have been uprooted from their homeland and lived in exile give vivid testimony of the details of their lives in Palestine. With a mastery of narration, Nasrallah succeeds in using history to preserve the collective memory and identity of the Palestinian Arab man.

Keywords: Arabic literature, Novel, Collective memory, History, Literature

EXTENDED ABSTRACT

One of the most important means of preserving collective memory is the historical documentation of events, conflicts, facts, crises, and other issues related to the past. Since history and the events of which it consists is generally documented by those who possess the initiative, power, opportunity, and presence on the ground, a novel benefit from history being embedded in its literary project.

Writers and literati have taken advantage of historical material in so far as it describes a variety of events, situations, and facts, all of which contribute to building a novel's artistic dimension. The novel is a type of literature that possesses technical and aesthetic components that can be expandable, temporal, and phased, without affecting the structure through dislocation and sagging.

Many writers have adopted historical material in composing their artwork, and there are precise reasons why it can drive the creative path of the novelist, such as the following: Documenting the historical moment, reviving dead memories, preserving memory in all its forms, preserving individuals and groups, preventing generations from forgetting and falling over time, and revitalizing the emotion associated with an event. These works can revive the flow of emotions, making them an effective tool for dealing with and interacting with past and present issues and events, for preserving the cultural and national complexity of nations, and even for staying alive. History confirms life and existence, just as it confirms its own continuity and effectiveness, without which the human being is robbed of existence and effect, as if it were not mentioned at all. As well as reconstructing the collective historical memory

and invigorating the present by repeating exploits, achievement, science, and knowledge, the benefit of history is that it is an uplifting thrill.

Literary skill is necessary to deal with the contrast between the scientific documentation of history and the fictional artistry of the novel. Literature in general, and fictional narration in particular, demonstrates its artistic presence through imagination and a stylistic dimension that is subject to plurality and interpretation, features that only weaken history and its reliance on documentation. Scientific discipline, statistics, and historical facts, are dismantled by the artistic imagination in the process of producing a literary text that draws upon history and science.

Ibrahim Nasrallah's "Time of White Horses" is the novel of fictional historical memory par excellence. From its first pages, a number of witnesses who have been uprooted from their homeland and live in exile give vivid testimony of the details of their lives in Palestine. With a mastery of narration, Nasrallah succeeds in using history to preserve the collective memory and identity of the Palestinian Arab man. A handful of different historical relationships can be identified:

(A) History is identified in the title (Time of White Horses) by the word time, which inherently implies history, as well as by the period of time that the novelist seeks to evoke. This is specifically the time of the white horses, when the horses were a title, a freedom, and a firmness for their riders.

(B) History identifies with itself through the pure presence of real history.

(C) History is intertwined with events, which is what the novel achieves with its artistic breadth. It can include extended periods of time, which require many events appropriate to the time span.

(D) History is intertwined with space and time; we find that the author tries to combine place and history through his presentation of social customs and traditions associated with Palestinian villages, their places and times.

(E) History is intertwined with characters and events, which gives the historical documentation a deep credibility consistent with the writer's goal of making the text a historical document.

تمهيد

إن من أهم مفردات حفظ الذاكرة الجماعية هو التوثيق التاريخي للأحداث والصراعات والوقائع والتأزمات ومختلف القضايا المرتبطة بالماضي، وإن كان حراك المؤرخ للتاريخ يختلف من مؤرخ إلى آخر من حيث أسباب ودوافع التوثيق والرصد والتسجيل للوقائع التاريخية، ذلك لأن التاريخ بما يشتمل عليه من أحداث. في الأعم الأغلب. يقوم بتوثيقه الممتلك لزمام المبادرة والقوة والإمكان والحضور على أرض الواقع، وهو ما يعود بنا إلى مسألة مهمة وهي ما مدى مصداقية كتب التاريخ، وما تعرضه من وقائع وأحداث؟ وهذا التساؤل يفتح أفق السؤال التالي: ما المدى الواقعي للرواية المدعّمة بالتاريخ؟ وما مستوى توافرها على الحقيقة بموازاة التحليل الأدبي الروائي المتضمن للفن والإبداع والجمال اللغوي؟ وما مدى الفاعلية المتحصلة بالنتيجة من حضور التاريخ في النص الأدبي؟ وما هو الحد الفاصل بين الكتاب التاريخي والوثيقة التاريخية وبين السرد الأدبي والتحليل والفن؟ ولقد حضرت هذه الأسئلة كمواد أولية لتبني عليها إشكالية البحث وهي: ما أهمية التاريخ لحفظ الذاكرة الجماعية؟ وما هي الأسباب التي تدعو لحضور التاريخ في العمل الأدبي بشكل عام والروائي بشكل خاص؟ وما هو الحد الفاصل الذي يجعل من نص ما نصاً أدبياً وليس نصاً كتابياً تاريخياً توثيقياً صرفاً؟ وما هي التداخلات الفنية بين التاريخ والعناصر الفنية الروائية؟

وقد اعتمدت لمعالجة هذه الإشكالية على المنهج الاجتماعي، الذي يفحص في المجتمعات والمسببات المحتملة وراء اعتنائها بالتاريخ والذاكرة الجماعية، كما اعتمدت المنهج التحليلي لاستظهر من رواية (الملهة الفلسطينية «زمن الخيول البيضاء»/ لإبراهيم نصر الله) الأمثلة الدقيقة الملائمة لسياق البحث.

1. التاريخ وأهميته

إنّ الأهمية التاريخية في العمل الأدبي يحددها المؤلف أو الأديب وفق الرؤية والأيدولوجية التي يتبناها، وهو الأمر الذي حرّك مسار الفن السردية ناحية التوثيقية الصرفة حيناً، وصار فيها الأديب مؤرخاً، بينما سار ناحية التناغم والتداخل بين التوثيق والفني في أحيان أخرى. لقد أفاد الكتاب والأدباء من المادة التاريخية على أساس أنها مادة تحمل الكثير من الأحداث والمواقف والوقائع، وهو الأمر الذي يسهم في بناء البعد الفني للرواية، فهي النوع الأدبي الذي يمتلك المقومات الفنية والجمالية القابلة للتوسع والتمدد الزمني والمرحلي دون أن يصيب البناء الفني أي خلخل و ترهل، وهو ما لا يمكن تحقّقه في أنواع أدبية أخرى بذات الاتساع والعمق، ونتيجة لذلك فإن المتابع للسرد الأدبي، يجد أن التاريخ يحضر في النص الروائي بشكل جلي و واضح، و لكن هذا الحضور التاريخي يحدده المؤلف والروائي وفق رؤيته وأيدولوجيته التي يتبناها، مما نحى بالفن السردية ناحية التوثيقية الصرفة حيناً، و صار فيها الأديب مؤرخاً بينما سار ناحية التناغم والتداخل التوثيقي بالفني في أحيان أخرى، بينما انحسر وسار ناحية الظهور الشكلي في أعمال روائية أخرى. وما ذلك يعود إلا لأسباب دقيقة، حركت مسار العمل الفني الإبداعي للكاتب الروائي، ومن هذه الأسباب:

- (أ) توثيق اللحظة التاريخية: الرغبة في توثيق الزمان المعيش والأحداث التاريخية والوقائع من قبل الأديب، والجماعة والأفراد، لحفظ الذاكرة التاريخية للإنسان، يتطلب توثيقاً تاريخياً، وتوثيقاً مختلاً فيه من الأدبية الفنية بما يتلاءم مع حاجات الإنسان النفسية والاجتماعية والثقافية.
- (ب) إنعاش موات الذاكرة: هناك من الحوادث والوقائع التاريخية، التي تكاد . بالتقادم والمرور الزمني . أن تأخذ مسار الانفلات والتفكك والغياب، مما يحفز الكاتب على جمع شتات الذاكرة بحفظ اللحظة الهاربة، ومحاولة الإمساك بها وتثبيتها¹ من خلال ضم تلك الأحداث والوقائع في دائرة الفن سواء الفن الشعري أم السردية.
- (ج) لكيلا ننسى: من أهم مسببات ارتباط الرواية بالبعد التاريخي هو حفظ الذاكرة بكافة أشكاله، حفظها للأفراد والجماعات، وحفظها للأجيال، حفظاً موسوم برغبة في تثبيت الجذور والحقوق، وحفظ موسوم بحفظ الحقوق الشرعية والوجود الإنساني، ولكيلا ينسى الأجيال كل ذلك في زحام التاريخ المضاد، الذي يسعى لمحو الإنسان والذاكرة.
- (د) إنعاش العاطفة المصاحبة للحدث: سواء كان حدثاً تاريخياً عالمياً أم محلياً؛ فهو إحياء لدفق المشاعر، وجعلها أداة فاعلة في التعاطي والتفاعل مع القضايا والأحداث، ذلك لأن التاريخ المرتبط بالذاكرة يمتلك تلك الطاقة الإيجابية القادرة على أن تضيف إلى الإدراك الحسي الحاضر وتحوله.²
- (هـ) المحافظة على العمق الحضاري والقومي للأمم: فمن خلال الارتباط والتلازم التاريخي واستظهار التاريخ، يمتلك الأفراد والجماعة ركيزة مهمة وهي الأصالة التاريخية، و العمق الحضوري للذات والجموع.

1 ميرري ورونوك، *الذاكرة في الفلسفة والأدب*، تر: فلاح رحيم، بيروت: دار الكتاب الجديد المتحدة، ط1، 2007م، ص167.

2 المرجع نفسه، ص133.

(و) البقاء على قيد الحياة³: إنَّ الالتحام بالتاريخ، واستظهار أحداثه وقضاياه وتأزماته وإنجازاته ومعارفه ما هو إلا استظهار لسر الحياة ومسببات الحضور فيها، فالتاريخ يؤكد الحياة والوجود، كما يؤكد استمرارته وفاعليته و بدونه يستلب الإنسان وجوده و أثره، وكأنه لم يكن شيئاً مذكوراً، وبالتالي أهمية حفظ الموروث الحضاري والثقافي والفكري لإنسان الأرض، و كل ما يرتبط بكيونته على هذه الأرض، وهذا الحفاظ يتطلب شحذ مختلف الوسائل الإشهارية الملائمة.

(ز) الإفادة من التاريخ في صناعة التاريخ: وما مقولة التاريخ يعيد نفسه إلا تستبين الركون السلبى للتاريخ، ومحاولة الانفصال منه، ولكنه على العكس من ذلك، نجد أنَّ التاريخ لديه الإمكانية في تطوير نفسه من خلال الإفادة منه ومن تجاربه من أجل صناعة واقع ومستقبل أفضل.

(ح) إعادة بناء الذاكرة التاريخية الجماعية⁴، التي يُحاول بأي غرض أو سبب طمسها وحجبها وإزالتها من الذاكرة الجمعية أو بسبب الاحتلال والاستيطان لكي يسمح من الجموع ذاكرتهم المرتبطة بالأرض.

(ط) إثارة الحاضر، الذي يعيش من خلاله الإنسان المعاصر تاريخه السابق⁵، إثارة الحاضر بتكرار المآثر والإنجاز والعلوم والمعارف، وهو ما يعد إثارة ارتقائية.

2. التاريخ الواقعي والتاريخ الأدبي

تحضر هنا إشكالية مهمة في سياق هذا البحث، وهي: ما هو الحد الفاصل الذي يجعل من نص ما نصاً أدبياً وليس نصاً كتابياً تاريخياً توثيقياً صرفاً؟ هل الزمن الأركولوجي والارتباط بالتاريخ الأركولوجي هو ما يحرم النص من أدبيته؟ أم إنَّ حضور الزمان والتاريخ بصغته التحليلية هو ما يمنح النص أدبيته؟

إنَّ الأدبية التي تجعل من نص ما نصاً أدبياً هي التي تحدد الإطار للتداخل بين المعارف، وما مقدار السطوة أو الانحسار؛ فالأدب الذي يتسع ليشمل مختلف الأحاسيس الأدبية، ما هو إلا ذلك الأدب المُشكَّل للحياة في إطار من الإنسانية المتمازجة مع مختلف العلوم خدمة وتطويعاً لفهم الإنسان وحياته؛ فتداخل الأدب (ب) المادة التاريخية في الفن الروائي ليس هدفه تشويه التاريخ أو نقله حرفياً، و إنما غرضه صياغة هذه المادة بطريقة فنية، يمزج فيها التاريخي بالمتخيل في قالب روائي، ليصبح بذلك عملاً روائياً أدبياً عالج واقعة تاريخية⁶، أو أدنى وظيفة من الوظائف التي لا يمكن تحققها إلا بالحضور التاريخي المتمازج مع الخيال الأدبي.

إنَّ الأدب بشكل عام والسرد الروائي بشكل خاص، يُثبت حضوره الفني من خلال الخيال و البُعد الفني والأسلوبى القابل للتعدد والتأويل، وهو الأمر الذي يضعف في التاريخ وتوثيقه العلمي المنضبط بالأرقام والإحصاء والوقائع التاريخية، وبالتالي فإن حضور المتخيل الفني الذي يفكك من القولبة العلمية هو ما يُكسب النص أدبيته و يخرجها من تاريخيته وعلميته.

3. الرواية التاريخية والتعلق الفني (الملهاة الفلسطينية «زمن الخيول البيضاء» لإبراهيم نصر الله)

إنَّ التاريخ يتعلق بمختلف المكونات المرتبطة بالإنسان، و هو الأمر الذي يمكننا القول معه، أنَّ الإنسان هو تاريخ ولا يوجد تاريخ دون إنسان، و هو ما يعدُّ منحياً شتى أمراً مُستلماً لتعالقها بالإنسان، فالرواية التاريخية تعد (من أهم أنواع الروايات، نظراً للزخم المعرفي والقيمة التراثية والتاريخية، التي تزخر بها، لذلك كانت المقصد الأول للكثير من الروائيين، الذين وجدوا فيها الميدان الأول الذي يعبرون فيه عن إيديولوجياتهم وتوجهاتهم تجاه أحداث التاريخ)⁷، ولكننا في هذا البحث المتعلق بالرواية و حضور التاريخ فيها؛ فيمكننا أن نقف عند بعض ما تستجليه الرواية من يؤر تاريخية ترسم ملمحاً للذاكرة، و ملمحاً للمكان و الزمان و الشخصوس و الأحداث، التي تعالقات مع هذا الإنسان، وارتبطت بذاكرته الفردية حيناً والجمعية حيناً آخر، و من خلال رواية «زمن الخيول البيضاء»⁸ للروائي و الشاعر العربي الفلسطيني إبراهيم نصر الله، يمكننا أن نكشف عن هذه التعالقات التي أفاد منها الكاتب من أجل إثراء الذاكرة الجمعية، و تحقيق معادلة الإحياء و البعث للذاكرة.

إنَّ الوقوف عند رواية زمن الخيول البيضاء سيجعلنا نقر أنها رواية الذاكرة التاريخية التخيلية بامتياز منذ أولى صفحاتها، حين خط الروائي الشاعر إبراهيم نصر الله في أول صفحة بعد العنوان ملاحظاته من أنه ما انفك منذ العام 1985م عن إعداد و تسجيل شهادات و تكوين مكتبة

3 المرجع نفسه، ص115.

4 مقال بعنوان: عدي مصاروة، «الذاكرة والمكان»، ملحق الحياة الثقافية، ج2، عدد4/5/2014.

5 ابتسام لهلاي، السرد التاريخي بين الواقع والمتخيل، الجزائر: رسالة ماجستير جامعة محمد خيضر بسكرة، 2015، ص10.

6 المرجع نفسه، ص45.

7 ابتسام لهلاي، المصادر المتكورة، ص10.

8 إبراهيم نصر الله، رواية زمن الخيول البيضاء، بيروت: المؤسسة العربية للدراسات والنشر، ط1، 2007.

خاصة بعمله هذا وروايته هذه (حيث قدّم فيها عدد من الشهود ، الذين اقتلعوا من وطنهم وعاشوا في المنافي، شهاداتهم الحيّة عن تفاصيل حياتهم التي عاشوها في فلسطين)⁹ ، ومن ثم يعاود التأكيد على حقيقة تاريخية وهي (حكاية الدير مع قرية (الهادية) حكاية حقيقية من أولها إلى آخرها، إنها حكاية قريتي)¹⁰ ، وهو ما يؤكد أن التاريخ يعج في القصة و ذلك لتلازمه مع ذاكرة البشر ، فهي تضم بين دفتيها تاريخ فلسطين الحديث؛ فيبدأ زمن الرواية أواخر عصر الدولة العثمانية ، و ينتهي قبل خروج الانجليز و تسليم فلسطين إلى الدولة الصهيونية إبان النكبة ؛ فهي رواية ملحمية تاريخية كبيرة ، ككبر فلسطين و اتساعها في رقعة قلب الإنسان المسلم و العربي؛ فهي رواية ملحمية تاريخية كبيرة ، لذا وصفتها الناقدّة العربية سلمى الخضراء الجيوسي بأنها (الإلياذة الفلسطينية)¹¹؛ فكتب النص يريد من خلال ملهاته المتعددة الأجزاء، خمس روايات¹²، حول من خلالها بعث فلسطين الذاكرة، فلسطين التاريخ والجغرافيا والروح والأمل والحياة في إبداعه لغة ومكاناً وزماناً¹³، وهو الأمر الذي أدركه بنصوه المتعددة، التي تحمل ذات الهم و ذات الثيمة (الملهات الفلسطينية)، وقد نجح فيه إبراهيم نصر الله سردياً يتمكّن واقتدار، من حيث استعانتها بالتاريخ لحفظ الذاكرة الجماعية والهوية الجمعية للإنسان العربي الفلسطيني. وبالوقوف بين يدي عدد من التعالقات التاريخية سنستجلي الأمر بوضوح:

(أ) التاريخ متماهياً مع العنوان

إنّ تفتق النص في عتبته الأولى عن لفظة (زمن الخيول البيضاء) ولفظة الزمن الذي يحمل التاريخ، والحقبة الزمنية التي يرغب الروائي بالتعبير عنها، ولقد حدده بزمن الخيول البيضاء، ذلك الزمن حين كان الخيل فيها عنواناً وعنواناً وسودوداً للرجال الفرسان، الذين تعرفهم ساحات القتال والحرب بشجاعتهم وقوتهم ومهابتهم:

فَالخَيْلُ وَاللَّيْلُ وَالْيَدَاؤُ وَالضَّرْبُ وَالطَّعْنُ وَالْقِرْطَاسُ وَالْقَلَمُ¹⁴

فهو زمن الأصالة والعنفوان، والرحولة والمهابة، والشجاعة والكبرياء، زمن القوة والفروسية العربية، التي تُعرف وقت الشدائد والخطوب.

(ب) التاريخ متماهياً مع نفسه (الحضور الواقعي الخالص للتاريخ)

لقد شكّل الحضور الواقعي للتاريخ من خلال افتتاحية الرواية (ملاحظات) من أنّ هذه الرواية اعتمدت شهادة (شهود من أربع قرى فلسطينية حلموا الحلم ذاته، وماتوا الميته ذاتها: غرباء)¹⁵؛ فهو إذاً تاريخ شهود عاشوا و مرّوا بما مرّوا به من أهوال و مآسي ، وما عاصروه من أحداث تاريخية فكانوا شهوداً على حقبة زمنية شكّلت مساراً لغربتهم ، فهم (عدد من الشهود ، الذين اقتلعوا من وطنهم ، وعاشوا في المنافي، شهاداتهم الحيّة عن تفاصيل حياتهم التي عاشوها في فلسطين)¹⁶، فالحياة التي تسردها هذه الملهة ، هي تاريخ قد عيشَ إداماً و شرباً لشهوده لعدة عقود ، فهو تاريخ حقيقي واقعي لا يقبل الزيف أو الإقصاء، أو عدّه فتنازياً أو حلملاً، بل هو الواقع المر الذي سقّي شرابه شعبٌ بأكمله.

(ج) التاريخ متشابكاً مع الأحداث

إنّ الرواية بما تحمله من اتساع فني ، أمكنها أن تشمل فترات زمنية متطاولة ، مما يتطلب الكثير من الأحداث المتناسبة مع هذا الامتداد الزمني، وهو ما أدركه الروائي إبراهيم نصرالله حين استعان بالأحداث التاريخية الملائمة لهذا الاتساع و الامتداد، وبالتالي ظهرت الرواية بخيوطها المحكمة البناء و التوظيف، ويعد التاريخ المتماهي مع الأحداث ظاهرة جليلة و بارزة ؛ فالكتاب وظفهما في سياق منسجم و وحدة النص ؛ فنجده يذكر حدثاً تاريخياً يتعلق بما فعلته قوات الشرطة الإنجليزية ؛ فيذكر في سياق الأحداث ما حصل من قبلهم روائياً ، و يعود لتوثيقه في الحاشية إثباتاً تاريخياً دقيقاً: « تحركت الحافلة من حديد، عائدة إلى القدس، حاملة في جوفها شهود الحادثة الذين لم يستطع البوليس الحصول على أي شيء مفيد منهم، كانت روايتهم واحدة، بما فيهم السائق الذي رأى كل شيء في المرأة التي أمامه: كان مُطلّق النار يُخفي وجهه بكوفية، وهو متوسط الطول،

9 إبراهيم نصر الله، الملهة الفلسطينية: زمن الخيول البيضاء، ص5.

10 المصدر نفسه، ص5.

11 «ملهة إبراهيم نصر الله تحاور التاريخ من داخله»، جريدة الاتحاد الإماراتية، 17 أيلول 2009م.

12 إبراهيم نصر الله، الملهة الفلسطينية: زمن الخيول البيضاء، ص5.

13 «ملهة إبراهيم نصر الله تحاور التاريخ من داخله»، جريدة الاتحاد الإماراتية، 17 أيلول 2009م.

14 ديوان أبي الطيب المتنبي، بيروت: دار الفكر العربي، 2003م، ج3، ص369.

15 إبراهيم نصرالله، رواية «المهات الفلسطينية زمن الخيول البيضاء»، ص5.

16 المصدر نفسه، ص5.

وصوته عريض، وقال: اشهدوا. ما فعلته كان انتقاماً لشهدائنا الذين أدمتهم سلطات الانتداب يوم أمس»¹⁷.

ثم يؤكد الأمر بتوثيقه؛ فيقول:

« قامت قوات البوليس الإنجليزي في تلك الأيام باعتقال 26 شاباً فلسطينياً ممن شاركوا في ثورة عن حائط البراق في القدس، وأصدرت بحقهم أحكاماً بالإعدام في محاكمة سورية، ثم خففت الحكم عن 23 منهم إلى السجن المؤبد...»¹⁸

إنَّ توثيق الحواشي ما هو إلا توثيق للمرجعية التاريخية والثقافية التي استقى الروائي منها مادة، وليؤكد بها مصداقية ما زرعه من حدث في قلب هذا التاريخ، وكأنه يربط المخيال بالواقع، فيحصل التعلق بين التاريخي والأدبي بصورة شفيفة ومتمازجة، حتى يخيل إلى القارئ أنَّ الخيال قد غلب الواقع؛ فيحضر الكاتب توثيقه للحدث، مؤكداً صدقيته وواقعيته، وهنا كانت الحرفية القولية للكاتب.

وفي زاوية يتوقف عند حدث آخر، يحاول التوثيق له تاريخياً من خلال أحداث روايته وشخصه وزمانه؛ فيقول:

« بعد المساء جلس بعض الرجال جلس بعض الرجال في مقهى محمد شحادة ومقهى شاكر منها لسماع الأخبار، منتقلين ما بين إذاعة وأخرى، فرحوا حين سمعوا (إذاعة فلسطين) في رام الله، التي كان تم افتتاحها في تلك اللحظات، لكنهم بعد قليل سمعوا خطاباً باللغة العبرية، كان الأمر صاعقاً بالنسبة إليهم»¹⁹.

ومن ثم يقوم بتوثيق الحدث تاريخياً في الحاشية، وكأنه يريد التأكيد على واقعية ومصداقية هذه الأحداث المروية، وهو الأمر الذي صار ديدن الرواية التاريخية، وأما غيرها من الرواية المرتبطة بالخيال فلا تعتمد الحواشي في نصها.

وفي سياق آخر يذكر الكاتب أحداثاً تتعلق بتاريخ الجراك والرفض للتفاوض:

« التفت إلى رحاله: ما الذي يريد، هل يعتقد أنَّ الانجليز سيسمحون لنا ثانية بالعودة الي بيوتنا ومزارعنا وهل يمكن أصلاً أن نعود، والبحر لم يتوقف لحظة واحدة عن حمل المهاجرين اليهود كل يوم، ثم أي مفاوضات هذه؟ منذ عشرين سنة ونحن نفاوض وقرار كهذا سيحكم علينا بأن نظل نفاوض للأبد»²⁰.

ومن ثم يربط الأمر بالتوثيق التاريخي في حاشية الرواية متلازماً فيها الحدثين في سياق واحد²¹.

ومن ناحية أخرى يربط بين أحداث التاريخ؛ فيقول:

« سمع الحاج خالد أذان الفجر نهض ليتوضأ تبعته سمية: لا تنسى أن تسلمي لي علي الشيخ حسني.

. الله يسلمك قالت واكتشف معنى جديداً لأمنيته تلك معنى مختلفاً تماماً كما لو أن الأمنية التي يرددنا الناس في كل يوم مرات ومرات

وجدت معناها الحقيقي أخيراً

. انتبه الحواسيس في كل مكان»²².

ومن ثم يربط أحداثاً روائية بشخص الرواية؛ فيقول:

« لم يكن الحاج خالد ومن معه يتوقعون ذلك كانوا متلهفين لعملية كبيرة لا تشبه العمليات الصغيرة التي قاموا بها بعد انتظار طويل لم يسفر عن أي نتائج على الأرض...»²³.

فيوثق لها تاريخياً ليؤكد الأحداث بالتاريخ؛ فيذكر:

« فلا الهجرة اليهودية الي فلسطين قد توقفت ولا زعماء فلسطين عادوا من منغافهم في جزيرة سيشيل ولا لجان التحقيق فيما يحدث في البلاد

قد أوصلتهم إلى شيء ولم تتوقف عمليات الاعتقال والإعدام»²⁴.

وفي إحدى التسجيلات الوثائقية للتاريخ؛ فيقول:

« كانت أعين الرجال تراقب الحمامة وهي تقطع المسافة الصغيرة القاتلة برعب شديد. كانت تراوغ تركض يمينا وشمالا وتتوقف ثم تعاد من

17 المصدر نفسه، ص 262.

18 المصدر نفسه، ص 262.

19 المصدر نفسه، ص 269.

20 المصدر نفسه، ص 336.

21 في تلك الفترة كانت بريطانيا قد أصدرت أحكامها بالسجن مدداً طويلة على حوالي ألفي فلسطيني وهدمت أكثر من خمسة آلاف بيت وأعدمت سناً في سجن عكا 148 شخصاً وبلغ عدد المعتقلين لمدد مختلفة أكثر من خمسين ألفاً، ص 337.

22 إبراهيم نصر الله، الملهاة الفلسطينية: زمن الجيول البيضاء، ص 345.

23 المصدر نفسه، ص 347.

24 المصدر نفسه، ص 347.

جديد وتدور في حلقات كاملة ثم تندفع إلي الامام وكان باستطاعة الطائرات أن تدور مرتين قبل وصول الخيول الي أطراف الحرش، لكن مجموعة كبيرة استطاعت الوصول إلى هناك أخيراً والاختفاء فيه.

لم تكن معركة متكافئة وقد جرد الثوار من عنصر المفاجأة من الدقائق الأولى عنصر المفاجأة الذي انقلب ضدهم»²⁵.
ومن ثم يوثق الأمر بالتاريخ؛ فيقول:

«تجمع الروايات الشفوية (معززة بوثائق أرشيفية بريطانية من نفس الفترة) أن سبب فشل هذه المعركة هو معرفة البريطانيين المسبقة بأمر الكمين عن طريق أحد اللصوص والمجرمين الذين أطلقت سلطات الانتداب سراهم...»²⁶.

إنّ هذا التشابك الدقيق حيناً، والشيفيف حيناً، ما هو إلا تشابك له أسبابه القائمة على زرع المصادقية المتزامنة مع الفن. وهو هنا الرواية. من أجل أغراض عدّة في مقدمتها فهم الحقيقة التاريخية واستيعابها، وفهم حقيقة المعاناة والوآد والإقصاء الإنساني، كما إنه في السياق ذاته يهدف الكاتب لجعل أده وفنه وثيقة تاريخية حافظة لتاريخ الإنسان بأصائله، وهو في سبيل حفظ معاناته للتاريخ والزمان.

(د) التاريخ متشابكاً مع المكان والزمان

إنّ حضور الأمكنة في الرواية هو حضور يثري النص الروائي، كما يضيف عليه مصداقية حقيقية؛ فالأمكنة الواقعية (هي أمكنة حقيقية وحضورها بأسمائها في رواية ذات طابع تاريخي إثبات على ذلك، حيث كثيراً ما تُشيد هذه الأماكن كرموز مقدسة يحظر المساس بها)²⁷، وفي الرواية نجد أن الكاتب يحاول التوشيح بين المكان والتاريخ من خلال عرضه لعادات وتقاليد اجتماعية ارتبطت بالقرى الفلسطينية قديماً، وهي عادة عدم حواز رؤية الخطيب لخطيبته إلى يوم الزواج؛ فيقول عن الخطيبية:

«كانت في الحقل حين لمحتهم قادمين من بعيد راحت تجري كانوا أكثر قرباً للبيت منها أدركت أنها لن تسبقهم فاخفتت في كرم العنب و ظلت هناك حتى دخلوا البيت وخرجت من مخبئها تسللت خائفة دارت حول البيت ففزت عن السور الجانبي وعلى رؤوس أصابعها ظلت تسير إلى أن وصلت قرب الطابون ولسبب ما فتح الباب وسمعت خطوات تتجه نحو الخيول فألقت بنفسها في جوف الطابون. حمدت الله أن النار انطفأت من زمن بعيد لكن ذلك لم يمنع أن تحي بحرارة الطابون ترتفع قليلاً قليلاً مسحت العرق المتصبب من جبينها تطلعت للباب الذي تحول الي طوق نجاة لها تلاشى وقع الخطوات لكن ضجة كبيرة باغتتها فحشرت جسدها في المنطقة الأكثر سواداً
تعرف أنه لا يجوز أن يراها أو تراه وسيظل الأمر هكذا حتى يوم الزواج انشغلت تعد الأيام وحين انتهت لم يكن هناك أي صوت»²⁸.

إنّ هذه العادات التاريخية، ارتبطت بأمكنة محددة في فلسطين وهي القرى، حيث تاريخ حافل بالأصالة والكرامة والشرف الذي تمثله المرأة. ويصف في ناحية أخرى، كيف هي أمكنة الضيافة المرتبطة بالتاريخ العربي الأصيل، حيث في مقتل القرية مكان الضيافة (المضافة)²⁹، التي كانت محطة لإكرام الضيف واللقاء والتشاور والتحاو ومجالس الأناج والفرج، ولكن هذه المضافة مع دخول محصلي الضرائب وأهل الجباية، يجعلون معه الأمكنة بعكس حاجاتها:

«ذات مساء وصلت الي الهادية مجموعة من رجال الدرك على رأسهم ياور أو ما يسمونه المساعد العسكري مع واحد من أحد محصلي الضرائب ظلوا يصعدون التل حتى وصلوا باب المضافة ربطوا خيولهم بجذع شجرة التوت لكن أحداً لم يخرج ليرحب بهم كانت المضافة خالية وليس هناك سوى حمدان الذي ما إن رآهم حتى استدار بوجهه بعيداً كما لو أنهم ليسوا هناك»³⁰.

وكان الروائي يقول، إنّ الأصالة البدوية قد أصابها وابل الأذى والغدر نتيجة الظلم والقهر ووآد الرجال، فلم يعد هناك اعتناء بالمبادئ والقيم العربية. وفي زاوية أخرى حاول الكاتب الروائي توشيح تعالق التاريخ بالمكان والزمان من خلال ذكره لحادثة تاريخية ارتبطت بقرية الهادية، تلك القرية التي عانت من قرار المحكمة نتيجة قضية إلقاء القبض على أحدهم³¹؛ فما كان إلا أن جاء القرار على أهل القرية كلها:

«... أنتم الحاسرون!! ثم بدأ بقراءة الورقة التي في يده بسبب تواؤم أهالي قرية الهادية مع مطلقي النار باتجاه دورية انجليزية في مساء الثالث عشر من شهر مارس 1939 فقد قررت المحكمة أن يقوم جميع سكانها بإثبات وجودهم مساء كل يوم ولمدة أسبوع اعتباراً من تاريخ اليوم الرابع

25 المصدر نفسه، ص 351 .

26 المصدر نفسه، ص 352 .

27 ابتسام لهلاي، السرد التاريخي بين الواقع والمخيال، ص 39 .

28 المصدر نفسه، ص 113 .

29 المصدر نفسه، ص 115 .

30 المصدر نفسه، ص 115 .

31 وهو في الرواية خالد ولد الحاج محمود .

عشر من مارس 1939 في أقرب مركز بوليس انجليزي لقرنتهم»³². إنَّ هذه الإشارات للأمكنة، وهنا قرية الهادية الفلسطينية، ما هو إلا إشارة عن الكل الفلسطيني وما عاناه من قهر وظلم وعذاب.

(هـ) التاريخ متشابكاً مع الشخصيات والأحداث

إن الكاتب يستعين بمختلف العناصر الواقعية المرتبطة بالتاريخ ليشكّل مادته التاريخية المرتبطة بالمخايل، وهو يستعين (بالمادة التاريخية في الفن الروائي ليس هدفه تشويه التاريخ أو نقله حرفياً، و إنما غرضه صياغة هذه المادة بطريقة أدبية فنية، يمزج فيها التاريخي بالمتخيل في قالب روائي، ليصبح بذلك العمل روائياً أدبياً واقعة تاريخية)³³؛ فنجد الكاتب و الروائي إبراهيم نصر الله يحاول الإفادة من عنصر مهم ارتبط بالتاريخ، وهو الشخصيات والأحداث، وهو ما يضيف على التوثيق التاريخي مصداقية عميقة تتواءم مع هدف الكاتب، وهو جعل النص وثيقة تاريخية؛ فحاء على ذكر المحامي نعمان المرزوقي³⁴ لتوشيح أحداث شخصيته الرئيسة، وما حل عليه من أمر بالإعدام؛ فيذكر:

«... ليس لنا في هذه القضية غير نعمان المرزوقي

بعد قليل كانوا في مكتبة المجاور للمستشفى الفرنسي في البلدة القديمة

شرحوا للمحامي تفاصيل القضية فقال: بسيطة ولكن على أن أراجع الملفات الرسمية كلها والتفت إلى ريحانة وقال: اطمنني

.ومن تستطيع أن تطمئن وحبل المشنقة حول رقبة ابنها؟

.أرحوا أن يكون الله في عوننا.

كان أول ما فعله هو تقديم طلب استئناف قبل تصديق الحكم وقبل أن يحين موعد المحاكمة وكان قد عرف اسم القاضي الذي سيبث في القضية وكان عسكرياً برتبة عقيد³⁵.

وهو بهذا يحاول التوثيق الدقيق للمظالم التعسفية والحقائق التاريخية، التي تؤكد لها شخصيات مهمة لها تاريخها المعروف في ذاكرة الشعب الفلسطيني العربي.

بينما يوثق للتاريخ من خلال لباس الشخصيات التي جرت لهم أحداث بعينها، كان لها كبير الأثر والحضور في ذاكرة العربي الفلسطيني، حين أوثق الأمر من خلال ذكره لحدث ممتزج بلباس الشخصية؛ فيقول:

«في موجة حماس قرر عدد كبير من الشباب النزول إلى السهل وفي اللحظة الأخيرة جاءهم صوت الحاج خالد الذي عقد كوفيته على رأسه بإحكام: لن نتحركوا من هنا لن أخطر بالجميع اريد متلوفاً أو اثنين لاستكشاف المنطقة فقال شاب من مجلس لم أكن أعرفه: أنا. التفت الحاج خالد إلينا وسأل: من الثاني ... فقلت: أنا... على بركة الله قال»³⁶.

ويقوم بذكر الحادثة في الحاشية كعلامة على أنَّ هذا الذكر للكوفية ولبسها ما هو إلا تعالق بحدث أكبر وهو قرار منع لبس الكوفية والعقال

على الناس³⁷، بينما يذكر أحداثاً أخرى مرتبطة بالقرارات والفرمانات، التي تأتي من سلطات الانجليز؛ فيقول:

«... البيان يقول لنا: كل من عليه حكم إعدام فان عليه التوجه فوراً الي المشنقة ومن عليه حكم بالسجن فان عليه ان يمضي ويترك باب السجن ويقول للإنجليز: لقد عدت»³⁸.

ويقوم بذكر ما فعلته بريطانيا في تلك الحقبة الزمنية³⁹.

إنَّ هذه التعالقات التاريخية عديدة تتجاوز ما وقف عنده هذا البحث، ويبقى . هذا البحث . خطوة في مسار تأكيد أنَّ التوظيف التاريخي ما هو إلا إفادة من القالب الفني الروائي في زراعة فن أدبي شاعري، يمتلك مقومات الملحمية الخالدة، التي تعبّر عن إنسان الماضي والحاضر، وما مرَّ به من تأزمات تستحق التوثيق الشاعري، ومن هنا حق للكاتب إبراهيم نصر الله أن يجعل كل فصولها تحت مسمى « الملهاة الفلسطينية ».

32 إبراهيم نصر الله، الملهاة الفلسطينية: زمن الخيول البيضاء، ص 365 .

33 اتسام لهالتي، السرد التاريخي بين الواقع والمتخيل، ص 45.

34 إبراهيم نصر الله، الملهاة الفلسطينية: زمن الخيول البيضاء، ص 297/ الحاشية.

35 المصدر نفسه، ص 297 .

36 المصدر نفسه، ص 314 .

37 المصدر نفسه، الحاشية ص 314.

38 المصدر نفسه، ص 337 .

39 المصدر نفسه، الحاشية/ ص 337.

خاتمة

- (أ) تعدُّ الرواية وسيلة سردية تُسهّم في حفظ الذاكرة الجماعية من خلال التوثيق التاريخي، الذي تمزج فيه الرواية التاريخية بالتخييل.
- (ب) لقد أفاد الكتاب والأدباء من المادة التاريخية، ذلك لأنها مادة تحمل الكثير من الأحداث والشخصيات والوقائع والأمكنة والأزمنة، وهو الأمر الذي يتلاءم مع البعد الفني للرواية الأدبية.
- (ج) تتعدد أسباب التداخل الفني بين التاريخ والرواية، ومن أهم الأسباب لحضور هذا التداخل هو: توثيق اللحظة التاريخية، وإنعاش موات الذاكرة، وحفظ الذاكرة الجماعية من النسيان، وإنعاش العاطفة المصاحبة للأحداث، والمحافظة على العمق الحضاري والقومي للأمم، والبقاء على قيد الوجود والحضور في الأرض، والإفادة من التاريخ في صُنْع التاريخ، وإعادة بناء الذاكرة التاريخية الجماعية، وإثارة الحاضر الذي يعيش من خلاله الإنسان المعاصر تاريخه السابق.
- (د) إنّ التداخل بين التاريخ والرواية في إطار فني عرضه صياغة المادة التاريخية بطريقة فنية، يمزج فيها التاريخي بالمتخيّل في قالب روائي.
- (هـ) تعدُّ رواية (الملهاة الفلسطينية «زمن الخيول البيضاء») للشاعر الروائي إبراهيم نصر الله، رواية الذاكرة التاريخية التخيلية بامتياز، وذلك لتمازج العناصر التاريخية التسجيلية بالخيالي والفني.
- (و) إنّ رواية (الملهاة الفلسطينية «زمن الخيول البيضاء») تزدهم بذاكرة البشر؛ فهي تضم بين دفتيها تاريخ فلسطين الحديث، فيبدأ زمن الرواية بأواخر عصر الدولة العثمانية، وينتهي قبل خروج الانجليز من فلسطين وتسليمها إلى الدولة الصهيونية إبان النكبة.
- (ز) لقد جاء التداخل بين التاريخ وعدد من العناصر الفنية في الرواية، من أهمها: التاريخ متمهماً مع العنوان، والتاريخ متشابكاً مع الأحداث، والتاريخ متشابكاً مع المكان والزمان، والتاريخ متشابكاً مع الشخصيات والأحداث، وقد وضع هذا التشابك من خلال النماذج الانتقائية من الرواية.

المصادر والمراجع

- جريدة الاتحاد الإماراتية، «ملهاة إبراهيم نصر الله تحاور التاريخ من داخله»، 17 أيلول 2009م.
- ديوان أبي الطيب المتنبي، بيروت: دار الفكر العربي، ج3، 2003م.
- مصاروة، عدي. «الذاكرة والمكان»، ملحق الحياة الثقافية، ج2، عدد 6641، 4/5/2014م.
- نصر الله، إبراهيم. الملهاة الفلسطينية «زمن الخيول البيضاء» بيروت: المؤسسة العربية للدراسات والنشر، ط1، 2007م.
- هالالي، ابتسام. «السرد التاريخي بين الواقع والتخييل»، الجزائر: رسالة ماجستير، جامعة محمد خيضر بسكرة، 2015.
- ورنوك، ميري. الذاكرة في الفلسفة والأدب، ترح: فلاح رحيم، بيروت: دار الكتاب الجديد المتحدة، ط1، 2007م.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

References

- Al-Ittihad (Emirati Newspaper)*, 'Mulhātu Ibrahim Nasrallah Tahawuru't-tareekh min dākhlīh', 17 September 2009.
- Divanu Abi al-Tayyeb Al-Mutannabbi*, Beirut: Dar al-Fiqr al-Arabi, Vol. III, 2003.
- Halali, Ibtisam. 'Al-sard al-Tareekhy Bayna al-Wakee wa'l-motakhayal', Algeria: Master Thesis, University Mohamed Khider Biskra, 2015.
- Ibrahim Nasrallah. *Al-mulhat al-Palestiniyyah: Zaman al-Khuyul al-Bayza*, Beirut: Al-moassasah al-Arabiyyah li al-Dirasah wa'n-nashr, p.1, 2007.
- Musarawah, Adiy. 'Al-zāqirah we 'l-mekan', *Mulhak al-Hayat al-Sakafiyah*, Vol:III, Issue: 6641, 4 May 2014.
- Warnock, Mary. *Al-zāqirah fi al-falsafah wa'l-adab*, trans: Fallah Raheem, Beirut: Dar al-Ketaab al-Jaded al-Muttahidah, p.1, 2007.

Yabancı Dil Olarak Çince Öğretiminde Dinleme Dersi Öğretimi Sanatı*

对外汉语听力教学艺术

Xiaoying HUANG / Çeviri: Lale AYDIN TUNÇ¹

*Çevirisi yapılan bu kitap bölümü, 2008 yılında Pekin Dil ve Kültür Üniversitesi tarafından basılan 《对外汉语课堂教学艺术》(Duiwai Hanyu Ketang Jiaoxue Yishu) adlı kitabın 152-162. sayfaları arasında yer almaktadır.

ORCID: L.A.T. 0000-0002-7144-2004

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Lale Aydın Tunç (Arş. Gör. Dr.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
E-posta: lale.aydin@istanbul.edu.tr

Başvuru/Submitted: 01.02.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:
15.02.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:
22.02.2021

Kabul/Accepted: 23.02.2021

Atf/Citation: Huang, Xiaoying. "Yabancı Dil Olarak Çince Öğretiminde Dinleme Dersi Öğretimi Sanatı," çeviren Lale Aydın Tunç". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 193-206.
<https://doi.org/10.26650/jos.872003>

Dinleme dersi yabancı dil olarak Çince öğretiminde başlı başına beceri eğitimi dersidir. Modern toplumların ikinci dil öğrenmesindeki ana motivasyonu iletişim ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ikinci dilin eğitim amacı, öğrencilere mutlak surette iletişim kurabilecek yeteneği kazandırmaktır. İkinci dilin girdi (input) yeteneği (dinleme ve okuma), çıktı (output) yeteneğinin (konuşma ve yazma) ön koşulu ve temelidir. Eğer karşı tarafın ne dediği bile anlaşılıyorsa, iletişim etkinliği imkansız hale gelir. Dinleme dersini planlamamızdaki esas nokta budur. Yabancı dil olarak Çince dinleme öğretiminin nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği meseleleri üzerine farklı fikirler mevcut; kimileri görsel ve işitsel öncülüğü savunurken, kimileri dinleme ve konuşma birliğini savunmaktadır. Her birinin kendine özgü sebeplerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışma, dinleme dersinin bağımsız bir ders türü olduğu öncülüğüne dayanmakta ve yabancı dil olarak Çince dinleme öğretiminin temel kuralları ile uygulama sanatını incelemektedir.

1. Dinleme Dersi Öğretimi Sanatının Temel Kuralları

a) Uygun Ders Aracı Seçilmesi

Dinleme dersinde dinleme uygulaması temel alınmalıdır. Ders aracında yer alan kelimelerin çoğunluğu öğrencilerin önceden öğrendiği kelimeler olmalıdır. Kelime ile yeni gramer kalıplarının fazla olması uygun değildir. Aksi halde, ders muhtemelen yoğun okuma dersi haline gelir. Dolayısıyla ders

aracı, paralel olarak kullanılan ders setlerinden seçilmelidir. Bu tarz bir ders kitabı genellikle diğer derslerde öğrenilen kelime ve dil bilgisi kalıplarını büyük ölçüde tekrar eder ve dinleme dersindeki engelleri azaltır. Eğer set kaynağı kullanılmazsa, öğretmen derste kullandığı araca oldukça hakim olmalı ve zor kısımları belirlemelidir. Uygulamaların da kanıtlandığı gibi, öğrencilerin karşılaştığı zorlukları doğru bir şekilde kavramak, iyi bir dinleme dersinin önemli ön koşullarından biridir.

b) Öğrencilerin Anlayabileceği Akışta İlerlemeli

Amerikalı psikodilbilim uzmanı Stephen Krashen, ikinci dilin kurallarından biri olan “i+1” kuralını ortaya koymuştur. “i” öğrencilerin var olan dil seviyesidir, “1” var olan seviyesine ek olarak bir adım daha ilerlemesidir. “i+1” kuralı, öğrencilerin var olan dil seviyesine ek olarak gelişiminin girdisidir.¹ Bu kural dinleme dersine uyarlandığında, öğrencilerin gerçek seviyesinden yola çıkılmalı, öğrencilerin dinlediklerini anlamaları ve kavramaları sağlanmalıdır. Ayrıca sırasıyla ve kademe kademe ilerlenmelidir. Parça dinleme alıştırmaları yapmaya yeni başlamış öğrencilere, tek seferde art arda çok uzun dinleme parçaları verilmesi uygun değildir. Ardından gelen sorulara göre parça birkaç bölüme ayrılabilir. Bir bölüm dinlenip, bir soru cevaplanabilir. Daha sonra tamamı iki kez tekrar dinletilmeli ve tüm parçanın içeriği anlaşıldıktan sonra sorular cevaplandırılmalıdır.

c) Öğrencilere Gerekli Yönergeler Verilmeli

Bazı öğretmenler dinleme dersinde ses kaydını açıp öğrencilere dinletir. İlk sefer anlamadıklarında tekrar dinletir. Eğer üç dört kez dinlettiğinde öğrenciler hala anlamazsa direkt olarak cevabı söyler. Bazı öğretmenler ise öğrencilerin ön hazırlık yaptıktan sonra derse gelmelerini ister. Bu iki çeşit yöntem de dinleme dersinin gerekliliğini olumsuz etkilemektedir. Çünkü öğrenciler ses kaydını kendileri evde de dinleyip cevaplara bakabilir. Öğretmen öğrencilerin kelime bilgisine hakim olmalıdır. Eğer öğrenciler dinleme materyalindeki bazı temel kelimeleri daha önce öğrenmedilerse, dinlemeden önce öğretmen mutlaka açıklama yapmalıdır. Örneğin; Eğer öğrenciler, “报名者逾百万。” “Kayıt yapanlar bir milyonu geçti.” Cümlesindeki “逾” “geçmek” kelimesini öğrenmedilerse, “报名的人有多少?” “Kayıt yapan kaç kişi var?” sorusunu doğru cevaplayamazlar.

d) Konuşma Dilindeki Ders Araçlarına Ağırlık Verilmeli

Dinleme dersinin amacı öğrencilerin dil iletişim becerisini geliştirmektir. Karşı tarafın ne dediğini anlarsa ancak gerçek anlamdaki dil iletişim becerisini gerçekleştirmiş olurlar. Dinleme araçları her ne kadar yazı dili ağırlıklı olsa da, başlangıç ve orta seviyeler için konuşma dili ağırlıklı kaynaklar kullanılmalıdır. İleri seviyeler için röportaj tarzı kaynaklar veya haber kaynakları seçilerek kullanılması uygun olacaktır.

1 Jia Guanjie, Waiyu Jiaoyu Xinlixue, Guangxi Jiaoyu Chubanshe, 1996, 9.

e) Dinleme Becerilerinin Geliştirilmesine Dikkat Edilmeli

Dinleme dersi, ders kitabı içeriğini anlama amaçlı değil, öğrencilerin dinleme becerisini geliştirme amaçlıdır. Öncelikle ders kitabının tamamı konuşma ile sınırlı olamaz. Ayrıca gerçek hayattaki cümleler daima değişiklik gösterir, ders kitabındaki ile tamamen aynı olması imkansızdır. Birçok öğrencinin ön hazırlık yaparak derse gelmesi, dinleme dersinde dinleme becerilerinin iyi seviyede görünmesine rağmen, sınav esnasında konunun biraz değişmesiyle birlikte doğru cevap verememelerinin altında yatan sebeptir. Dinleme dersi, öğrencilerin ses kaydı aracılığıyla kavrama, dinleme sonrası taklit etme, mantıklı bağlantı kurarak tahmin etme, hızlı not alma, cümle kalıbı değiştirme, gereksiz olanı eleyip, gerekli olanı seçme (engelleri aşma) gibi yeteneklerini eğitmelidir.

2. Dinleme Dersi Öğretiminin Öğretim Sanatı

a) Uygun Isınma

Her ders aracında ilgili art alan bilgisi mevcuttur. Bazı öğrenciler bu bilgilere aşına iken, bazı öğrenciler yabancıdır. Bazı öğrenciler bu bilgileri daha yüzeysel seviyede tutarken, bazı öğrenciler hafızalarının daha derinlerinde tutar. Bilgiye yabancı olan öğrenciler için uygun bir açıklama yapılmalıdır. Bilgiyi hafızalarının derinlerinde tutan öğrenciler için de onları harekete geçirmek denenmelidir. Bu da, öğretmenin ders hazırlığı yaparken ses kaydı metnini uygun bir süreçle tamamlamasını gerektirir. Bunlardan birincisi, soruları cevaplarken öğrencilere engel teşkil edecek ana kelimeleri mutlaka bulmak gerektiğidir. Ayrıca bu engelleri yok edecek yol ve yöntem karar verilmelidir. İkincisi, kaynağın art alanı ile öğrencilerin bilgi haznesi arasındaki ilişkinin incelenmesi gerektirir. Daha sonra öğrencilerin kaynağı dinlemeden önce onlara uygun ön bilgi verme ya da açıklama yöntemine gerek olup olmadığına karar verilmelidir; yani uygun bir ısınma sağlanmalıdır. Isınmanın temel olarak iki çeşidi vardır: İlk çeşidi, dinleme içeriğine art alan hatırlatması yapmaktır. Resim kullanılabilir, soru sorulabilir, obje kullanılabilir vb. İkincisi, öğrencilere öncelikle aşına olduğu alternatif cevaplar sunulmalıdır. Aşına olduğu alternatif cevaplar öğrencilerin kaynaktaki konunun yönünü tahmin etmesini sağlar. Dolayısıyla bu da bir çeşit ısınmadır. Art alan hatırlatma yöntemi oldukça fazladır. Bir resim ya da görüntü gösterilebilir, bir obje kullanılarak içerikle alakası aktarılabilir, dinleme aracındaki konuyla alakalı soru sorulabilir ya da öğrenciye kendi yaşadığı deneyimi anlatırılabilir vb. Aşına olunan alternatif cevap yöntemi de tek çeşit değildir. Öğrencilerin kendilerinin okuması sağlanabilir, sırasıyla öğrencilere okutulabilir, öğretmen kendisi okuyabilir, öğretmen okurken öğrencilerin kitaba bakmaması söylenebilir. Art alan hatırlatması ya da aşına olunan alternatif cevap yöntemlerine ancak ders aracının içeriği incelendikten sonra karar verilmelidir.

b) Kademeli Eleme

Belirli bir soru türünün bazı alıştırmalarını yaparken kademeli eleme yöntemi kullanılmalıdır. Her dinlemeden sonra öğrencilerin tamamen anladığı sorular elenmelidir. Zorluk veya

kolaylığından bağımsız olarak, her soruyu aynı sayıda dinletmek uygun değildir. Öğrencinin kararını hızlı bir şekilde öğrenmek için her öğrenciye üç ufak kart verilir. Kartın önüne ve arkasına A ve B, diğer kartın önüne ve arkasına C ve D, bir diğer kartın önüne ve arkasına \times ve \checkmark işaretleri yazılır. Her seçmeli soruyu veya doğru-yanlış sorusunu dinledikten sonra öğrencilerin kartı kaldırması ve kendi cevaplarını ifade etmeleri sağlanır. Bu yöntem öğretmenin öğrencilerden çok hızlı şekilde geri dönüş almasını sağlar. Elbette başka yöntem de kullanılabilir. Örneğin, öğrenciler el kaldırarak da cevap verebilirler.

c) Soruya Göre Cevap Değerlendirmesi

Bazı öğrenciler her ne kadar doğru cevap vermiş olsa da aslında bilinçsizce doğru cevap vermiştir. Bu yüzden öğretmen, sebebinin ne olduğu, doğru olan cevabın neden doğru olduğu, yanlış olan cevabın neden yanlış olduğu gibi fazladan sorular sormalıdır. Öğrenciler sıklıkla eleme yöntemini kullanarak doğru cevabı seçiyorlar, başka bir deyişle onlar sadece hangi cevabın yanlış olduğunu biliyorlar. Fakat geri kalanların neden doğru olduğunu bilmiyorlar. Soru sorarak zorlanılan noktaları daha net şekilde anlayabiliriz. Dikkat edilmesi gereken husus; tüm öğrencilere aynı soru sorulmamalıdır. Çünkü ancak bireysel sorular öğrencilerin tamamının anlayıp anlamadığını tespit edebilir.

d) Zamanında Sorun Giderme

Standart bir dinleme dersi kitabında her üniteye belli sayıda kelime listelenir. Fakat dinleme araçlarında öğrencilerin anlamadığı bazı kelime veya cümle kalıpları da ortaya çıkabilir. Eğer bu kısım öğrencilerin direkt olarak soruyu anlamalarını, karar vermelerini etkiliyorsa ve zorlaşacakları bir engele dönüşüyorsa, öğretmenin hemen sorunu çözmesi gerekir. Aksi durumda, defalarca dinletilse bile, öğrencilerin yine de kafaları karışır. Tabii öğrencilerin her kelimeyi mutlaka anlamalarını bekleyemeyiz. Çünkü dinleme dersinin görevlerinden biri de öğrencilerin “engeli aşma” yeteneğini geliştirmektir. Özellikle nispeten uzun parçalarda. Uyulması gereken kural; öğrencilerin sadece anlamadıkları için soruyu cevaplayamayacakları kelimeler, ancak yok edilmesi gereken engel sayılmalıdır. Eğer öğretmen öğrencileri çok iyi tanıyorsa, ders hazırlığı yaparken öğrenciler için “engel” sayılacak kelimeleri doğru şekilde bulabilir veya alternatif cevaplardan ya da dinleme metninden bunları bulabilir. Ders hazırlığı esnasında fark etmese bile bu kelimeleri ders sırasında mutlaka kesin ve hızlı şekilde bulur.

3. Dinleme Dersi Öğretiminin Alıştırma Sanatı

a) Heceleri Ayırt Etme Alıştırmaları

(1) İlk alıştırma ünlü ve ünsüz diktesidir. Öğrencilerden dinlediklerini sırasıyla tabloya işaretlemeleri istenir. Önce sıra arkadaşıyla karşılıklı kontrol ettirilir ve sonrasında öğretmen tekrar okuyarak yanlış yazdıkları yerleri düzelttirir.

(2) Öğrencilere ünlülerden oluşan bir grup hece verilir. Öğretmen heceleri okurken, öğrencilerden bir yandan dinleyip bir yandan ünsüzleri yazmasını ister. Sonra ünsüzlerden oluşan bir grup hece verilir. Öğretmen heceleri okurken, öğrencilerden ünlüleri yazmasını ister.

(3) Öğrencilerin sıkça karıştırdığı ünlü ve ünsüzlerden oluşan hecelerden bir grup alıştırma verilmelidir. (Örneğin; “z, c, s”, “zh, ch, sh”, “b, p”, “g, k”, “d, t”, “an, ang”, “en, eng” vb.) Öğretmen karışık bir sıra ile okumalı ve öğrencilerden tabloya sırasıyla yazmalarını istemelidir.

b) Ses Tonları Alıştırmaları

(1) Bir grup hece verilerek öğrencilerin hem dinleyip hem de ses tonlarını işaretlemeleri sağlanır.

(2) Öğrencilere her çeşit tondan heceler verilir. Dinletildikten sonra ses tonlarına göre ayırmaları istenir. Tek heceliler dört tona göre bir tarafta ve çok heceliler dört tona göre diğer tarafta gruplandırılabilir.

c) Tonlama Alıştırmaları

Öğretmen noktalama işaretlerini belirtmeksizin, yükselen ve alçalan tonlamalarda basit cümleler okur. Öğrenciler dinledikten sonra cümle sonuna soru işareti ya da nokta koyarlar. Buna ek olarak öğrencilerden el işaretleri ile alçalan ve yükselen tonları göstermeleri istenebilir.

d) Vurgu Alıştırmaları

Bir grup cümle verilir ve öğrenciler bir taraftan dinlerken bir taraftan vurgulanan kısımları sırasıyla işaretler. Buna ek olarak, öğretmen aynı cümlede farklı yerde vurgu yapabilir ve öğrenciler vurguya göre soru sorabilirler. Örneğin;

教师：“我明天一点去机场接朋友。”

Öğretmen: “Ben yarın saat birde havalimanına arkadaşımı karşılamaya gideceğim.”

学生：“谁明天一点去机场接朋友？”

Öğrenci: “Yarın saat birde havalimanına arkadaşımı karşılamaya kim gidecek?”

教师：“我明天一点去机场接朋友。”

Öğretmen: “Ben yarın saat birde havalimanına arkadaşımı karşılamaya gideceğim.”

学生：“你哪天一点去机场接朋友？”

Öğrenci: “Sen hangi gün saat birde havalimanına arkadaşımı karşılamaya gideceksin?”

教师：“我明天一点去机场接朋友。”

Öğretmen: “Ben yarın saat birde havalimanına arkadaşımı karşılamaya gideceğim.”

学生：“你明天几点去机场接朋友？”

Öğrenci: “Sen yarın saat kaçta havalimanına arkadaşını karşılamaya gideceksin?”

教师：“我明天一点去机场接朋友。”

Öğretmen: “Ben yarın saat birde havalimanına arkadaşını karşılamaya gideceğim.”

学生：“你明天一点去哪儿接朋友？”

Öğrenci: “Sen yarın saat birde arkadaşını karşılamaya nereye gideceksin?”

教师：“我明天一点去机场接朋友。”

Öğretmen: “Ben yarın saat birde havalimanına arkadaşımı karşılamaya gideceğim.”

学生：“你明天一点去机场接谁？”

Öğrenci: “Sen yarın saat birde havalimanına kimi karşılamaya gideceksin?”

e) Cümle Dinleme Alıştırmaları

(1) Dinledikten sonra konuşma veya dinledikten sonra yazma alıştırması. Öğretmen bir cümle söyledikten sonra öğrencilerin bunu tekrar etmelerini veya yazmalarını ister.

(2) Soru cümlesini dinledikten sonra sözlü veya yazılı cevap verme.

A: 你学了多长时间的汉语?

B:

A: Ne kadar süre Çince öğrendin?

B:

(3) Dinlenen sorunun içeriğine göre cevap verme veya seçeneklerden doğru olanı seçme.

“他来中国半年了。”

“O Çin’e geleli yarım sene oldu.”

问：他来中国多长时间了？

Soru: O Çin’e geleli ne kadar oldu?

Sözlü olarak cevaplanabileceği gibi aşağıdaki seçeneklerden de seçilebilir:

A. 六个月 B. 半天 C. 半年

B. Altı ay B. Yarım gün C. Sekiz sene

(4) Sözcük seçerek boşluk doldurmaca. Cümle içerisinde bazı sözcükler çıkarılır, öğretmen cümleyi okur ve öğrenciler bu sözcükleri şıklardan seçerek boşlukları doldurur. Şıklar öğrencilerin ayırt etmesini zorlayan ve ses olarak birbirine yakın sözcükler olmalıdır. Örneğin:

他的……有毛病。(眼睛、眼镜)

Onun …… rahatsız. (göz, gözlük)

(5) Bir grup cümle verilir ve öğretmen aynı sayıda cümle okur. Dinledikten sonra öğrencilerden her cümle için doğru/yanlış şeklinde seçim yapmaları istenir.

Öğrencilere aşağıdaki cümleler verilir:

A. 我不习惯吃中国菜。 ()

B. 他买了一个杯子。 ()

……

A. Ben Çin yemekleri yemeye alışık değilim. ()

B. O bir bardak satın aldı. ()

……

Öğretmen ise şu cümleleri okur:

A. 我不喜欢吃中国菜。

B. 他卖了一个杯子。

……

A. Ben Çin yemekleri yemeyi sevmem.

B. O bir bardak sattı.

……

(6) Dinleme sonrası uygulama. Örneğin, 教师: “请把书打开。”Öğretmen: “Lütfen kitabı açınız.” dediğinde öğrenciler uygun fiili yerine getirir.

(7) Dinledikten sonra tahmin etme. Örneğin, 教师: “你听磁带的时候要用什么?”Öğretmen: “Kaset ne ile dinlenilir?” diye sorduğunda, 学生: “录音机。”Öğrenci: “Kaset çalar ile.” diye cevaplar.

f) Diyalog Dinleme Alıştırmaları

(1) Dinleme sonrası boşluk doldurmaca. Dinlenen içeriğe göre boşluklar uygun şekilde doldurulur. Boşluklarda, telefon numarası, herhangi bir şeyin fiyatı, oda numarası gibi rakamlar olabileceği gibi, millet adları, renkler ve zaman bildiren sözcükler olabilir.

A: 你是哪国人?

B: 我是……人。你呢?

A: 我是韩国人。你住在几楼?

B: 我住……楼，……房间。

A: 你的电话号码是多少？

B: ……………

A: Sen nerelisin?

B: Ben…… Ya sen?

A: Ben Koreliyim. Kaçınıcı katta kalıyorsun?

B: …… katta, …… numaralı odada kalıyorum.

A: Telefon numaran kaç?

B: ……………

(2) Doğru/yanlış alıştırması. Diyalog dinletildikten sonra öğrencilere verilen cevaplarla doğru/yanlış seçimi yaptırılır. Örneğin;

A: 这次你去北京出差，应该顺便看看李老师。

B: 我们经理让我办完事马上回来，恐怕没时间。

A: 实在不行，就算了。

B: 看情况再说吧。

A: Bu sefer iş için Pekin'e gitmişken Li Hoca'yı da ziyaret etmelisin.

B: Müdürümüz işim biter bitmez dönmemi söyledi. Korkarım vaktim olmayacak.

A: Gerçekten mümkün değilse boş ver gitsin.

B: Duruma göre bakarım artık.

Dinledikten sonra doğru/yanlış alıştırması:

1. A去北京看李老师。
2. 经理让A马上去北京。
3. A和B都认识李老师。
4. A觉得去不去看李老师都行。
5. B可能去看李老师。

1. A Pekin'e Li Hoca'yı görmeye gidiyor.
2. Müdür A'nın hemen Pekin'e gitmesini istiyor.
3. A ve B her ikisi de Li Hoca'yı tanıyor.
4. A Li Hoca'yı görse de olur, görmese de olur diye düşünüyor.
5. B Li Hoca'yı görmeye gidebilir.

(3) Tek uygun cevabı bulma. Diyalog dinlendikten sonra içeriğe göre şıklardan en uygun olan seçilir. Örneğin:

A: 下周日小王结婚，你去吗？

B: 他的婚礼，我怎么能不参加呢？

A: Gelecek pazar günü Wang evleniyor, sen gidecek misin?

B: Onun düğününe gitmemem olur mu hiç!

问: B的意思是:

Soru: B ne demek istiyor?

1. Ben onun düğününe kesinlikle gitmeyeceğim.
2. Ben onun düğününe belki giderim.
3. Ben onun düğününe kesin gideceğim.
4. Ben onun düğününe gidemem.

(4) Dinleme sonrası resim seçme. Ses kaydının içeriğine göre birkaç resim içerisinden doğru olan resim seçilir. Şu anda kullandığımız ders kaynaklarında bu tarz alıştırma oldukça azdır.

(5) Dinleme sonrası sıraya koyma. Verilen cümleler veya resimler dinleme sırasına göre sıraya koyulur.

g) Parça Dinleme Alıştırmaları

(1) Dinleme sonrası kelime seçme. Ders kitabında yer alan ve almayan bazı kelime grupları verilir. Öğrencilerin bir yandan dinlerken bir yandan bu kelimeleri işaretlemeleri istenir. Verilen kelimeler parçadaki temel kelimeler olmalıdır. İki kez dinledikten sonra öğrenciler bu kelimelerden yola çıkarak parçayı büyük oranda anlarlar.

传说，孟姜女刚结婚没几天，丈夫就去修长城了。天越来越冷，孟姜女给丈夫做了一身棉衣，要给丈夫送去。可是丈夫在哪儿呢？她不知道，她只知道长城在北方，于是就一直往北走。走了好多天，才走到长城。他看见人就问认不认识她丈夫，问了好多人，才找到一个认识她丈夫的人，可是这个人告诉她说，修长城太累了，她丈夫到这不长时间就累死了。孟姜女听后十分悲伤，坐在长城下哭了几天几夜。一天，她正哭着，忽然，长城倒了一大段，露出了她死去的丈夫，孟姜女悲伤极了，跳进了大海，也死了。

“Efsaneye göre, Meng Jiang Hanım evlendikten birkaç gün sonra eşi Çin Seddi’ni onarmaya gider. Havalar gitgide soğuyunca Meng Jiang Hanım eşine bir hırka örer ve ona vermek için yola çıkar. Ama eşinin nerede olduğunu bilmez. Tek bildiği Çin Seddi’nin kuzeyde olduğudur.

Bu yüzden kuzeye doğru ilerler. Günlerce yürür ve sonunda Çin Seddi'ne varır. Gördüğü insanlara eşini tanıyıp tanımadıklarını sorar. O kadar çok kişiye sorar ki sonunda eşini tanıyan biri çıkar. Ama bu kişi ona, Çin Seddi'ni onarmanın çok yorucu olduğunu ve eşinin buraya gelene kadar çok geçmeden yorgunluktan öldüğünü söyler. Meng Jiang Hanım o kadar çok üzülür ki, Çin Seddi'nde oturup günlerce gecelerce ağlar. Bir gün o yine ağlarken Çin Seddi'nin bir bölümü aniden yıkılır ve ölen eşi görünür. Meng Jiang Hanım çok üzülür ve kendini denize atarak ölür.”

Bu metne göre, aşağıdaki kelime grupları verilir:

结婚、好几年、丈夫、修长城、冬天、冷、一件、棉衣、送、北方、坐车、走、问、很容易、找到、告诉、太累了、不长时间、痛苦、悲伤、哭、忽然、倒、到、露出、跳进、水。

“Evlenmek, birkaç yıl, eş, Çin Seddi'ni onarmak, kış, soğuk, bir (adet), hırka, vermek, kuzey, arabaya binmek, yürümek, sormak, çok kolay, bulmak, söylemek, çok yorgun, kısa bir zaman, keder, üzgün, ağlamak, aniden, yıkılmak, varmak, görünmek, atlamak, su.”

Öğrenciler ilk dinlemeden sonra anladıkları kelimelerin altını çizerek, İkinci dinlemeden sonra altını çizdikleri kelimelerden önce ya da sonra temel kelimeleri eklerler. Üçüncü dinlemeden sonra başka kelimeler ekleyebilirler. En sonunda öğrencilerden, bu kelimelere göre metinde ne anlatıldığını söylemeleri istenir.

(2) Dinleme sonrası soru- cevap. Dinlenen metnin içeriğine göre bazı sorular sorulur ve öğrencilerin cevaplamaları istenir. Yukarıdaki metne göre, dinleme öncesi ve sonrası aşağıdaki sorular cevaplanır:

1. 孟姜女结婚不长时间，家里发生了一件什么事？
2. 孟姜女为什么要去找丈夫？

.....

1. Meng Jiang Hanım evlendikten birkaç gün sonra ne olur？
2. Meng Jiang Hanım neden kocasını aramaya gider？

.....

(3) Dinleme sonrası doğru/yanlış alıştırması. Dinlenen metne göre, verilen ifadelerin doğru/yanlış olduğu belirlenir.

1. 孟姜女结婚不长时间丈夫就去修长城了。
2. 孟姜女十分想念她的丈夫，所以去长城了。

.....

1. Meng Jiang Hanım evlendikten birkaç gün sonra eşi Çin Seddi'ni onarmaya gider.
2. Meng Jiang Hanım eşini çok özlediği için Çin Seddi'ne gider.

.....

(4) Dinleme sonrası doğru cevabı seçme. Birkaç soru ve şık verilir. Dinleme sonrası şıklardan en uygun olan cevap seçilir.

1. 孟姜女结婚多长时间，丈夫去修长城的？
A. 没几年 B. 才几天 C. 几个月

1. Meng Jiang Hanım evlendikten ne kadar süre sonra eşi Çin Seddi'ni onarmaya gider?
A. Birkaç yıl olmadan B. Birkaç gün C. Birkaç ay

2. 孟姜女为什么要去长城？
A. 送棉衣 B. 想丈夫 C. 天冷了

.....

2. Meng Jiang Hanım neden Çin Seddi'ne gider?
A. Hırkayı vermek için B. Eşini özlediği için C. Hava soğuduğu için

.....

(5) Dinleme sonrası resim çizme. Yol güzergahı, adres krokisi, oda krokisi vb. olabilir. Örneğin, öğrenciler kendi aralarında birbirlerine tatil planlarını veya okuldan kaldıkları yere olan güzergahı sorarlar. Karşı tarafın söylediklerini dinlerken bir yandan da krokisini çizerler.

(6) Dinleme sonrası tablodaki boşlukları doldurma. Tabloda bir ya da birden fazla yerin hava durumu tahmini ya da ürün miktarı ile fiyatları verilebilir. İçerisinden bir bölümü çıkarılarak, kalan bölümlerin öğrencilerden dinleyerek boşlukları doldurmaları istenir.

Yer Adı/Hava Durumu		Şanghai	Harbin	
Rüzgar Hızı	2- 3 şiddetinde kısmi doğu rüzgarı			4- 5 şiddetinde kuzeybatı rüzgarı
Hava Sıcaklığı		16°C - 24 °C	6°C - 12 °C	

(7) Dinleme sonrası eşleştirme. Dinlenen içeriğe göre iki veya daha fazla cümle grupları verilir. Dinleme sonrası temel cümleler eklenir. Örneğin:

我爸爸是足球迷，如果有精彩的足球比赛，他可以不吃不睡。他喜欢看报，每天早上起床后第一件事就是看报。我妈妈除了爱打扫房间，还爱看电视连续剧。我

哥哥打篮球很拿手，他还特别喜欢看书。我最爱听流行歌曲和打乒乓球。我妹妹呢，喜欢弹琴、唱歌、跳舞。对了，她还喜欢穿漂亮的衣服。

“Babam futbol hayranıdır. Eğer heyecanlı bir maç varsa yemek yemediği ve uyumadığı zamanlar olur. Gazete okumayı da sever. Her sabah uyandığında ilk yaptığı şey gazete okumaktır. Annem temizlik yapmayı sevmek dışında, TV dizisi izlemeyi sever. Ağabeyim basketbol oynamada ustadır ve ayrıca kitap okumaya bayılır. Ben en çok popüler müzik dinlemeyi ve masa tenisi oynamayı severim. Kız kardeşim ise gitar çalmaktan, şarkı söylemekten ve dans etmekten hoşlanır. Tabii bir de güzel kıyafetler giymekten hoşlanır.”

Dinledikten sonra uygun ifadeleri eşleştirerek birleştiriniz.

足球迷	我	打篮球拿手
爱看电视连续剧	妹妹	爱打乒乓球
喜欢穿漂亮的衣服	妈妈	喜欢看报
听流行歌曲	哥哥	喜欢弹琴、唱歌
特别喜欢看书	爸爸	爱打算房间

Futbol hayranıdır	Ben	Basketbolda ustadır
TV dizisi izlemeyi sever	Kız kardeş	Masa tenisi oynamayı sever
Güzel kıyafetler giymeyi sever	Anne	Gazete okumayı sever
Popüler müzik dinler	Ağabey	Gitar çalmayı, şarkıyı söylemeyi sever
Kitap okumaya bayılır	Baba	Temizlik yapmayı sever

(8) Dinleme sonrası sıraya koyma. Dinlenen içeriğe göre karışık sırada bir grup cümle verilir ve dinleme sonrası öğrencilerden en baştan sıralama yapmaları istenir.

昨天是星期天，我没有课。吃了早饭以后，我去书店买了几本书。午饭是在食堂吃的。下午在校门口买了两张电影票，想请我的朋友王刚一起去看。晚饭后我给王刚打电话，我们是八点一刻在电影院门口见面的，电影八点半开演，是一部很有意思的中国片。

“Dün günlerden pazardı, dersim yoktu. Kahvaltı yaptıktan sonra kitabevine gidip birkaç kitap aldım. Öğle yemeğini yemekhanede yedim. Öğleden sonra okulun girişinden iki sinema bileti aldım. Arkadaşım Wang Gang’ı davet etmek istiyordum. Akşam yemeğinden sonra Wang Gang’a telefon ettim. Sekizi çeyrek geçe sinemanın girişinde buluştuk. Film sekiz buçukta başladı. Çok güzel bir Çin filmiydi.”

Dinledikten sonra aşağıdaki cümleler numaralandırılarak sıraya koyulur.

吃早饭
买电影票
去书店
吃午饭
给王刚打电话
吃完饭
看电影

Kahvaltı yapmak
Sinema bileti almak
Kitabevine gitmek
Öğle yemeği yemek
Wang Gang'a telefon etmek
Akşam yemeği yemek
Film izlemek

(9) Dinleme sonrası tekrar etmek. Hikaye yönü güçlü olan ilginç ve kısa hikayeler seçilmesi daha faydalı olur. Birkaç kez dinletildikten sonra, öğrencilerden hikayeyi tekrar etmeleri istenir. Öğrenciler bir yandan dinleyip bir yandan temel kelimeleri not almalıdırlar.

(10) Bir yandan dinleyip bir yandan izleme. Görsel-işitsel ders de denilebilir. Haberler, talk şov, tartışma programı, film veya dizi izlenebilir. Bu daha çok ileri seviyelere yönelik bir alıştırmadır. İzlemeye başlamadan önce, izleme esnasında ve sonrasında, öğretmen öğrencilere gerekli açıklamayı yapmalıdır ve görev tanımlarını net olarak planlayarak en sonunda öğrencilerin durumlarını kontrol etmelidir.

4. Dinleme Dersi Öğretiminde Sık Karşılaşılan Sorunlar

a) Önem Derecesini Ayırmaksızın Genel Dinleme Yapılması

İki çeşit durum vardır: Bunlardan birincisi, öğrencilerden metindeki paragrafın her cümlesinin ve kelimesinin anlamalarını beklemektir. Dinleme dersi öğrencilerin sorun çözme becerisini geliştirmelidir. Öğrenciler dinlediği metnin tamamını anlamasa bile, bu durum içeriğin ana temasını anlamalarını etkilemez. İkincisi, metnin tamamının aynı sayıda dinletilmesidir. Ders süresi oldukça kıymetlidir, eğer öğrenci dinletilene ilk seferde anladiysa ikinci kez dinletilmesine gerek yoktur. Kalan vakit, kilit noktadaki zor kısımlar için kullanılmalıdır. Kaynaktaki her bölümdeki metinde öğrencilerin mutlaka bilmesi gereken bazı kelimeler vardır ve bu kelimeler eğitimdeki ana hedef olmalıdır. Önem derecesi ayırmaksızın genel dinleme yapmaktan ve eşit derecede odaklanmaktan mutlaka kaçınılmalıdır.

b) Öğretmenin Öğrenci Yerine Cevap Vermesi

Ses kaydı sonrası soru sorulduğunda, bir öğrenci cevap veremediğinde ya da yanlış yanıt verdiğiğinde öğretmen direkt olarak cevabı söylemektedir. Dinleme dersinde cevabı öğrencilerin vermeleri sağlanmalıdır. Cevap veremediklerinde ya da yanlış cevap verdiklerinde öğretmen bunun sebebini belirlemelidir. Herhangi bir kelimeyi mi bilmediklerini, aşına olmadıkları bir cümle yapısı mı olduğunu ya da herhangi bir kelimenin özel bir kullanımını mı anlamadıklarını tespit etmelidir. Sorun çözüldükten sonra tekrar dinletilerek öğrencilerin anlamaları sağlanmalıdır.

c) Sadece Sonuca Odaklanıp, Süreci Önemsememe

Öğrencilerin basit bir şekilde doğru/yanlış standart soru şeklini cevaplamaıyla onların gerçekten anlayıp anlamadıkları veya yüzde kaç anladıkları ihmal edilmektedir. Bazı öğretmenler öğrencilere toplu şekilde soru sormaya alıştırtırlar ve yalnızca bir iki öğrencinin doğru cevap vermesiyle bir sonraki soruya geçerler. Aslında bazı öğrenciler cevabı biliyormuş gibi davranmaktadır, kimi zaman da cevabın neden o cevap olduğunu anlamazlar. Öğretmen listeden karışık şekilde öğrencilere soru sormalıdır ve gerçekten anlayıp anlamadıklarını, öğrencilerin yüzde kaçının anladığını, yüzde doksandan fazlasının anladığından emin olduktan sonra yeni bir içerik dinletmeye devam etmelidir.

d) Öğrencilerin Seviyelerini Bilmeden, Dinlemenin Gereksiz Yere Tekrar Edilmesi

Öğretmenin, öğrencilerin seviyesine hakim olmaması, onların hangi kelime, gramer veya cümle yapılarında zorlandıklarını veya bilmedikleri noktaları tam olarak anlayamamasına yol açmaktadır. Bu da gereksiz yere çok kez dinleme yapılmasına sebep olmaktadır. Hatta bir bölüm metin defalarca dinletilse bile sonunda öğrenci yine anlamayacak ve boşu boşuna çok fazla zaman harcanacaktır. İçeriği anlamayan öğrenciler için, öğretmen sorunun nerede olduğunu çok iyi bilmelidir ve öğrencileri zamanında yönlendirerek gerekli yönergeleri vermelidir.

Endülüs'te Mozarap, Yahudi ve Aljamiado Yazını*

Literatura árabe de no musulmanes & Literatura aljamiada

Ángel González PALENCIA / Çeviri: Uğur BORAN¹

*Bu metin dönemin Madrid Üniversitesi profesörlerinden Ángel González Palencia'nın (d.1889 - ö.1949) *Historia de La Literatura Árabe-Española* (ikinci baskı, İspanya 1945) adlı eserinden tercüme edilmiştir. Metnin İspanyolca aslı kitabın 295-309 nolu sayfaları arasında yer almaktadır. Metin içerisinde çeviren tarafından koyulan dipnotlar [ç.n] şeklinde, yazara ait olanlar [y.n] şeklinde gösterilmiştir. Adı geçen kitabın tamamı tarafımızca Türkçeye tercüme edilmektedir.

ORCID: U.B. 0000-0002-8626-6461

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Uğur Boran (Arş. Gör.),

Trakya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslam Edebiyatı Anabilim Dalı, Edirne, Türkiye
E-posta: ugurboran.kw@gmail.com

Başvuru/Submitted: 27.01.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested:

09.02.2021

Son Revizyon/Last Revision Received:

10.02.2021

Kabul/Accepted: 12.02.2021

Atfif/Citation: Palencia, Ángel González / Çeviri Uğur Boran. "Endülüste Mozarap, Yahudi ve Aljamiado Yazını". *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 38 (2021), 207-217.
<https://doi.org/10.26650/jos.869555>

Müslüman İspanya'da edebî üretim hakkındaki incelemeyi tamamlamak için gayrimüslim İspanyolların eserlerini kayda geçirmemiz gerekiyor; zira söz konusu gayrimüslim zümreler hem Arap kültürüyle tamamen özdeşleşmişler hem de Arapçayı kullanmışlardır.

a) Mozaraplar

Álvaro de Córdoba'nın İmaları - Rahip Vicente - Piskopos Rebî b. Zâid

Mozarapların gerek Latince gerek Arapça edebî yazın üretimi zengin değildir. İslam'ın bu zümrenin sosyal hayatı üzerinde bıraktığı güçlü etkiler; dil, giyim-kuşam, Arapça isim kullanmayı tercih etmek ve ülke dâhilinde Müslümanların yaşantı tarzına benzer bir yaşayış sürmek gibi çok bilindik olgular yoluyla saptanabilir. Álvaro de Córdoba'nın çok kere tekrar tekrar iktibas edilen feryatları Müslüman boyunduruğu altındaki Hıristiyanların Arap edebiyatına olan düşkünlüğünü kanıtlamaktadır:

"Dindaşlarım Arap şiir ve kıssalarını okumaktan büyük bir zevk alır, Müslüman teolog ve filozofların öğretilerini incelerler. Bunu söz konusu doktrinleri çürütmek için değil zarif ve sahil bir Arapça üslup elde etmek için yaparlar. Bugün kutsal kitaplar üzerine yazılmış Latince şerhleri din adamları dışında okuyacak birisi nerede bulunabilir? İncil vaizlerini, peygamberleri veya havarileri hangi seküler inceleyip araştırır? Heyhat, yazık! Yeteneğiyle öne çıkan Hıristiyan gençler Arap dili ve edebiyatından başka bir şey bilmiyor, şevkle Arapça kitaplara gönül verip onları öğreniyorlar. Muazzam

kütüphaneler kurmak uğruna büyük meblağlar harcıyor ve bu edebiyatın takdire şayan olduğunu her yerde ilan ediyorlar. Oysa onlara Hıristiyanlığa dair kitaplardan bahsettiğinizde size küçümseyerek bu tür kitaplara dikkat kesilmeye değmeyeceğini söyleyeceklerdir. Ne acı! Hıristiyanlar kendi dillerini bile unuttu. Bin kişi arasında dostuna Latince bir mektubu doğru düzgün yazmayı bilen birisini zar zor bulursun. Fakat sıra Arapça yazmaya gelince merakını büyük bir zarafetle ifade eden ve sanatsal açıdan Arapların söylediklerinden bile daha iyi şiirler nazmeden çok sayıda insan bulursun.”

Ne yazık ki Álvaro'nun sözünü ettiği bu eserlerden hiçbir örnek elimize ulaşmamıştır. Ancak iddiasını doğrulamak için **Biblioteca Nacional de Madrid**'deki el yazmasının sonunda yer alan Arapça şiirleri alıntılatabiliriz. Bu yazma, konularına göre tertip edilmiş papalık yasa ve kanunlarının bir koleksiyonunu içermekte olup rahip Vicente tarafından Latince'den Arapçaya tercüme edilmiştir. Bu kitap, piskopos Abdülmelik'e ithaf edilmiştir. İthaftaki ibareler içerik ve şekil bakımından Arapların yazdıklarıyla uyum içerisinde olan dizelerle nazmedilmiştir. Örneğin şuna bakınız (trc. Simonet):

*“Mâhir, cömert ve kıtlık zamanlarında ihsan ederken eli açık olan piskopos Abdülmelik içindir (bu) kitap.
Yüce gönüllü, keskin zekalı, dehâ sahibi... Asrında yok bir eşi benzeri; bilgin, cömert ve akıllı.
Bulutlar yeryüzünün pınarlarını yağmurlarla beslediği sürece koruyucu Tanrı onu aziz ve yüce kılsın!”*

Mozarapların Latince yazılmış kitaplarının pek çoğunun derkenarında Arapça şerh ve talikatlar vardır. Muhtemelen Gerardo de Cremona tarafından Latinceye tercüme edilmiş olan *Libro de la división de los tiempos*¹ adlı kitap astronomik, meteorolojik ve tarımsal bir takvimdir. Bu kitap, Araplarca Rebî b. Zâid olarak bilinen piskopos Recemundo tarafından kaleme alınmıştır. III. Abdurrahmân'ın hizmetinde olan Recemundo, Juan de Görtz'le dostluk ilişkisi kurdu (Görtz'ün *Vida* adlı eserinde mozarapların güçlü bir şekilde İslamlaşmasına dair fikir edinilir). Recemundo aynı zamanda halifenin, Almanya Kralı I. Otto nezdindeki elçisiydi. Arîb b. Sad, Recemundo'nunkine benzer bir başka takvim derlemiştir.

Bugün İslam kültürünün gelişiminde yerli İspanyol unsurunun sahip olduğu katkıdan şüphe duyulamaz. Fakat Arapça bilgilerinin çok sayıda edebî nümunelerini bize bırakanlar kuşkusuz Mozaraplar değildir. Edebî değeri haiz nümuneler varlıklarını ne yazık ki koruyamamış olsa bile Mozaraplar, Reconquista sonrasına kadar uzun bir süre Arapça isimleri kullanmayı, hususi ve umumi belgelerinde -XIV. asrın başlarına dek Toledo'da görüldüğü üzere- Arapçadan istifade etmeyi sürdürdüler.

1 *Kitâbu tafsîli 'l-izmân ve masâlihi 'l-ebdân* [ç.n.].

b) Yahudiler

Ebu Zekerriyya Hayyuc - İbn Cebiol - Bahya b. Bakuda - İbn Sıddîk

İspanya Ortaçağ'da İbranice çalışmaların merkezi konumundayken, İspanyol Yahudilerinin kültürü doğrudan doğruya Müslüman kültürüne bağlı kalmıştır. III. Abdurrahman'ın veziri Hasday bin Şaprut'un (945-970) Kurtuba'da (Córdoba) Musa bin Hanuk ekolünü destekleyerek başlattığı Talmud çalışmaları rönesansı, şekil açısından Arapçanın taklidi yeni-İbranice şiirin görkem çağına ön ayak olan öncü edebî şahsiyetler Menahem bin Saruc ve Dunaş ben Labrat'ı yetiştirdi. Menahem'in öğrencisi Yehuda bin Davud'un (Müslümanlar arasında Ebu Zekerriyya Hayyuc olarak bilinir) telif ettiği, İbranicenin ilk ilmî grameri Arapça yazılmıştır. Bu yüzdendir ki eser neredeyse sadece Yahudi İspanyollar arasında ses getirmiştir. Yine, Müslümanlar arasında Ebu'l-Velid Mervan b. Cenah adıyla bilinen, Hıristiyanlar arasında ise Jona Marinus olarak tanınan, İbranice sentaksın kurucusu ünlü gramerci İbn Cenah (995-1050) *Tenkîh (La Crítica)* adlı en önemli eserini Arapça kaleme almıştır. Müslümanların Ebu Eyyûb Süleyman b. Yahya, Hıristiyanların Avicibrón adıyla tanıdığı ilk Yahudi filozof Salomon b. Yehuda b. Cebiol (1021-1070) tahsilini Arapça kitaplara borçludur. Bir şair olarak İbn Cebiol, Munk'a göre, "İbrani şiirinin gerçek yenileyicisi" olarak adlandırılabilir. Munk, İbn Cebiol hakkındaki sözlerini şöyle sürdürür: "*İbn Cebiol, Ortaçağ Yahudi şairleri arasında ilk sırada yer alır. O belki de kendi zamanının en büyük şairlerinden birisiydi. Arap şairlerini şiir sanatının biçimsel yönü açısından taklit etmişse de onları şiirsel hamlede düşünce ve duygu düzeyi itibarıyla aşmıştır.*" Filozof kimliğiyle, Arapça olarak yazdığı *Fuente de la vida* adlı eserinde İbn Meserre'nin neo-platonik fikirlerinden etkilenmiştir. Dili ve panteist içeriği bu eserin Yahudiler arasında yayılmasına engel teşkil etti. Buna karşılık Hıristiyanlar bu eseri Domingo González'in tercümesi (*Fons vitae*) yoluyla tanıdılar. Duns Scoto, Agustinus ekolü düşünürleri ve hatta XVI. asırda Giordano Bruno üzerinde söz konusu eserin öğretilerinden izler bulunmaktadır. İbn Cebiol, Arapça ile olan bağına sadece yapıtlarında değil, tıpkı kaside nazım şekliyle (*versos monorrimos*) yazdığı *la Gramática* gibi daha küçük çaplı eserlerinde de ortaya koyar. İbn Cebiol *la Gramática*'da "kör topluluk" (*la comunidad ciega*) olarak adlandırdığı Sarakusta'daki (Zaragoza) dindaşlarının, bazıları Edom (*İdumeo/Romance*) bazıları da Arapça (*el idioma de Kedar*) konuştuğu için, kutsal dile karşı kayıtsızlıklarından yakınır. Bu etki yine onun, her ikisi de Arapça yazılmış, pratik ahlaka dair *Perfección de las facultades del alma*² ile Yunan ve Müslüman filozofların vecizelerinin koleksiyonu olan *Collar de perlas*³ adlı risalelerinde de görülmektedir.

Gazzâlî'nin ahlakî ve tasavvufî öğretisi, İbn Cebiol'un çağdaşı ve Tomás de Kempis judío (Yahudi Thomas Kempis) olarak bilinen Bahya bin Pacuda'nın Arapça kaleme aldığı *Deberes de los corazones*⁴ adlı kitabı üzerinde etki bırakmıştır. Platon ve Aristoteles'in eserleri ile

2 *Kitâbu ıslâhi'l-ahlâk* [ç.n.].

3 *Muhtâru'l-le'âlî* [ç.n.].

4 *el-Hidâyetu ilâ ferâ'izi'l-kulûb* [ç.n.].

İhvân-ı Safâ'nın (*Los Hermanos de la pureza*) *Enciclopedia*'sından⁵ haberdar olan Kurtubalı haham Ben Sadiq (İbn Sıddîk, 1138) her ikisi de Arapça olan bir mantık kitabı ile felsefi-dini hüviyetteki *Microcosmos*⁶ adlı bir eser telif etmiştir. I. Alfonso'nun Aragon'un merkezine girişine (1118) şahitlik eden Sarakustalı (Zaragoza) Levi b. et-Tebbân'ın *Miftâh* adlı grameri de Arapçaydı. İbn Zakkbil'in İbranice olarak kaleme aldığı satirik anlatı Harîrî'nin meşhur *Makâmât*'ının taklididir.

Musa b. Azra - Yehuda Halevi - İbrahim b. Davud - el-Harizi - Benu Tibbon

Gırnatalı (Granada) bedbaht ve romantik şair Musa b. Azra (1138), Arap şairleri gibi içki, aşk, neşe ve hayatın zevklerini terennüm eder. Arapça *Diálogos y recuerdos*⁷ adlı risalesi yazı sanatına dair olmakla birlikte esasen İspanyol Yahudi şairlerinin edebî tarihidir. Sözü edilen risale aynı zamanda bazı Arapça şiirleri de ele almaktadır. Hâl tercümesini nakledenlerin ifadesine göre eşine az rastlanır güzellikte Arapça yazan Tuleytulalı (Toledo) meşhur Yehuda Halevi (1085 ?-1143) şiirlerini nazmederken Arapça kalıp ve konuları dikkate almıştır. Sonraları *Cuzary* adını alan felsefi romanını da Arapça yazmıştır. Bu kitapta, tarihî bir hâdiseler olarak Hazarların kralının Musevilîği benimsemesinden yararlanarak, dine savrulmuş olan hakaretlerin intikamını almak için kendi dinini yüceltmektedir. Bu özgün eser okunurken akla Don Juan Manuel'in *Libro de los Estados* kitabı geliyor. *Cuzary* vesilesiyle *Barlaam ve Josafat*⁸ efsanesi de hatırlanmaktadır ki bu efsane, Lulio'nun *Libre del gentil e los tres savis*⁹ adlı eserinin doğrudan modeli olmalıdır.

Fârâbî ve İbn Sina'nın eserleri, *Kitab-ı Mukaddes*'i Aristoteles'in felsefesiyle uzlaştırmaya çalışan Tuleytulalı (Toledo) Abraham b. Davud'un (1110-1180) felsefi eserlerini etkilemiştir. Kararsız ve tez canlı Abraham b. Azra (1092-1167) Arapça vezinlerin çok farklı biçimlerini hayranlık uyandıran bir akıcılık ve kolaylıkla kullanıyordu. Yapıtlarında Arapçayı İbraniceye tercih eden İspanyol Yahudilerini görmekten kızgın ve hoşnutsuz olan el-Harizi (1170 ?-1230 ?) İbranicenin zenginlik ve ahenk konusunda Arapçadan aşağı olmadığını kanıtlamak istedi. Bu doğrultuda Harîrî'nin *Makâmât*'ını (İbraniceye) tercüme etmeye başlayarak *Makâmât* ve İbn Zakkbil'in satirik eseri tarzında *Taquemoni* adlı bir tür dramatik hikâye meydana getirdi.

XII. asrın sonlarında artık Yahudiler Arapça yazılmış çok sayıda eseri İspanyalı ve Güney Fransalı dindaşları arasında yaymakla meşgul oldular. Böylelikle Buda efsanesinin İbranice versiyonu olan *El Principe y el Derviche* hikayesinin yazarı Abraham b. Hasday diğer başka tercüme arasında Gazzâli'nin *Ética*'sını¹⁰ İbraniceye tercüme etti. Lunelli¹¹ Mişullem b.

5 *Resâ'ilu İhvâni ş-safâ* [ç.n.].

6 *el-Kevnu 'l-asgar* [ç.n.].

7 *el-Muhâvere ve 'l-müzâkere* [ç.n.].

8 Barlaam ve Josafat efsanevi iki Hıristiyan şehit ve azizidir. Efsanede Hind kralının, krallığının sınırları içerisindeki Hıristiyan kilisesine nasıl rahat vermediği anlatılmaktadır [ç.n.].

9 *Kitâbu 'l-kâfir ve ulemâ 'u ş-selâse* [ç.n.].

10 *Mizânu 'l-amel* [ç.n.].

11 Lunel, Fransa'nın güneyinde yer alan bir komündür [ç.n.].

Yakub, Provençeli Yahudilerin ilim merakını uyandırarak Arapçadan İbraniceye tercümelere canlılık kazandırdı. Yehuda b. Tibbon'un Bahya'dan yaptığı *Deberes de los corazones*¹², İbn Cebiol'den yaptığı *Tratado de moral*¹³ ve *Collar de perlas*¹⁴, Halevi'den yaptığı *El Cuzary*¹⁵, İbn Cenah'tan yaptığı *Tratado gramatical y lexicológico* gibi tercümelere Mişullem b. Yakub'un girişimlerinin meyvesiydi. Bu tercümelere güvenilir ve doğru olmakla birlikte sıkıcıdır. İbranice, bu tercümelere orijinal Arapça metni son derece körü körüne takip ettiği için bazen dilin ifade tarzı ihlal edilir. Yine Mişullem b. Yakub'un teşebbüsünün bir diğer neticesi Aristoteles, Fârâbî ve Musa b. Meymun'un pek çok eserini İbraniceye çeviren Samuel b. Tibbon'un tercümeleridir.

Musa b. Meymun - Tercümanlar

Endülüs Yahudi düşünürlerinin en önde gelen ismi olan Musa b. Meymun (1135-1204) Kurtuba'da (Cordoba), hocaları arasında İbn Bâce'nin bir talebesinin de olduğu Yahudi ve Arap okullarında öğrenim gördü. Musa b. Meymun sahip olduğu mantıksal, sistematik ve kendisinin başlıca karakteristiği olan, konuları düzenli ve anlaşılır biçimde sınıflandırmaya yatkın zihin dünyasını, hiç kuşkusuz, Müslümanlar tarafından hanidir neşredilmiş olan Aristoteles felsefesine borçludur. Muvahhidler'in Faslı Yahudileri zor kullanarak mecbur bıraktıkları din değiştirme meselesi gerekçesiyle telif ettiği *Carta sobre la apostasía*¹⁶ adlı eserini Arapça olarak kaleme aldı. *Mişna*'nın anlaşılır, metodik ve sarıh şerhi olan ve sahip olduğu büyük öneme karşın oldukça ihmal edilmiş olarak kalan *Elucidación*¹⁷ adlı eserini Mısır'da Arapça telif etti. *Epístola de consuelo*¹⁸ adlı eserinde Yakub el-Feyyûmî'ye ve Yemen Fatimîler tarafından işgal edildiğinde (1172) İslam'a tâbi olmaya zorlanan Yemenli Yahudi topluluğuna Arapça olarak hitap etti. *Mişna Tora*'nın yol açtığı saldırılara karşı kendini savunmak için kaleme aldığı *Libro de las leyes*'i¹⁹ de Arapça yazmıştır. Son olarak, meşhur *Guía de los descarriados*'un²⁰ orijinal dili ve içerdiği öğretinin büyük bölümü Arapçadır. Kitap İbraniceye, Latinceye ve aralarında XV. asırda Pedro de Toledo tarafından yapılmış İspanyolca tercümesinin de olduğu çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir. Musa b. Meymun'un akıl ile imanı uzlaştırmaya çalıştığı söz konusu eser tam anlamıyla Yahudiliğin teolojik-felsefi bir mecmuudur ki benzeri bir çalışma evvelce İbn Hazm ve İbn Sina, daha sonra da Thomas Aquinas tarafından denenmişti.

Musa b. Meymun'dan sonra Yahudiler arasında büyük düşünürler ortaya çıkmadı. Kendilerini daha ziyade, özellikle İbrani kültürünün merkezi haline gelen Katalonya ve Provence'te, tercüme işlerine verdiler. Bu tercümelere kâh Arapça asıllarından kâh Toledolu mütercimler

12 *el-Hidâye ile 'l-ferâ'izi 'l-kulüb* [ç.n.].

13 *Islâhu 'l-ahlâk* [ç.n.].

14 *Muhtâru 'l-le 'âlî* [ç.n.].

15 *el-Kitâbu 'l-Huzarî* [ç.n.].

16 *Risâle fi 'r-ridde* [ç.n.].

17 *Kitâbu 's-sirâc* [ç.n.].

18 *er-Risâletü 'l-Yemeniyye* [ç.n.].

19 *Kitâbu 'l-ferâ'iz* [ç.n.].

20 *Delâletu 'l-hâ'irîn* [ç.n.].

döneminden bu yana yayımlanmış olan Latince çevirilerinden yapıldı. Geride bahsi geçen mütercimlere uzun bir isim listesi ilave edilebilir. Ancak geç Ortaçağ süresince Arap ilim ve felsefe mirasını muhafaza edip yaşatanlara örnek olarak sadece şu isimlere değineceğiz: Samuel b. Tibbon'un damadı ve İbn Rüşd'ün ilk mütercimi Yakub b. Abba Mari, Kalonimos b. Mair ile Kalonimos b. Todros, Levi b. Gerson ve Musa Narboni.

c) Aljamiado

Hukukî veya Dinî Nitelikli Kitaplar

Endülüs Müslüman yazınının son tezahürü, Arap alfabesini (*aljamia*) kullanarak yazılmış İspanyolca metinlerde görülür. Bu durum açıkça, özellikle Granada'nın düşüşünden sonra vafitve zorlanan ve Engizisyon tarafından peşlerine düşülen Moriskolar'ın ıstırap dolu sosyal koşullarına işaret etmektedir. İslamî ilimlere dair kısıtlı bilgilerini şanlı atalarınınkilerle birbirine bağlayan gelenek neredeyse tümüyle kesintiye uğradı. İnançlarını daha kolay bir biçimde kamufle edip gizleme vasıtası olarak Arap alfabesinden asla vazgeçemediler. XIX. asra kadar çözülememiş bu özgün aljamiado yazınının öznesi ve onu şekillendiren ruh doğal olarak Müslümanlardır.

Moriskolar'ın (İspanya'dan kovuldukları süreçte gizlenmiş ve şimdiye kadar hala keşfedilmekte olan) kütüphanelerinde en fazla bulunan kitaplar bätıl inançlar ile İslam hukukuna dair dinî eserlerdir. Bu literatürün dikkate değer yazarlarından birisi Segovia Mescidi fakihî ve *Alquiteb segoviano*, *breviario sunî* adlı eserin müellifi İsa b. Câbir'dir. Ahlâk ve İslam hukukuna dair muhtasar olan bu eserin muhafaza edilmiş çeşitli nüshalarına bakılırsa son derece yaygın olduğu söylenebilir. Mancebo de Arévalo adlı anonim bir yazara ait *Tafsira* isimli eser Gazzâlî'nin görüşlerinden belli belirsiz izler taşımaktadır. *De la creencia y lo que debe saber el mahometano y otras cosas curiosas* adlı eser Tunus'a iltica etmiş kimliği belirsiz bir yazara aittir. Söz konusu eserde edebiyat kitapları tarzında dinî ahlâk ve merasimden bahsedilerek, tıpkı bu Morisko'nun eserinde Lope de Vega'nın izlerine rastlayan Oliver Asin'in gözlemlediği gibi, "bir edebî kültür ve zevki, bütünüyle İspanyol kökleri" yansıtan *El arrepentimiento del desdichado* başlıklı bir tür hikâyeyle harmanlanır.

Bir başka ilgi çekici Morisko da Hıristiyanlık karşıtı polemiğe bir şiirin müellifi olan Juan Pérez, bir diğer adıyla İbrahim Taibilî'dir.

Ebu'l-Kâsım Ubeydullâh'ın Mâlikî hukukuna dair, Latin harfleriyle yazılmış bazı nüshaları mevcut olan *Alquiteb de la Tafria* adlı ilmî eseri gibi Şark'a ait kitapların tercümesi de eksik olmamıştır.

Toplumsal hayat incelemesi için son derece faydalı olmakla beraber edebî değerlerinin oldukça az olması hasebiyle Moriskolar'ın ibadet, Kur'ân yorumları, liturji, vaazlar, bätıl itikat kabîlinden tertipler vb. tarzı kitapları üzerinde daha fazla durmayacağız. Bunun yerine Moriskolar'ın bazı şiir yapıtlarına değinmekle yetineceğiz.

Morisko Şiiri

Cuaderna via vezniyle dörtlükler halinde yazılmış *Poema de Yúsuf*²¹ (XIII. veya XIV. asır) adlı anonim eser, dil ve üslubundaki lehçe nüanslarına bakılırsa Aragonlu bir Morisko tarafından telif edilmiştir. Bu manzume Yakub oğlu Yusuf'un, başta Ka'bu'l-Ahbâr'ın olmak üzere yer yer İsrailiyat'tan nasibini alan diğer İslamî rivâyetler ve anlatılarla harmanlanıp değişikliğe uğramış kıssasını Kur'ân'ın 12. suresi olan Yusuf Suresi'ne göre yeniden üreterek nakleder.

Müller tarafından yayımlanan ve zecel tarzında yazılmış *Almadha de alabança al annabí Mohammad* adlı eserin kıt'aları da XIV. asra irca edilmelidir:

“*Señor, fes tu aççala sobre 'el
Y fesnos amar con él
Sacanos en su tropel
Jus la seña de Mohammad.
... ..
Quien quiere buena ventura
y alcanzar grada de altura
porponga en la noche escura
l'aççala sobre Mohammad.*”

Gayangos tarafından neşredilen (Ticknor'un tercüme ettiği) *Poema en alabanza de Mahoma*, daha sonra rötuşlanmışsa da, aynı döneme aittir. Manzume, *Poema de Yúsuf*'un başlangıcını hatırlatacak tarzda başlar:

“*Los loores son ad Allah, el alto, el verdadero, onrrado y cumplido, señor muy derecho...*”

XIV. ve XV. asırlar arasında Mahomat al-Xartosí'den²² söz edilebilir. Amiral don Diego Hurtado de Mendoza'nın doktoru olan al-Xartosí, *el Cancionero de Baena*'ya göre, takdir-i ilahî ve insan özgürlüğüne dair çetin meseleler hakkında konuşarak “çok incelikli ve gayet bilgece oluşturulmuş halk şarkıları” besteliyordu.

Nihayet XVI. ve XVII. asırlarda Morisko şairler, özellikle temel akidelerini halk tabakası arasında yaymak amacıyla, İspanyol vezinlerini akıcı bir şekilde kullanmaktaydı. “Cezayir'de mukim, âmâ olmasına rağmen kalp ve zihin gözü aydınlanmış” İbrahim de Bolfad bir risâlede İslam akidesini beşli kıt'alar halinde ortaya koydu. Allah'ın varlığına dair olan şu örnek kıt'aya bakınız:

“*Y el testimonio de aber
Señor Dios forçosamente,
es lo criado; y tener
color, tiempo, y falleçer;*”

21 *Hadîsu Yúsuf* [ç.n.].

22 Muhammed eş-Şertûsî [ç.n.].

*como el bibir de la jente.
Pues ya en lo criado bemos
no ay obras sin causador
de donde claro entendemos
que aqeste ser que tenemos
sin duda tiene obrador.”*

(Yüce Allah'ın varlığının delili, zorunlu olarak, mahlukatın kendisidir. Renk, zaman ve ölmek; tıpkı yaşaması gibi insanların. Madem ki müsebbibi olmayan hiçbir eser görmüyoruz bu âlemde, sarâhatle anlıyoruz ki bu varlığımız da bir Sâni-i Hakîki'nin elinden çıkmıştır, bunda yok şüphe!)

Yazarının bu manzumeye kaydettiği yorumda Muhammed'in mucizelerini konu alan bir komedi temsilinin, şair ve oyuncular en ufak bir tehlikeye maruz kalmamakla beraber, Engizisyon tarafından nasıl yarıda kesildiğinden söz edilir.

Moriskolar tarafından romans vezni kullanımı da yaygındı. Böylelikle, İslam'ın emirlerine özgürce uyabilmek için Tıtván'a (Tetuán) göç eden müderris Juan Alfonso Hıristiyanlığa karşı, esaslı bir klasik kültüre sahip yazar imajının görüldüğü, eleştiri dozu yüksek bir hücum metni kaleme aldı.

En dikkate değer Morisko şairlerden biri Muhammed Rabadân'dır. 1603'te romans tarzında *Historia genealógica de Mahoma* (Ebu'l-Hasen el-Basrî'nin neseb-i Nebevî türündeki kitabının tercümesi) adlı eseri ortaya koydu. Bunun yanı sıra *Historia del espanto del día del juicio*, *Canto de las lunas del año* ve *Los nombres de Allah* adlı eserler nazmetti. *Historia de Mahoma*'nın dikkate değer pasajları arasından, ölüm meleği Azrail'i Allah katından İbrahim'e gönderileceği esnada tasvir eden şu bölümü alıntılalım:

*“Yo soy quien mi nombre temen - quantos memoran mi nombre
desde la mas baxa tierra - hasta las mas altas torres
yo soy el que nadi esenta - de mis amargas pasiones
a todos los hago iguales - a los grandes y menores
desde el labrador mas baxo - al emperador mas noble
y desde el mas alto Rey - a los mas baxos pastores
Yo soy la sola atalaya - que a mi vista no se asconde
Criatura que alma tenga - ni cosa que vida goce
el que las copiosas huestes - acaba, deshace y rompe
y el que los cuerpos despoja - de sus amados **arrohes**²³
.....
No quiero tregua con nadi - jamás escucho razones
De ninguno soy amigo - a todos trato de un orden*

*Azarayel me apellidan - Malac almauti²⁴ es mi nombre
quien nunca temi6, y le temen - todas las generaciones.”*

(Yerden göğe kadar adımlarında korktukları kimseyim ben; acı veren tutkularımdan hiç bir kulun muaf olmadığı kimseyim ben. Aynı şeyi yaparım büyük küçük herkese; en alt tabaka çiftçiden en soylu imparatora ve en yüce kraldan en sıradan çobanlara. Ben, ruhu olan hiçbir mahlukun ve hayat sahibi hiçbir şeyin nazarımdan gizli kalamayacağı tek gözcüyüm. Ben ki kalabalık orduları mahveder, yakıp yıkar ve parçalarım. Ben ki bedenleri aziz ruhlarından yoksun bırakırım.

.....

Hiç kimseyle ateşkes talep etmem; asla kulak asmam gerekçelere. Ben kimsenin arkadaşı değilim; herkese bir buyruğa göre muamele ederim. Azrail derler bana, ölüm meleğidir adım. Korku nedir bilmedim ben; bütün nesiller korkar benden.)

İtalyan vezinlerini maharetle kullananlar da eksik değildir. Moriskolar'ın kovulmalarını konu edinen şu soneye bakınız:

*“Dios que a los suyos padeciendo mira
muerte en la vida y en el cuerpo infierno
por pecados de padres sin gobierno,
o por la causa que a su globo admira...”*

(Ey acı çekmekte olan kullarını gören Tanrı! Yaşayan ölülerdir onlar; bedenlerinde cehennem. Azap içindedirler ya başsız kalmış babalarının günahları yüzünden ya da senin nazarına hoş geldiğinden.)

Las coplas del Alhichante de Puey Monz6n son derece merak uyandırıcı bir kitaptır. Bu eser, Katalonya sınırlarındaki Aragon bölgesinden olan yazarı tarafından XVI. asırda Mekke'ye yapılmış bir seyahatin hikâyesidir.

Moriskolar'da Hikâye

Edebî açıdan Moriskolar'ın kurgusal anlatıları İspanyolca şiirlerinden daha kıymetlidir. Bu efsane yahut hikâyeler, ekseriyetle Arap menşeli, İspanyolca rivâyetler ile İsa, Musa, Yakup ve hepsinden önce de Muhammed ile ashâbının hayat sahnelerinin kimi zaman canlı ve hayranlık verici öykülerini sunar. Bütün bu anlatılar harikulade unsurların belirgin bir tonuyla iç içe geçmiştir. Musa'ya ilişkin olarak, Tirso'nun *El Condenado por desconfiado*'suyla aralarında ilişki kurulabilecek *Alhadiz de Musa con Jacob el Carnicero* adlı hikâyeyi analım. Apokrif İnciller'e dayanarak İsa'nın çocukluğundan bahseden anlatılar dikkat çekicidir. Bir cehennem tasviri içeren *Recontamiento de Isa y la calavera* hikâyesi buna örnek gösterilebilir. Muhammed'e

24 Ángel de la muerte [y.n.].

dair anlatılar arasında doğumu, gençliği ve savaşlarıyla ilgili rivâyetler serisi yer alır. Bunların yanı sıra başta yeğeni Ali b. Ebi Tâlib'in yiğitliklerini anlatan kıssalar olmak üzere sahâbeden kendisine ilk inananların hikâyeleri de zikredilebilir. Söz konusu anlatılara *Alhadiz del alcázar de oro y la estoria de la cubera*, *Alhadiz de Ali con las cuarenta doncellas* gibi hikâyeler örnek verilebilir. Bir diğer örnek de *Recontamiento de Temim Addar* (Muhammed'in ashâbından bir kimse)'dir. Eser, cinlerin yaşadığı bölgeye götürülmüş hikâye kahramanı Temîm ed-Dârî'nin dünyaya döndükten sonraki hayatını anlatıyor. Menéndez y Pelayo'ya göre "güzelden çok tuhafa yakın, fakat sonuç olarak yaratıcılık bakımından zengin" olan bu anlatı *Binbir Gece Masalları* (no: 161) türünde hikâyelerdendir.

Bu benzersiz koleksiyon içinden *Estoria de la ciudad de Alaton y de los alcáncames* adlı hikâye Moriskolar arasında yaygın biçimde dolaşımdaydı. Süleyman'ın şeytanları hapis tuttuğu söz konusu hikâye İspanya'nın Araplar tarafından fethedilmesine dair, Mısırlılar ile Suriyelilerin rivâyet ettikleri efsanelerle eklenmiş bir söylencedir. Kutsal Kitap'ın kendisine bahsettiklerinin yanı sıra Şarklıların da yakası açılmadık sayısız bilgiyi kendisine atfettiği Kral Süleyman'a ilişkin efsaneler bu kadarla kalmaz. Diğer şeylerin yanı sıra söz gelişi Süleyman'ın; emrindeki rüzgarlar vasıtasıyla bir yerden bir yere göz açıp kapayıncaya kadar intikal edebilmesi, kuşların şakımasından, böceklerin fısıltısından ve yırtıcıların kükremesinden anlam çıkarması, muazzam mesafedeki uzaklıkları görmesi, aslanların ve kartalların ona uysallıkla itaat etmesi, haddi hesabı olmayan hazinelere mâlik olması, geçmişi ve geleceği bilmesine tavassut eden bir mühre sahip olması, kendisine mabedler, saraylar vb. inşa etmeleri için emirlerini cinlere bildirmesi gibi nitelikler bu meyanda zikredilebilir. *Recontamiento de Suleimán cuando lo reprobó Allah en quitarle la onra y andó cuarenta días como pobre demandando limosna* adlı hikâye söz konusu üstün nitelikleri içeren böylesi bir anlatıdır.

Recontamiento de lo que aconteció a una partida de sabios zelihes adlı hikâyenin temel karakteristiğini dinî ve uhrevî öğeler teşkil eder. Hikâyede âşık olduğu Hristiyan bir kadın sebebiyle dininden dönen Müslüman bir münzevînin günaha düşüşünden bahsedilir. Daha sonra tövbe ederek yaptığı şeyden pişman olan münzevî, bağışlanmaya mazhar olur ve sevdiği kadının İslam'a girmesini sağlar. Bunun bir benzeri, shevî ayartmaya karşı koymak için parmaklarını ateşte yakan zâhidin kıssasının da yer aldığı *Vitae Patrum*'da şahit olunan tahammül ve manevî kuvvet hâlini yineleyen *Alabid (asceta) y la mujer en carnes* hikâyesidir. Olayın Kurtuba'da (Córdoba) geçtiği *Alhadiz del baño de Zariab* adlı hoş hikâyecik kaynağını, üstat Asin'in ortaya koyduğu üzere, bir çilecilik örneği kıssadan alır.

Daha evvel bahsi geçen *Yusuf u Züleyha* (José y Zeliya) efsaneleri ile Büyük İskender'in hayatının popüler İslamî söylenceler aracılığıyla gözlemlenen fantastik anlatısı olan *Dulcarnain (Zülkarneyn)* ve *Recontamiento del rey Alixandre (Kral İskender)* efsanelerini kusursuz bir şekilde tanımlanmış aşamalar meydana getirir. Aljamiado efsanesinde Makedonyalı fâtih, İslam fetihlerini inanılmaz derecede genişletip putperestleri bozguna uğrattırken atlarını Öküz burcuna bağlar ve silahlarını Süreyya takımıldızına taşıyıp koyar.

Şövalye literatürüyle ilgili olarak *Recontamiento de Almicded y Almayesa*'yı (*Mikdâd ve Meyyâse*) ve bir yabancı etkisi örneği olarak muhtemelen Aragonlu bir Morisko tarafından Katalancadan tercüme edilen, Provensal kökenli *Paris ve Viana* hikâyesinin kesitlerini zikrederim.

Konusu itibariyle bir nebze *Libro de Apolonio*²⁵ ile *Santa Genoveva de Brabante*²⁶ efsanesini hatırlatan *Recontamiento de la doncella Carcayona, hija del rey Nachrab con la paloma*²⁷ adlı hikâye evrensel folklor temasına bir örnek teşkil eder. “Kesik elli kız” efsanesinin bu şekli muhtemelen, İspanya'nın tamamında son derece yaygın ve halka mal olmuş *Silvana* veya *Delgadina*²⁸ adlı romansımızın kökenlerini açıklıyor.

-
- 25 Aşağı yukarı 1250'li yıllara tarihlenen bu anlatı, Ortaçağ İspanyol edebiyatının anonim örnekleri arasında yer alır [ç.n.].
- 26 Bir Ortaçağ efsanesi karakteri olan Genoveva de Brabante, haksız yere suçlanan iffetli kadın kahraman tipinin yaygın bir örneğidir [ç.n.].
- 27 Moriskolar arasında çok yaygın olan bu hikâyenin kahramanı olan Carcayona adlı genç kız, İspanyol Altın Çağı'nın Morisko kültüründe ideal kadın olarak tasavvur edilmiştir. Hikâyeye göre güvercin kılığına bürünmüş bir melek Carcayona'ya gelerek ona gerçek tanrının Allah, babasının taptığı putların ise bâtil olduğunu söyler. Carcayona gördüğünü iddia ettiği vakayı babası Kral Neşrab'a aktarıncı kızının ellerinin kesilmesini emreder. Bu yüzden Carcayona “elsiz (handless)” olarak tanınır [ç.n.].
- 28 Her iki anlatıda da kral bir baba kızını kendisiyle cinsel ilişkiye zorlar. Aralarındaki fark ise bu noktadan sonra belirginleşir. *Silvana*'da kız, annesinden kendisi yerine babasının yatağına geçmesini ister ve böylelikle kralın pişman olmasını sağlar. *Delgadina*'da ise kocasının arzusunu fark eden anne kızını öldürür. Dolayısıyla her iki anlatıda da hayatta kalan anne karakteri birinde iyi diğerinde kötü denebilecek bir yöntem izleyerek enestis önüne geçer [ç.n.].

TANIM

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Araştırma Merkezi'nin yayını olan Şarkiyat Mecmuası – Journal of Oriental Studies, açık erişimli, hakemli, yılda iki kere yayınlanan, çok dilli, uluslararası bilimsel bir dergidir. 1956 yılında kurulmuştur.

AMAÇ

Şarkiyat Mecmuası'nın amacı Doğu dilleri ve edebiyatları alanında özgün makale, yazma eser tahkik ve tanıtımı, bilimsel eleştiri, kitap eleştirisi ve çeviri makale makaleler yayınlayarak, alana ilişkin bilimsel bilgiye katkıda bulunmaktır.

KAPSAM

Şarkiyat Mecmuası'nın kapsamı Doğu dilleri ve edebiyatlarına odaklı olarak dil ve edebiyat, tarih, edebiyat tarihi, sanat ve kültür alanlarıdır. Derginin hedef kitlesini akademisyenler, araştırmacılar, profesyoneller, öğrenciler ve ilgili mesleki, akademik kurum ve kuruluşlar oluşturur. Derginin yayın dilleri Türkçe, İngilizce, Fransızca, Almanca, Çince, Hintçe, Farsça, Arapça, Korece ve Urduca'dır.

POLİTİKALAR

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayın için son kararı verir.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Açık Erişim İlkesi

Şarkiyat Mecmuası'nın tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Şarkiyat Mecmuası makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atrf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

TELİF HAKKINDA

Yazarlar Şarkiyat Mecmuası – Journal of Oriental Studies dergisinde yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) olarak lisanslıdır. Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

Şarkiyat Mecmuası, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayımlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayımlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Şarkiyat Mecmuası araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluştan gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlanmalı ya da düzeltme yapılmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar.

Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin gizli bilgi olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

HAKEM POLİTİKALARI

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar.

Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin gizli bilgi olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir.

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin gizli bilgi olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAZILARIN HAZIRLANMASI

Şarkiyat Dergisi Makale Yazım Kuralları

1. Makale imla ve noktalama açısından (Türkçe makaleler için) Türk Dil Kurumunun imlâ kılavuzu esas alınarak hazırlanmalıdır.
2. Makale başlığı Türkçe 11 punto / İngilizce 10 punto olarak bold ve Times New Roman (Tüm metin için bu yazı karakteri kullanılacak) yazı karakteri ile yazılmalı, diğer dillerde olan makalelerin başlıkları ise 11 punto yazılmalıdır (Arapça font olarak Traditional Arabic kullanılmalıdır.)
3. Makale başlığının iki satır altında ve sağ tarafa yaslı olarak Yazar adı bulunmalı ve asteriks (*) işareti ile dipnot eklenerek yazarın unvanı, kurumu ve e-mail adresi ve ORCID no'su 9 punto ve iki yana yaslı olacak şekilde yazılmalıdır.
4. Öz, tek paragraf olacak şekilde 10 punto, sağ ile soldan 10 mm boşluklu ve iki yana yaslı yazılmalıdır. Aynı zamanda "abstract" olarak İngilizcesi de yer almalıdır. Buna ek olarak makale başka dilde yazıldı ise makalenin yazıldığı dilde de öz verilmelidir.
5. Anahtar kelimeler/keywords 5 adedi geçmeyecek şekilde kesinlikle eklenmelidir.
6. Makale Metni Times New Roman yazı karakteri ile (Arapça, Urduca, Farsça ise Traditional Arabic-11 punto) 11 punto ve 1 satır aralığı ile yazılmalıdır. Sayfa boyutu 16,5cmX24cm, alt boşluk 3 cm, üst boşluk 3,5cm, sağ-sol boşluklar 2 cm ve paragraflar 0.5cm olmalıdır.
7. Makale içi başlıklar sadece ilk harf büyük olacak şekilde 11 punto ile yazılmalıdır ve konunun işlenişine göre harf/rakam sistemi esas alınmalıdır.
8. Extended Abstract /Genişletilmiş Özet kısmı toplam yayın sayfa sayısının %10'u-%15'i olacak şekilde yazılmalı ve öz/abstract ile farklılık göstererek daha ayrıntılı bilgi verilmelidir. Extended Abstract / Genişletilmiş Özet makalede öz/abstract'ın ardından gelecek şekilde (giriş bölümünden önce) makale başlığıyla beraber İngilizce olarak yazılmalıdır. Öz/ Abstract ise 200-250 kelime aralığında olmalıdır.
9. Makalelerde ilk sayfa üst bilgisi İ.Ü. ŞARKİYAT MECMUASI SAYI...(2020-1) 1-15 (sayfa aralığı) şeklinde yazılmalıdır.
10. Makalelerde sol sayfanın üst bilgisi "makalenin adı" olmalıdır.
11. Makalelerde sağ sayfanın üst bilgisi "Yazarın Adı / ŞARKİYAT MECMUASI SAYI...(2016-1) 1-15 (sayfa aralığı)" olacak şekilde yazılmalıdır.
12. Dipnotlar sayfa altında verilmeli ve 9 punto (iki yana yaslı) olacak şekilde ayarlanmalıdır. Dipnot kurallarına uyulmalıdır. Dipnot eğer web sitesi ise erişim tarihi de parantez içinde verilmelidir. Dipnot ve kaynakça yazımında Chicago Manual of Style kullanılmaktadır.

Makale içeriği aşağıdaki sırada olacak şekilde hazırlanmalıdır.

- Öz/Abstract
- Genişletilmiş Özet/Extended Abstract
- Giriş
- Makale Metni
- Sonuç
- Kaynakça

Kaynaklar

Şarkiyat Mecmuası – Journal of Oriental Studies dergisi, tarih, dil bilim ve güzel sanatların da dahil olduğu insan bilimleri konularında araştırma yapanların çoğu tarafından kullanılan “dipnot ve kaynakça” belgeleme sistemini benimsemiştir. Bu sistem, bibliyografik bilgilerin dipnotlarda ve bir kaynakçada gösterilmesine dayanır.

Dergiye katkıda bulunacak yazarların, aşağıdaki örneklere dayanarak dipnotları düzenlemeleri ve kaynakça oluşturmaları rica olunur. Bu örnekler, yazarlara kolaylık sağlamak amacıyla, Chicago Manual of Style kılavuzundan (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html) ilavelerle derlenmiştir. Dipnot-kaynakça yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi ve çok sayıda örnek Chicago Manual of Style’ın 16. baskısının 14. ve 15. bölümlerinde yer almaktadır.

Her özgün araştırma makalesinin, derleme makalenin ve çeviri yazının sonuna bir kaynakça eklenir. Kaynakça dipnotlarda ve resim altı yazılarında verilen tüm kaynakları kapsmalıdır. Kaynakça, Arşiv Kaynakları, Yazma Kaynaklar, Basılı Kaynaklar ve/veya Elektronik Kaynaklar olarak dört ana başlık altında oluşturulur. Kaynakçada, basılı kaynaklar yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralanır. Arşiv malzemesi ve yazma eserler kaynak gösterilirken, arşiv ve kütüphanenin bulunduğu şehir, resmi adı ve tasnifi açık olarak belirtilmeli belge/yazma numarası, varsa tarihi verilmelidir.

Soyadı taşımayan yazarlar (örn. Salih Zeki) bibliyografyada ilk isminin baş harfi altında ve ‘Salih Zeki’ şeklinde yazılır. Soyadı almış yazarlar kaynakçaya soyadlarıyla girilir (örn. Adıvar, A. Adnan). Örnekler:

İD ilk dipnot, **SD** sonraki/kısa dipnotlar, **K** kaynakça

Kitap, tek, iki ve üç yazarlı

Dört ve daha fazla yazar için Kaynakça’da bütün yazarlar belirtilir, dipnotlarda yalnızca birinci yazar belirtilip ardına “ve diğerleri” anlamında “vd.” yazılır.

İD Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1975), 85.

SD Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 102.

K Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1975.

İD Kenan Demirayak ve Ahmet Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi: Cahiliye Dönemi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1993), 38.

SD Demirayak ve Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi: Cahiliye Dönemi*, 41.

K Demirayak, Kenan ve Ahmet Savran. *Arap Edebiyatı Tarihi: Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 2017.

D Hüseyin Yazıcı, A. Yaşar Koçak ve Abdullah Kızılcık, *Arapça Modern Metinler*, (İstanbul: Çantay Kitabevi, 2000), 35.

SD Yazıcı, Koçak ve Kızılcık, *Arapça Modern Metinler*, 43.

K Yazıcı, Hüseyin, A. Yaşar Koçak ve Abdullah Kızılcık. *Arapça Modern Metinler*. İstanbul: Çantay Kitabevi, 2000.

KİTAP, yazara ek olarak çevirmen veya hazırlayan varsa

Hazırlayan varsa, dipnotta “çev.” yerine “haz.”; kaynakçada “Çeviren” yerine “Hazırlayan” kullanılır.
İD Muallim Naci, *Kültürler Kavşağında Edebiyat ve Hikmet*, haz. Mehmet Atalay ve Mehmet Yavuz (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 120.

SD Muallim Naci, *Kültürler Kavşağında*, 99.

K Muallim Naci. *Kültürler Kavşağında Edebiyat ve Hikmet*. Hazırlayanlar Mehmet Atalay ve Mehmet Yavuz. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.

İD Sâti el-Husrî, *Milliyetçilik Aynasında Dil ve Edebiyat*, çev. Leyla Yakupoğlu Boran ve Uğur Boran (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020), 76.

SD el-Husrî, *Milliyetçilik Aynasında*, 89.

K el-Husrî, Sâti. *Milliyetçilik Aynasında Dil ve Edebiyat*. Çeviren Leyla Yakupoğlu Boran ve Uğur Boran. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2020.

KİTAP, çok ciltli

İD Ahmad Saffar Mogaddam, *Farsça Temel Dersler*, çev. Javad Amini Manesh (İstanbul: Demavend Yayınları, 2014), 1:74.

SD Mogaddam, *Farsça Temel Dersler*, 2:35.

K Mogaddam, Ahmad Saffar. *Farsça Temel Dersler*. Çeviren Javad Amini Manesh. 2 cilt. İstanbul: Demavend Yayınları, 2014.

Kitap içinde bölüm veya kitabın bir kısmı

İD Lale Aydın Tunç, “Çin Edebiyatında Modernleşme”, *Doğu Edebiyatında Edebî Akımlar ve Üsluplar* içinde, haz. Leyla Yakupoğlu Boran (İstanbul: Demavend Yayınları, 2019), 29.

SD Aydın Tunç, “Çin Edebiyatında”, 30.

K Aydın Tunç, Lale. “Çin Edebiyatında Modernleşme”. *Doğu Edebiyatında Edebî Akımlar ve Üsluplar*, hazırlayan Leyla Yakupoğlu Boran içinde 29-42. İstanbul: Demavend Yayınları, 2002.

Kitap içinde önsöz, sunuş, giriş ve benzeri kısımlar

İD Gürol Irzık, Kostas Gavroglu’nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 8.

SD Irzık, önsöz, 9.

K Irzık, Gürol. Kostas Gavroglu’nun *Bilimlerin Geçmişinden Tarih Üretmek* adlı kitabına önsöz, 7-11. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Kitap, elektronik olarak yayımlanmış

Eğer kitap birden fazla formatta yayımlanmış ise, kullanılan formatı referans verilir. Online başvurulmuş kitaplar için URL verilir. İstenirse erişim tarihi eklenir. Eğer sayfa numarası yoksa, bölüm başlığını veya başka bir sayı eklenebilir.

İD Halil Toker, Emre Aktuna ve Shiekh Waleed Rasool, *Kashmir: Regional and International Dimensions* (İstanbul: Demavend Yayınları, 2020) Erişim 1 Ocak 2021, <http://www.demavend.com.tr/e-kitap/kashmir.pdf>.

SD Toker, Aktuna ve Rasool, *Kashmir*, 57.

K Toker, Halil, Emre Aktuna ve Shiekh Waleed Rasool. *Kashmir: Regional and International Dimensions*. İstanbul: Demavend Yayınları, 2020. Erişim 1 Ocak 2021. <http://www.demavend.com.tr/e-kitap/kashmir.pdf>.

Dergi makalesi, telif

İD Jun Liu, “Türk Öğrencilerin Çin Yazısı Öğrenirken Karşılaştıkları Zorluklar ile İlgili Bir Analiz ve Bu Zorluklarla Başa Çıkmanın Yolları Hakkında Bir Araştırma,” *Doğu Araştırmaları* 2 (2012), 193.

SD Liu, “Çin Yazısı” 3-5.

K Liu, Jun. “Türk Öğrencilerin Çin Yazısı Öğrenirken Karşılaştıkları Zorluklar ile İlgili Bir Analiz ve Bu Zorluklarla Başa Çıkmanın Yolları Hakkında Bir Araştırma.” *Doğu Araştırmaları* 2 (2012): 193-200.

Dergi makalesi, çeviri

İD Yang Jianxin, Ma Manli, “Çin-Hun İlişkileri,” çev. Eyüp Sarıtaş, *Doğu Araştırmaları* 2 (2012), 201.

SD Jianxin, Manli, “Çin-Hun İlişkileri,” 201.

K Yang Jianxin, Ma Manli. “Çin-Hun İlişkileri,” çeviren Eyüp Sarıtaş, *Doğu Araştırmaları* 2 (2012): 201-210.

Dergi makalesi, elektronik

İD Fırat Açıkgöz, Olcay Sert, “Interlingual Machine Translation: Prospects and Setbacks,” *Translation Journal* 10 (2006): 3, erişim 3 Nisan 2007.

SD Açıkgöz, Sert, “Interlingual,” 5-6.

K Açıkgöz, Fırat, Sert, Olcay. “Interlingual Machine Translation: Prospects and Setbacks.” *Translation Journal* 10 (2006): 1-12. Erişim 3 Nisan 2007.

Gazete makalesi, baskı

İD Seriyeye Sezen, “Mo Yan’ın Kaleminden Yakın Çin Tarihi,” *Cumhuriyet*, 8 Ocak 2015, 12.

SD Sezen, “Mo Yan,” 12.

K Sezen, Seriyeye. “Mo Yan’ın Kaleminden Yakın Çin Tarihi.” *Cumhuriyet*, 8 Ocak 2015.

Gazete haberi, elektronik

Gazete makale ve haberleri genellikle kaynakçaya alınmaz. Alındığı takdirde yukarıdaki gösterimler kullanılır. Makalenin veya haberin yazarı belli değilse referansa haber veya makalenin başlığı ile başlanır.

İD “On Bin Yıllık İran Medeniyeti, İki Bin Yıllık Ortak Miras”, *Cumhuriyet*, 01 Aralık 2009, Erişim 24.02.2021.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/on-bin-yillik-iran-medeniyeti-iki-bin-yillik-ortak-miras-102756>

SD “On Bin Yıllık İran Medeniyeti, İki Bin Yıllık Ortak Miras”.

K “On Bin Yıllık İran Medeniyeti, İki Bin Yıllık Ortak Miras”, *Cumhuriyet*, 01 Aralık 2009, Erişim 24.02.2021.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/on-bin-yillik-iran-medeniyeti-iki-bin-yillik-ortak-miras-102756>.

Kitap tanıtımı

İD Yeşim Amaç, “Şaraba Bulanan Seccade (Hâfız Divan’ından Seçme Gazeller), Ali

Güzelyüz'ün *Şaraba Bulanan Seccade (Hâfız Divan'ından Seçme Gazeller)* adlı kitabının tanıtımı, Doğu Esintileri, 10 (2019), 375-376.

SD Amaç, “Şaraba Bulanan”, 375-376.

K Yeşim Amaç, “Şaraba Bulanan Seccade (Hâfız Divan'ından Seçme Gazeller), Ali Güzelyüz'ün *Şaraba Bulanan Seccade Hâfız Divan'ından (Seçme Gazeller)* adlı eserinin tanıtımı, Doğu Esintileri, 10 (2019): 375-376. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dogu/issue/43282/526232>.

Tez

İD Mehmet Atalay, “Şâir Nef’î Farsça Divanının Edisyon Kritiği ve Üslûbu” (Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998), 32.

SD Atalay, ““Şâir Nef’î Farsça”, 32.

K Atalay, Mehmet, “Şâir Nef’î Farsça Divanının Edisyon Kritiği ve Üslûbu” Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1998.

Ansiklopedi maddesi

İD Derya Örs, “Abdullah b. Ali Kâşânî”, DİA, c. XXIV, (Ankara: TDV, 2002), 4-5.

SD Örs, “Abdullah b. Ali Kâşânî”, 4-5.

K Örs, Derya. “Abdullah b. Ali Kâşânî.” DİA. XXIV: 4-5. Ankara: TDV, 2002.

Yayımlanmamış bildiri

İD Güller Nuhoglu, “Mirza Yahya Devletabadi'nin Hatıralarında İstanbul” (10. Türkiye-İran Tarihi ve Kültürel İlişkileri Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Konya, 12-14 Aralık 2018).

SD Nuhoglu, “Mirza Yahya.”

K Nuhoglu, Güller. “Mirza Yahya Devletabadi'nin Hatıralarında İstanbul.” 10. Türkiye-İran Tarihi ve Kültürel İlişkileri Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Konya, 12-14 Aralık 2018

İD Esra Altay, “Takiyye binti el-Gays es-Sûriyye'nin Edebiyata Katkıları” (4.Uluslararası Avrasya Çalışmaları “İslam'ın Altın Çağında İlimlerin Gelişmesine Katkı Yapan Bilim Öncüleri” Sempozyumu'nda sunulan bildiri, İstanbul, 21 - 23 Ekim 2020).

SD Altay, “Takiyye binti el-Gays es-Sûriyye'nin.”

K Altay, Esra. “Takiyye binti el-Gays es-Sûriyye'nin Edebiyata Katkıları.” 4.Uluslararası Avrasya Çalışmaları “İslam'ın Altın Çağında İlimlerin Gelişmesine Katkı Yapan Bilim Öncüleri” Sempozyumu'nda sunulan bildiri, İstanbul, 21 - 23 Ekim 2020

Yazma eser

İD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 48a.

SD Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, T6833, 51b.

K Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, T6833, 1a-70b.

İD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 26a.

SD Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, Ayasofya 3682, 23b.

K Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 3682, 1a-311a, Kopyalanma tarihi 10 Rebiülevvel 1135 (19 Aralık 1722).

Arşiv belgesi

İD Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

SD BOA, C.AS. 71/3352.

K Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

İD Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

SD TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

K Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Web sitesi

İD “Ülke Profili:Mısır,” erişim 26 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-misir>

SD “Ülke Profili:Mısır.”

K Ülke Profili. “Ülke Profili:Mısır.” Erişim 26 Ocak 2014. <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-misir>.

E-posta veya metin iletisi

Genellikle yalnızca dipnotlarda verilir. Kaynakçada yer alma zorunluluğu yoktur.

Ömer İshakoğlu, yazara e-posta iletisi, 17.05.2020.

SON KONTROL LİSTESİ

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- ✓ Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- ✓ Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- ✓ Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- ✓ İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- ✓ Referansların derginin benimsediği APA 6 edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- ✓ Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - ✓ Makalenin kategorisi
 - ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - ✓ Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakülte bilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
 - ✓ Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - ✓ Tüm yazarların ORCID’leri
 - ✓ Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - ✓ Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - ✓ Teşekkür (varsa belirtiniz)
- Makale ana metni
 - ✓ Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.

YAZARLARA BİLGİ

- ✓ Makale dilinde ve İngilizce başlık
- ✓ Öz: 180-200 kelime
- ✓ Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
- ✓ İngilizce geniş özet: 600-800 kelime (İngilizce olmayan makaleler için)
- ✓ Makale ana metin bölümleri
- ✓ Kaynaklar
- ✓ Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılılarıyla)

DESCRIPTION

Journal of Oriental Studies – Şarkiyat Mecmuası, which is the official publication of Istanbul University, Faculty of Letters, the Oriental Research Center is an open access, peer-reviewed, multilingual, scholarly and international journal published two times a year. It was founded in 1956.

AIM

Journal of Oriental Studies aims to contribute to the scientific knowledge in the field of Eastern languages and literatures by publishing original articles, reviews, scientific criticism, book review and translation articles.

SCOPE

The journal considers manuscripts on all aspects of Eastern languages and literatures. Subject areas of interest include language and literature, history, history of literature, art and culture concerning Eastern languages and literatures. The target audience of the journal is academics, researchers, professionals, students and related professional, academic institutions and organizations. The publication languages of the journal are Turkish, English, German, French, Chinese, Hindi, Persian, Arabic, Korean and Urdu.

POLICIES**Publication Policy**

The subjects covered in the manuscripts submitted to the journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and makes last decision for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the journal requires written permission of all declared authors.

Open Access Statement

Journal of Oriental Studies is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in Journal of Oriental Studies are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

COPYRIGHT NOTICE

Authors publishing with Journal of Oriental Studies – Şarkiyat Mecmuası retain the copyright to their work, licensing it under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Journal of Oriental Studies is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publisher) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

Journal of Oriental Studies adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author's Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/ conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication, and must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers, and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

PEER REVIEW POLICIES

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication, and must publish errata pages or make corrections when needed.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers, and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective.

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by the Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope.

Editor evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers' judgments must be objective. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

MANUSCRIPT ORGANIZATION

Publication Rules

1. Journal of Oriental Studies is prepared by Istanbul University, Faculty of Letters, the Oriental Research Center. The first number was issued in Ankara in 1956. Since 2007 it is published as a peer-reviewed journal in January and December twice a year.
2. Journal of Oriental Studies accepts articles in the fields of Orientalism, edition critiques of hand writing manuscripts, scientific critiques, book reviews and translations of the articles.
3. The official language of the journal is Turkish. If the publication committee agrees, the articles in Western languages such as English, French, German not exceeding one-third of the existing articles and the articles in Eastern languages such as Arabic, Persian, Urdu not exceeding 25 pages can be published. Submission of an article, or other item, implies that it has not been published elsewhere.
4. The articles that are accepted by journal publication committee are sent to the referees among three different universities. At least two referees must agree to publish the article. If the referees decide to revise the article, then the authors should send mostly in 15 days. Whether published or not, the writings that submitted to our journal don't return to the authors.
5. The author agrees that he has transferred the copyright of his published article to Istanbul University, Dean of Faculty of Letters and he must sign one copy of the "publishing permit" document and three copies of "the copyright and deed of assignment" document and send us.
6. Images such as the photographs, maps, diagrams, archive documents should be submitted as available for publishing.
7. For translation writings the original copy of the article in the foreign language should be submitted. The full bibliographical information (name of the journal, the author of the article, publication place, publication year, volume, number, and pages) of the article must be given.
8. Writers' institutional affiliations, contact informations especially GSM numbers, e-mail addresses must be provided.
9. WORD and PDF files of the articles will be uploaded to the web address below: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusarkiyat>
10. The responsibility of the opinions in the articles and writings published belongs to the authors.

Manuscript Rules

1. The articles written in Turkish of Turkey, except special uses, ought to be befitting to Spelling Dictionary by Turkish Language Association in terms of spelling rules. The writings must be expressed clearly in terms of scientific dimensions.
2. **Title:** It should describe the article and reflect the basic concepts, discussions and the main argument of the article. Turkish title should be written in bold, 11 point size, Times New Roman; English title should be 10 point size, bold, Times New Roman. Arabic, Persian and Urdu title should be in bold, 11 point size, Traditional Arabic, in the middle under the English title. It should not exceed 12 words.
3. **Author's name and address:** The name and surname of author under two lines of title, in the right side, right justified. An Asteriks symbol should be added at the end of the author's surname as a footnote, and include the author's academic title, and e-mail address (9 points, justified) . [Prof. Dr., Istanbul University, Faculty of Letters, Arabic Language and Literature Chair, ORCID:, (.....@.....)].
4. **Abstract:** It must contain a short summary of the main parts (entry, evidence, method, argument, result and proposal) of the article. It should provide the reader to modify the content of the article in a short time and to decide if he needs to read the whole article or not. The given information should not exceed one sentence. The evidences and the resolution part may consist of more than one sentence. The sentences must be clear and understandable and must be written in the past tense. In the abstract, there should not be any tables, illustrations, quotations and references. Turkish abstract should be at the beginning of the article text following the title, between 200-250 words, 10 point size, right and left 10 mm spaced and justified. English abstract should follow Turkish abstract. If the article is written in a different language from these two languages, the third abstract should be prepared in the relevant language by the same rules.
5. **Keywords:** should be given following the abstract written in Turkish, English and in the relevant language if any. Keywords should be up to 5 words and should provide access to the article.
6. **Article Text:** Articles should be submitted as Microsoft Word, Word 98 or higher versions documents. The text should be written in Times New Roman, 11 point size, at 1 line spacing. The articles in Arabic, Persian and Urdu should be written in Traditional Arabic, 11 point size, at 1 line spacing . The page size should be 165X240, 20 mm space from the right and left page sides, 30 mm from the bottom, 35 mm from the top of the page. The paragraph indentation should be 5 mm.
7. **Titles in the article:** Subtitles should be 11 point size and letter/number system should be based on. The first letter of the each Word in the title should be capital.
8. **Informative Abstract:** It has the same characteristics with abstract basically, but it is different from the abstract in terms of the length and details. It gives more detailed information than the abstract. The length of the summary should be %10-15 of the article. Tables and diagrams can take place in the summary. It should be at the end of the article and should contain the aim, argument, method, evidence and result of the article as it is in the abstract. The given information should be more detailed in comparison with the abstract. Any evidence and result that does not take place in the article also should not take place in the summary. In the summary, there should not be any references to the article text.
9. **Photograph, illustrations and tables:** The photographs, illustrations and tables that take place in the text should not exceed the signified page sizes and be in the suitable dpi resolution for publishing. Each photograph, illustration and table should have a number and reference. If it is more than one, numbers should be given.

10. **First page header in the article:** İ.Ü. ŞARKİYAT MECMUASI SAYI...(201..-1/2) The pages of the article in the journal should be written.
11. **Left header in the article:** The name of the article should be written.
12. **Right Header in the article:** Author's name/ ŞARKİYAT MECMUASI SAYI...(201..-1/2) the pages of the article in the journal should be written.
13. **Footnotes/ Quotations and References:** Footnotes should be given automatically in the MS Word program at the foot of each relevant page as 9 point size and justified. Bibliographical references should be given in full at the first mention in the notes and in the second mention **a.g.e.** (mentioned work) and **a.g.m** (mentioned article) abbreviations should be used thereafter page number/numbers should be written. The footnotes must be arranged in the examples mentioned below:
 - In the books:** Names of the author/authors, *the Book's name*, translator/investigator's name if any, volume (vol.), publication city: publication place, publication year, page numbers (p.)
 - In the articles:** Name of the author, "title of article" (using quotation marks), *name of the journal*, Volume (Vol.), Number (No.), city of publication: place of publication, year of publication and page number (p.).If there is no publication place and year, abbreviations "t.y." (without date), "y.y." (without place) should be used.
After the web pages, the access date must be added in parentheses.
Footnotes should be typed in the form of the following examples:

References

Journal of Oriental Studies - Şarkiyat Mecmuası has adopted the "notes and bibliography" documentation system preferred by many in the humanities, including those in literature, history, and the arts. This style presents bibliographic information in notes and, a bibliography.

Authors who would send proposals to the journal are kindly invited to follow the examples given below when writing the footnotes and compiling the bibliography. These examples are borrowed from the Chicago Manual of Style (http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-1.html). A few more examples have also been added. Further information and numerous examples about the "notes and bibliography" system are available at the 14th and 15th chapters of the Chicago Manual of Style (16th edition).

A bibliography is needed at the end of research (original) articles, review articles and articles in translation. It should include all sources given in footnotes, captions and appendixes. The bibliography can include separate sections such as archival, manuscript, secondary, and/or electronic sources. Secondary sources are listed after the author's name. When referring to archival material and manuscripts please note the name of the library and the collection, number and date of the document used if available.

Authors who do not have surnames (i.e. Salih Zeki), should be listed according to their first names: Salih Zeki should enter the bibliography under the letter S. Authors with surnames are listed after their surnames (i.e. Adıvar, A. Adnan).

Examples:

fn (first note), **sn** (subsequent/short notes), **bib** (bibliography).

INFORMATION FOR AUTHORS

Book, one author

fn Zadie Smith, *Swing Time* (New York: Penguin Press, 2016), 315–16.

sn Smith, *Swing Time*, 320.

bib Smith, Zadie. *Swing Time*. New York: Penguin Press, 2016.

Book, two authors

fn Brian Grazer and Charles Fishman, *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life* (New York: Simon & Schuster, 2015), 12.

sn Grazer and Fishman, *Curious Mind*, 37.

bib Grazer, Brian, and Charles Fishman. *A Curious Mind: The Secret to a Bigger Life*. New York: Simon & Schuster, 2015.

Chapter or other part of an edited book

In a note, cite specific pages. In the bibliography, include the page range for the chapter or part.

fn Henry David Thoreau, “Walking,” in *The Making of the American Essay*, ed. John D’Agata (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn Thoreau, “Walking,” 182.

bib Thoreau, Henry David. “Walking.” In *The Making of the American Essay*, edited by John D’Agata, 167–95. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

In some cases, you may want to cite the collection as a whole instead.

fn John D’Agata, ed., *The Making of the American Essay* (Minneapolis: Graywolf Press, 2016), 177–78.

sn D’Agata, *American Essay*, 182.

bib D’Agata, John, ed. *The Making of the American Essay*. Minneapolis: Graywolf Press, 2016.

Translated book

fn Jhumpa Lahiri, *In Other Words*, trans. Ann Goldstein (New York: Alfred A. Knopf, 2016), 146.

sn Lahiri, *In Other Words*, 184.

bib Lahiri, Jhumpa. *In Other Words*. Translated by Ann Goldstein. New York: Alfred A. Knopf, 2016.

E-book

For books consulted online, include a URL or the name of the database. For other types of e-books, name the format. If no fixed page numbers are available, cite a section title or a chapter or other number in the notes, if any (or simply omit).

INFORMATION FOR AUTHORS

fn Jane Austen, *Pride and Prejudice* (New York: Penguin Classics, 2007), chap. 3, Kindle.

sn Austen, *Pride and Prejudice*, chap. 14.

bib Austen, Jane. *Pride and Prejudice*. New York: Penguin Classics, 2007. Kindle.

fn Brooke Borel, *The Chicago Guide to Fact-Checking* (Chicago: University of Chicago Press, 2016), 92, ProQuest Ebrary.

sn Borel, *Fact-Checking*, 104–5.

bib Borel, Brooke. *The Chicago Guide to Fact-Checking*. Chicago: University of Chicago Press, 2016. ProQuest Ebrary.

fn Philip B. Kurland and Ralph Lerner, eds., *The Founders' Constitution* (Chicago: University of Chicago Press, 1987), chap. 10, doc. 19, <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

sn Kurland and Lerner, *Founders' Constitution*, chap. 4, doc. 29.

bib Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press, 1987. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

fn Herman Melville, *Moby-Dick; or, The Whale* (New York: Harper & Brothers, 1851), 627, <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

sn Melville, *Moby-Dick*, 722–23.

bib Melville, Herman. *Moby-Dick; or, The Whale*. New York: Harper & Brothers, 1851. <http://mel.hofstra.edu/moby-dick-the-whale-proofs.html>.

Journal article

In a note, cite specific page numbers. In the bibliography, include the page range for the whole article. For articles consulted online, include a URL or the name of the database. Many journal articles list a DOI (Digital Object Identifier). A DOI forms a permanent URL that begins

<https://doi.org/>. This URL is preferable to the URL that appears in your browser's address bar.

fn Shao-Hsun Keng, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem, "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality," *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 9–10, <https://doi.org/10.1086/690235>.

sn Keng, Lin, and Orazem, "Expanding College Access," 23.

bib Keng, Shao-Hsun, Chun-Hung Lin, and Peter F. Orazem. "Expanding College Access in Taiwan, 1978–2014: Effects on Graduate Quality and Income Inequality." *Journal of Human Capital* 11, no. 1 (Spring 2017): 1–34. <https://doi.org/10.1086/690235>.

fn Peter LaSalle, "Conundrum: A Story about Reading," *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95, Project MUSE.

sn LaSalle, “Conundrum,” 101.

bib LaSalle, Peter. “Conundrum: A Story about Reading.” *New England Review* 38, no. 1 (2017): 95–109. Project MUSE.

fn Susan Satterfield, “Livy and the Pax Deum,” *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 170.

sn Satterfield, “Livy,” 172–73.

bib Satterfield, Susan. “Livy and the Pax Deum.” *Classical Philology* 111, no. 2 (April 2016): 165–76.

fn Rachel A. Bay et al., “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures.” *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 465,

<https://doi.org/10.1086/691233>.

sn Bay et al., “Predicting Responses,” 466.

bib Bay, Rachael A., Noah Rose, Rowan Barrett, Louis Bernatchez, Cameron K. Ghalambor, Jesse R. Lasky, Rachel B. Brem, Stephen R. Palumbi, and Peter Ralph. “Predicting Responses to Contemporary Environmental Change Using Evolutionary Response Architectures,” *American Naturalist* 189, no. 5 (May 2017): 463–73. <https://doi.org/10.1086/691233>.

News or magazine article

Articles from newspapers or news sites, magazines, blogs, and the like are cited similarly. Page numbers, if any, can be cited in a note but are omitted from a bibliography entry. If you consulted the article online, include a URL or the name of the database.

fn Farhad Manjoo, “Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera,” *New York Times*, March 8, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

sn Manjoo, “Snap.”

bib Manjoo, Farhad. “Snap Makes a Bet on the Cultural Supremacy of the Camera.” *New York Times*, March 8, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/08/technology/snap-makes-a-bet-on-the-cultural-supremacy-of-the-camera.html>.

fn Rebecca Mead, “The Prophet of Dystopia,” *New Yorker*, April 17, 2017, 43.

sn Mead, “Dystopia,” 47

bib Mead, Rebecca. “The Prophet of Dystopia.” *New Yorker*, April 17, 2017.

fn Tanya Pai, “The Squishy, Sugary History of Peeps,” *Vox*, April 11, 2017, <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

sn Pai, “History of Peeps.”

INFORMATION FOR AUTHORS

bib Pai, Tanya. “The Squishy, Sugary History of Peeps.” *Vox*, April 11, 2017. <http://www.vox.com/culture/2017/4/11/15209084/peeps-easter>.

fn Rob Pegoraro, “Apple’s iPhone Is Sleek, Smart and Simple,” *Washington Post*, July 5, 2007, LexisNexis Academic

sn Pegoraro, “Apple’s iPhone.”

bib Pegoraro, Rob. “Apple’s iPhone Is Sleek, Smart and Simple.” *Washington Post*, July 5, 2007. LexisNexis Academic.

Readers’ comments are cited in the text or in a note but omitted from a bibliography.

Eduardo B (Los Angeles), March 9, 2017, comment on Manjoo, “Snap.”

Book review

fn Michiko Kakutani, “Friendship Takes a Path That Diverges,” review of *Swing Time*, by Zadie Smith, *New York Times*, November 7, 2016.

sn Kakutani, “Friendship.”

bib Kakutani, Michiko. “Friendship Takes a Path That Diverges.” Review of *Swing Time*, by Zadie Smith. *New York Times*, November 7, 2016.

Encyclopaedia entry

fn Mogens Herman Hansen, “Athenian Democracy,” *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. (Oxford, UK: Oxford University Press, 1996).

sn Hansen, “Athenian Democracy.”

Bib Hansen, Mogens Herman. “Athenian Democracy.” *The Oxford Classical Dictionary*, 3rd ed. Oxford, UK: Oxford University Press, 1996.

Interview

fn Kory Stamper, “From ‘F-Bomb’ to ‘Photobomb,’ How the Dictionary Keeps Up with English,” interview by Terry Gross, *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017, audio, 35:25, <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

sn Stamper, interview.

bib Stamper, Kory. “From ‘F-Bomb’ to ‘Photobomb,’ How the Dictionary Keeps Up with English.” Interview by Terry Gross. *Fresh Air*, NPR, April 19, 2017. Audio, 35:25. <http://www.npr.org/2017/04/19/524618639/from-f-bomb-to-photobomb-how-the-dictionary-keeps-up-with-english>.

Thesis or dissertation

fn Cynthia Lillian Rutz, “*King Lear* and Its Folktale Analogues” (PhD diss., University of Chicago, 2013), 99–100.

sn Rutz, “*King Lear*,” 158.

bib Rutz, Cynthia Lillian. “*King Lear* and Its Folktale Analogues.” PhD diss., University of Chicago, 2013.

Paper presented at a meeting of a conference

fn Rachel Adelman, “ ‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition” (paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009).

sn Adelman, “Such Stuff as Dreams.”

bib Adelman, Rachel. “ ‘Such Stuff as Dreams Are Made On’: God’s Footstool in the Aramaic Targumim and Midrashic Tradition.” Paper presented at the annual meeting for the Society of Biblical Literature, New Orleans, Louisiana, November 21–24, 2009.

Manuscripts

fn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 48a.

sn Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, MS T6833, 51b.

bib Feyzi, *Muhadarat-ı Feyzi*, Istanbul, Istanbul University Rare Books and Manuscripts Library, MS T6833, 1a-70b.

fn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 26a.

sn Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan*, MS Ayasofya 3682, 23b.

bib Salih b. Nasrullah, *Ghayat al-itqan fi tabdir badan al-insan*, Istanbul, Süleymaniye Library, MS Ayasofya 3682, 1a-311a. Copied on 10 Rabi I 1135 (19 December 1722).

Archival documents

fn Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA), Cevdet Askeriye (C.AS.) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1797).

sn BOA, C.AS. 71/3352.

bib Ottoman Archives of the Turkish Prime Ministry (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BOA). Cevdet Askeriye (C. AS) 71/3352, 9 Şevval 1211 (7 Nisan 1920).

fn Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA), E. 3202-2=597-2-7.

sn TSMA, E. 3202-2=597-2-7.

bib Topkapı Palace Museum Archives (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA). E. 3202-2=597-2-7.

Website content

fn Katie Bouman, “How to Take a Picture of a Black Hole,” filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA, video, 12:51, https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

sn Bouman, “Black Hole.”

bib Bouman, Katie. “How to Take a Picture of a Black Hole.” Filmed November 2016 at TEDxBeaconStreet, Brookline, MA. Video, 12:51. https://www.ted.com/talks/katie_bouman_what_does_a_black_hole_look_like.

fn “Privacy Policy,” Privacy & Terms, Google, last modified April 17, 2017, <https://www.google.com/policies/privacy/>.

sn Google, “Privacy Policy.”

bib Google. “Privacy Policy.” Privacy & Terms. Last modified April 17, 2017. <https://www.google.com/policies/privacy/>.

fn “About Yale: Yale Facts,” Yale University, accessed May 1, 2017, <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

sn “Yale Facts.”

bib Yale University. “About Yale: Yale Facts.” Accessed May 1, 2017. <https://www.yale.edu/about-yale/yale-facts>.

Personal communication

Personal communications, including email and text messages and direct messages sent through social media, are usually cited in the text or in a note only; they are rarely included in a bibliography.

fn sn Sam Gomez, Facebook message to author, August 1, 2017.

15. References and footnotes listed in Eastern languages (Arabic, Persian, Chinese etc), should be also written in Latin Alphabet.

- Jiang, Yuqin 姜玉琴, Qiao, Guoqiang 乔国强. (2014). “Ge Haowen de “dongfang zhuyi” wenzue fanyi guan葛浩文的“东方主义”文学翻译观 [“Orientalist” literary translation view of Howard Goldblatt]”, *Wenzue bao 文学报* 2014-03-12.

SUBMISSION CHECKLIST

Ensure that the following items are present:

- ✓ Confirm that the category of the manuscript is specified.
- ✓ Confirm that “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
- ✓ Confirm that disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
- ✓ Confirm that last control for fluent English was done.
- ✓ Confirm that journal policies detailed in Information for Authors have been reviewed.
- ✓ Confirm that the references cited in the text and listed in the references section are in with APA 6th.
- Copyright Agreement Form
- Permission of previous published material if used in the present manuscript
- Title page
 - ✓ The category of the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - ✓ Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ✓ ORCID’s of all authors.
 - ✓ Grant support (if exists)
 - ✓ Conflict of interest (if exists)
 - ✓ Acknowledgement (if exists)
- Main Manuscript Document
 - ✓ Important: Please avoid mentioning the the author (s) names in the manuscript
 - ✓ The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - ✓ Abstract (180-200 words)
 - ✓ Key words: 5 words
 - ✓ Extended abstract in English: 600-800 words (for non-english articles)
 - ✓ Body text sections
 - ✓ References
 - ✓ All tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU / COPYRIGHT AGREEMENT FORM

Istanbul Üniversitesi
Istanbul University

Dergi Adı: Şarkiyat Mecmuası
Journal name: Journal of Oriental Studies

Telif Hakkı Anlaşması Formu
Copyright Agreement Form

Sorumlu Yazar Responsible/Corresponding Author	
Makalenin Başlığı Title of Manuscript	
Kabul Tarihi Acceptance date	
Yazarların Listesi List of authors	

Sıra No	Adı-Soyadı Name - Surname	E-Posta E-mail	İmza Signature	Tarih Date
1				
2				
3				
4				
5				

Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.) Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.)	
--	--

Sorumlu Yazar: Responsible/Corresponding Author:	
Çalıştığı kurum University/company/institution	
Posta adresi Address	
E-posta E-mail	
Telefon no; GSM no Phone; mobile phone	

Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder
Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını,
Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını,
Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını,
Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını,
Makalede bulunan metin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler.
Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir.
Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.
Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeden makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir.
Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz.
Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılırken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz.
Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kanıtlanabilir şekilde onaylı olması gerekir.

The author(s) agrees that:
The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work,
all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work,
all authors have seen and approved the manuscript as submitted,
the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere,
the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone.
ISTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work.
The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights;
to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations,
the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale.
All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed.
I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury.
This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.

Sorumlu Yazar; Responsible/Corresponding Author;	İmza / Signature	Tarih / Date
	/...../.....